

Faculteit Rechtsgeleerdheid
Universiteit Gent

Academiejaar 2009-10

*Dierenwelzijn
en het houden van huisdieren*

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door

Dejonckheere Didier

20040033

Major burgerlijk recht en strafrecht

Promotor: G. Van Hoorick

*“Der untrüglichste Gradmesser für die Herzensbildung eines Volkes
und eines Menschen ist, wie sie die Tiere betrachten und behandeln.”*

Berthold Auerbach

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	I
INLEIDING	1
TITEL 1. BEGRIPSKADER	5
HOOFDSTUK 1. HET HUIDIER	5
HOOFDSTUK 2. DIERENWELZIJN.....	12
TITEL 2. HET DIER IN HET RECHT	16
HOOFDSTUK 1. EVOLUTIE VAN DE WESTERSE DENKWIJZE OVER DIEREN	16
HOOFDSTUK 2. JURIDISCH KADER; VAN DIERENBESCHERMING TOT DIERENWELZIJN	25
§ 1. Algemeen.....	25
§ 2. Dierenbescherming in België	27
A. Wetgeving	27
1) Het Strafwetboek	27
2) De eerste Belgische dierenbeschermingswetten.	28
3) De Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren van 1986.....	30
B. Bevoegdheden	31
1) Algemeen	31
2) Raad voor Dierenwelzijn.....	32
3) Opsporing	33
§ 3. Dierenbescherming in Nederland	37
A. Wetgeving	37
1) Het Wetboek van Strafrecht.....	37
2) De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren.	39
3) Voorstel voor een nieuwe Wet dieren.	40
B. Bevoegdheden	41
1) Algemeen	41
2) Raad voor Dierenaangelegenheden	41
3) Opsporing.....	42
§ 4. Dierenwelzijn op internationaal en Europees niveau.	44
TITEL 3. DIERENWELZIJN TIJDENS DE LEVENSLIJP VAN HUISDIEREN	47
DEEL I. AANSCHAFFEN VAN HUISDIEREN	47
HOOFDSTUK 1. HANDEL IN GEZELSCHAPSDIEREN.....	47
§ 1. Algemeen	47
§ 2. Verkoopsbeperkingen voor honden en katten.....	48
A. Verkoopsbeperkingen op markten en soortgelijke gelenheden	48
B. Verkoopsbeperkingen in winkels	49
C. Ratio Legis	51
§ 3. Kweken van gezelschapsdieren	54
§ 4. Rechtsvergelijking met Nederland.....	59
HOOFDSTUK 2. IDENTIFICATIE EN REGISTRATIE.....	62
§ 1. Algemeen.....	62
§ 2. Asielen	64
§ 3. Ratio Legis.....	65
§ 4. Rechtsvergelijking met Nederland	67
HOOFDSTUK 3. VERVOER VAN DIEREN	68
§ 1. Niet commercieel verkeer	68
§ 2. Commercieel verkeer	71
HOOFDSTUK 4. CASESTUDY: ILLEGALE HONDENHANDEL UIT OOST-EUROPA.....	73
§ 1. Probleemstelling	73
§ 2. Aangeraden oplossingen	74

DEEL II. HOUDEN VAN HUISDIEREN	80
HOOFDSTUK 1. KEUZEBEPERKINGEN VAN HUISDIEREN	80
§ 1. <i>Positieve lijst</i>	80
A. Algemeen	80
B. Rechtsvergelijking met Nederland	83
§ 2. <i>Andere Regelgeving</i>	85
A. CITES.....	85
B. Soortenbescherming	90
C. De Milieuvergunning.....	93
§3. <i>Ratio Legis</i>	95
HOOFDSTUK 2. DIERENWELZIJN TIJDENS HET HOUDEN	98
§1. <i>Algemeen</i>	98
A. Basisartikelen	98
B. Onderscheid	100
C. Zorgplicht	105
§ 2. <i>Seks met dieren</i>	107
A. Algemeen	107
B. Rechtsvergelijking	111
1) Nederland.....	111
§ 3. <i>Ingrepen op dieren</i>	114
A. Algemeen	114
B. Rechtsvergelijking	116
C. Ratio Legis	117
§ 4. <i>Sancties</i>	120
A. Algemeen	120
B. Herhaling.....	122
C. Houdverbod	124
D. Rechtsvergelijking met Nederland	125
DEEL III. ZICH ONTDOEN VAN HUISDIEREN	127
HOOFDSTUK 1. PROBLEEMSTELLING: ‘DROPPING’ EN ZWERFKATTENPROBLEMATIEK	127
HOOFDSTUK 2. ASIELEN.....	129
HOOFDSTUK 3. AANGERADEN OPLOSSINGEN.....	134
§1. <i>Inleiding</i>	134
§ 2. <i>Maatregelen voor het beheersen van de zwervkattenpopulatie</i>	135
A. Aangeraden oplossingen	135
1) Verplicht zwervkattenbeleid in elke stad/gemeente	135
a) Vangen-steriliseren en terugplaatsen	135
b) Vangen en euthanaseren.....	136
c) Gemeenten.....	136
B. Afgeraden oplossingen.....	138
1) Kattenjacht	138
§ 3. <i>Maatregelen voor een gecontroleerde voortplanting</i>	139
A. Sensibiliseren	139
B. Verplichte sterilisatie en identificatie	139
HOOFDSTUK 4. RECHTSVERGELIJKING	141
CONCLUSIE	143
BESLUIT	149
BIBLIOGRAFIE	156

Inleiding

1. Dierenwelzijn en het houden van huisdieren. Vaak verschijnt bij de meeste mensen hierbij spontaan het beeld van een gelukkig spinnende poes, knus genesteld op de schoot van een breiend omaatje, haar ogen half gesloten tegen het warme zonlicht dat de kamer binnenstroomt terwijl de geur van versgebakken appeltaart haar neusgaten binnendringt. Of van een vrolijk kwispelende hond die uitgelaten achter de stok aanrent, die zijn 'Brad Pitt-achtige' baasje hem speels toewerpt tijdens zijn dagelijkse strandwandeling bij een zomerse bloedrode zonsondergang.

2. Huisdieren hebben inderdaad de laatste decennia een steeds prominentere plaats ingenomen in onze maatschappij. Mensen lijken als gevolg van de toegenomen welvaart en vrije tijd steeds meer geld uit te geven aan de aanschaf en verzorging van een huisdier. Vaak is de band met hond of kat zelfs zo hecht dat men ze soms als volwaardig gezinslid begint te beschouwen. In tegenstelling tot landbouwhuisdieren worden ze door velen niet louter meer als een zaak, ding of product beschouwd, maar als dieren die een bijzondere bescherming verdienen omdat ze een eigen, intrinsieke waarde hebben.

3. Wanneer we echter even achter dit satijnen gordijn durven kijken, zien we dat de realiteit echter niet voor alle huisdieren even rooskleurig is. Vanwege economische belangen (voor de sector zijn het althans deels wel producten), onwetendheid, of kwaadaardigheid bij de handel of fokkerij zien we dat hun kwetsbare belangen lang niet altijd even plichtsbewust gerespecteerd worden. Ook particuliere houders durven wel eens in de fout gaan.

4. Gelukkig is er de wet. De Wet van 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (hierna verkort Dierenwelzijnswet), roept alvast met dergelijke ronkende titel veel verwachtingen op. Wanneer we de wet openslaan en het eerste artikel (*niemand mag, uitgezonderd bij overmacht, handelingen plegen die niet door deze wet zijn voorzien en waardoor een dier zonder noodzaak omkomt of zonder noodzaak een vermindering, een letsel, of pijn ondergaat*) ons als een trotse pauw tegemoet stapt, kan deze verwachting alleen maar groeien. Samen met art. 4 dat stelt dat de houder van een dier alle nodige maatregelen moet treffen om het dier in overeenstemming met zijn aard aangepaste verzorging en huisvesting dient te verschaffen, lijkt het dierenwelzijn fantastisch gewaarborgd. Deze basisprincipes lijken trouwens niet alleen als een rode draad doorheen de verschillende hoofdstukken van de wet te lopen, maar zijn ook terug te vinden in de verschillende Koninklijke Besluiten die op grond van deze kaderwet werden genomen.

5. Maar is dit inderdaad zo vlekkeloos gewaarborgd als het lijkt? De hoofdvraag van deze masterproef is dan ook hoe het welzijn van huisdieren daadwerkelijk tijdens hun leven gewaarborgd wordt. In plaats van stelselmatig de relevante artikelen van de Dierenwelzijnswet te overlopen, heb ik ervoor geopteerd om een tijdsbalk als kader te nemen bij dit onderzoek. Het leven van een huisdier is immers handig als een levensbalk te ontleden in verschillende tijdsfasen, waarbij het dierenwelzijn telkens in deze concrete context moet gewaarborgd worden. Hierbij zal ik me specifiek richten op de hond en kat als typevoorbeelden van huisdieren.

6. Zo wordt gestart bij de aankoop van een puppy of kitten. Mag iedereen deze zomaar en overal als zoete broodjes verkopen, of gelden hier bijzondere regels? Hoe smerig zijn de loodsen van een broodfokker precies en hoe wordt ertegen opgetreden? Na dergelijke vraagstukken te onderzoeken in het eerste hoofdstuk over de handel in huisdieren, wordt de regelgeving in verband met identificatie en registratie van honden en het vervoer van huisdieren belicht. Deze eerste periode van ‘aanschaffen van huisdieren’ wordt afgesloten met een overkoepelende studie omtrent het schrijnende probleem van Oostblokpuppy’s.

Het tweede deel van de tijdsbalk bekijkt hoe het welzijn tijdens de levensperiode bij zijn baasje wordt gewaarborgd. Of dit baasje trouwens zomaar ieder dier als huisdier mag houden, behandelt het eerste hoofdstuk. De termen dierenmishandeling en dierenverwaarlozing zijn uiteraard dé basisbegrippen bij het dierenwelzijn. Maar wat onderscheidt hen van elkaar en hoe wordt hier concreet juridisch gestalte aan gegeven? Hoe ver reiken ze trouwens? Valt iemand die uit een ontaarde vorm van dierenliefde het ‘houden van huisdieren’ een perverse seksuele inkleuring geeft hieronder? Vooraleer strafrechtelijk hoorngeschal het interludium des sancties van de Dierenwelzijnswet inluit, krijgt de discussie omtrent de integriteit van het dier bij chirurgische ingrepen plots een staartje, wanneer de term dierenwelzijn vanuit een andere invalshoek benaderd wordt.

Het laatste deel ten slotte schetst treurig wat de gevolgen zijn wanneer mensen zich van hun huisdier ontdoen. Door dit harteloos dumpen, ontstaat een heus populatieprobleem in asielen waardoor jaarlijks duizenden diertjes, wegens plaatsgebrek moeten worden geëuthanaseerd.

Me een weg banend tussen talrijke klagende zwerfkatten, die hiervan tevens het gevolg zijn, ga ik op zoek naar de hoofdoorzaak van het probleem waarna ik bekijk welke oplossingen hierbij kunnen worden aangereikt.

Vooraleer ik ten slotte besluit of het dierenwelzijn wel voldoende gewaarborgd is in het leven van onze huisdieren, worden eerst enkele conclusies neergepend die tijdens het schrijven opborrelden.

7. Om een referentiekader te hebben voor de Belgische wetgeving wordt nagegaan hoe in Nederland dezelfde thema's juridisch geregeld worden. Zoals de titel stelt, ligt het onderwerp bij het *welzijn* van huisdieren tijdens het houden. Hierdoor worden onderwerpen als de aansprakelijkheid van (huis)dieren, de handel in honden- en kattenbont of wetgeving omtrent bijhonden en dierenbegraafplaatsen niet behandeld.

8. Waar wenselijk, wordt ook even ingegaan op de *ratio legis* van de betreffende regelgeving. Wat zijn nu precies de achterliggende gedachten en de vurige motieven achter de vaak kille bewoordingen van de wet. Wetgeving die in de eerste plaats vaak is opgeweld vanuit een geschonden rechtvaardigheidsgevoel om wat weerloze dieren wordt aangedaan. Om het huidige recht omtrent dieren tevens nog beter te kunnen kaderen wordt in titel 2 vooreerst een kort geschiedkundig overzicht gepresenteerd over hoe de huidige Dierenwelzijnswet tot stand gekomen is. Via een beknopte terugblik over de westerse denkwijze hieromtrent, wordt de uiteindelijke transformatie van dierenbescherming naar dierenwelzijn zacht filosofisch onderbouwd.

9. Aan literaire werken betreffende filosofische denkwijzen over hoe we met dieren dienen om te gaan, is er trouwens geen gebrek; af en toe duikt er wel ergens een vooraanstaande ethicus op die, vaak in paretjes van boeken, zich over deze materie buigt. Ook verschillende dierenrechtenorganisaties die zich hierdoor laten inspireren, pennen strijdlustig hun eigen visies neer, vaak kracht bijgezet door daadwerkelijke acties op het terrein. Slechts een enkele dierenrechtenorganisatie denkt er echter aan deze prachtige en vaak bewonderenswaardige standpunten juridisch te onderbouwen. En dat is jammer; want om in onze huidige maatschappij echte grootschalige concrete verbeteringen voor het dierenwelzijn te verwerven, is juridische kennis onontbeerlijk. Dit bewijst bijvoorbeeld de gematigde aanpak van een dierenorganisatie zoals GAIA, die via politieke en juridische instellingen mooie resultaten oogst. Dit in tegenstelling tot de agressieve guerrillatechnieken van het ALF, die hierdoor juist de publieke opinie tegen zich keert.

Aan de andere kant geniet de rechtstak die zich met dierenwelzijn bezighoudt niet bepaald een hoog aanzien in het juridische wereldje. Rechten over het beschermen van dieren klinken best wel sympathiek voor enkele jonge rechtenstudenten, maar echt serieus hoeft je het nu ook weer niet te nemen. Wanneer men volwassen wordt, dient men zijn aandacht op de echt ernstige dingen des levens gericht te houden en hier horen dieren en hun welzijn nu eenmaal zelden bij. De vurig bezielde juristen die zich toch met deze materie bezig houden, zijn dan ook witte raven. Dit heeft als resultaat dat er opmerkelijk weinig publicaties over dit onderwerp bestaan in de Belgische rechtsleer, zeker in vergelijking met andere landen.

De consequentie hiervan is dat er een enorme lacune gaapt tussen enerzijds de verschillende wetgeving hieromtrent en anderzijds de vele dierenactivisten die zich strijdlustig voor het welzijn der dieren willen inzetten maar een tekort hebben aan voldoende juridische bagage. Met deze masterproef

wil ik dan ook een kleine bijdrage tot de rechtswetenschap trachten te leveren door een poging om deze kloof wat te dichten. Ook kan zo misschien wat hout aangereikt worden voor de juridische pijlen als efficiënte wapens in de strijd voor betere dierenwetgeving. Hoewel er dus over bepaalde behandelende thema's vaak prachtige zijwegen door wouden vol filosofische of wetenschappelijke argumenten mogelijk waren, ligt de nadruk in deze masterproef op het juridische aspect.

10. Vooraleer we ons tussen de kersverse geboren puppy's aan het begin van onze tijdsbalk scharen, omschrijf ik eerst, zoals het een jurist betaamt, wat precies onder de begrippen 'huisdier' en 'dierenwelzijn' dient verstaan te worden.

Titel 1. Begripskader

Hoofdstuk 1. Het huisdier

11. “Onder een gezelschapsdier wordt verstaan een dier dat door de mens, in het bijzonder thuis voor zijn genoegen en gezelschap, wordt gehouden of bedoeld is gehouden te worden”, stipuleert het eerste artikel van de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren.¹ Maar welk soort dier houdt zich nu precies achter deze definitie schuil? Wat onderscheidt deze groep dieren nu kennelijk van hun soortgenoten in het wild?

12. Het kernwoord luidt domesticatie. Domesticatie is het proces waarbij wilde dieren, door bepaalde vormen van culturele controle, huisdierkenmerken gaan vertonen, waardoor de mens in staat is hun gemakkelijk te gebruiken². Wegens deze menselijke creatie van een speciale symbiose tussen de mens en bepaalde dieren ontstaat een bijzondere micro-evolutie³ van de betrokken dieren die zich moeten aanpassen aan een nieuwe ecologische omgeving. In deze niche oefent de mens door kunstmatige selectie⁴ een min of meer strenge (culturele) controle uit op hun leven en hun levenscyclus (voortplanting).

13. Deze micro-evolutie valt niet te onderschatten. Hierdoor ontstaan cruciale verschillen met zijn wilde voorouder. Vooraleer op deze verschillen dieper in te gaan, wordt gesteld dat alle huisdieren monofyletisch zijn; elke gedomesticeerde vorm komt voort uit één wilde voorouder. Het genetisch patrimonium van elke gedomesticeerde vorm vindt dus wezenlijk⁵ zijn oorsprong in een zelfde wilde voorouder. Bemerkt hier wel dat bepaalde dieren kunnen afstammen van een andere ondersoort van de oorspronkelijke voorouder⁶.

¹ Art. 1 Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, BS, 19 februari 1992.

² A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 15.

³ In de evolutietheorie van Darwin gebeurt ‘normale’ micro-evolutie op kleine schaal en omvat normaliter de verdeling van een soort in verscheidene ondersoorten de transformatie van de laatste terwijl macro-evolutie daarentegen betrekking heeft op de oorsprong van de grote indelingen van de organische wereld: planten, dieren, gewervelden, vogels, zoogdieren, enz. (A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998,27).

⁴ Kunstmatige selectie staat in tegenstelling tot de natuurlijke selectie in evolutietheorieën.

⁵ ‘Wezenlijk’, omdat introgressie en terugkruising soms ook voorkomen.

⁶ Dit ontrafelt meteen de lang standgehouden gedachte dat de hond meerdere voorouders zou hebben. Deze theorie ontleende zich aan het feit dat bepaalde honden zich gedragen als wolven, anderen meer als jakhalzen. De wolf is echter een zeer verspreide soort, onderverdeeld in verscheidene ondersoorten waarvan sommige wat uitzicht en gewoonten jakhalzen benaderen. De hond is ook het eerste zoogdier dat gedomesticeerd werd, en dat waarschijnlijk in verscheidene regio’s van de wereld. Dat honden verschillende gedragspatronen vertonen, wekt dan ook geen verwondering. Dit wijst op het feit dat deze dieren niet allemaal afstammen van dezelfde

14. Domesticatie leidt tot veranderingen van de organen en alle delen van het organisme, zelfs op het microscopische niveau. Deze veranderingen beïnvloeden bovendien de synergie van de organen, de prestaties en het gedrag van de dieren. Een eerste belangrijke mutatie van het huisdier ten opzichte van zijn wilde voorouder betreft de lichaamsgrootte. Naast het extreme voorbeeld van de chihuahua-hond is ook het gestalte van huisdieren zoals schaap, geit, varken, rund, enz. sinds het begin van hun domesticatie afgenomen. Het beendergestel onderging tevens veranderingen; van brozere botten, verkorting van de staart tot de te kort lijkende poten van dashonden. Ook de schedel bleef niet gespaard; meest in het hoog springend zijn de uitzonderlijke verlenging van de snuit van bepaalde windhonden en de sterk verkorte snuit bij de mopshond. De variabiliteit van huid, pels of pluimen is een mutatie die meestal toelaat huisdieren onmiddellijk van hun wilde voorouder te onderscheiden; de te grote lijkende huid voor het dier zodat zij in plooiën langs het lichaam valt, afhangende oren die niet meer rechtop gehouden kunnen worden tot kale dieren. De verbluffende hogere melkproductie bij koeien of de hoeveelheid eieren bij kippen, maar vooral de vroegere seksuele rijpheid bij huisdieren zijn ten slotte opmerkelijke fysiologische veranderingen. Verder is over het algemeen een relatieve vermindering van het hersenvolume vastgesteld, vooral het deel van de hersenen dat instaat voor het verwerken van zintuiglijke prikkels, wat als gevolg een prestatievermindering van de zintuigen bewerkstelligt⁷.

15. Na wat voorafgaat, zal het niemand verwonderen dat huisdieren zich anders gedragen dan hun wilde voorouders. De Duitse zoöloog Helmut Hemmer vatte samen dat er bij huisdieren een algemene vermindering in intensiteit van de gedragingen bestaat (*Verhaltensdämpfung*). Hij wijst vooral op wat hij noemt de ‘verarming van de waarnemingswereld’⁸. Naast de algemene vermindering van hun activiteiten en een veel gelijkmatigere verdeling ervan tijdens de dag, komt dit vooral tot uiting in de vermindering van angst- of paniecreacties en de vluchtreactie. De brutale manier waarop de mens kleine huisdieren kan manipuleren zonder dat ze enige paniek vertonen, zoals de bruuske wijze waarop een kind zijn hamster uit zijn kooi graait en boven zijn hoofd tilt zonder dat het diertje reageert, illustreert dit wonderlijk. Alles verloopt alsof onze huisdieren zich nauwelijks zorgen maken over bepaalde handelingen, die bij hun wilde voorouders gewelddadige reacties zouden uitlokken. Opvallend is dat al deze variaties afzonderlijk en onafhankelijk van elkaar voorkomen bij de meest verscheidene diersoorten⁹. Domesticatie heeft dus een invloed op het genetisch patrimonium van de betrokken dieren en dat vertaalt zich in gelijksoortige kenmerken, zelfs bij erg verschillende vormen zoals hond, rund, varken en kip.

ondersoort van de wolf, zowel als op de diepgaande veranderingen veroorzaakt door hun lange associatie met de mens. Dit belet natuurlijk niet dat sommige door introgressie misschien wat ‘bloed’ meegekregen hebben van jakhalzen of coyotes.

⁷ Zo is bij de hond het trommelvlies relatief kleiner t.o.v. dat van de wolf, waardoor hij minder goed hoort. Bij de gedomesticeerde zilvrevos is het reukweefsel maar liefst 10% kleiner dan bij de gewone vos.

⁸ A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 69.

⁹ In het biologisch jargon spreekt men van *parallele variaties*.

16. Hoe is het wilde dier nu tot ‘huisdier’ geworden? Welke biologische mechanismen hebben deze kenmerken veroorzaakt? Hieromtrent hebben lange tijd twee opvattingen tegenover elkaar gestaan. De eerste hypothese legde de nadruk op de leefomstandigheden. Het feit dat huisdieren in omstandigheden leven die sterk verschillen van die van in de wilde natuur zou in hen ‘slappende’ eigenschappen wakker maken die niet zichtbaar zouden zijn in hun natuurlijke milieu. Een variant hierop is dat het milieu waarin huisdieren leven aanzienlijk meer mutaties veroorzaakt in de genen. Deze hypothese kan verworpen worden op basis van het bestudeerde feit¹⁰ dat er huisdieren, of liever dieren met gedomesticeerde kenmerken, bestaan in omstandigheden die weinig of niet verschillen van de leefomstandigheden van hun wilde verwanten¹¹ De tweede, aanvaarde, hypothese legt vooral de nadruk op de verregaande veranderingen in de selectie door en tijdens de domesticatie. Deze opvatting volgt de veronderstellingen van Darwin, die de natuurlijke selectie stelde tegenover de kunstmatige selectie door de mens, systematisch of onbewust uitgeoefend. In de brede betekenis van het woord betreft de selectie dan al de mechanismen die de voortplanting van organismen kunnen verhinderen zodanig dat hun erfelijke kenmerken niet doorgegeven worden aan de komende generaties. Via deze theorie, in model gebracht door Helmut Hemmer, kunnen we huisdierkenmerken verklaren. Nemen we de verarming van het perceptievermogen van huisdieren even onder de loep. Hierdoor is hun psychologische tolerantie groter en is de stress die wilde dieren ondergaan wanneer men ze in een overbevolkte en door de mens controleerde omgeving brengt, hun onbekend. Tijdens de domesticatie heeft er zich dus een strenge selectie voorgedaan, waarbij al te stressgevoelige dieren die angst- en paniekreacties en vijandig gedrag vertoonden, geëlimineerd werden. Eerst en vooral door de mens die deze eigenschappen niet geschikt achtte, en de agressiefste en angstigste dieren uit de groep verwijderde. Ten tweede door natuurlijke selectie; dieren die de stress niet goed aankonden, braken gemakkelijker uit of plantten zich minder goed voort waardoor ze uiteindelijk uitstierven. Na een verloop van tijd bleven alleen de stressbestendige dieren over die deze eigenschap aan hun nakomelingen doorgaven¹². Eenzelfde kunstmatige selectie gebeurde, waarbij te grote¹³ dieren geëlimineerd werden, wat de vermindering van de gestalte bij de huisdieren zou verklaren. Deze eerste fasen van domesticatie gebeurden vooral ‘onbewust’. De veehouder had niet de bedoeling een welbepaald dierentype tot stand te brengen. Het was hem vooral te doen om dieren te fokken die zich onder zijn controle goed voortplanten. Bij deze kunstmatige selectie voegden zich, zoals gezegd, ook

¹⁰ De in 1943 gepubliceerde studie van Wolf Herre over het gedomesticeerde rendier en die van de lama en de alpaca in 1958.

¹¹ Zo leven de gedomesticeerde rendieren in het Noorden van Eurazië in omstandigheden als hun wilde soortgenoten: verblijven niet in stallen, moeten zelf voor hun voedsel instaan, enz. Toch zijn er gedomesticeerde eigenschappen zoals een andere vacht en het leven in grotere kuddes, daar waar hun wilde neefjes slechts in kleine kuddes leven.

¹² Dit werd in de experimenten van Novosibirsk bevestigd. Men voerde een strenge selectie door van zilvervossen (er van uitgaand dat ze nog niet zoveel verschillen van hun wilde soort) met een ‘gedomesticeerd’ gedrag, met name dieren die weinig of geen angst en agressie vertoonden en contact zochten met de mens. Na ongeveer 25 generaties was het resultaat een gedragspatroon dat sterk aanleunt bij dat van de hond.

¹³ Grotere dieren waren moeilijker in bedwang te houden en hadden meer voedsel nodig dan middelmatige.

de gevolgen van de natuurlijke selectie veroorzaakt door de bijzondere omstandigheden van de ecologische niche waarin de mens zijn dieren verplichtte te leven. De combinatie van deze twee selectievormen en het toeval (stichterseffect, genetische drift, gebeurlijke mutaties¹⁴) bepaalde de vorming van onze rustieke huisdieren of landrassen die tot voor kort de verscheidene streken van de wereld bevolkten. Pas later werd door systematische selectie door de fokker getracht rassen te kweken die beantwoordden aan een vooraf vastgelegd doel; in dergelijk geval spreekt men van verbeterde of veredelde rassen¹⁵. Om dit te verwezenlijken zal de fokker dieren van verscheidene rassen of variëteiten kruisen. Hij zal onder de nakomelingen die dieren uitkiezen die het beste de gewenste kenmerken combineren en zijn kweekexperiment herbeginnen¹⁶.

17. Gezien het onderwerp van deze masterproef, wordt wat specifiek ingegaan op de domesticatie van de hond en kat. Hoewel de hond het eerste gedomesticeerd dier is¹⁷, blijkt zijn domesticatieproces niet zo duidelijk te verklaren als die van andere huisdieren. Zo weten we met zekerheid dat het varken afstamt van zijn wilde voorouder, het everzwijn, en dat het gekweekt werd als consumptiedier. Hoewel sommige wetenschappers de hond nog steeds als een zoölogisch raadsel beschouwen en vragen stellen over de identiteit van zijn wilde voorouder, wordt algemeen aanvaard dat de hond afstamt van de wolf¹⁸. Uiteraard bestaan er vele ondersoorten¹⁹ van de wolf, wat vaak de verschillende gedragspatronen van honden verklaart. Archeozoölogische vondsten²⁰ in Eurazië en Amerika doen vermoeden dat de domesticatie van de hond teruggaat tot 14.000 v.C. In tegenstelling tot fokdieren zoals varken en rund, die wel bijdroegen tot diepgaande economische veranderingen van de neolithische revolutie, lijkt de komst van de hond geen belangrijke invloed te hebben gehad op de manier van leven van de mens. Bovendien hangt er ook een mysterieuze sluier over hoe de

¹⁴ Het stichterseffect houdt in dat men slechts een bepaalde steekproef van de dieren neemt. Genetische drift betekent dat bepaalde genetische kenmerken kunnen verdwijnen. Zo hebben bepaalde eigenschappen misschien nooit kans gehad, zijn ze snel verdwenen of kunnen juist omgekeerd, door mutaties, bepaalde genetische combinaties die slechts zelden in de natuur voorkomen zo aan de oppervlakte komen.

¹⁵ Zoals gezegd vormen huisdieren geen echte soorten. Ook het begrip ondersoort is vaak niet op hen van toepassing. Daarom spreekt men van rassen. Rassen zijn min of meer duidelijk afgebakende groeperingen die opvallen door bepaalde kenmerken, die echter vaak niet precies omschrijfbaar en nogal subjectief zijn.

¹⁶ Varkensrassen bieden een frappant voorbeeld van raciale 'verbetering'. Enkele eeuwen geleden leken de landrassen van het varken nog erg op hun voorouder, het everzwijn. In de loop van de achttiende eeuw werden dan ingewikkelde proeven gedaan om Europese varkens te kruisen met Chinese of Indochinese varkens. De Engelse resultaten werden dan gekruist met plaatselijke rustiek rassen, waardoor het varken zoals we het nu kennen, ontstond.

¹⁷ De hond opgegraven in Oberkassel nabij Bonn en gepubliceerd in 1979 zou de oudste bekende echte hond zijn.

¹⁸ Bepaalde wetenschappers betwijfelen dit en stellen dat de hond meerdere voorouders zou hebben, onder andere ook de jakhals.

¹⁹ We kunnen ze in twee grote groepen indelen. De zuidelijke wolven, die een primitievere stam vormen van kleine dieren met beperkte herseninhoud en de noordelijke wolven, met een grotere herseninhoud en een grotere sociale organisatie, wat jagen in groepsverband mogelijk maakt.

²⁰ Naast potscherven brengen archeologische opgravingen vaak dierresten aan de oppervlakte. Archeozoölogen proberen hieraan een verklaring te koppelen. Zo kunnen deze dieren als huisdieren geïdentificeerd worden op basis van de verkleining van de gestalte, pathologische symptomen (afgevijlde tanden, aantasting van beenderen door een koord waarmee men dieren vastbond) of gerelateerde afbeeldingen.

domesticatie van de hond verliep, wat een voedingshaard kweekte voor verschillende theorieën. Zo opperen sommige dat de wolf zichzelf zou gedomesticeerd hebben; aangetrokken door de warmte van de kampvuren van jagers en achtergelaten etensresten zouden ze geleerd hebben het spoor van prehistorische jagers te volgen en zich zo aan de mens aangepast te hebben. Minder romantische theorieën stellen dat de wolf gedomesticeerd werd om opgegeten te worden of gebruikt te worden als waakdier, lastdier of afvalverwerker. Een ander scenario vertrekt van waarnemingen in verband met het houden van gezelschapsdieren in pre-industriële levensgemeenschappen zowat overal ter wereld. Het aantal en verscheidenheid van deze dieren is verbluffend; van schildpadden en knaagdieren tot verscheidene vogels. Paleolithische jagers zouden dus regelmatig jonge dieren naar hun kampplaats meegebracht hebben, waaronder ook jonge wolvenwelpjes. Deze zouden kunnen gediend hebben als troostend psychologisch substituut voor treurende moeders in een tijd waar de mortaliteit van pasgeborenen en kinderen hoog was. Men kan zich inbeelden dat de meeste welpen, de minst tembare, ontsnapten en terugkeerden naar de wilde natuur. Diegene die zich het best aanpasten, overleefden misschien lang genoeg om zich voor te planten. Op een dag zou de mens zich dan bewust worden zijn van het nut van deze dieren, bij de jacht bijvoorbeeld, en ging hij over tot het min of meer selectief kweken ervan. De overgang van wolf naar hond kan dus een fenomeen zijn dat weinig beïnvloed werd door materiële overwegingen. Maar al hadden de eerste honden slechts een gering economisch belang, toch waren ze gedurende hele generaties het voorbeeld van een relatie tussen mens en dier die totaal anders was dan de relatie tussen een jager en zijn prooi²¹. In het begin waren er slechts enkele hondenrassen²². De explosie aan hondenrassen dateert van slechts enkele eeuwen geleden, wanneer men specifiekere selecties en kruisingen begon uit te voeren, waardoor de honden ontstonden die we de dag van vandaag kennen.

18. Onze gedomesticeerde kat dateert van veel later. Deze is afkomstig van de wilde kat. Deze soort omvat drie grote groepen van ondersoorten: de Europese wilde kat die tot in Turkije terug te vinden is, de wilde kat uit Zuidwest-Azië en ten slotte de wilde kat uit Noord- en Oost-Afrika en Arabië. De Europese wilde kat blijkt een schuw dier dat zich niet leent tot domesticatie. Alle biologische gegevens wijzen er dan ook op dat de voorouder van onze katten de Afrikaanse wilde kat is. Dat sluit echter niet uit dat andere ondersoorten sporadisch hebben bijgedragen tot het genetisch patrimonium van onze poezen. Pas laat duikt relevante documentatie op in de vorm van afbeeldingen en mummies in het oude Egypte, waar de kat blijkbaar al uitgegroeid was tot een gegeerd gezelschapsdier die bovendien de godin Bastet toegewijd was. Met deze laattijdige documentatie is het dan ook voornamelijk onmogelijk om de domesticatie van de kat nauwkeurig te dateren. Ook de motieven van de

²¹ A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 141.

²² De Griekse schrijver Xenofon (427-355 v.C.) onderscheidde in zijn tekst over honden slechts zes hondenrassen. In de middeleeuwen zijn een twaalfstal rassen bekend in Duitsland en ook in het Nabije Oosten en het Oude Egypte zijn slechts enkele types te onderscheiden.

domesticatie zijn niet duidelijk. Misschien waren ze enkel magisch- religieus en esthetisch van aard en wat het nut van de kat als verdelger van muizen en andere schadelijke diertjes maar van bijkomstig belang. Aanvaardbaar lijkt dat de kat reeds in het Oude Rijk gedomesticeerd werd en dat haar grote populariteit van veel later dateert. Tijdens de laatste eeuwen voor onze tijdrekening lijkt de domesticatie echter een voldongen feit. Omstreeks deze periode verspreidt de kat zich vanuit Egypte naar Europa en Azië waar ze ook een luxepositie innam. Later boette ze aan prestige en moest ze zichzelf nuttig maken door de jacht op knaagdieren. Deze neerwaartse spiraal vertoonde een dieptepunt toen ze in verband werd gebracht met hekserij en de duivel. Deze evolutie verklaart waarschijnlijk de dalende lichaamsomvang van de grote oude Egyptische kat tot de schralere modellen vandaag. In de Moderne tijd heeft de kat zich dan opnieuw weten op te klimmen tot een verwend gezelschapsdier²³.

19. Deze korte samenvatting van het domesticatieproces werd aangehaald om een verlichtend achtergrondschematische te verschaffen wanneer we spreken over gezelschapsdieren bij de mens. Zo kan nu beter de oogfonkeling onderscheiden worden die een in gevangenschap geboren wolf zijn baas toewerpt wanneer deze een homp vlees door de tralies van zijn kooi smijt en deze van een ruig ogende herdershond bij hetzelfde ritueel. Want sommige metamorfosen van in gevangenschap gekweekte wilde dieren lijken erg op die van echte huisdieren. Zo lijken de selectievoorwaarden dezelfde; deze zijn anders dan in de vrije natuur doordat de mens een zekere bescherming biedt en vaak voor voedsel zorgt. Dit heeft uiteraard effect op het genetisch erfgoed waardoor soms ‘gedomesticeerde kenmerken’ frequenter kunnen voorkomen. Maar gevangengenomen dieren leven vaak in een onvolledige wereld, zonder de verschillende stimuli waaraan ze in de vrije natuur blootgesteld staan. Anders gezegd: ze leven in een wereld waarin ze zich vervelen. Het gevolg hiervan kan zijn dat hun hersenen en hun zintuigen niet ten volle tot ontwikkeling komen, zoals men meent waar te nemen bij wolven in dierentuinen. Het is zelfs mogelijk dat ze niet hun normale lichaamsgrootte bereiken als gevolg van stress. Het gaat hier echter duidelijk om niet-erfelijke veranderingen. Samengevat kunnen we zeggen dat de in gevangenschap gekweekte dieren een combinatie van erfelijke en niet-erfelijke trekken vertonen, waardoor ze huisdieren benaderen. Deze overeenkomsten hebben ongetwijfeld bijgedragen tot de verwarring en misleidende gelijkstelling met domesticatie²⁴. Domesticatie is echter het kweken in gevangenschap om een nieuw ‘soort’ dier te bekomen door al dan niet bewuste selectie opdat de betrokken dieren zich aan de mens zouden aanpassen. In dit verband is het ook nuttig het verschil te onderstrepen met tam gemaakte dieren. Vaak gaat het hier om dieren die men jong vangt omdat ze dan nog africhtbaar zijn. Zo is het correct dat een huisdier vaak een tam dier is en dat huisdieren gemakkelijk af te richten zijn, maar daarom is elk afgericht dier, zoals een circusbeer, echter niet

²³ A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 183.

²⁴ A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 194.

noodzakelijk een gedomesticeerd dier. Want soms tot uiting kan komen wanneer zijn wilde aard plots weer opflakert, met alle gevolgen van dien.

20. Uiteraard is dit verschil *an sich* niet van wezenlijk belang voor dierenwelzijn in het algemeen. Ieder dier heeft immers een intrinsieke waarde en verdient beschermd te worden. In de praktijk speelt dit verschil echter wel degelijk mee om te bepalen welke concrete juridische regelgeving van toepassing is. Ook biedt het een verhelderende achtergrond om bepaalde wetgeving beter te kunnen kaderen, *a fortiori* bij ‘positieve lijsten’²⁵.

21. Ook ligt het pleidooi voor verbetering van wetgeving voor honden en katten ter optimale verbetering van hun dierenwelzijn hierdoor ook anders dan voor andere dieren zoals gekooide vogels of gevangengenomen wilde dieren. In die gevallen kan er weinig twijfel over bestaan dat hun opsluiting in kooien strijdig is met hun welzijn. Vrij kunnen vliegen of in het oerwoud rondslingeren behoren tot hun soortspecifiek functioneren in hun natuurlijke leefomgeving. Hen 'kooien' is hen gevangen houden. Maar precies deze verwijzing naar een 'natuurlijk' habitat waar ze werden uit gehaald, ontbreekt bij honden en katten: het is dezelfde habitat als dat van mensen. En net zoals de koekoek afhankelijk is van andere vogels voor het uitbroeden van zijn eieren of zoals hyena's of aasgieren grotendeels leven van de resten van prooien van roofdieren, zijn huisdieren als hond of kat afhankelijk tegenover mensen. En niet die afhankelijkheid is in moreel opzicht problematisch, zoals sommige extreme dierenrechtenactivisten wel eens beweren, maar wel het gebeurlijk misbruik dat daarvan kan worden gemaakt. Onder andere daarom is er nood aan specifieke dierenbescherming- en dierenwelzijnswetgeving voor huisdieren. Het is ook in deze context dat men de oproep voor steden en gemeenten moet kaderen om vrije ruimtes ('groenzones') voor honden te voorzien waar ze zich vrij kunnen uitleven. Vooral in grootstedelijke gebieden wordt het namelijk steeds moeilijker om honden een stuk vrij te laten lopen. Meestal is dit zelfs verboden en moet men de hond voortdurend aan de leiband houden. Dat is een zware beperking op de bewegingsvrijheid van honden, want het behoort nu eenmaal tot hun aard dat ze graag vrij rollebollen. De menselijke habitat is immers ook de habitat van gezelschapsdieren en dus moet ook met hun belangen rekening worden gehouden.²⁶

²⁵ Zie *infra*.

²⁶ K. RAES, "Omgaan met gezelschapsdieren als ethisch probleem", in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 256-259.

Hoofdstuk 2. Dierenwelzijn

22. Er bestaat geen eenduidige definitie van dierenwelzijn. Welzijn van dieren is een begrip dat net als gezondheid, milieu of veiligheid op verschillende niveaus kan worden gedefinieerd. Het begrip is niet ontstaan als een wetenschappelijk concept, maar als weerslag van een waardesysteem dat uitging geeft aan de zorg over de manier waarop met dieren wordt omgegaan²⁷. Want sinds het ontstaan van het zoöcentrisme is het niet meer om het even op welke manier de mens dieren behandelt.

23. Zoöcentrisme keert zich strijdlustig tegen de antropocentrische of speciesistische stelling waarbij de mens onvoorwaardelijk in het middelpunt staat en het dier hem als louter middel dient (bijvoorbeeld in dierenproeven, in industriële veeteelt, enz.). De zoöcentrische reactie hierop is deels wetenschappelijk, deels filosofisch. Zo stellen ze dat recent wetenschappelijk onderzoek aantoonde dat bepaalde diersoorten ook over eigenschappen beschikken die men tot voor kort exclusief menselijk achtte (een zeker abstractievermogen, geheugencapaciteit,...).²⁸ Verder wordt ook niet ontkend dat de mens cognitief verder geëvolueerd is dan andere diersoorten. Wat wel ontkend wordt – en dit tegen de antropocentrische stelling in – is dat men daaruit mag besluiten dat mensen in ethisch opzicht relevanter zijn dan niet-mensen. Anders gezegd; het méér-kunnen van mensen mag niet leiden tot de conclusie dat enkel mensen iets waard zijn en dus waardering verdienen. Onder mensen is het tevens ook ethisch onaanvaardbaar om secundaire eigenschappen (huidskleur, dom of slim, sekse, al of niet gehandicapt) te beschouwen als moreel relevante factoren. De mens is inderdaad beter in talen en wiskunde, maar een aap kan veel beter in bomen klimmen. Volgens hen getuigt het dan ook van een bepaalde vorm van willekeur en menselijke arrogantie om intellectuele vermogens hoger in te schatten dan fysieke in dergelijke ethische kwesties. Zoöcentristen menen dus dat ook pijngevoelige dieren recht op leven, op bescherming en vooral op een diervriendelijke behandeling verdienen. Voor ‘harde’ zoöcentristen zal dit standpunt leiden tot de overtuiging dat de mens nooit de gezondheid en het welzijn van dieren mogen schenden, zodat ze radicaal tegen intensieve veeteelt of dierenexperimenten gekant zijn.²⁹

²⁷ Raad voor Dierenangelegenheden, Verantwoord houden – wie is verantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren in Nederland, december 2009, nr. RDA/2009/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>, 12.

²⁸ Opmerkend is dat dit reeds wordt erkend in de Belgische wet van 18 oktober 1991 (Wet 18 oktober 1991 houdende goedkeuring van de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gewervelde dieren die worden gebruikt voor experimentele en andere wetenschappelijke doeleinden, en van de bijlagen A en B, opgemaakt te Straatsburg op 18 maart 1986, BS 19 februari 1992) Ook in het Koninklijk Besluit van 14 november 1993 (betreffende de bescherming van proefdieren, BS 5 januari 1994) erkent de wetgever dat de mens “de morele plicht heeft alle dieren te respecteren en voldoende rekening te houden met feit dat zij pijn kunnen lijden en een herinneringsvermogen bezitten.”

²⁹ J. DE TAVERNIER, “Visies op dierenwelzijn” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 80.

24. Ze hebben echter hun stempel gedrukt op de huidige maatschappelijke mening zodat zelf gematigde antropocentristen erkennen om aan dieren een intrinsieke waarde toe te kennen, om hun ook een beetje als doel te behandelen, en niet louter als middel. Dierenwelzijn is hierbij het hulpmiddel om het onderwerp te ordenen, af te bakenen en bespreekbaar te maken.

25. Maar ondanks alle aandacht die het onderwerp in de afgelopen decennia heeft gekregen, blijft de conceptuele definitie van dierenwelzijn onderwerp van discussie. Een mijlpaal in dit debat werd in 1965 bereikt toen de Britse regering³⁰ voor het eerst voorwaarden koppelde aan de huisvestingsystemen van landbouwhuisdieren. Ze stelde voor dat alle dieren de vrijheid zouden hebben om op te staan, neer te liggen, zich te keren, zichzelf te verzorgen en hun poten te strekken. Deze minimale standaarden werden bekend als de ‘vijf vrijheden’ (five freedoms). In 1993 heeft de Farm Animal Welfare Council de originele definiëring aangepast omdat ze te veel gefocust was op ruimtelijk eisen. De vijf vrijheden worden nu als volgt omschreven: vrij zijn van honger, dorst en slechte voeding; vrij zijn van fysiek en thermaal ongemak; vrij zijn van pijn, verwondingen en ziekte; vrij zijn om het normale gedrag te kunnen uitvoeren; en vrij zijn van angst en chronische stress. Momenteel worden deze ‘five freedoms’ internationaal gezien als de belangrijkste randvoorwaarden voor een degelijk dierenwelzijn³¹.

26. Vier van deze vrijheden zijn geformuleerd vanuit de gedachte dat welzijn gelijk staat aan het ontbreken van ‘onwelzijn’. Positieve aspecten van welzijn als plezier en tevredenheid, het welzijn in de zin van welbevinden, blijven in deze en vergelijkbare definities veelal buiten beschouwing. Daarom hebben de voortdurende vorderingen in de wetenschap en de vele vragen van steeds meer bewuste en mondig geworden consumenten ertoe geleid dat deze benadering momenteel grondig herzien wordt. Het begrip ‘dierenwelzijn’ refereert nu naar een bepaalde levenskwaliteit en dit kan veel inhouden: gezondheid, productiviteit, geluk, genot, plezier, levensduur, enz. Mensen kunnen aan elk van deze elementen, al naargelang hun appreciatie, een verschillend gewicht toekennen, want dieren kunnen nu eenmaal niet vertellen wanneer ze zich prettig voelen en wanneer niet. Daarom kan wetenschappelijk onderzoek hier bijdragen tot een beter begrijpen van bepaalde facetten van dierenwelzijn: wat verkiezen dieren, wat zijn hun behoeften, hoe gaan ze om met een dynamische omgeving, enz. Welzijn wordt dus via een omweg gemeten; via onderzoek naar de preferenties of gedragsvoorkeuren van dieren of naar hun soortspecifiek of natuurlijk gedrag.

27. De eerste onderzoeken naar het welzijn van dieren werden in de jaren zestig bestudeerd vanuit het standpunt van stress. Een gestresseerd dier kende minder welzijn, een niet gestresseerd dier scoorde welzijnsmatig hoog, aldus veel fysiologisch onderzoek. Aan het begin van de jaren tachtig kwam er meer onderzoek. Naast fysieke aspecten werd er ook aandacht besteed aan een totaal nieuw facet,

³⁰ Opgesteld door het Brambell Committee.

³¹ J. DE TAVERNIER, D. LIPS en S. AERTS, *Dier en Welzijn*, Tiel, Lannoo, 2005, 30.

namelijk psychologische aspecten die te maken hebben met de wijze waarop dieren dingen ervaren. Hier raakte de wetenschappelijke wereld verdeeld. Zeugen bijvoorbeeld die leven in droge zeugenstallen vertonen stereotiep gedrag en lijken gestresseerd hoewel ze ogenschijnlijk gezond en fysiologisch normaal functioneren. Is hun welzijn verminderd of niet? Wat verdient de voorkeur: fysieke gezondheid en goed biologisch functioneren of psychologische gezondheid en hoe dieren zich voelen? Uit dit boeiend debat zijn vier verschillende visies over dierenwelzijn ontstaan. De *functioning based*- visie kijkt vooral naar de gezondheid van het dier en het voldoen van hun biologische noden. Verhoogde kansen op ziekte of kwetsuren dienen vooral vermeden te worden. In contrast hiermee gelooft de *feeling based*- visie dat welzijn alles te doen heeft met wat dieren voelen, met de afwezigheid van negatieve subjectieve emoties (lijden) en de aanwezigheid van positieve subjectieve emoties (plezier en genot). Daar deze eerder subjectieve ervaringen moeilijker meetbaar zijn, plaatst men bij deze visie er in wetenschappelijke kringen vaak vraagtekens bij, terwijl deze des te populairder is bij ethici. In de *back to nature*- visie kijkt men naar de ‘natuur’ van dieren en oordeelt men over dierenwelzijn op basis van hun ingeschapen gedragsrepertoire. Volgens een laatste visie ten slotte, is de *integriteit* van dieren vooral belangrijk. Hun welzijn is geschonden, wanneer er zonder proportionele reden fysieke ingrepen uitgevoerd worden. De centrale stelling in deze benadering is dus niet dat vormen van integriteitsaantasting voortaan pijnloos onder verdoving moeten gebeuren, maar wel de vraag of amputatie überhaupt wel of niet geoorloofd is³². Dit past in het groeiend bewustzijn dat dierenwelzijn meer moet zijn dan afwezigheid van lijden.

28. Samengevat kan gesteld worden dat de bekende *five freedoms* aangevuld moeten worden met extra zaken. Dieren hebben niet enkel recht op het vermijden van welzijnsaantasting, maar ook op geluk, plezier en integriteit.

29. De wetgever wil echter een duidelijk werkbaar begrip van dierenwelzijn³³. Een concept dat een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak kent en hierdoor aanvaardbaar is voor zowel consumenten, producenten en dierenwelzijnsorganisaties. Hierdoor zien we dat de wetgeving en uitvoeringsbesluiten rond dierenwelzijn vaak een strategisch steekspel zijn tussen de regering en de belangengroepen van ‘direct betrokkenen’, *in casu* de dierenbescherming en representanten van lobbygroepen uit het bedrijfsleven. De uiteindelijke KB’s of AmvB’s hieromtrent moeten dan ook gezien worden als de resultante van dit onderhandelingsproces, waarbij partijen op basis van onderhandelingen en geleid door eigen belangen tot compromissen komen. Dit leidt tot een inconsistente afwegingssysteem waarbij wetenschappelijke kennis gebruikt en misbruikt wordt voor zover het de betreffende

³² Uiteraard worden hier niet de noodzakelijke interventies in het voordeel van het welzijn van dieren bedoeld (zoals het verwijderen van een gezwel), wel over amputaties voor bijvoorbeeld een schoonheidsideaal, zoals het couperen van hondenstaarten.

³³ MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKwaliteit, *Nota Dierenwelzijn*, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=22066.

belangengroep uitkomt. Hoewel er dus een redelijke wetenschappelijke kennis over dierenwelzijn bestaat, wordt deze aldus in de praktijk niet optimaal benut.³⁴

30. Toch gaat zowel de Belgische als de Nederlandse wetgever verder dan de gewone fysieke gezondheid van het dier. Zo stelt art. 4 van de Dierenwelzijnswet als principe voorop dat “het houden van een dier met zich meebrengt dat men het voedsel, verzorging en een huisvesting geeft in overeenstemming met zijn aard, zijn psychologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie.”³⁵ De Nederlandse Gezondheids- en welzijnswet voor dieren kent een gelijkaardig concept. Artikel 36 Gwwd stelt dat “het verboden is om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.”³⁶ Deze basisprincipes lopen als een leidraad doorheen beide dierenwelzijnswetten en hun uitvoeringsbesluiten.

Samengevat kunnen we stellen dat er tot op heden nog altijd geen consensus bestaat tussen biologen, ethici, dierenartsen, boeren en andere groeperingen die zich met dieren bezighouden, over wat pijn, stress en welzijn betekent. De complexiteit van de materie, de veelheid aan begrippen en verschillende standpunten maken het niet eenvoudig om door het bos de bomen te zien. Dierenwelzijn wordt nog steeds op een verschillende manier geïnterpreteerd. Zolang men het hier niet eens over wordt, zal het meten ervan onderhevig blijven aan discussie³⁷. In deze masterproef zal ik, terwijl dit debat rustig verder woedt, me voorlopig beperken tot het bekijken van hoe het begrip van dierenwelzijn alvast juridisch zijn weerslag vindt gedurende het leven van het huisdier.

³⁴ F.H. DE JONGE en B.M. SPRUIJT, “Kennis over dierenwelzijn; toepassing in recht en regelgeving”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 65.

³⁵ Art. 4 Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986 (afgekort Dierenwelzijnswet).

³⁶ Art. 36 Wet van 24 september 1992, houdende vaststelling van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, *Stb.* 1992, 585. (afgekort Gezondheids- en welzijnswet voor dieren of Gwwd).

³⁷ J. DE TAVERNIER, D. LIPS en S. AERTS, *Dier en Welzijn*, Tielt, Lannoo, 2005, 52.

Titel 2. Het dier in het recht

Hoofdstuk 1. Evolutie van de westerse denkwijze over dieren

31. Om te begrijpen hoe de maatschappij de dag van vandaag tegen dieren aankijkt, is een zachte onderdompeling in de evolutie van de tijdsgeest van de ‘Westerse’ denkwijze over dieren noodzakelijk

32. Er kan verondersteld worden dat de voorhistorische mens zich eerder als onderdeel van de natuur zag³⁸. Enige terughoudendheid bij de romantisering van deze ‘nobeles wilde’ kan echter geen kwaad³⁹. De primitieve mens lag namelijk, in zijn verschillende relaties met dieren, zoals jagen en bejaagd worden, waarschijnlijk ook mede aan de basis van de uitroeiing van tientallen diersoorten⁴⁰.

33. De sterke scheiding tussen mens en natuur is er vermoedelijk gekomen na de neolithische revolutie⁴¹. Hier werkte de ontwikkeling van de landbouw en veeteelt (inclusief het domesticeren van dieren) het ontstaan van grote nederzettingen in de hand, waardoor mensen zich ook letterlijk ‘buiten’ de natuur gingen plaatsen.

Men verloor een wezenlijk eenheidsbesef met de natuur en de mens doopte zichzelf als exclusief moreel relevant wezen boven alle andere levende organismen.

34. In de Romeins-Griekse periode begon men dit superieure dogma meer filosofisch te benaderen. Zo constateerde de Oudgriekse wijsgeer Aristoteles dat dieren bestonden om de mens te dienen. Dit baseerde hij op de gedachte dat er niets doelloos en zonder reden in de natuur bestond. Daarop beriep hij zich om zijn ‘natuurlijke’ rangorde vast te leggen: “de andere dieren voor het goed van de mens, de gedomesticeerde soorten zowel om hem te dienen als voor zijn voedsel, en de meeste wilde om zijn voedsel en andere voorzieningen.” De mens stond superieur bovenaan, omdat deze een speciale eigenschap bezat die dieren niet hadden: rationaliteit⁴².

Ook de Romeinse filosofen van de Stoa hebben een bepalende invloed gehad op het denken over mens-dierrelaties. Tussen mens en dier was er in hun ogen wel een objectieve, biologische

³⁸ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

³⁹ Zo is de (eerste) mens volgens sommige historici niet meer dan een uiterst expansieve, agressieve diersoort die de natuur vernielde, roofdieren doodde en prooidieren verorberde. Zonder de al te vele poespas van nobeles wilde die één zou zijn geweest met de natuur; zie hierover D. BOON, “Mens en dier: gezworen vijanden”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 23-32.

⁴⁰ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

⁴¹ De neolithische revolutie was de eerste landbouwrevolutie en vormde de overgang van een samenleving van jagers-verzamelaars met een rondtrekkend bestaan naar een samenleving van mensen die in nederzettingen woonden (sedentarisme) en aan landbouw en veeteelt deden. Ook begon men voorraden aan te leggen voor slechtere tijden. Deze revolutie vond onafhankelijk van elkaar in meerdere streken op de wereld plaats.

⁴² M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 114.

verwantschap, maar met een redeloos wezen als een dier kon geen subjectief gevoel van verwantschap bestaan. Hierdoor sloot men ze buiten de morele kring van gelijkwaardigen waardoor ze hun bestaansrecht in de doelgerichte natuur enkel ontleenden aan het nut dat ze hadden voor de mens.

35. In de jaren vijftig van de eerste eeuw lag dit dierenvraagstuk Paulus, een van de invloedrijkste eerste christenen, op de maag. Dat blijkt uit een van zijn brieven aan de Korintiërs, waarin hij zich afvraagt of God zich over runderen bezorgd kan maken. Hij overtuigde zichzelf van niet⁴³.

Ook in de scheppingsverhalen werd een superieure positie aan de mensen toegeschreven. Zo bepaalde het Oude Testament in het boek Genesis: “Nu gaan wij de mens maken, als beeld van Ons, op Ons gelijkend; hij zal heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over alle wilde beesten en over al het gedierte dat over de grond kruipt”.⁴⁴ In het christendom werden dieren dus beschouwd als zielloze wezens (tegengesteld tot de mens, die wel van een ziel begiftigd is), en aldus buiten de cirkel van morele consideratie geplaatst.

Daar waar Aristoteles aldus de menselijke suprematie onderbouwde door naar ‘de natuur’ te verwijzen, verwees het Joodse denken⁴⁵ en het christendom naar God.

36. Middeleeuwse filosofen en theologen bestendigden deze visie en hebben grotendeels het middeleeuws denken over dieren bepaald. De katholieke theologen van de derde en vijfde eeuw namen vele ideeën van Aristoteles en de Stoïcijnen over, waaraan ze hun eigen bevindingen toevoegden. Ook zij deelden alles wat leefde binnen een eigen hiërarchie van inferieure en superieure wezens in. Augustinus stelde dat voor alle kennis steeds de liefde kwam en dat er toch enige aandacht nodig was voor het vermogen tot lijden van dieren. In tegenstelling tot de stoïcijnen erkende hij dus toch het moreel aspect van de relatie van de mens met de dieren. Maar ook hij achtte dieren minderwaardig. Was het trouwens niet Christus zelf die de demonen in een troep zwijnen veranderde en hen de afgrond in dreef, merkte Augustinus grimmig op⁴⁶.

Het middeleeuwse en latere christendom plaatste de unieke God helemaal bovenaan de ladder en de mannelijke en christelijke Europeaan op de hoogste sport. Met een mandaat van de Allerhoogste kon die heersen over de aardse natuur. A fortiori over de inferieure dieren, die als ‘geboren slaven’ door God op de aarde geplaatst waren om door de mens gebruikt te worden. Toch was er hierop een zekere remming; bepaalde vormen van wreedheden tegenover dieren konden niet door de beugel. Niet vanuit de vaststelling dat dieren zelf enige intrinsieke waarde zouden hebben, maar omdat dit vooreerst

⁴³ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 115.

⁴⁴ KATHOLIEKE BIJBELSTICHTING, *Groot nieuws Bijbel*, Boxtel, Katholieke Bijbelstichting, 1982, Genesis 1,1-2,4a.

⁴⁵ Op te merken is wel dat de joden, via het O.T., een licht betere bescherming voor dieren bieden dan het N.T. van de christenen. Zo stelt de profeet Isaia: “Hij die een os slacht, is zoals hij die een mens doodt” (M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 116).

⁴⁶ Tevens was het zich onthouden van het doden van dieren het toppunt van bijgeloof volgens deze kerkvader.

schadelijk kon zijn voor de bezitter van het dier. Er werd dus een slechte daad gesteld tegenover de eigenaar van dier⁴⁷.

Daarnaast stelde Thomas van Aquino dat wreedheid tegen dieren moreel verwerpelijk was, niet omdat dieren moreel belangrijk waren, maar omdat dit aanleiding kon geven tot wreedheid jegens mensen. Hoewel hij, in tegenspraak met Paulus, bekorend predikte dat God ook van deze redeloze schepselen hield met een heilige liefde, stelde hij toch dat deze irrationele imperfecten – die niet naar het beeld en de gelijkenis van God geschapen waren – bestonden voor de perfecten, de mensen.

37. Hoewel dieren toen als moreel irrelevant beschouwd werden, vonden ze toch op een opmerkelijke wijze ingang in middeleeuwse rechtsprocedures. Zo denken we aan het arrest van het Parlement van Parijs waarbij een stier ter dood veroordeeld werd omdat hij een mens had doodgetrapt⁴⁸. Hetzelfde noodlot deelde een stier in Ingelmunster⁴⁹. In Leyden werd dan weer een hond opgehangen omdat hij een man een hand had afgebeten⁵⁰. Gelijkaardige dierenprocessen kwamen overal in Europa voor. Deze dieren werden ‘schuldig’ bevonden, niet vanuit het de vaststelling dat deze dieren met misdadig opzet criminele daden zouden begaan hebben als rationele wezens, maar omdat hun gestelde daden een aanslag vormden op de goddelijk ingegeven hiërarchie. Mijn inziens dient dit ook ingekaderd te worden in een angstige tijdsgeest waarin men toen – met als schoolvoorbeeld heksenprocessen – overal de hand van Satan inzag⁵¹, die deze irrationele wezens inzette om Gods rijk op aarde te verstoren. Te benadrukken is wel dat het dier onderworpen werd aan de gangbare rechtsprocedure. Zo werd een advocaat aangesteld die de verdediging van het dier op zich moest opnemen, waarna meestal de openbare terechtstelling aan de galg of de brandstapel volgde.⁵² Met alle lepe advocatentrucs erbij natuurlijk; zo had de instantie te Autun een tegen ratten ingestelde vordering niet-ontvankelijk moeten verklaren na het door hun raadsman gevoerde verweer dat zijn cliënten op een te korte termijn gedagvaard waren⁵³. Hierdoor nam men immers te weinig acht aan de bezwaarlijke reisomstandigheden. “Lagen er namelijk onderweg niet overal katten geniepig op de loer?”, pochte de pientere raadsheer⁵⁴.

38. Met de opkomst van het humanisme in de Renaissance werd het gedachtegoed dat de mens een unieke positie vertegenwoordigde in het universum versterkt, maar eerder vanuit een seculiere,

⁴⁷ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

⁴⁸ A. BRUNOIS, “L’animal, sujet du droit” in G. CHAPOUTIER en J. NOUËT (eds.), *Les Droits de l’Animal Aujourd’hui*, Collection Panoramiques, Condé-sur-Noireau, 1997, 83.

⁴⁹ J. MONBALLYU, “Een dierenproces in Ingelmunster in 1587”, *De Leiegouw* 1982, afl. 24, 173-175.

⁵⁰ G. ADANT, “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 131-140.

⁵¹ F. VANHEMELRYCK, *Het gevecht met de duivel – Heksen in Vlaanderen*, Leuven, Davidsfonds, 1999, 195.

⁵² Waaruit dan ook een opvoedende functie doorschemerde; A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 295.

⁵³ Om de advocaten die voor dieren optraden voor zo’n fatale processuele fouten te behoeden, werden deze vormfouten bij dagvaarding in een formulierenboek ingeschreven (X, “Merkwaardige Rechtssubjecten”, *N.J.B.* 1996, afl. 42, 1655).

⁵⁴ X, “Merkwaardige Rechtssubjecten”, *N.J.B.* 1996, afl. 42, 1655.

wereldse invalshoek. Niettemin bleven godsdienstige argumenten omtrent het moreel statuut van dieren nog een belangrijke rol spelen.

De ideeën die de Franse filosoof René Descartes in de zeventiende eeuw – niet toevallig een tijd waarin de welgestelden wel geobsedeerd leken door allerlei automaten zoals speeldoosjes – naar voren bracht betreffende dieren, zijn sterk bepalend geweest voor ons huidig westers denken. Volgens de christelijke opvatting dat dieren geen ziel hebben, redeneerde Descartes dat ze ook geen bewustzijn hadden, geen taal kenden en vooral niet het vermogen hadden om pijn te lijden of genot te ervaren. Bijgevolg waren dieren niets meer dan complexe machines, geschapen voor onbeperkt menselijk gebruik. Dit laten een aantal van zijn overrijverige volgelingen zich enkele decennia later geen twee keer zeggen. Het cartesiaanse dierbeeld pasten zij ongenadig toe door jankende honden levend vast te nagelen en open te snijden op bloederige vivisectietafels. Volgens het cartesiaans denkbeeld hilde de hond immers niet van pijn; een ‘natuurlijke machine zonder onsterfelijke ziel’ kon immers niet echt voelen⁵⁵. Deze geluiden waren volgens hen te vergelijken met het geluid dat een metalen ketel maakte, wanneer men erop sloeg. Descartes zelf wist kennelijk verduiveld goed wat deze implicaties van zijn visies voor dieren waren. Dat blijkt uit een opmerkelijke passage in een van zijn brieven aan de Engelse filosoof Henry More, die de doctrine van *l’ animal machine* als moorddadig verafschuwde: “Mijn zienswijze is meer een gunst voor de mensheid dan wreed jegens de dieren (...) omdat het mensen ontlast van het vermoeden een misdaad te begaan wanneer ze dieren eten of doden.”⁵⁶

Ook de invloed van achttiende-eeuwse filosoof Immanuel Kant is tot op vandaag immens. Zijn filosofisch erfgoed heeft de mensheid grote diensten bewezen. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is er mee uit voortgesproten. Maar de dieren kwamen er bij Kant wat bekaaid van af. Hij zag in het unieke menselijke vermogen tot rationaliteit, de zogenaamde Rede, de bron van menselijke waardigheid. Meer nog, de bron van alle waardigheid; zonder rede geen waardigheid. En daar dieren deze rede niet bezaten, vielen ze spijtig genoeg uit de boot. De verlichte filosoof probeerde hier echter een mouw aan te kunnen passen via een theorie van indirecte plichten tegenover dieren. Directe plichten tegenover dieren hadden mensen namelijk niet; dieren waren niet zelfbewust en ze bestonden louter als middel tot een doel. Dat doel was de mens. Wanneer het dier eigendom was van iemand, dan leidde de mishandeling van dit dier indirect tot schade aan de eigenaar. Dierenmishandeling werd echter niet alleen veroordeeld omdat het schade toebrengt aan de meester van het dier, maar vooral omdat dit kon leiden tot wreedheid tegen mensen⁵⁷. Als een mens zijn hond, die hem jarenlang trouw heeft gediend, neerschoot of mishandelde omdat het dier niet langer in staat was hem te dienen, dan faalde hij niet in zijn plicht tegenover de hond – want een hond kon niet oordelen – maar zijn daad was onmenselijk en schaadde in hemzelf die

⁵⁵ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 157.

⁵⁶ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 158.

⁵⁷ G. CAZAUX, “Verband tussen geweld jegens dieren en geweld jegens mensen” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 281.

menselijkheid die hij als plicht tegenover de mensheid moest tonen⁵⁸. Hij die wreed was tegenover dieren werd ook hard in zijn omgang met mensen. Kant toonde zich hier een volgeling van Thomas van Aquino. Wreedheden tegenover dieren zouden leiden tot afstomping van het morele normbesef en zo de poort openzetten naar het mishandelen van medemensen. Vanuit deze gedachtegang was Kant voorstander van het Engelse jurysysteem dat slagers uitsloot om in een jury te zetelen. Vanwege hun wreedheid tegenover dieren, werden slagers en ook diegene die werkten in een slachthuis niet als ten volle ‘menselijk’ gezien. Eenzelfde misprijzen ten aanzien van slagers was reeds van de Engelse wijsgeer John Locke te horen geweest. Lock stelde verder ook dat grote aandacht moest worden besteed aan kinderen die dierenmishandeling pleegden, een praktijk die hen moest worden afgeleerd⁵⁹. Locke, als reflecterende tijdgenoot van Descartes, meende tevens ophelderend dat mensen vooral bang waren om ook aan dieren een onsterfelijke ziel te moeten toekennen. Dat was volgens hem de reden waarom ze er toen gevoelloze machines van maakten die reageerden als opwindveren⁶⁰.

Kants visie lijkt me een dubbeltje op zijn kant. Aan de ene – de zwaarste – kant ontkent hij dat dieren in de eerste plaats respect verdienen omwille van hun eigen goed of welzijn. Hierdoor herleidt hij elk dier tot het niveau van een redeloos middel dat er enkel is ten dienste van de mens. Aan de andere kant daarentegen heeft zijn doctrine geleid tot een bijsturing van de absolute willekeur in de omgang met dieren. In vergelijking met het vroegmoderne Europa betekende dit een stap vooruit. Toen was het ritueel martelen van dieren zowat overal volksvermaak⁶¹, waar vrijwel niemand graten in zag. Denken we maar aan het ‘zwijslaan’, waarbij geblinddoekte mannen een varken dat tussen hen in liep, probeerden dood te slaan of de kattenworp in Ieper. Kants denken bood een intellectueel schild om dieren tegen dat soort menselijke wreedheden enigszins te beschermen⁶².

39. Naar het einde van de achttiende eeuw toe borrelden echter andere stemmen op tot pleidooien voor verandering. Vanuit een utilitaristische optiek pleitte Jeremy Bentham ervoor om dieren in de cirkel van morele consideratie op te nemen. “*The question is not, can they reason, nor can they talk, but, can they suffer?*” was hierbij zijn richtsnoer. Hij kantte zich sterk tegen de cartesiaanse opvatting dat dieren gevoelloze automaten zouden zijn, en achtte hun beschermings- en respectwaardig omdat dieren eveneens als mensen konden lijden en genot ervaren. Dit utilitaristisch pleidooi om aan dieren morele relevantie toe te kennen, was gedompeld in een sfeer om ook aan alle mensen (vrouwen, niet-blanken, slaven, ...) ethisch belang toe te kennen.

⁵⁸ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 118.

⁵⁹ G. CAZAUX, “Verband tussen geweld jegens dieren en geweld jegens mensen” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 281.

⁶⁰ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 158.

⁶¹ Tijdens het Ancien Régime in Frankrijk bleek het zelfs een vorm van symbolische rebellie van de onderdrukte arbeidersklasse tegen de gehate bourgeoisie. Handig verpakt als grappen en grollen, was de mishandeling en wrede doding van de lievelingsdieren van de meesters die hun onderschikten uitbuiten, een versluierde manier om de bourgeois voor schut te zetten (M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 124).

⁶² M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 124).

Nieuwe wetenschappelijke bevindingen, zoals Darwins evolutietheorie, gaven tevens een belangrijke ondersteuning aan deze ethische opvattingen. Hierdoor werd immers een wetenschappelijke basis aangereikt om de idee van de mens ‘aan de top van de evolutieladder’ omver te werpen. De mens had zich, net als elke andere diersoort op een bepaalde manier ontwikkeld en was na miljoenen jaren geëvolueerd tot een diersoort die zich had aangepast aan zijn bepaalde levensomstandigheden en een bepaalde niche in het ecosysteem had ingenomen. Kenmerken als rationaliteit of het vermogen om pijn te lijden, die tot voorheen alleen toegeschreven werden aan de menselijke diersoort, bleken daarnaast ook bij andere diersoorten te bestaan. Er was dus geen sprake van een scherpe kloof tussen mensen en andere dieren, maar eerder van graduele verschillen of graduele gelijkenissen⁶³.

40. Deze ideeën sijnelden meer en meer door in de maatschappij. Zo werden in de negentiende eeuw in verschillende landen de eerste dierenbeschermingsverenigingen geboren. Deze organisaties stelden het quasi onbestaande juridische beschermingskader voor dieren aan de kaak en eisten een meer beschermingswaardig statuut. Voortgedreven door deze oproepen tot verandering zagen we dan ook de eerste aanzetten om deze andere houding ten aanzien van dieren in wetgeving te vertalen. In verschillende landen stammen de eerste dierenwelzijnsbepalingen dus ook uit deze periode. Opmerkelijk was echter dat deze juridische vertaling niet zozeer ingegeven bleek te zijn vanuit het nieuwe morele perspectief ten aanzien van dieren, maar eerder teruggreep naar de kantiaanse ideologie. Vaak zag men dan ook dat vanuit een soort paternalistisch opvoedingsmoraal in de eerste plaats die praktijken van de zogezegde ‘lagere’ klassen werden aangepakt zoals hondengevechten, stroperij, enz. Dierenmishandeling werd eerder gezien als een inbreuk op de goede zeden dan als schending van het welzijn van het dier zelf. Hierbij mogen we niet vergeten dat dit pleidooi van het burgerlijk opvoedingsideaal in verschillende landen echter noodzakelijk was om de eerste dierenbeschermingswetten door het parlement gestemd te krijgen. Velen van die eerste dierenbeschermingspioniers waren wel degelijk gemotiveerd vanuit een bekommernis om het dier zelf, zonder die antropocentrische justificatie.

41. Het duurde tot in de tweede helft van de twintigste eeuw vooraleer de draad omtrent een ander moreel statuut van dieren weer werd opgenomen. De twee wereldoorlogen en de economische crisis daartussen hadden bijgedragen tot een dalende belangstelling voor dit thema. Vanaf de jaren zestig keerde het tij. Een groeiende aandacht op de grootschalige negatieve impact van het industrialiseringsproces op het milieu, leek ook het klimaat gunstig te stemmen voor een vernieuwde aandacht voor het moreel, sociaal en juridisch statuut van dieren. Tevens had ook de ruwe verbrokkeling van het idyllische beeld van het boeren erf, waar het varken zich naar hartenlust in de modder kon wentelen, door de harde nieuwe praktijken in de intensieve veeteelt, hiertoe bijgedragen⁶⁴.

⁶³ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

⁶⁴ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

42. Peter Singer, een in Oxford gepromoveerde Australische filosoof, blies in 1975 met zijn *Animal Liberation*⁶⁵ een frisse wind door het dierenrechtendebat door het een rationele ethische grondslag te geven. Hiervoor haalde hij de vergeelde passage van Jeremy Bentham van onder het stof: “De vraag is niet of zij kunnen spreken of redeneren, maar of zij kunnen lijden.”⁶⁶ Vanuit een utilitaristische optiek om dierenmishandeling en dierenleed als immoreel te bestempelen, kneedde hij zijn filosofie rond het ‘gelijkheidsprincipe’, waarmee hij gelijke consideratie van belangen van mensen en dieren vooropstelde. Dit betekent geenszins ‘gelijke behandeling’, maar wel dat alle wezens die kunnen lijden een gelijk belang hebben in het vermijden van pijn. Het vermogen tot gewaarwordingen van plezier en pijn is volgens hem dus een noodzakelijke en voldoende voorwaarde voor het hebben van belangen waar men rekening moet mee houden. Omdat ook dieren kunnen lijden, moest volgens Singer dit ‘basiselement’ – het rekening houden met de belangen van het wezen, wat die belangen ook mochten zijn – volgens het gelijkheidsbeginsel gelden voor alle wezens, of die nu zwart of blank, menselijk of niet menselijk waren. Wanneer we de belangen van ras- of seksegenoten zwaarder laten wegen louter omdat het onze ras- of seksegenoten zijn, dan laten we niet-relevante eigenschappen een rol spelen en schenden we het gelijkheidsbeginsel⁶⁷. Dit zonder reden bevoordelen van de belangen van soortgenoten, noemde Singer naar analogie van racisme en seksisme ‘specicisme’. Singer verwierp dus radicaal de cartesiaanse opvatting waarin dieren gezien werden als gevoelloze automaten. Belangrijk is wel dat hij niet alle dieren in zijn utilitaristische gemeenschap opneemt. Niet alle dieren hadden volgens hem immers het vermogen om pijn te lijden en geluk te ervaren (al is het uiteraard moeilijk hierbij een grens te trekken). Zo kan gesteld worden dat bij vele insecten dit vermogen ontbreekt. Maar van de meeste zoogdieren, reptielen, vissen en vogels kan wel aangenomen worden dat ze wel degelijk dit vermogen tot lijden bezitten.

Hieraan koppelde hij het utilitaristische principe dat een daad vervolgens alleen mocht gesteld worden als ze de som van de pijn van moreel relevante wezens niet verhoogde. Bij een situatie waarin belangen botsen met elkaar, dient een soort optelsom gemaakt te worden van de positieve en negatieve gevolgen waarbij gekozen moet worden voor de oplossing met het meest positieve resultaat – the greatest happiness of the greatest number-principle⁶⁸ – .

43. Rond dezelfde periode boog ook de Amerikaanse filosofieprofessor Tom Regan zich over het dierenvraagstuk. In *The Case for Animal Rights*⁶⁹ stelde hij dat niet alleen het vermogen tot lijden relevant was, maar een combinatie van mentale vermogens, het hebben van een eigen welzijn en het in staat zijn tot gedrag dat gericht is op bevrediging van behoeften. Alle individuen die aan dit ‘subjects

⁶⁵ P. SINGER, *Dierenbevrijding*, Breda, uitgeverij De Geus, 1994, 381 p.

⁶⁶ M. VANDENBOSCH, *De Dierencrisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 100.

⁶⁷ M. CORNELISSE, “De rammelende erwt; ethisch denken over dieren en de natuur”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 35.

⁶⁸ G. CAZAUX, *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.

⁶⁹ T. REGAN, *Animal Rights, Human Wrongs – An introduction to Moral Philosophy*, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2003, 141 p.

of a life'-criterium voldoen, hebben inherente waarde en hen komt, als een kwestie van strikte rechtvaardigheid, een behandeling toe die deze waarde respecteert⁷⁰. Regan stelde dat uit onze alledaagse ervaring en de beschikbare wetenschappelijke kennis kon geconcludeerd worden dat ten minste alle zoogdieren 'subjecten van een leven' waren⁷¹. Hij verwierp de utilitaristische dierenethiek van Singer en ging nog een stap verder door met zijn dierenrechtenethiek de nadruk op het individuele niveau te brengen. Niet alleen diende gekeken te worden naar de gevolgen van een handeling t.o.v. dieren, maar naar het moreel gehalte van die handeling zelf⁷². Wanneer dit schade toebrengt aan de intrinsieke waarde, de autonomie van het dier zelf, is dit moreel verwerpelijk. Elk zoogdier is een individu met eigen ervaringen, wensen, noden, kortom met een persoonlijk karakter dat tevens hun eigenwaarde uitmaakt. Zulke dieren zijn in staat de kwaliteit van hun leven of staat van welzijn in de letterlijke betekenis van het woord te beleven. Daarom, argumenteerde Regan, mocht je hen, evenmin als mensen, in principe nooit behandelen als dingen, gebruiksvoorwerpen of vervangbare instrumenten. Precies wat we doen als we hen slachten⁷³ of bij experimenteren vergifigen. Dit is volgens hem altijd verkeerd, onrechtvaardig en een schending van hun morele grondrecht op respectvolle behandeling⁷⁴.

Waar Kant dus de verschillen tussen mens en dier voldoende relevant achtte om een ongelijke morele status te rechtvaardigen, benadrukten Singer en Regan juist hun overeenkomsten. De plichten tegenover dieren waren in hun ogen geen afgeleide van plichten tegenover God, onszelf of de menselijkheid, maar directe plichten ten opzichte van de dieren in kwestie⁷⁵.

44. Singer en Regan gaven de dierenethiek vleugels. Dat ging gepaard met een sterk verhoogde belangstelling voor de wetenschappelijke studie van het gedrag en welzijn van dieren. Een nieuwe generatie dierenactivisten werd geboren. Deze verenigden zich in nieuwe organisaties, van de meer pragmatische tot de radicale⁷⁶, die op hun beurt weer nieuwe impulsen gaven en nog altijd geven aan

⁷⁰ M. CORNELISSE, "De rammelende erwt; ethisch denken over dieren en de natuur", *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 35.

⁷¹ G. MELLE, "De slavernij van dieren als moreel probleem", in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 27.

⁷² Zo is voor Singer de slavernij van dieren op zich geen probleem, zolang men het dier maar geen lijden toebrengt. Regan daarentegen vindt die slavernij op zich een probleem; het is een inbreuk op de autonomie van het dier, op zijn recht tot zelfbepaling.

⁷³ Daarom ziet Regan, die in zijn jeugd nog in een slagerij werkte, vegetariër worden dan ook als een morele plicht.

⁷⁴ M. VANDENBOSCH, *De Dierencrisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 102.

⁷⁵ M. CORNELISSE, "De rammelende erwt; ethisch denken over dieren en de natuur", *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 35.

⁷⁶ De radicale dierenrechtenbewegingen onderscheiden zich van de pragmatische door het gebruik van geweld in hun acties. Zo eiste het radicale ALF (animal liberation front) de verantwoordelijkheid op voor aanslagen op McDonald- en Quickfilialen. Vele dierenorganisaties (zoals GAIA, Vvdb, enz.) distantiëren zich dan ook uitdrukkelijk van deze agressieve groeperingen. Desalniettemin proberen mensen die het niet zo op hebben met dierenbeschermers, hun vaak in dit onsympathieke hoekje van terreur te plaatsen. Gelukkig zijn rechters vaak wat terughoudender om een organisatie als crimineel te bestempelen – wat *an sich* strafbaar is (art. 140 Sr) – ; zo werd bijvoorbeeld niet ingegaan op de eis van pluimveehouders om Wakker Dier als zodanig te benoemen

de bestaande dierenbeschermingswetgeving. Naast de deskundigheid van juristen, benutten ze in toenemende mate de expertise van ethici, ethologen, economen en landbouwkundigen om hun voorstellen en activiteiten steeds meer met wetenschappelijke argumenten te onderbouwen zodat deze niet langer altijd afhankelijk dienen te zijn van morele of religieuze overwegingen. Onder andere wordt vanuit deze hoek vaak gepleit om dieren subjectieve rechten toe te kennen⁷⁷.

45. In dit kort geschiedkundig overzicht ligt de nadruk op personen die hun stempel doorgedrukt hebben op het juridische dierenrechtenlandschap van vandaag de dag⁷⁸. Zo is Aristoteles' stelling dat huisdieren eigendom uitmaken van het patrimonium van zijn meester, via Descartes en Kant nog altijd genesteld in ons Belgische Burgerlijk Wetboek en heeft de invloed van Singer en Regan onder ander geleid tot de omvorming van dierenbeschermingswetten naar dierenwelzijnswetten. Maar natuurlijk zijn er altijd uitzonderingen geweest. Zo had de Duitse filosoof Schopenhauer vlijmscherpe kritiek op zijn tijd- en landgenoot Kant, daar hij de grondslag voor de moraal bij het authentieke ethische mededogen plaatste. Ook de Franse schrijver-filosoof Voltaire ging moreel in de clinch met de volgelingen van Descartes.⁷⁹ Pastoor Jean Meslier en Franciscus van Assisi⁸⁰ hielden er ten slotte ook een totaal andere mening over dieren op na dan hun religieuze broeders.

46. Huisdieren hebben in deze hele evolutie wel altijd een wat meer geprivilegieerde plaats ingenomen ten opzichte van hun soortgenoten. Maar hoe vaak enkele huisdieren misschien soms vertroeteld werden, dit neemt echter niet de filosofie achter de mens-dier relatie weg zoals hierboven geschetst, laat staan hun juridische bescherming.

wegens acties om geen kip meer te eten. Zie hierover: N. EVERTSEN, "Wakker Dier geen criminele organisatie", 6 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/> en Rechtbank Arnhem 11 januari 2006, nr. 134792 / KG ZA 05-760.

⁷⁷ Zie *infra*.

⁷⁸ Men merke trouwens op dat de dierenrechten pioniers telkens geïnspireerd werden door de andere emancipatiebewegingen van hun tijd. Zo vloeiden de eerste dierenbeschermende wetten tegen gratuite wreedheid gedeeltelijk voort uit de golf van emancipatiebewegingen voor kinder-, vrouwen- en andere mensenrechten. Ook de tweede golf van georganiseerd verzet tegen het kwellen van dieren aan het eind van de jaren zeventig, bruijste in de nasleep van de ontvoogdingsbewegingen van de jaren zestig.

⁷⁹ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 84.

⁸⁰ Al wordt dit betwist. Zie hierover E. ESKENS, "De heilige Franciscus – een dierenvriend?", 27 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

Hoofdstuk 2. Juridisch kader; van dierenbescherming tot dierenwelzijn

§ 1. Algemeen

47. Vanuit een meer juridisch standpunt bekeken, heeft Aristoteles' stelling over dieren, zich via Descartes en Kant genesteld in de meeste burgerlijke wetboeken van Europese landen; dieren zijn geen rechtssubjecten, maar rechtsobjecten. Dit wil zeggen dat ze geen dragers kunnen zijn van subjectieve rechten maar daarentegen het voorwerp kunnen vormen van subjectieve rechten (zoals het eigendomsrecht). Hoewel er de laatste decennia wel vaker stemmen opgaan om dit statuut te veranderen en hun toch subjectieve rechten toe te kennen, is hun nog altijd een juridisch statuut als rechtsobject toegemeten.

48. Vooreerst worden wilde dieren als *res nullius* – zaken die aan niemand toebehoren – beschouwd, hetgeen inhoudt dat zij zonder eigenaar zijn totdat ze in bezit worden genomen. Wanneer dit gebeurt, verliezen ze deze status en ressorteren ze onder het eigendomsrecht. Net als gedomesticeerde dieren worden ze dan als een soort levend patrimonium beschouwd. Oorspronkelijk waren ze dus volledig onderworpen aan de wil van degene die hun bezat, daar het eigendomsrecht aan de titularis ervan het recht gaf vrij over deze zaak te beschikken. Zoals in het historisch overzicht vermeld, heeft de overheid in de loop van de negentiende en twintigste eeuw wetgeving uitgevaardigd om deze willekeurige eigendomsrecht in te perken, respectievelijk te bepalen hoe het genot van de *res nullius* wordt geregeld. Bij deze wetgeving voor de bescherming van wilde diersoorten en voor de bescherming van individuele dieren in hun relatie met de mens, valt op dat er in beginsel twee wijzen bestaan van benadering ten opzichte van dieren.

Ofwel ziet men een dier als een exemplaar van een soort die men wil beschermen. Dit is het domein van de soortenbescherming, als onderdeel van het natuurbehoud⁸¹. Het gaat hier vaak om wilde soorten (de tijger, reuzenpanda, enz.). Het doel is te vermijden dat het populatieniveau van de soort achteruitgaat. Ofwel bekijkt men een dier als individu dat men wil beschermen, in beginsel ongeacht de soort waartoe het behoort. Doorgaans gaat het hier om gedomesticeerde soorten (hond, kat, enz.). Men ziet hier toe op de relatie tussen de mens en het dier. Dit domein wordt traditioneel aangeduid met de term dierenbescherming. Maar omdat men de kern van bescherming tegen wreedheid vanwege de mens meer en meer verplaatst heeft naar de bevordering van het welzijn van het dier, is dierenwelzijn een beter begrip. Uiteraard zijn deze benaderingen echter niet strikt van elkaar te scheiden. Zo geldt de dierenbeschermingswetgeving ook vaak ten aanzien van wilde dieren; zo

⁸¹ Onder meer de vogelbescherming ressorteert hieronder.

bestaan er onder meer voorschriften inzake het vervoer van wilde dieren⁸², die een aantal minimumeisen voor hun welzijn inhouden.⁸³

49. Zoals in de inleiding vermeld, wordt in deze masterproef niet verder ingegaan op de soortenbescherming⁸⁴, maar wordt concreter het domein van de dierenbescherming belicht, waarin de relatie tussen mens en (huis)dier meer tot zijn recht komt. Hierna volgt een overzicht van deze wetgeving in respectievelijk België en Nederland.

⁸² Bv. transporten van exotische vogels in vliegtuigen.

⁸³ G. VAN HOORICK, “Dieren in het recht in historisch perspectief” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 96.

⁸⁴ Hiervoor verwijs ik graag naar G. VAN HOORICK, “Dieren in het recht in historisch perspectief” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 97-104.

§ 2. Dierenbescherming in België

A. Wetgeving

1) Het Strafwetboek

50. Een eerste reeks van bepalingen inzake dierenbescherming is terug te vinden in het Strafwetboek van 1867.

Dit Belgisch Strafwetboek, dat de Franse Code Pénal Napoléon heeft overgenomen, herneemt de klassieke Romeinse opvatting dat het dier deel uitmaakt van het patrimonium van zijn meester, in navolging van deze perceptie in het Belgisch Burgerlijk Wetboek. Daar het wordt beschouwd als een louter rechtsobject, toebehorend aan zijn meester, wordt het dier dan ook slechts beschermd in hoeverre het deel uitmaakt van het patrimonium van zijn eigenaar. De doeltreffendheid van de bescherming van het dier is rechtstreeks gebonden aan zijn economische waarde en aan het nut van het dier voor de maatschappij⁸⁵. Zo worden degene die paarden, trekdieren of lastdieren ombrengt door vergiftiging zwaarder gestraft dan degene die een gezelschapdier vergiftigt⁸⁶.

51. Ook de locatie waar deze misdrijven tegen dieren een plaatsje hebben kunnen verwerven in het Strafwetboek is kenschetsend voor de tijdsgeest van toen. Ofwel waren ze geplaatst bij misdaden en wanbedrijven tegen eigendommen, ofwel stonden ze bij de lichtste misdrijven, de overtredingen.

In de eerste soort bepalingen – artikel 538 tot 542 Sw. –, die ook nu nog van kracht zijn, wordt alleen maar het ombrengen van of toebrengen van schade *aan andermans* dieren strafbaar gesteld. De *ratio legis* ligt dus niet bij de dierenbescherming maar bij het beschermen van het eigendomsrecht.

In de tweede soort bepalingen⁸⁷, ging het ook over de eigenaar van het dier zelf. Meer bepaald werd voor het eerst in België verboden daden van wreedheid of ‘buitensporige’ mishandelingen jegens dieren te stellen. Zo bestrafte artikel 561, 5° Sw. diegene die zich schuldig gemaakt hadden aan wreedheden of overdreven mishandelingen ten aanzien van dieren, alsook diegene die tijdens gevechten, spelen of openbare spektakels, de dieren had onderworpen aan martelingen. Gelijkwaardige bepalingen waren in Frankrijk reeds in 1850 ingevoerd⁸⁸.

Dit luik werd later, toen de tijd er rijp voor was⁸⁹, uit het Strafwetboek gelicht en verder uitgewerkt in een afzonderlijke wet: de eerste dierenbeschermingswet van 1929⁹⁰.

⁸⁵ G. ADANT, “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 133.

⁸⁶ Zie artikel 538 en verder van het Strafwetboek. Vergelijk hier vooral art.538 Sw. met art. 541 Sw.

⁸⁷ Art. 561, 5° Sw.

⁸⁸ G. VAN HOORICK, “Dieren in het recht in historisch perspectief” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 104.

⁸⁹ Zie *supra*.

⁹⁰ Wet 22 maart 1929 op de dierenbescherming, BS 29 maart 1929.

2) De eerste Belgische dierenbeschermingswetten.

52. Sommigen stellen dan ook dat artikel 561, 5° van het Strafwetboek van 1876 de rijke voedingsbodem was waaruit de eerste echte Belgische dierenbeschermingswet geboren werd. Hoewel het uiteraard aan de basis lag ervan, is dit een te eervolle lofbetuiging. De parlementaire werken tonen ons namelijk het werkelijke doel van de wetgever achter dit artikel. Niet de bescherming van het dier stond voorop, maar wel het bestraffen van misbruiken die in een ontwikkelde samenleving niet konden, in het bijzonder wanneer zij in het openbaar werden verricht. Dat men zijn dier thuis slecht behandelde, zou men worst wezen. Wanneer men dit echter deed in het openbaar, dan kon dit schokkend zijn voor een samenleving die zichzelf het etiket van beschaafd toemat⁹¹.

53. De eerste Dierenbeschermingswet van 1929⁹² nam de genoemde strafbepalingen uit het Strafwetboek over, maar toonde zich echter wel strenger. Men evolueerde duidelijk van het oorspronkelijke idee van ‘eigendomsbescherming’ naar een zeker idee van ‘dierenbescherming’. Het dier diende vanaf dan beschermd te worden om zijn wezen, met recht op menselijk mededogen. Dit maakt deze wet een ruw diamantje in een positieve evolutie. Niet alleen is ze één van de eerste wetten in Europa in het kader van dierenbescherming, maar voor het eerst wordt het dier beschouwd als iets dat dient beschermd te worden uit zichzelf, los gezien van de eigendomsgedachte of economische belangen⁹³.

In de context van de dierenverenigingen – waarvan sprake in de historische inleiding⁹⁴ – die deze eerste wet beïnvloed hebben en onder andere de notie van mededogen gepromoot hebben, zijn voor België vooral de vzw Het Blauwe Kruis en pionier Jules Ruhl van belang. Zo beschrijven de eerste statuten van Het Blauwe Kruis van België, opgericht op 30 juni 1925, hun maatschappelijk doel als de wil om de ideeën van welwillendheid en mededogen in de mens te ontwikkelen door de gevoelens van mededogen en van bescherming over te brengen ten aanzien van dieren⁹⁵.

54. De notie van mededogen is echter slechts impliciet aanwezig in de wet van 1929. Maar deze van ‘bescherming’ van dieren tegen wreedheidsdaden of mishandelingen wordt wel uitdrukkelijk vermeld. Maar hier laat zich echter de beperking van de wet voelen. Men spreekt namelijk nog steeds van ‘buitensporige’ mishandelingen, zoals dit vroeger in het Strafwetboek stond.

En wat is nu immers een ‘buitensporige’ of ‘overdreven’ mishandeling? Het waren de magistraten die, in de loop van zaken die hen werden voorgelegd, moesten oordelen over deze kwesties en het begrip invulling dienden te geven. Mooie ideeën gieten in een betonnen wet was één ding, de juiste

⁹¹ <http://www.la-croix-bleue.be/>.

⁹² Wet 22 maart 1929 op de dierenbescherming, *BS* 29 maart 1929.

⁹³ M. HENDRICKX, *GAIA – Profiel van een beweging*, Antwerpen, Icarus, 1997, 10.

⁹⁴ Zie *supra*.

⁹⁵ G. ADANT, “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 134 en <http://www.lacroixbleue.be/>.

afdwinging ervan krijgen iets anders. En blijkbaar waren de magistraten toen nog niet klaar voor deze revolutionaire denkwijzen. Zo blijkt uit rechtspraak dat deze termen in een eerste periode werden geïnterpreteerd op een manier die zeer nauw aanleunde bij het statuut van dieren in het burgerlijk recht. Het dier werd nog steeds gelijkgesteld aan een ‘zaak’ en het is pas veel later, wanneer een nieuwe wet op de dierenbescherming het daglicht ziet, dat de rechtbanken zich minder rigide zullen opstellen in de interpretatie van de teksten⁹⁶.

55. Na de tweede golf in de jaren zestig van actieve pleidooien van dierenrechtenverenigingen kwam na heel wat heen en weer getrek over het voorontwerp, een nieuwe wet uit de bus. Nieuwe gedreven dierenrechtenstrijders en geïnteresseerde journalisten hadden namelijk heel wat bezwaren tegen het oorspronkelijke wetsontwerp. Dit werd dan ook terzijde geschoven en op 13 april 1965 vervangen door een nieuw ontwerp dat meer tegemoet kwam aan de wensen van de dierenbescherming. Het duurde echter nog tien jaar vooraleer dit nieuwe ontwerp in een wet werd gegoten. In die periode gingen bepaalde dierenbeschermingsverenigingen desalniettemin regelmatig inbreuken aanklagen, vervolgingen vragen en stelden ze zich burgerlijke partij op grond van bestaande wetgeving. Zo slaagden ze erin om de wetgeving alsnog te beïnvloeden zodat het ontwerp, na veelvuldige aanpassingen, uiteindelijk de wet van 2 juli 1975 op de dierenbescherming werd⁹⁷⁹⁸.

56. Deze wet van 2 juli 1975, gedetailleerder en juridisch-technisch beter, maakte meteen komaf met de onduidelijkheid van zijn voorganger. Elke verwijzing naar het element ‘buitensporig’ of ‘overdreven’, of nog naar het ‘schandalige’ van openbare mishandelingen werd weggelaten. Het bijzondere aan deze wet was dat zij een nieuw begrip introduceerde; handelingen die lijden aan dieren toebrengen *zonder* dat zij getuigen van vrijwillige wreedheden. Zo kon het onvoldoende zorg besteden aan dieren die men onder zijn hoede had, hetzij op het vlak van hygiëne, huisvesting of voeding sneller worden bestraft.

57. De straffen bleven echter aan de lage kant en de wet was eigenlijk al achterhaald op het moment dat ze in werking trad. De tijd vroeg dan ook om een andere omgang met dieren. Want de attitude van de wetgever bleef tot dan eigenlijk grotendeels dezelfde: men wou dieren *beschermen* tegen mishandeling.

⁹⁶ Corr. Namen (4de k.) 26 maart 1975, Openbaar Ministerie en het Blauwe Kruis van België/ X, onuitg.

⁹⁷ Wet 2 juli 1975 op de dierenbescherming, *BS* 18 juli 1975.

⁹⁸ G. ADANT, “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 134.

3) De Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren van 1986

58. Met de Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren van 1986⁹⁹ – hierna verkort Dierenwelzijnswet – werd een stap verder gegaan, zoals de titel reeds doet uitschijnen. Naast het tegengaan van dierenmishandeling, wilde de wet nu ook het *dierenwelzijn* bevorderen. De tekst was duidelijk een weergave van de nieuwe dimensie die de mens-dier relatie in de loop der jaren in de Belgische samenleving gekregen had. Dit was broodnodig in de veranderende maatschappij. Zo maakte de idyllische boerderij plaats voor intensieve kwekerijen waar een groot aantal dieren gehouden werd op een relatief beperkte oppervlakte met een levenswijze die volledig vreemd was aan hun natuurlijk leven. De Westerse vooruitgangsbeschaving had tevens geleid tot het op grote schaal aanwenden van dieren voor het uitvoeren van wetenschappelijk experimenten. Ook werd in deze naoorlogse periode een explosie van het aantal gezelschapsdieren waargenomen door de moderne mens, met alle problemen hieromtrent. Algemene normen omtrent het houden van dieren – overeenkomstige de fysiologische en ethologische behoeften van het dier – werden dus noodzakelijk geacht om het dierenwelzijn te bevorderen.

59. De wetgeving houdt een gedifferentieerde aanpak in ten aanzien van verschillende categorieën van dieren en de diverse bestaansfasen van dieren, dikwijls in navolging van internationale verdragen en Europese richtlijnen. Zo is er aandacht voor de bescherming van dieren tijdens de vangst, bij wedstrijden, tijdens het vervoer, tijdens de verhandeling, tijdens het houden en bij het slachten of doden. Er is onder meer een onderscheid gemaakt tussen de bescherming van proefdieren, landbouwhuisdieren, gezelschapsdieren en wilde dieren in dierentuinen. De algemene normen van de Dierenwelzijnswet worden vaak verder uitgewerkt via uitvoeringsbesluiten van de regering¹⁰⁰.

60. De actieradius van de dierenbescherming is dus enorm verruimd. Het gaat niet meer uitsluitend om het bestrijden van buitensporig dierenleed. Tegenwoordig richt men zich meer en meer op de integratie van het dierenwelzijn in alle aspecten van de maatschappij. Zoals reeds gesteld wordt in deze masterproef onderzocht hoe de relevante artikelen worden toegepast gedurende de levensloop van het huisdier.

⁹⁹ Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986 (hierna verkort Dierenwelzijnswet).

¹⁰⁰ G. VAN HOORICK, “Dieren in het recht in historisch perspectief” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 106.

B. Bevoegdheden

1) Algemeen

61. Art. 1 van de Grondwet stipuleert: “België is een federale Staat, samengesteld uit de gemeenschappen en de gewesten”. Volgens art. 35 Gw. is de federale overheid enkel bevoegd voor die materies die haar bij of krachtens de Grondwet uitdrukkelijk zijn toegekend, m.a.w. de federale overheid beschikt enkel over toegewezen bevoegdheden. De overige aangelegenheden behoren tot de bevoegdheden van de gemeenschappen of de gewesten¹⁰¹. Dit betekent dat de gemeenschappen en gewesten, naast de hun uitdrukkelijk toegewezen bevoegdheden, ook bevoegd zijn voor de aangelegenheden die hun niet uitdrukkelijk zijn toegewezen. Deze worden residuaire bevoegdheden genoemd. Art. 35 bevat echter een overgangsbepaling, waarin staat dat het pas in werking zal treden op de door een bijzondere meerderheids-wet bepaalde dag. Dit is echter nog niet gebeurd. Dit brengt met zich mee dat tot de inwerkingtreding van art. 35 Gw. de bevoegdheidsverdeling net omgekeerd is: de residuaire bevoegdheden komen toe aan de federale overheid, terwijl de gemeenschappen en de gewesten enkel beschikken over de bevoegdheden die hen door of krachtens de Grondwet zijn toegekend¹⁰². Gelet op de Bijzondere Wet 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen¹⁰³ is dierenwelzijn een residuaire bevoegdheid. Aldus komt ze, vooralsnog, toe aan de federale overheid.

62. Dierenwelzijn viel lang tijd onder de bevoegdheid van de federale minister van Landbouw. Wegens de vele kritiek¹⁰⁴ die hieromtrent rees wegens mogelijke belangenvermenging¹⁰⁵, valt dierenwelzijn sinds enkele jaren onder de bevoegdheid van de federale minister voor Volksgezondheid. Dierenrechtenorganisaties pleitten er echter voor om dierenwelzijn als een volwaardige bevoegdheid – en dus geen restbevoegdheid meer – te behandelen, waarvoor er een federale minister komt die dierenwelzijn uitdrukkelijk in haar titel draagt en een volwaardig dierenwelzijnsbeleid uitstippelt¹⁰⁶.

¹⁰¹ Art. 35, tweede lid Gw.

¹⁰² J. VANDE LANOTTE en G. GOEDERTIER, *Overzicht Publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2007, 992.

¹⁰³ Bijzondere Wet 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 15 augustus 1980. (hierna verkort *Bijzondere Wet Hervorming Instellingen*).

¹⁰⁴ Zo liet GAIA reeds bij hun oprichting in 1992 weten dat dit een van hun belangrijkste doelstellingen was (GAIA, “GAIA verheugd over onderbrengen dierenwelzijn bij leefmilieu en volksgezondheid”, GAIA nieuwsarchief, 13 juli 1999, <http://www.gaia.be/>).

¹⁰⁵ De minister van Landbouw offerde dierenwelzijn vaak op aan de economische belangen van de landbouw.

¹⁰⁶ GAIA, “Dierenwelzijn wordt niet geregionaliseerd, dierenorganisaties reageren tevreden”, GAIA nieuwsarchief, 26 februari 2008, <http://www.gaia.be/>.

2) Raad voor Dierenwelzijn

63. De Raad voor Dierenwelzijn vervult een adviesfunctie voor de minister of de federale overheidsdienst die bevoegd is voor het dierenwelzijn¹⁰⁷. De Raad werd opgericht op basis van art. 31 van de Dierenwelzijnswet van 14 augustus 1986. De samenstelling van de Raad werd in de loop der jaren verscheidene malen gewijzigd. De belangrijkste verandering – die meteen het wetenschappelijk karakter versterkte – was de toevoeging in 2002 van vijf wetenschappers, verenigd als het Bureau van de Raad (of stuurgroep). In een arrest van 2007¹⁰⁸ vernietigde de Raad van State art. 4 van het Koninklijk Besluit van 2002¹⁰⁹ dat de werking van de Raad bepaalde, waardoor het niet meer in zijn toenmalige vorm kon functioneren. De nieuwe Raad, die nu werkt op basis van het KB 15 juli 2008 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn¹¹⁰, ging opnieuw van start in maart 2009. De Raad bestaat uit vertegenwoordigers van dierenrechtenorganisaties, producenten, handelaars, consumenten en de vijf Bureauleden. Zowel de vzw ‘GAIA’ en ‘Eurogroup for Animals’ zetelen hierin als de ‘Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers’ of de ‘Belgische beroepsfederatie van handelaars in vogels, gezelschapsdieren en toebehoren’¹¹¹.

64. De minister of de Dienst Dierenwelzijn vraagt advies betreffende een bepaald onderwerp aan de Raad. Hiertoe wordt deze vraag op de agenda van het Bureau geplaatst, dat instaat voor het dagelijks bestuur. Het Bureau wijst een coördinator voor de werkgroep aan en wijst het onderwerp toe aan een wetenschappelijk adviseur. Deze bereidt een wetenschappelijk rapport voor, waarna de stuurgroep hiervan een wetenschappelijk advies opstelt. De coördinator stelt een werkgroep samen bestaande uit maximum 10 vertegenwoordigers van partijen die bij de problematiek betrokken zijn. Deze bediscussiëren het onderwerp en leggen hun advies achtereenvolgens voor aan het Bureau en de Raad ter goedkeuring. Hierna wordt het aan de minister overhandigd¹¹². Zo werden reeds adviezen gepubliceerd over zwerfkatten of de huisvesting van leghennen.

¹⁰⁷ S. BELLEMANS, “Onkelinx vervangt deels vernietigd werkingsbesluit Raad voor Dierenwelzijn”, <http://www.jura.be/>.

¹⁰⁸ RvS (6de k.) 14 mei 2007, nr. 171.149.

¹⁰⁹ KB 7 oktober 2002 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn, *BS* 14 december 2002.

¹¹⁰ KB 15 juli 2008 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn, *BS* 1 september 2008.

¹¹¹ Art. 2 KB 15 juli 2008 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn, *BS* 1 september 2008.

¹¹² <https://portal.health.fgov.be>.

3) Opsporing

65. De overtredingen van de Dierenwelzijnswet en van de ter uitvoering genomen besluiten worden opgespoord en vastgesteld door de leden van de federale en lokale politie en de officieren van de gerechtelijke politie. Ook dierenartsen of personeelsleden, aangesteld door de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu zijn hiertoe bevoegd¹¹³. Evenals de statutaire en contractuele controleurs van de dienst Inspectie van het Directoraat-generaal Dier, Plant en Voeding van de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu¹¹⁴¹¹⁵.

66. Deze overheidspersonen kunnen zich alle inlichtingen doen verstrekken die zij tot het volbrengen van hun taak nodig achten. Zo mogen ze alle lokalen waar levende dieren gehouden worden, betreden om over te gaan tot alle nuttige vaststellingen. Het bezoek van lokalen die tot woning dienen is echter slechts toegestaan van vijf uur 's morgens tot negen uur 's avonds¹¹⁶. Hiertoe mag tevens slechts worden overgegaan met verlof van de rechter in de politierechtbank¹¹⁷. Bij gebreke aan dergelijke toestemming zijn de gedane vaststellingen onwettig¹¹⁸. Onder de term woning, in de zin van artikel 15 van de Grondwet, moet worden verstaan de plaats, met inbegrip van de erdoor omsloten eigen aanhorigheden, die een persoon bewoont om er zijn verblijf of zijn werkelijke verblijfplaats te vestigen en waar hij uit dien hoofde recht heeft op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer, zijn rust en meer in het algemeen zijn privéleven. Op basis van deze definitie besliste het Hof van Cassatie dat speurders van de federale en lokale politie die overdag enkel aan de buitenkant van de woning vaststellingen hadden gedaan betreffende de toestand van de dieren – meer bepaald in een kennel gelegen in een weide die grenst aan de boerderij, in een loods naast of op het erf en in een soort serre en dat aldus deze ruimten geen lokalen waren die tot woning dienden – geen machtiging door de rechter in de politierechter nodig hadden¹¹⁹. Hieromtrent valt te merken dat het Arbitragehof besliste dat art. 34 Dierenwelzijnswet de art. 10 en 11 van de Grondwet, gelezen in samenhang met art.

¹¹³ Art. 34 §1 Dierenwelzijnswet.

¹¹⁴ MB 2 september 2009 betreffende de aanwijzing van andere personeelsleden belast met de opsporing en de vaststelling van de overtredingen van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 15 september 2009.

¹¹⁵ Men merke tevens op dat door de wijzigingen van de programmawet van 9 juli 2004 aan het KB van 22 februari 2001 de ambtenaren van het FAVV (Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen) nu ook, naast hun opdrachten die rechtstreeks verband houden met de veiligheid van de voedselketen en de voedselkwaliteit, inbreuken kunnen vaststellen op het dierenwelzijn in een kennel of een dierentuin. Oorspronkelijk kwamen, volgens de wet van 4 februari 2000 houdende oprichting van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (*BS* 18 februari 2000) enkel de producten van de voedselketen en de ermee verband houdende plaatsen voor controle in aanmerking (X, “Maatregelen van het FAVV in dierentuinen, -pensions en kennels”, <http://www.jura.be/>).

¹¹⁶ Art. 34 §2 Dierenwelzijnswet.

¹¹⁷ Dit verlof is eveneens vereist voor het bezoek, buiten die uren, van lokalen die niet voor het publiek toegankelijk zijn.

¹¹⁸ Corr. Brussel 2 oktober 1991, *JT* 1992, 274.

¹¹⁹ Cass. (2de k.) 8 september 2004, nr. AR P.04.04.0466.F, *Arr.Cass.* 2004, afl. 9, 1329.

15 Gw. en met art. 6 en 8.1 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens niet schendt, in zoverre het de inspecteurs-dierenartsen toestaat tussen 5 uur 's morgens en 9 uur 's avonds de misdrijven gepleegd in laboratoria op te sporen en vast te stellen¹²⁰. In hetzelfde arrest stelt het Hof trouwens dat het betreden van laboratoria, die niet voor het publiek toegankelijk zijn en die niet tot woning dienen en waar levende dieren gehouden of gebruikt worden, zelf kan plaatsvinden zonder enige voorafgaande rechterlijke controle. Dit is in overeenstemming met het nagestreefde doel; toezicht uitoefenen op de plaatsen waar een bijzonder risico bestaat dat dieren worden mishandeld. Door ten aanzien van de laboratoria evenwel in een bijzondere garantie te voorzien vermits de misdrijven enkel door de 'inspecteurs- dierenartsen' mogen worden opgespoord, heeft de wetgever op de voormelde rechten een beperking aangebracht. Deze wordt verantwoord door de noodzaak om er een bijzonder toezicht uit te oefenen. Hierbij heeft hij erover gewaakt dat dit toezicht enkel wordt toevertrouwd aan personen met een specifieke bevoegdheid en deontologie¹²¹. Hieruit besluit het Hof dat deze bepaling geen onevenredige aantasting inhoudt van de rechten van de personen die dieren in laboratoria houden. Tenslotte besliste deze rechter nog dat de aan dierenartsen en gemachtigde agenten toegekende opdracht zich niet enkel beperkt tot het opsporen van voorwerpen die nuttig zijn voor de strafvervolging, maar dat de wet ook toestaat om preventieve maatregelen te nemen¹²². Bij opdrachten waarbij er een veiligheidsrisico bestaat, kunnen deze overheidspersonen de assistentie vorderen van de politie.

67. Wanneer een overtreding vastgesteld wordt, kunnen de bevoegde dierenartsen eerst een waarschuwing richten tot de overtreder waarbij die tot stopzetting van de overtreding wordt aangemaand. Gebeurt dit niet, dan wordt het proces-verbaal overgemaakt aan een speciale ambtenaar¹²³. Deze leidend ambtenaar-jurist van de juridische dienst van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu kan op basis van art. 41bis Dierenwelzijnswet een geldsom bepalen waarvan de vrijwillige betaling de strafvordering doet vervallen¹²⁴. Bij niet-betaling binnen de voorgeschreven termijn wordt het proces-verbaal overgemaakt aan de procureur des Konings, net als wanneer geen voorstel tot betaling wordt gedaan¹²⁵. Deze kan dan de vervolgingsprocedure voor de rechtbank starten. Met dit systeem van administratieve geldboetes hoopt de dienst Dierenwelzijn sneller en efficiënter inbreuken op de Dierenwelzijnswet aan te pakken. Het

¹²⁰ Arbitragehof 16 december 1998, nr. 140/98.

¹²¹ Art. 34§1, tweede lid Dierenwelzijnswet.

¹²² Arbitragehof 16 december 1998, nr. 140/98.

¹²³ Dit gebeurt ook wanneer de stap van de waarschuwing overgeslagen wordt.

¹²⁴ X, "Overtredingen van de wet over dierenbescherming: voorstel van geldsom maakt einde aan strafvordering", <http://www.jura.be/>.

¹²⁵ Art. 5 en 6 KB 20 september 2005 houdende uitvoering van artikel 41bis van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 13 oktober 2005.

parket wordt geacht enkel in te grijpen bij zware overtredingen of bij wanbetaling, wat de afhandeling van alle Dierenwelzijnsdossiers aanzienlijk zou moeten versnellen.¹²⁶

68. De processen-verbaal opgemaakt door de bevoegde personen bepaald in het eerste lid van art. 34 Dierenwelzijnswet, hebben hierbij bewijskracht tot het tegenbewijs is geleverd.

69. De bevoegde overheidspersonen kunnen, in geval van overtreding, de dieren¹²⁷ in beslag nemen¹²⁸¹²⁹. Het levende inbeslaggenomen dier wordt, zonder verhaal, hetzij aan de eigenaar (al dan niet) tegen een waarborgsom teruggegeven, hetzij toevertrouwd aan een persoon die het een behoorlijke huisvesting verzekert. In de praktijk zal men het dier vaak toevertrouwen aan een dierenasiel, zoo of dierenpark. Dode dieren of op bevel van de Dienst Dierenwelzijn gedode dieren, worden op kosten van de overtreder, door het bevoegde destructiebedrijf afgehaald. Deze eigenaar van dode of op bevel gedode dieren kan trouwens geen recht op vergoeding voor de dieren laten gelden.

70. De cassatierechter verduidelijkte dat art. 42, paragraaf 2 van de wet, noch enige andere wettelijke bepaling de voeging van een verslag van de diergeneeskundige dienst bij het strafdossier voorschrijft¹³⁰. Art. 42 verleent namelijk aan alle overheidspersonen bedoeld in art. 34 het recht om, in geval van overtreding, o.m. de dieren in beslag te nemen. Het is dan ook onjuist om te beweren dat alleen de diergeneeskundige dienst zou kunnen oordelen of bijvoorbeeld aan de voorwaarden van art. 4 is voldaan. Het nemen of opleggen van maatregelen impliceert een autonoom beoordelingsrecht van elke overheidspersoon bedoeld in art. 34, zonder inmenging of toezicht van de diergeneeskundige dienst¹³¹.

71. Wanneer dieren bovendien in beslag genomen worden omdat ze slecht behandeld werden in een inrichting zoals bepaald in art. 5, eerste lid Dierenwelzijnswet (dit zijn honden- of kattenkwekerijen, dierasielen of dierenhandelszaken), wordt de minister die bevoegd is voor het dierenwelzijn, hierover ingelicht. De procedure die hierbij moest worden gevolgd, ontbrak echter. De wet 23 juni 2004¹³² vulde deze leemte aan. Zo kan de minister nu de erkenning van de betrokken inrichtingen intrekken.

¹²⁶ X, “Administratieve boetes voor overtredingen: Dierenwelzijn haalt de leiband strakker aan”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 17 oktober 2005, <https://portal.health.fgov.be>.

¹²⁷ En de voorwerpen die het voorwerp vormen van de inbreuk of die gediend hebben om de inbreuk te plegen of die bestemd waren om de inbreuk te begaan.

¹²⁸ Art. 42 Dierenwelzijnswet.

¹²⁹ Een arrest van het Antwerpse Hof van Beroep besliste dat deze beslagname dient beperkt te worden tot de tijd dat noodzakelijk is om te verhelpen aan de door het misdrijf ontstane toestand. De kosten van verzorging die buiten deze beperkte tijd gemaakt worden, vallen ten laste van de Belgische Staat; Antwerpen (10de k.) 27 juni 2007, *Limb.Rechtsl.* 2008, afl. 3, 208.

¹³⁰ Cass. 28 februari 1995, nr. AR P.93.1005.N, *Arr.Cass.* 1995, 235.

¹³¹ A. VANDEPLAS, “Over dierenbescherming en dierenwelzijn” (noot onder Cass. 28 februari 1995), *RW* 1996-1997, 882.

¹³² Wet 23 juni 2004 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat betreft de erkenning van handelszaken voor dieren, *BS* 3 november 2004.

Dit brengt voor de eigenaar of de houder gedurende een bepaalde of onbepaalde tijd of een definitief verbod met zich mee om een nieuwe erkenning aan te vragen of zo'n zaak te beheren of er direct toezicht uit te oefenen op dieren¹³³.

¹³³ S. BELLEMANS, "Minister bevoegd voor dierenwelzijn kan erkenning handelszaken intrekken", <http://www.jura.be/>.

§ 3. Dierenbescherming in Nederland

A. Wetgeving

1) *Het Wetboek van Strafrecht.*

72. In Nederland gaat de wetgevingsgeschiedenis op terrein van de dierenbescherming terug tot 1870 toen de ‘Staatscommissie voor de Zamenstelling van een Wetboek van Strafrecht’ een verzoek ontving van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren om een bepaling in het ontwerpwetboek op te nemen gericht tegen dierenmishandeling¹³⁴. Deze dierenbeschermingsvereniging was namelijk geërgerd dat, in vergelijking met andere landen zoals België en Engeland, er nog geen verbod op het mishandelen van dieren als zodanig op nationaal niveau bestond. Sommige Nederlandse gemeentes hadden ondertussen wel een bepaling opgenomen in een Algemene Politieverordening die enige vorm van dierenmishandeling verbood¹³⁵, maar erg bejubelend was dit allemaal niet.

73. In deze Commissie werd eigenlijk maar heel kort gedebatteerd over het opnemen van dierenbeschermingsmaatregelen in het wetboek. Meer verschil bestond over de vraag, hoe dit strafbaar feit moest worden omschreven. Om te voorkomen dat geoorloofde handelingen onder de werking van de strafbepalingen zouden komen te vallen, werd besloten dat alleen het ‘opzettelijk wreed’ behandelen van dieren strafbaar zou zijn. Uiteindelijk werden bij de totstandkoming van het Wetboek van Strafrecht op 1 september 1886, drie artikelen voor dierenbescherming ingevoerd; Art 254 Sr¹³⁶, art. 350 Sr en art. 455 Sr.

74. Art.350 Sr. bood de mogelijkheid dierenmishandeling als vernieling aan andermans eigendom strafbaar te stellen. Via dit artikel kon een eigenaar die zich schuldig maakte aan mishandeling van zijn eigen dier echter niet zelf worden vervolgd. Hiervoor waren de andere artikelen van belang. Art. 254 Sr. stelde dat iedereen – ook de eigenaar van het dier – voor dierenmishandeling in het openbaar en buiten het openbaar kon worden bestraft. Maar door de plaatsing van dit artikel in de afdeling der misdrijven tegen de zedelijkheid werd de oorspronkelijke gedachte dat het dier bescherming verdiende an sich aan de kant geschoven; de schending van de zedelijkheid was van betekenis¹³⁷.

75. De juridische garantie die artikel 254 Sr. bood, bleek daarenboven ook erg ontoereikend. Dit kwam ondermeer doordat de Hoge Raad een heel beperkte interpretatie aan het begrip ‘mishandeling

¹³⁴ D. BOON, *Nederlands Dierenrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 66.

¹³⁵ K. DAVIDS, “Dierenbescherming in Nederland vanaf 1864”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 12.

¹³⁶ Het Nederlandse Strafwetboek wordt Sr. Afgekort terwijl het Belgische Strafwetboek de afkorting Sw. kent.

¹³⁷ Zie Hof Leeuwarden 4 augustus 1887, *TvS* 1887, 513.

van een dier' gaf¹³⁸. Van 'mishandeling' was volgens het college alleen sprake als een dier *met opzet* wreed werd behandeld en de wreedheid een *doel op zichzelf* was, en niet slechts een middel tot een redelijk doel¹³⁹. In de praktijk kon dus zelden iemand veroordeeld worden op grond van dit artikel. Zo werd de verdachte die een eend met een hooivork had doodgestoken om zijn gewas te sparen, van alle rechtsvervolging ontslagen, terwijl de koopman die een kat doodde door het dier tegen de keien te slaan, met het doel kattenvellen in de handel te brengen, eveneens werd vrijgesproken¹⁴⁰.

76. Het duurde echter tot 1920 voor de tekst in het wetboek op dit punt werd gewijzigd. Wie "zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel redelijk toelaatbaar is" opzettelijk pijn of letsel aan een dier toebracht of een dier waarvoor hij verantwoordelijk was het nodige levensonderhoud onthield, kon nu een geldboete of een gevangenisstraf worden opgelegd. Door de invoering van het redelijk doel criterium moest er een afweging door de rechter gemaakt worden tussen de belangen van dieren en menselijke belangen. Ook hier bleek de rechtspraak zich eerder terughoudend op te stellen. Zo werden economische of esthetische belangen al gauw aanwezig geacht; die men zwaarder liet doorwegen dan het dierenleed dat er tegenover stond¹⁴¹.

77. Evenals bij de wijzigingen van artikelen 254 en 455 in 1920, vormde de onbevredigende rechtstoepassing in de vijftiger jaren opnieuw een reden voor het ijveren voor een nieuw ontwerp van beide strafbepalingen. Als gevolg hiervan trad in 1961 de Wet op de Dierenbescherming¹⁴² in werking. Deze was, in weerwil van haar belovende naam, in wezen geen uitzondering op het patroon van de langzame stapsgewijze verbetering voor dieren. Ze was in hoofdzaak weer een herziening van artikel 254 en 455 van het Wetboek van strafrecht. Het onthouden van de nodige verzorging aan een dier werd voortaan als een strafbaar feit beschouwd. Hetzelfde gold voor poging tot mishandelen. In artikel 455 lid 1 werd, naast het verbod om een dier pijn of letsel toe te brengen, ook een verbod opgenomen om de gezondheid van een dier nodeloos te benadelen. Als uitvloeisel van de wet kwamen verder Algemene Maatregelen van Bestuur tot stand over het huisvesten van kettinghonden, enz.¹⁴³

¹³⁸ Op te merken valt dat uitspraken waarin deze opvatting van de Hoge Raad genegeerd werd ook voorkwamen; zo werd een man die een aantal eenden de poten brak om daarmee te verhinderen dat de dieren op zijn land zouden klimmen veroordeeld door de rechtbank in Groningen; Rechtbank Groningen, 10 oktober 1889, *W 1889*, 5898.

¹³⁹ Zie HR 31 oktober 1887, *W 1887*, 5489.

¹⁴⁰ Rechtbank Amsterdam 22 april 1891, *Paleis van Justitie* 1898, nr. 76 respectievelijk Rechtbank Alkmaar 06 april 1909, *TvS* 1910; D. BOON, *Nederlands Dierenrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 118.

¹⁴¹ Te denken valt aan het couperen van de hondenooren of paardenstaarten.

¹⁴² Wet van 25 januari 1961, houdende wijziging van de artikelen 254 en 455 van het Wetboek van Strafrecht en andere voorzieningen op het gebied der dierenbescherming, *Stb.* 1961, 19. (afgekort Wet op de dierenbescherming of Wdb).

¹⁴³ K. DAVIDS, "Dierenbescherming in Nederland vanaf 1864", *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 16.

2) De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren.

78. Een echte kentering kwam er uiteindelijk met de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren van 1992¹⁴⁴. Hiermee werd dierenmishandeling als delict deels uit het Wetboek van Strafrecht getild dat dus zo zijn status als zedendelict verloor. Men heeft echter veel nageschreven over de strafrechtartikelen die men trachtte te vervangen. Zo heeft art. 36 Gwwd het artikel 254 lid 1 sub 1 Sr vervangen en liet art. 37 Gwwd het artikel 254 lid 1 sub 2 Sr vervallen. De algemene zorgplicht van artikel 36 lid 3 Gwwd is echter nieuw¹⁴⁵.

79. Ook werd een nieuw begrip aan dierenmishandeling toegevoegd: welzijn. Hoewel er geen definitie van is opgenomen, reikt dit begrip duidelijk verder dan alleen de gezondheid van een dier. Ook het begrip opzet heeft men in art. 36 Gwwd laten vallen; het louter aanwezig achten van schuld is tegenwoordig voldoende om tot een veroordeling wegens dierenmishandeling te komen. Het uitgangspunt van de Gwwd is dat men geen handelingen met dieren mag verrichten, tenzij in de wet staat dat het wel mag. Dit wordt het 'neen, tenzij'-principe genoemd.

De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren is een kaderwet. Dit houdt in dat de verdere invulling van de wetsartikelen geschiedt in AmvB's¹⁴⁶ of Ministeriële Regelingen.

In de algemene regels van de Gwwd staat onder andere geschreven dat het verboden is: een dier onnodig pijn of letsel te veroorzaken, of zijn gezondheid of welzijn aan te tasten¹⁴⁷, een dier verzorging te onthouden¹⁴⁸, bepaalde ingrepen te plegen¹⁴⁹ of dieren als beloning uit te reiken¹⁵⁰. Verder zijn er regels voor bijvoorbeeld de huisvesting, het slachten of het vervoeren van dieren¹⁵¹.

¹⁴⁴ Wet van 24 september 1992, houdende vaststelling van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, *Stb.* 1992, 585. (afgekort Gezondheids- en welzijnswet voor dieren of Gwwd).

¹⁴⁵ M. VERZANDVOORT, *De zondebok – een scriptie over de problematiek van bestialiteit en strafbaarstelling*, scriptie Rechten Universiteit van Tilburg, 2006, 77 p.

¹⁴⁶ AmvB staat voor algemene maatregelen van bestuur

¹⁴⁷ Art. 36 Gwwd.

¹⁴⁸ Art. 37 Gwwd.

¹⁴⁹ Art. 40 Gwwd.

¹⁵⁰ Art. 57 Gwwd.

¹⁵¹ <http://www.rijksoverheid.nl/>

3) Voorstel voor een nieuwe Wet dieren.

80. Op 19 maart 2008 is een voorstel voor de Wet dieren aan de Tweede Kamer aangeboden, die op 15 december 2009 werd aangenomen. Dit ligt nu ter behandeling bij de Eerste Kamer. De streefdatum voor inwerkingtreding is midden 2011¹⁵². Men wil de verschillende wetten die vandaag gelden omtrent dieren samenbrengen in één wet onder het vaandel van integratie en vereenvoudiging¹⁵³. Zo zouden de Gwwd¹⁵⁴, De Wet op de uitvoering van de dierengeneeskunde¹⁵⁵, de Wet op de dierenbescherming¹⁵⁶, de Diergeneesmiddelenwet¹⁵⁷ en de Kaderwet diervoeders¹⁵⁸ erin worden geïntegreerd. Een aantal wetten die evenzeer betrekking hebben op dieren worden echter buiten deze integratie gehouden zoals bijvoorbeeld de Flora-en faunawet, de Wet op dierenproeven de Visserijwet. Dit komt omdat men met de Wet dieren vooral wil toespitsen op gehouden dieren. De regelgeving voor wilde dieren en proefdieren staan meer in een andere context, respectievelijk soortenbescherming en onderzoek. Ook worden enkele nieuwe elementen in de wet geïntroduceerd; zo wordt in art. 1.3 expliciet de intrinsieke waarde van het dier erkend. Hoewel dit wel reeds ten grondslag lag aan de Gwwd, zou dit nu expliciet in een wettelijke bepaling gegoten worden. Het zou eveneens een kaderwet worden.

81. Tegen deze nieuwe wet rijst echter ook vanuit verschillende hoeken kritiek. Zo worden volgens sommigen vele kansen om het gezondheids- en welzijnsaspect te verbeteren¹⁵⁹ spijtig genoeg niet benut. Te denken valt aan fokverboden voor dieren met bewust gekweekte en welzijnsbenadelende erfelijke kenmerken, nadere regels met betrekking tot training en africhting, enz. Ook wordt op het gebied van mishandelen en verwaarlozen van dieren, de uitwerking nog meer dan in de Gwwd overgeheveld naar een AMvB, waarmee deze dus meer zal overgeleverd zijn aan de politieke keuze van de dag. In bredere zin kan de vraag ook gesteld worden of het *überhaupt* wel zinvol is om regelgeving voor productiedieren en gezelschapsdieren onder één noemer te scharen¹⁶⁰. Dit is in de

¹⁵² <http://www.rijksoverheid.nl/> (consultatie 15 augustus 2010).

¹⁵³ I.A. BOISSEVAIN en A.A. FRERIKS, "De nieuwe Wet dieren: wie wordt er beter van?", *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 10.

¹⁵⁴ Wet van 24 september 1992, houdende vaststelling van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, *Stb.* 1992, 585. (afgekort Gezondheids- en welzijnswet voor dieren of Gwwd).

¹⁵⁵ Wet van 21 maart 1990, houdende regelen met betrekking tot de uitoefening van de dierengeneeskunde, *Stb.* 1990, 215.

¹⁵⁶ Wet van 25 januari 1961, houdende wijziging van de artikelen 254 en 455 van het Wetboek van Strafrecht en andere voorzieningen op het gebied der dierenbescherming, *Stb.* 1961, 19. (afgekort Wet op de dierenbescherming of Wdb).

¹⁵⁷ Wet van 27 juni 1985, houdende regelen met betrekking tot diergeneesmiddelen, *Stb.* 1985, 410.

¹⁵⁸ Wet van 22 oktober 2003, houdende bepalingen aangaande onder meer de bereiding en het in het verkeer brengen van diervoeders, *Stb.* 2003, 478 (afgekort Kaderwet diervoeders).

¹⁵⁹ E. EVERTSEN en W. DE KOK, "Legal protection of animals: the basics", *Journal of Animal Law* 2009, afl. 5, 91-102.

¹⁶⁰ I.A. BOISSEVAIN en A.A. FRERIKS, "De nieuwe Wet dieren: wie wordt er beter van?", *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 21.

Gwwd reeds geprobeerd, maar uit de uitvoeringsregelgeving bleek telkens een scherp onderscheid te bestaan.

82. Voorlopig blijven dus, naast de Gezondheids – en Welzijnswet voor dieren vooral volgende wet- en regelgeving van belang; het Besluit scheiden van dieren¹⁶¹, het Honden- en kattenbesluit¹⁶², het Waak en heemhondenbesluit¹⁶³ en het Ingrepenbesluit¹⁶⁴.

B. Bevoegdheden

1) Algemeen

83. Het dierenbeschermingsbeleid viel vroeger onder het ministerie van Landbouw en Visserij, en valt nu onder de bevoegdheid van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit¹⁶⁵.

2) Raad voor Dierenaangelegenheden

84. Ook Nederland kent een Raad die de beleidsvorming omtrent dierenwelzijn en diergezondheid ondersteunt. De Raad voor Dierenaangelegenheden (hierna RDA) bestaat uit onafhankelijke deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit hierover adviseert. Ze baseert zich daarbij op de meest recente wetenschappelijke, maatschappelijke en ethische ontwikkelingen¹⁶⁶.

85. In beginsel is de RDA in 1993 ingesteld op basis van art. 2 Gwwd. Alle algemene maatregelen van bestuur moesten toen voor advies aan de Raad worden voorgelegd. Deze verplichting werd echter in 1997 afgeschaft. Er werd toen besloten om de focus van de Raad meer naar een overlegplatform voor de dierhouderij te verschuiven. Momenteel vindt er ook een omvorming plaats, waarbij de Gezondheidsraad als model voor de organisatievorm staat. Hoewel de nieuwe RDA met ongeveer veertig raadsleden van een andere orde van grootte is, zal de werkwijze toch *mutatis mutandis* worden overgenomen.

¹⁶¹ Besluit van 25 januari 1996, houdende regelen ter zake van het scheiden van dieren van het ouderdier, *Stb.* 1996, 137.

¹⁶² Besluit van 11 januari 1999, houdende regelen inzake bedrijfsmatige verkoop, aflevering en inbewaringneming van honden en katten, *Stb.* 1999, 36 (afgekort Honden- en kattenbesluit 1999).

¹⁶³ Besluit van 19 december 1962, houdende regelen, ter uitvoering van art. 1 van de Wet op de dierenbescherming, inzake het houden van een waak- of heemhond, *Stb.* 1962, 585.

¹⁶⁴ Besluit van 25 januari 1996, houdende aanwijzing van en regelen omtrent toegestane ingrepen bij dieren, *Stb.* 1996, 139 (afgekort Ingrepenbesluit).

¹⁶⁵ http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1&_dad=portal&_schema=PORTAL.

¹⁶⁶ Raad voor Dierenaangelegenheden, Verantwoord houden – wie is verantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren in Nederland, december 2009, nr. RDA/2009/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>, 4.

86. De Raad komt tweemaal per jaar plenair bijeen. Per vraagstuk wordt door de voorzitter van de Raad een Forum samengesteld. Een Forum wordt voorgezeten door een raadslid en bestaat uit een selectie van raadsleden met relevante expertise. Indien gewenst kan het Forum worden aangevuld met experts van buiten de raad. Een Forum zal over het algemeen uit vijf tot tien personen bestaan.

87. In tegenstelling tot België is streven naar consensus geen hoofddoel. Een zienswijze bevat in ieder geval een inventarisatie van de wetenschappelijke feiten, het maatschappelijk krachtenveld en daaruit volgende beleidsalternatieven. Eventueel wordt ook de ethische kant eventjes belicht. Het Forum kan desgewenst wel een beleidsvoorkeur duiden, maar het maken van beleidskeuzes blijft duidelijk het domein van de politiek.¹⁶⁷

3) Opsporing

88. De wettelijke voorschriften hebben tot doel een basisniveau van welzijn te garanderen. Dit wordt bereikt bij een voldoende mate van naleving. Daarom zijn, naast de normale opsporing van strafbare feiten door de politie, in het kader van de Gwwd tevens buitengewoon opsporingsambtenaren met de opsporing belast¹⁶⁸. De belangrijkste instanties waartoe zij behoren zijn de AID en de LID¹⁶⁹.

89. De AID (Algemene Inspectiedienst) is een publieke instelling, onderdeel van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De AID is primair verantwoordelijk voor handhaving met betrekking tot het welzijn van landbouwhuisdieren, terwijl de LID zich primair richt tot de gezelschapsdieren. Deze duidelijke taakafbakening is vastgelegd om zoveel mogelijk te voorkomen dat meerdere instanties telkens voor dezelfde controle bij bijvoorbeeld eenzelfde veehouder zouden komen. Deze efficiënte werkafspraak werd reeds in 1987 aan het papier toevertrouwd, maar werd recent opgenomen in het Convenant Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming, Algemene Inspectiedienst en ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit van 19 juni 2006.¹⁷⁰ Hierin wordt onder andere gesteld dat wanneer bij de AID meldingen binnenkomen over gezelschapsdieren, deze zullen worden overgedragen aan de LID, en andersom.

90. De LID (Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming) is een private inspectiedienst en een onafhankelijke rechtspersoon naast de Dierenbescherming. Ze heeft districtinspecteurs in dienst die het opsporings- en toezichthoudende werk in het land doen. Elke provincie heeft er één en Zuid-Holland zelfs twee. Deze districtinspecteurs zijn aangesteld als buitengewoon opsporingsambtenaar

¹⁶⁷ <http://www.rda.nl/>.

¹⁶⁸ Art. 114, lid 3 Gwwd.

¹⁶⁹ MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKwaliteit, *Nota Dierenwelzijn*, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=22066, 13.

¹⁷⁰ S. DE JONG, "Convenant LID en AID", 11 januari 2006, , <http://www.lawandroar.nl/>.

(BOA)¹⁷¹. Ze zijn bevoegd om strafbare feiten op te sporen, kunnen proces-verbaal opmaken en eventueel in overleg met het Openbaar Ministerie dieren in beslag nemen. Zij werken in hun gebied samen met vrijwillige afdelingsinspecteurs zonder bevoegdheden.

91. Het totale inspectiewerk wordt dus verricht door zowel de LID als de lokale, autonome afdelingen van de Dierenbescherming¹⁷². Dit is een uniek samenspel, waarbij taken en bevoegdheden strikt gescheiden zijn. Bij de autonome afdelingen van de Dierenbescherming zijn afdelingsinspecteurs werkzaam. Een enkeling is in loondienst bij een afdeling, maar het merendeel is vrijwilliger. Wanneer een particulier een klacht over dierenmishandeling meldt, wordt ter plaatse de situatie nagegaan. Meer dan 150 gewone afdelingsinspecteurs zijn aldus de ogen en oren voor de LID. Zij hebben geen bijzondere bevoegdheid, maar kunnen wel meldingen over gezelschapsdieren behandelen en met de beklagde proberen tot een oplossing te komen. Lukt dit niet, dan komt de districtinspecteur in beeld¹⁷³. Deze zal eerst proberen om de leefomstandigheden van het dier te verbeteren door afspraken te maken met de eigenaar of door een waarschuwing te geven. Indien dit niet mogelijk is, en er voldoende grond is om tot handelen over te gaan, wordt de melding in een klacht omgezet. Dan ligt de zaak verder in de handen van de officier van justitie. Deze kan beslissen om de zaak te vervolgen of op een andere wijze af te doen, overeenkomstig de wettelijke mogelijkheden¹⁷⁴.

¹⁷¹ Sporadisch zijn er ook gemeentebambtenaren die als BOA's bevoegd zijn voor dierenwelzijn. Eerlijkheidshalve erkennen deze dat ze vele zaken doorspelen naar de AID of LID omdat deze in het algemeen deskundiger zijn op dit gebied. Aangezien ze tevens alleen bevoegd zijn om op te treden binnen de gemeentegrenzen, spelen ze ook vaak regelmatig klachten en meldingen door naar het landelijk meldpunt dierenmishandeling van de Dierenbescherming als er sprake is van verwaarlozing van dieren buiten de gemeente (X, "Handhaving dierenwelzijn in de gemeente", 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>).

¹⁷² De Dierenbescherming, ontstaan uit een aantal lokale groepen van dierenbeschermers die besloten samen te werken, is een landelijke dierenbeschermingsvereniging, verdeeld over 54 lokale afdelingen. Deze afdelingen zijn zelfstandige verenigingen, die op plaatselijk niveau een eigen beleid voeren, maar wel verplicht dienen te werken binnen de grenzen van het landelijk verenigingsbeleid. Een van de belangrijkste activiteiten van veel afdelingen is het beheren van een dierenopvangcentrum. Sommige werken echter ook samen met een streekasiel. Sommige afdelingen hebben een eigen dierenambulance (te herkennen aan het logo) of werken samen met de lokale dierenambulances (<http://www.dierenbescherming.nl/>).

¹⁷³ <http://inspectiedienst.dierenbescherming.nl/>.

¹⁷⁴ M. VERZANDVOORT, *De zondebok – een scriptie over de problematiek van bestialiteit en strafbaarstelling*, scriptie Rechten Universiteit van Tilburg, 2006, 28.

§ 4. Dierenwelzijn op internationaal en Europees niveau.

92. Ook op internationaal en Europees niveau is er regelgeving omtrent dierenwelzijn. De Europese wetgeving op de dierenbescherming is niet op een systematische manier opgebouwd, maar gegroeid rond een vijftal kernen: dieren tijdens vervoer, landbouwhuisdieren, gezelschapsdieren, proefdieren en dieren in dierentuinen.

93. Op het gebied van huisdieren, is vooral¹⁷⁵ de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren van belang¹⁷⁶. Deze overeenkomst is tot stand gekomen op 13 november 1987, te Straatsburg, in het kader van de Raad van Europa. Als grondbeginsel stelt art. 3 dat niemand een gezelschapsdier in de steek mag laten, nodeloos pijn mag doen, mag laten lijden of angst aanjagen¹⁷⁷. Verder verklaart het volgende artikel dat ieder die een gezelschapsdier¹⁷⁸ houdt verantwoordelijk is voor zijn gezondheid en welzijn. Hij dient het een onderkomen, zorg en aandacht te geven op een wijze die rekening houdt met de ethologische behoeften in overeenstemming met zijn soort en ras. Zo dient hij passend en voldoende voedsel en water te geven en voldoende mogelijkheden voor lichaamsbeweging te bieden. Zoniet mag het dier niet als gezelschapsdier gehouden worden.¹⁷⁹ Het verdrag bevat verder onder meer beginselen voor het houden, fokken, doden van en handelen in gezelschapsdieren. Daarnaast zijn er aanvullende maatregelen voor zwerfdieren, voorlichting en educatie.¹⁸⁰

94. Het verdrag werd op verschillende tijdstippen door de landen goedgekeurd en geratificeerd. Ook de voorbehouden die soms gemaakt werden, variëren van land tot land. Het verdrag werd in 1987 opengesteld voor ondertekening en is op 1 mei 1992, nadat voldoende landen het hadden geratificeerd, in werking getreden. Toetreding tot het verdrag staat ook open voor landen die geen lid zijn van de Raad van Europa. België heeft het verdrag goedgekeurd door de Wet 18 oktober 1991¹⁸¹, waarna het in België in werking trad op 1 juli 1992. De datum van neerlegging van de bekrachtigingsoorkonde is 20 december 1991, waarbij een voorbehoud werd gemaakt inzake art. 10, §1, lid 1. Dit artikel handelt

¹⁷⁵ ‘Vooral’ omdat ook de regelgeving omtrent vervoer van belang kan zijn. Zie *supra*.

¹⁷⁶ Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, *BS* 19 februari 1992.

¹⁷⁷ D. WILKENS, *Animal Welfare in Europe, European Legislation and concerns*, Den Haag, Kluwer Law International, 1997, 88.

¹⁷⁸ In de Nederlandse vertaling staat eigenlijk het begrip ‘klein huisdier’. Dit is een door het verdrag niet gedefinieerde term, die een verkeerde vertaling uitmaakt. In de Franse tekst wordt immers ook hier de algemene term ‘animal de compagnie’ gebruikt (G. VAN HOORICK, “De Europese wetgeving op de dierenbescherming”, *TBP* 1995, 16).

¹⁷⁹ Art. 4 Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, *BS* 19 februari 1992.

¹⁸⁰ G. VAN HOORICK, “De Europese wetgeving op de dierenbescherming”, *TBP* 1995, 16.

¹⁸¹ Wet 18 oktober 1991 houdende goedkeuring van de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg op 13 november 1987, *BS* 19 februari 1992.

over het verbod op het couperen van de staart¹⁸². Toen België uiteindelijk met het Koninklijk Besluit van 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren¹⁸³, toch een verbod op het couperen van staarten inlaste, had dit voorbehoud dan ook geen zin meer. De Belgische regering heeft het aldus op 13 augustus 2002 ingetrokken. Dit werd bekendgemaakt in het Staatsblad van 5 augustus 2004¹⁸⁴.

95. In een groot aantal lidstaten van de Europese Unie, zoals Frankrijk, Duitsland, Italië, Luxemburg en Zweden is het verdrag ook al in werking getreden. Daarentegen heeft Nederland de overeenkomst in 1987 wel ondertekend, maar nog altijd niet geratificeerd.

96. Ook de Europese Unie zelf heeft het verdrag nog niet geratificeerd. Daadwerkelijk EU-beleid met betrekking tot het welzijn van gezelschapsdieren ontbreekt trouwens nagenoeg. Hoewel het Europese parlement onlangs akkoord gegaan is met een importverbod op Chinees honden- en kattenbont – op zich natuurlijk een geweldig initiatief – mag het niet vergeten in de eigen achtertuin te blijven kijken. Gelukkig werken bepaalde Europese politici – zoals de Belgische Europarlementariër Alain Hutchinson – aan een ‘Europese Overeenkomst ter bescherming van gezelschapsdieren en zwerfdieren’. Dit is zeker een stap in de goede richting. Want een Unie die op de weg van beschaving wenst voort te gaan, heeft mijn inziens ook de verplichting om de kwestie van welzijn te behandelen en ervoor te zorgen dat het onderwerp behoorlijk door elk van zijn Lidstaten wordt behandeld. Een naar vooruitgang strevende Unie moet het leven in elk van zijn vormen eerbiedigen en alles doen wat in zijn bevoegdheid ligt om het welzijn van dieren te waarborgen.¹⁸⁵

97. Bovendien worden dieren, op internationaal en Europees niveau, in toenemende mate als wezens met gevoel erkend. Zowel in het Protocol bij het Verdrag van Amsterdam betreffende de bescherming en het welzijn van dieren van 1997¹⁸⁶ als in de concepttekst van de Europese ‘Grondwet’ worden dieren beschouwd als wezens met gevoel, die bescherming van overheidswege behoeven. In de tekst van artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (het EG-verdrag zoals gewijzigd bij het Verdrag van Lissabon) zijn het Protocol en het artikel uit de grondwet gecombineerd: *“Bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Unie op het gebied van landbouw, visserij, vervoer, interne markt en onderzoek, technologische ontwikkeling en de ruimte houden de Unie en de lidstaten ten volle rekening met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel, onder eerbiediging van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed”*.

¹⁸² Zie *infra*.

¹⁸³ KB 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren, met het oog op het nutsgebruik van de dieren of op de beperking van de voortplanting van de diersoort, *BS* 4 juli 2001.

¹⁸⁴ Het is hierbij enigszins merkwaardig dat de overheid in haar beslissing tot intrekking van het voorbehoud bij het verbod op het couperen van staarten niet vermeldde dat dit nog toegelaten was tot 1 januari 2006.

¹⁸⁵ S. KLOK, “Gezelschapsdieren in Nederland en Europa”, 17 april 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

¹⁸⁶ Protocol betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, *PB EG C* 340 van 10 november 1997, 110.

De uitzondering voor nationale ritens en gebruiken is dus jammergenoeg gehandhaafd. Naar verwachting impliceert het begrip ‘wezens met gevoel’ echter dat dieren niet uitsluitend meer als goeden of producten beschouwd kunnen worden. Het artikel biedt dierenbeschermingsorganisaties – zoals Eurogroup for Animal Welfare¹⁸⁷ – een mooie basis om druk uit te oefenen op de EU, opdat goede bedoelingen zouden leiden tot concreet beleid¹⁸⁸. Het zou wenselijk zijn dat de Europese Unie bijvoorbeeld een Europese richtlijn betreffende het onderwerp, of op zijn minst een raamwet op dierlijke bescherming zou construeren. Een probleem vormt zich rond het feit dat de Europese vleessector niet wil dat de EU nog strengere welzijnseisen voor de veehouderij aanneemt totdat de WTO rekening houdt met zogeheten non-trade concerns¹⁸⁹.

98. Verder bestaat er nog de Universele Verklaring van de Rechten van het Dier. Deze werd plechtig verkondigd te Parijs op 15 oktober 1978 op het hoofdkwartier van de UNESCO. Haar tekst werd in 1989 nagekeken door de Internationale Liga voor de Rechten van het Dier. Hij werd in 1990 overgemaakt aan de directeur-generaal van de UNESCO en hetzelfde jaar openbaar gemaakt¹⁹⁰. Hoewel dit geen bindende rechtskracht kent, geeft het toch blijk van een wereldwijde bekommerning voor dierenwelzijn.

Recent hebben samenwerkende dierenwelzijnsorganisaties over de hele wereld bovendien een Universele Verklaring voor Dierenwelzijn opgesteld. Deze zouden ze graag aangenomen zien worden door de Verenigde Naties zodat dit landen over de hele wereld zou stimuleren om zelf regels en wetten voor dieren op te stellen of te verbeteren¹⁹¹.

¹⁸⁷ Eurogroup for Animal Welfare is een koepelorganisatie van Europese dierenbeschermingsorganisaties die probeert invloed uit te oefenen op of via de instellingen van de EU (X, “Eurogroup for Animal Welfare”, 1 september 2005, <http://www.lawandroar.nl/>).

¹⁸⁸ N. EVERTSEN, “Dieren in het Verdrag van Lissabon”, 31 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

¹⁸⁹ X, “Europees Actieplan dierenwelzijn gepresenteerd/ Community Actionplan on the protection and Welfare of Animals 2006-2010”, 8 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

¹⁹⁰ <http://www.bwk-cbm.be/NL/index.php?file=univers> (consultatie 29 juli 2010).

¹⁹¹ H. NIJLAND, “Oproep: steun de Universele Verklaring voor Dierenwelzijn”, 27 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

Titel 3. Dierenwelzijn tijdens de levensloop van huisdieren

Deel I. Aanschaffen van huisdieren

Hoofdstuk 1. Handel in gezelschapsdieren

§ 1. Algemeen

99. Dierenbescherming dient te starten aan het begin van de keten; bij hoe het huisdier bij de mens terecht komt. Vaak is dit als puppy of als jonge katten. Mede door die kwetsbare leeftijd heeft de wetgever ook een hoofdstuk ‘handel in dieren’ in de Dierenwelzijnswet opgenomen. Daar worden een hele reeks voorwaarden opgelegd aan de personen die huisdieren aan hun toekomstige baasjes willen verkopen. Het uitbaten van een handelszaak en de specifiekere voorwaarden voor de verhandeling van gezelschapsdieren worden verder gereguleerd¹⁹² via het Koninklijk Besluit van 27 april 2007.¹⁹³

100. Vooreerst dient een handelaar in dieren een erkenning te verkrijgen¹⁹⁴. Deze wordt slechts toegekend nadat onderzocht is of aan de vereiste voorwaarden is voldaan. Zo moeten de dieren op een passende wijze gehuisvest kunnen worden met voldoende bewegingsruimte, enz.¹⁹⁵ De verkoop wordt verboden van zieke dieren, dieren die een verboden amputatie hebben ondergaan of niet door privépersonen gehouden mogen worden^{196,197}. Verder stelt art. 11 van de Dierenwelzijnswet dat het verboden is dieren te verkopen aan kinderen jonger dan zestien jaar zonder dat hun ouders of voogden hiervoor uitdrukkelijk toestemmingen hebben gegeven.¹⁹⁸

101. Bovengenoemde regels gelden voor het verhandelen van alle dieren. Voor honden en katten is men nog een stapje verder gegaan.

¹⁹² Op basis van art. 10 Dierenwelzijnswet.

¹⁹³ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

¹⁹⁴ Art. 2 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

¹⁹⁵ Art. 4 en volgende KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

¹⁹⁶ Zie *infra*.

¹⁹⁷ Art. 27 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

¹⁹⁸ Tevens in uitvoering van art. 6 Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, *BS*, 19 februari 1992.

§ 2. Verkoopsbeperkingen voor honden en katten

A. Verkoopsbeperkingen op markten en soortgelijke gelegenheden

102. Een eerste bijkomende beschermingsmaatregel die honden en katten genoten ten opzichte van hun soortgenoten kwam er door artikel 11 van de wet van 4 mei 1995¹⁹⁹ die artikel 12 van de Dierenwelzijnswet wijzigde. Hierdoor is het sinds 1 januari 1995 verboden om honden en katten te verhandelen op de openbare weg, evenals op markten, beurzen, tentoonstellingen of soortgelijke gelegenheden, evenals bij de koper thuis, tenzij in dit laatste geval het initiatief van de koper zelf uitgaat²⁰⁰. Deze laatste uitzondering beoogt het beperkt aantal gevallen waarin onder meer oudere mensen of gehandicapten die zich moeilijk kunnen verplaatsen, een handelaar kunnen verzoeken honden of katten bij hen thuis te komen voorstellen²⁰¹.

103. Vanuit de verkoopsector rees hiertegen heel wat verzet. Zo werden bij het Arbitragehof twee verzoekschriften ingediend tot schorsing van het desbetreffende artikel 11 van de wet van 4 mei 1995 dat deze verkoopsbeperking invoerde. De middelen die de verzoekende partijen aanhaalden, waren gesteund op de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Volgens hen was er discriminatie tussen ambulante handelaars in honden en katten en handelaars in andere diersoorten en tussen ambulante handelaars en sedentaire handelaars. Door de bestreden maatregel werden immers enkel de ambulante handelaars in honden en katten gevisieerd en werd dit onderscheid volgens hen niet objectief verantwoord²⁰² en zou het niet redelijk zijn tegenover het beoogde doel²⁰³. Het Arbitragehof²⁰⁴ wees echter meteen hun vordering tot schorsing af, op basis van het ontbreken van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel²⁰⁵. In een later gelijkaardig arrest²⁰⁶ werd het doorgevoerde onderscheid wel degelijk objectief en redelijk verantwoord bevonden. Doordat het de wetgever mogelijk maakte zijn nagestreefde doelstelling – de bescherming van het welzijn van honden en katten – te bereiken.

Juridisch delfden de handelaars dus het onderspit; het verbod bleef een feit. Maar in de praktijk gebeurde het echter dat bepaalde handelaars koppig weigerden hier gehoor aan te geven. Zo werden in

¹⁹⁹ Wet 4 mei 1995, BS 28 juli 1995.

²⁰⁰ Art. 12 Dierenwelzijnswet.

²⁰¹ Ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *Parl.St.* Senaat 1994-1995, nr. 972-2, 73.

²⁰² Omdat niet werd aangetoond dat impulsieve aankopen enkel bij deze handelaars gebeurde en niet bij de andere.

²⁰³ B. LEFEBURE, “Bescherming en welzijn van dieren: ambulante handel in honden en katten”, *Mil.Info* 1996, afl. 6-7, 26-27.

²⁰⁴ Arbitragehof 5 maart 1996, nr. 16/96.

²⁰⁵ Handel in dieren was immers nog mogelijk in een sedentaire handelszaak.

²⁰⁶ Arbitragehof 18 december 1996, nr. 78/96.

2006 op de kattenbeurs Belgicat te Gent, achteraan in de zaal, toch nog massaal kleine katjes te koop aanboden²⁰⁷.

B. Verkoopsbeperkingen in winkels

104. Een verdere bescherming komt er met de wet van 11 mei 2007²⁰⁸.

Vooreerst is het hierdoor verboden om nog langer een kredietovereenkomst te sluiten in de zin van de wet van 12 juni 1991 op het consumentenkrediet²⁰⁹ met het oog op de aankoop van een gezelschapsdier (dus niet alleen voor hond of kat).²¹⁰ Alle vormen van krediet worden hiermee uitgesloten: uitstel van betaling, lening of een andere betalingsregeling. Volgens de minister van Volksgezondheid zijn aankopen met Visa- of soortgelijke kaart wel nog toegelaten, omdat dit een betalingswijze is en geen krediet²¹¹.

105. Verder²¹² mogen dierenwinkels, vanaf 1 januari 2009, in hun winkelruimte of bijgebouwen niet langer katten en honden houden of tentoonstellen²¹³. Concreet betekent dit dat deze huisdieren niet langer fysiek aanwezig mogen zijn in de winkel zodat consumenten niet meer een dierenwinkel kunnen binnenstappen en even later buitenkomen met een schattige puppy. Wil de handelaar deze toch nog verhandelen, dan kan hij dit alsnog doen door als tussenpersoon op te treden en ze via een catalogus aan hun klanten te bieden. Bovendien kan de eigenaar of uitbater van een dierenzaak altijd zelf een hondenkwekerij of kattenkwekerij starten en deze dan via zijn fokkerij verkopen²¹⁴.

106. Ook dit verbod probeerden de dierenhandelaars verwoed te bestrijden. Zo stapten ze driftig naar het Grondwettelijk Hof om de vernietiging te bekomen van de artikelen 2, 4 en 5 van de wet van 11 mei 2007 die deze verbodsbepaling inlaste. Het verbod zou de artikelen 10, 11, 16 van de Grondwet schenden in samenhang met artikel 1 Aanvullend Protocol bij het EVRM²¹⁵ en een inbreuk uitmaken van het vrije verkeer van goederen van art. 28 EG-verdrag. Gelukkig toonde ook

²⁰⁷ GAIA, “Illegale kattenverkoop op Gentse kattenbeurs Belgicat”, GAIA nieuwsarchief, 18 december 2006, <http://www.gaia.be/>.

²⁰⁸ Wet 11 mei 2007 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 4 oktober 2007.

²⁰⁹ Wet 12 juni 1991 op het consumentenkrediet, *BS* 9 juli 1991.

²¹⁰ Art. 10bis Dierenwelzijnswet.

²¹¹ I. VOGELAERE, “Geen katten en honden meer in dierenwinkels”, <http://www.jura.be/>.

²¹² Spa-kamerlid Magda De Meyer had dit verbod toegevoegd aan een wetsontwerp van MR-senator Christine Defraigne die de verkoop op krediet van gezelschapsdieren wou verbieden.

²¹³ Art. 12 Dierenwelzijnswet.

²¹⁴ GAIA, “Geen honden en katten meer in winkels: dierenbeschermers reageren tevreden”, GAIA nieuwsarchief, 28 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.

²¹⁵ Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

hier het Hof zich diervriendelijk en werd geen van de aangehaalde middelen gegrond geacht zodat het alle beroepen verwierp²¹⁶.

Vooreerst stelde het Hof dat de artikelen 10 en 11 Gw. niet geschonden waren en dat de maatregel ook geen onevenredige beperking inhield van de vrijheid van handel in de zin van art. 23 Gw. Dit omdat respectievelijk de handelszaken voor dieren toegankelijker zijn dan kwekerijen en dit onderscheid dus verantwoord wordt door het beoogde doel en verder handelaars nog altijd als tussenpersoon kunnen optreden als ze dit wensen. Verder werd ook geen schending met art. 16 of 10 en 11 van de Gw., in samenhang met art. 1 Eerste Aanvullend Protocol EVRM vastgesteld, nu het bestreden artikel geen onteigening in de zin van de voormelde grondwetsbepaling inhoudt, noch een inmenging in het eigendomsrecht waarvan de voormelde verdragsbepaling het ongestoord genot waarborgt. Vanuit communautair oogpunt was het door de verzoekende partij opgeworpen middel van belang dat de nieuwe definitie²¹⁷ van honden-en kattenkwekerijen hekelde. Hierdoor was er volgens hen een schending van art. 28 EG verdrag omdat er zo geen honden en katten uit kwekerijen uit andere lidstaten zouden kunnen worden ingevoerd, daar sommige misschien niet onder de nieuwe definitie zouden vallen. Het Hof verwierp dit middel echter, gebaseerd op de conclusie dat deze nieuwe definities het vrij verkeer van goederen niet in gedrang bracht²¹⁷.

107. Maar ook voor het verbod van kracht werd, hebben de dierenhandelaars mokkend geprobeerd dit tegen te werken. Zo poogden ze de inwerkingtreding met zes maanden uit te stellen²¹⁸ en trachtten ze de wetsbepaling zelfs uit te hollen door er een beperkende interpretatie aan te geven. Die pogingen zijn echter mislukt. Zo stelde de Raad van State in zijn advies hieromtrent zeer duidelijk dat geen enkele wettelijke grond een uitstel van de inwerkingtreding van de wet kon rechtvaardigen, in het achterhoofd houdende dat de wetgever al anderhalf jaar uitstel voorzien had. Ook onderstreepte de Raad van State onmiskenbaar dat een kwekerij voor honden of katten toelaten op hetzelfde adres als een dierenwinkel of zelfs een scheiding tussen de twee gebouwen aanbrengen, zoals de handelaars en Unizo het verbod ‘interpreteerden’, manifest in strijd met de wet was²¹⁹. Wijze uitspraak; het achterpoortje waarmee men anders een potentiële klant gewoon naar de achtertuin zou kunnen leiden om daar een hondje of katje te kopen, werd hiermee gesloten.

108. Men kan zich afvragen of dergelijke bijkomende beschermingsregels ook niet voor andere dieren dan hond of kat zouden moeten genomen worden.

²¹⁶ GwH 19 maart 2009, nr. 2009/53, *NjW* 2009, afl. 200, 320.

²¹⁷ P. DEVISSCHER, “Invoer honden en katten”, *NjW* 2009, afl. 200, 321.

²¹⁸ Ook de CD&V toonde zich actief in verdragingsmanoeuvres door een stemming in de Kamercommissie een week te verdagen (GAIA, “Stemming over verbod honden en katten in winkel uitgesteld”, GAIA nieuwsarchief, 20 maart 2007, <http://www.gaia.be/>). Dit lijkt niet zo verwonderlijk als men weet dat de meerderheid van deze partij reeds in het begin tegen het aangepaste wetsontwerp stemde (M. VANDENBOSH en A. DE GREEF, “Honden en katten verboden in winkels – baanbrekend resultaat”, *Vrijdier* 2007, afl. 2, 5).

²¹⁹ GAIA, “Overwinning: Grondwettelijk Hof verwerpt verzoekschrift dierenhandelaars tot vernietiging wet”, GAIA nieuwsarchief, 20 maart 2009, <http://www.gaia.be/>.

C. Ratio Legis

109. Aan de basis van deze verbodsbepalingen ligt voornamelijk het dierenwelzijn van deze gezelschapsdieren. Dit uit zich in het voorkomen van verschillende pijnpunten die zich omtrent puppy- of kattenverkoop in winkels en a fortiori op markten vaak voordoet.

110. Een eerste pijnpunt dat de wetgever wou aanpakken was het bestrijden van de ondoordachte aankoop door de consument. Want de verleidelijke uitstalling van snoezige pluizenbolletjes in de winkel geeft vaak aanleiding tot impulsaankopen, te vergelijken met het aan de kassa meegraaien van een pakje snoep om de ‘kleine’ tot bedaren te brengen. Dit leidt tot situaties waar men voer voor de vissen ging kopen en uiteindelijk met een hond thuiskomt, enkel omdat Bartje dat zo’n schattig beestje vond of omdat Sofietje het zo’n zielig zicht vond. Dit alles zonder dat men soms goed en wel beseft dat zo’n hond heel wat moeite vraagt om hem op te voeden tot maatschappelijk aangepast gedrag en dat een gelukkig hondenleven aanzienlijk wat beslag legt op de vrije tijd van de eigenaar voor een periode van gemiddeld tien jaar. Met als gevolg dat dikwijls enige tijd na de aanschaf de koper tot de slotsom komt dat zijn aankoop toch niet zo’n goed idee bleek. Dumping in het asiel of elders zijn daarna vaak het logische gevolg, al dan niet na een periode van mishandeling. Met dien verstande dat de belangrijkste socialisatieperiode nu onherroepelijk voorbij is en dat de hond door de vaak gebrekkige en ondeskundige opvoeding veelvuldig probleemgedrag vertoont. Ook schattige en vertederende kittens zijn om dezelfde redenen vaak het slachtoffer van impulsieve en ondoordachte aankopen.

Doordat men nu niet meer rechtstreeks een hond of kat in de winkel kan kopen, zal men dus doordacht op zoek moeten gaan naar een fokker. Hierbij zal de consument vaak ingeschreven worden op een wachtlijst voor een nest, die een berustende bedenktijd oplevert. Hierdoor worden de problemen van een impulsieve aankoop effectief geëlimineerd. En maar goed ook, want zo gaven de resultaten van een enquête uit 2004 van de Vakgroep medische beeldvorming van de huisdieren, faculteit diergeneeskunde UG aan dat maar liefst drie op de tien hondeneigenaars hun hond impulsief gekocht hadden²²⁰. Zo bevestigde ook Frans Van de Ven van het gelijknamige winkelcentrum in Olen in Het Laatste Nieuws van 1 februari 2007: “Mensen die met hun kinderen naar Olen komen voor een gezellige koopnamiddag gaan ook graag kijken naar de puppy’s. En elke dag weer laten ouders zich door ‘hun klein mannen’ overhalen om een pup te kopen. Zo verkoop ik er 500 per jaar²²¹.” Wanneer vervolgens de analyse van Jean-Marc Montegnies (directeur van Animaux en Péril) er bijgenomen

²²⁰ Aanvullend verslag (M. RAEMAEEKERS) op het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde het sluiten van een overeenkomst voor een verkoop op afbetaling met het oog op de aankoop van een gezelschapsdier te verbieden, *Parl. St. Kamer* 2006-2007, nr. 512771/009, 57.

²²¹ X, “Strijd voor het verbod op verkoop van honden en katten in dierenwinkels”, januari 2007, <http://www.vvdb.be/>.

wordt, die stelt dat één op de vier honden die in een asiel terecht kwam in een winkel gekocht was²²², is dit verbod alleen maar toe te juichen. Hierbij worden dan nog niet eens het aantal katten gerekend – moeilijk uit te rekenen daar deze niet verplicht geïdentificeerd dienen te worden – , laat staan het aantal dieren die gewoon langs de straat gedumpt worden zonder dat ze in het asiel terechtkomen.

111. Het is ook in hetzelfde kader dat men artikel 36, 16° moet zien. Dit stelt dat het verboden is dieren als prijs of beloning bij wedstrijden uit te reiken zodat een dier niet langer terecht kan komen bij een fronsende eigenaar die het eigenlijk helemaal niet wilde²²³. In Nederland is een gelijkaardige bepaling opgenomen in art. 57 Gwwd.

112. In het verlengde van impulsieve aankopen ligt het fenomeen van het kopen van een gezelschapsdier op krediet. Het kopen van een huisdier waarvan men al niet eens de aankoopprijs kan betalen, wijst toch op een zekere gebrekkige driftcontrole van de consument. Hoeveel ondoordachter kan men immers zijn dan door zich in de schulden te steken voor de aanschaf van een dier dat hoe dan ook later aanleiding zal geven tot soms aanzienlijke ziekte- en verzorgingskosten. Uit een statistisch representatieve enquête van Test-Aankoop²²⁴ en afgeleid uit de vele klachten die GAIA ontving, bleek trouwens dat diertjes die in een dierenzaak werden gekocht opmerkelijk meer gezondheidsproblemen vertoonden dan dieren van bij een professionele kweker. Als een op krediet aangekochte breedbeeld TV kapot is, en er geen geld is om hem te herstellen, tot daar aan toe. Maar een kat met een gebroken poot laten lopen, of een hond onnodig laten sterven aan een maagtorsie wegens, nota bene voorzienbaar, geldgebrek is pure dierenmishandeling. Het verbod van art. 10bis Dierenwelzijnswet is dan ook niet meer dan logisch.

113. Verder is het vaak erbarmelijke verblijf van de diertjes aangekaart. Om de consument in de verleiding te brengen werden ze vaak op een zichtbare en bereikbare plaats gezet. Vaak zaten zo vele diertjes voor een etalageruit met een ‘gezellige’ blik op de stresserende drukte op straat. Om nog maar te zwijgen van al die bonzende handen op het raam en het geroep en gejoel van de voorbijgangers. In een groot aantal gevallen werden de hondjes ook de hele dag aangeraakt, opgepakt en terug neergeploft in de bak. Naast een niet echt behaaglijke rustplaats, is dit tevens moeilijk een positieve eerste kennismaking met mensen te noemen.

114. Eén van de belangrijkste pijnpunten die verschillende hondengedragdeskundigen, zoals Kaat Raes en Vina Druwé, benadrukten bij de hoorzitting van de Kamercommissie Volksgezondheid over het wetsvoorstel, was de gebrekkige socialisatie van babyhuisdieren die in de winkel verkocht worden.

²²² Hierbij werd de bewering van dierenhandelaarsvereniging Andibel vakkundig weerlegd, die stelde dat er nog geen twee procent van de honden en katten die in asielen gedumpt werden, gekocht waren in winkels.

²²³ De uitzondering voor de duivensport is hierbij te begrijpen; elke deelnemer is hier namelijk wel degelijk in staat en bezit de wil om op een adequate manier voor het ‘prijstdier’ te zorgen.

²²⁴ X. DEBOURSE, N. MUANZA en G. SERMEUS, “Het baasje, het beestje en zijn dokter”, *Test-Aankoop* 2002, afl. 453, april 2002, 28-31.

Een goede socialisatie is namelijk van cruciaal belang voor het geestelijk evenwicht van het dier. Vooreerst zal een geestelijke evenwichtige hond per definitie al minder terugvallen op angstagressie. Bovendien is hij gemakkelijker op te voeren, zelfs door een minder deskundige eigenaar. Bijgevolg is een goede socialisatie een essentiële basis in het preventief vermijden van hondenagressie in het algemeen.

En hier knelt precies het schoentje. Doordat men zo vlug mogelijk de jonge diertjes in de winkel wil hebben – want hoe jonger, hoe snoeziger en aandoenlijker – om te voldoen aan de directe wensen van de consument, haalt men hen te vlug van bij hun moeder weg. Hierdoor mist het belangrijke elementen in zijn sociale ontwikkeling. De inprentingperiode bij een pup begint van bij de geboorte en niet bij het afhalen in een winkel. Zo mist de pup elementaire liefde van een moederhond en optimale interactie met andere honden. Het feit dat een hoop pupjes over en onder elkaar kruipen in een winkelalage voldoet daar niet aan. Zo toont onderzoek bij wolven het belang van volwassen ‘arbiters’ aan. Onder meer wordt zo de bijtrem aangeleerd, het gebruik van lichaamstaal ingeoeffend, enz.²²⁵ De eerste 8 weken van een pup vormen aldus een soort blauwdruk voor het leven: het is belangrijk dat deze periode ook gebruikt wordt voor het inprenten van omgevingsfactoren. Een pup die te vroeg bij de moeder is weggehaald en in een aquarium in een winkel terecht komt, mist die goede socialisatie die vereist dat hij met vrijwel alle aspecten van onze – en zijn latere – mensenwereld in contact komt; andere mensen op straat, het alledaags verkeer en andere dieren. “En een omweg langs de winkel waar de pup gestockeerd wordt in bakken met andere pups is in die cruciale socialisatiefase altijd te lang en nadelig voor zijn sociale ontwikkeling” besluit ook Fred Denayer, voorzitter van K.M. Sint-Hubertus²²⁶.

Evengoed als honden moeten ook katten gesocialiseerd worden: gewoon worden aan kinderen, stofzuigers, huiselijke geluiden, enz. Zo niet krijgt men mensschuwe, angstige dieren waar men alle moeite van de wereld mee heeft om ze ‘normaal’ te laten functioneren.

Via de nu geldende regeling gaan de dieren van de fokker, na een wettelijke minimumperiode van 7 weken bij het moederdier te hebben verbleven²²⁷, rechtstreeks naar het gezin om daar verder te kunnen socialiseren. Hierdoor zouden deze socialisatieproblemen voor het grootste deel van de baan moeten zijn.

²²⁵ Aanvullend verslag (M. RAEMAEEKERS) op het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde het sluiten van een overeenkomst voor een verkoop op afbetaling met het oog op de aankoop van een gezelschapsdier te verbieden, *Parl. St. Kamer* 2006-2007, nr. 512771/009, 53.

²²⁶ *Ibid.*, 7.

²²⁷ Art. 28 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

§ 3. Kweken van gezelschapsdieren

115. Het verbod op winkelverkoop van honden en katten was een noodzakelijke maatregel. Deze diende echter aangevuld te worden met bijkomende maatregelen om de zogenaamde wild- of broedfokkerijen aan banden te leggen, wilde men de bovengestelde *ratio legis* volledig tot zijn recht laten komen. A fortiori omdat voor veel mensen de kweker nu vaak de belangrijkste manier is om een hondje of katje te verkrijgen²²⁸. Om malafide handelaars die in deze situatie geld zouden ruiken wat te beteugelen waren dan ook strengere regels nodig. Dit is dan ook gebeurd in de reeds genoemde wet van 11 mei 2007²²⁹ en met het KB van 18 maart 2009²³⁰ die het algemene KB²³¹ houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren verder aanpaste.

116. Algemeen stelt de wet dat onder honden- of kattenkwekerij wordt verstaan: “elke inrichting waar teven of kattinnen voor de kweek worden gehouden en waar honden of katten worden verhandeld uit eigen nesten of nesten van andere kwekerijen, die voldoen aan de bepalingen van de wet”²³². Hierbij onderscheiden we verschillende categorieën van kwekers gebaseerd op hoeveel fokdieren men houdt, het aantal nesten per jaar en of men ook diertjes verhandelt van andere kwekerijen. Dit geeft het onderscheid tussen de hobbykwekers, de professionele kwekers en de kweker-handelaars²³³. Al deze kwekers moeten een ministeriële erkenning hebben²³⁴. Deze erkenning wordt enkel toegekend na onderzoek van een volledig dossier. Wanneer het dossier volledig is en alles in orde lijkt²³⁵, wordt een voorlopige erkenning afgeleverd zodat de kwekerij van start kan gaan. Op basis van een controlebezoek dat hierop volgt, kunnen aan de erkenning beperkingen verbonden worden. Met deze erkenningsverplichting wil de wetgever een halt toeroepen aan de zwarte markt in gezelschapsdieren^{236 237}.

²²⁸ Tenzij via een catalogus in een dierenhandelzaak die een contract met een erkende kwekerij heeft, een asiel of gewoon van een occasionele kweker met een toevallig nestje.

²²⁹ Wet 11 mei 2007 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 4 oktober 2007.

²³⁰ KB 18 maart 2009 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 1 april 2009.

²³¹ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²³² Art. 3 Dierenwelzijnswet.

²³³ Voor definitie zie art. 1bis KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²³⁴ Art. 5 Dierenwelzijnswet.

²³⁵ Ieder persoon die een erkenning wenst, moet evenzeer ingeschreven zijn in de Kruispuntbank der Ondernemingen (het vroegere handelsregister) en zich in orde stellen met de gemeente (eventueel een milieuvergunning aanvragen).

²³⁶ I. VOGELAERE, “Geen katten en honden meer in dierenwinkels”, <http://www.jura.be/>.

²³⁷ X, “Zwartkwekerij van raskatten opgerold”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 09 maart 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

117. Een occasionele kweker, dit is iemand die niet meer dan 2 nesten per jaar kweekt, moet voorlopig²³⁸ nog niet erkend zijn.²³⁹ Wel mag hij enkel hiervoor reclameadvertenties²⁴⁰ plaatsen in gespecialiseerde pers of op een gespecialiseerde website²⁴¹. Sinds 1 september 1997 is het namelijk verboden reclame te maken voor de verhandeling van honden en katten, tenzij in de gespecialiseerde pers of wanneer de reclame gevoerd wordt door personen die een erkende inrichting hebben (honden- en kattenkwekerij, dierenasielen, dierenpensions, handelszaken in dieren)²⁴². Wat wel mag is een advertentie plaatsen in een erkende dierenwinkel (bijvoorbeeld in een erkende Tom&Co), mits goedkeuring van die handelaar²⁴³.

118. Wat deze regelgeving echter vooral probeert tegen te gaan is het fenomeen van de broodfok. Een broodfokker fokt dieren met maar één doel voor ogen: zoveel mogelijk geld verdienen in een zo kort mogelijke tijd. In de gedachtegang van ‘ezeltje strek je’ worden honden en katten op een kostenoptimaliserende maar zeer dieronvriendelijke wijze gefokt waarbij onder andere bespaard wordt op de ruimte waarin de dieren verblijven, de voeding of de gezondheid van het moederdier die vaak als een fokmachine wordt beschouwd. Naast de algemene beschermingsmaatregelen van art. 1 (nietodeloos pijnigen) en art. 4 (zorgen voor aangepaste verzorging en huisvesting) van de Dierenwelzijnswet probeert een hele resem aan regelgeving deze malafide broodfok te beteugelen en het welzijn van de dieren te waarborgen. Zo staan in afdeling 1 van het KB²⁴⁴ enkele algemene voorwaarden²⁴⁵ i.v.m. de erkenning van inrichtingen; zoals dat de dieren op passende wijze gehuisvest dienen te worden met voldoende bewegingsruimte waarin ze niet voortdurend in duisternis of in het licht mogen vertoeven²⁴⁶. Het verplichte contract van art. 6 met een erkende dierenarts is bedoeld voor een regelmatige controle op hun welzijn en gezondheidstoestand, eveneens als op hun verplichte inentingen.

Verder bepaalt een afzonderlijke afdeling in het KB de specifieke voorwaarden voor het houden van honden en katten. Zo dienen bijvoorbeeld de verblijven aangepast te zijn aan de grootte van de dieren, waarbij de vereiste minimumnormen in een bijlage zijn opgenomen. Om de socialisatie te bevorderen

²³⁸ Een ontwerp van het Koninklijk Besluit dat dit ook aan occasionele kwekers zal opleggen, ligt ter ondertekening voor (mail met Lieve Parent, administratief deskundige Dienst Dierenwelzijn en CITES, 23 juni 2010).

²³⁹ <https://portal.health.fgov.be>.

²⁴⁰ Het identificatienummer (microchip of tatoeage) van elke aangeboden hond moet in de advertentie gezet worden.

²⁴¹ Voorbeelden zijn het tijdschrift WOEF, of websites als <http://www.puppypagina.be/> of <http://www.kittenpagina.com/>.

²⁴² Art. 11bis Dierenwelzijnswet.

²⁴³ Af te leiden uit een mail met Luc Baele, Contact Center FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (16 juni 2010).

²⁴⁴ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁴⁵ Het KB bestaat uit een onderverdeling waarin algemene voorwaarden worden opgesomd waarna men telkens in een apart titeltje een aantal bijzondere voorwaarden oplegt voor het houden van katten en honden, vogels, reptielen en amfibieën en aquariumvissen.

²⁴⁶ Art. 4 en 5 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

dient het geschikt geachte personeel de diertjes tussen zonsopgang en zonsondergang een minimale interactieve aanwezigheid te bezorgen²⁴⁷. Voortbordurend op bovenstaande *ratio legis* mag men, zoals reeds vermeld²⁴⁸, geen diertjes verhandelen die jonger zijn dan 7 weken om hun de cruciale fase bij hun moeder niet te ontnemen²⁴⁹. Om het moederdier niet als een kweekmachine uit te persen stipuleert art. 19 dat het verboden is teven en kattinnen meer dan tweemaal per jaar te laten jongen. Ook is het fokken door het kruisen van verschillende rassen verboden behoudens schriftelijke toegestane uitzonderingen door de minister²⁵⁰. Administratief is het verboden om dieren te verhandelen die niet volgens de wettelijke voorschriften geïdentificeerd zijn of een verboden ingreep hebben ondergaan. Het verhandelen van hondjes dient tevens vergezeld te gaan van een correct identificatie- en registratiedocument.

119. Een miserabel probleem doet zich voor wanneer handelaar-kwekers puppy's uit andere landen invoeren, om ze hier te verkopen. Zo ontlopen deze diertjes als het ware de strenge beschermingsbepalingen van de Belgische wetgever, daar men het in die landen – vaak voormalige Oostbloklanden – met dierenwelzijn niet te nauw neemt. Hiervoor zijn er in het KB van 18 maart 2009²⁵¹ specifieke maatregelen genomen. Dit wordt verder behandeld²⁵³. Handelaar-kwekers moeten in het algemeen dieren van andere kwekerijen minimum vijf dagen in een quarantainelokaal laten verblijven, afgezonderd van de andere dieren, tot de contractdierenarts ze na onderzoek gezond tot verhandelen verklaard heeft²⁵⁴. Dit om mogelijke besmetting te voorkomen.

120. In verband met de aankoop van dergelijke zieke dieren dient tevens vermeld te worden dat de verantwoordelijke van de erkende kwekerij verplicht is om de koper een waarborg in verband met de gezondheid van het dier te geven. Dit gebeurt via een garantiecertificaat tegen bepaalde besmettelijke ziekten²⁵⁵ die in de eerste dagen na verkoop zouden kunnen optreden en tegen enkele erfelijke aandoeningen. Wanneer het diertje sterft heeft de koper hierdoor de keuze tussen de vervanging van

²⁴⁷ Art. 8 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁴⁸ Zie *supra*.

²⁴⁹ Art. 28 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁵⁰ Art. 19 §3 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁵¹ KB 18 maart 2009 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 1 april 2009.

²⁵² Dierenrechtenorganisatie GAIA eiste dergelijke maatregelen al sinds 1998 (GAIA, “GAIA: ‘Minister Pinxten moet invoer puppy's vanuit *ex-Oostblok* verbieden”, GAIA nieuwsarchief, 4 augustus 1998, <http://www.gaia.be/>).

²⁵³ Zie *infra*.

²⁵⁴ Art. 19/4 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁵⁵ De besmettelijke ziekten waarop de wettelijke garantie van toepassing is, zijn bij honden (de ziekte van Carré, parvovirose en Hepatitis Contagiosa Canis) en bij katten (panleukopenie, infectieuze peritonitis en felienne leukose).

het overleden dier of de terugbetaling ervan²⁵⁶. Dit onverminderd de garantie tegen verborgen gebreken zoals bepaald in de artikelen 1641 en volgende van het Burgerlijk Wetboek. Men kan niet ontkennen dat bij dergelijke regeling toch wat voorbij gegaan wordt aan de vaak reeds opgebouwde emotionele band tussen mens en huisdier, dat als een zaak toch niet zomaar vervangen kan worden.

121. Om na te gaan of ze voldoen aan de vereisten inzake dierenwelzijn worden kwekerijen – evenals handelszaken – gecontroleerd. Deze controles worden systematisch uitgevoerd bij elke nieuwe aanvraag tot erkenning en herhaald tijdens de algemene controleronde of indien er een klacht wordt ingediend tegen een inrichting.

122. Wanneer een overtreding wordt vastgesteld van de bepalingen van de betreffende Koninklijke Besluiten of indien men zonder de vereiste erkenning van start gaat, kunnen straffen opgelegd worden van een boete van 26 euro tot 1000 euro (te vermeerderen met de wettelijke opdecieën), dit onverminderd de toepassing van strengere straffen bepaald in het Strafwetboek²⁵⁷. Bovendien kan de rechtbank naast de voorziene straffen de sluiting bevelen van de inrichting waar de misdrijven werden gepleegd voor een termijn van één maand tot drie jaar.²⁵⁸ De rechtbank kan eveneens de overtreder het recht ontzeggen definitief of voor een termijn van één maand tot drie jaar dieren van één of meer soorten te houden²⁵⁹. Bij herhaling binnen drie jaar na de vorige veroordeling gelden specifieke sancties²⁶⁰. Tevens valt op te merken dat wanneer de Dienst dieren in beslag neemt omdat ze slecht worden behandeld, de minister bevoegd voor Dierenwelzijn hierover wordt ingelicht. Deze minister kan de erkenning van de betrokken kwekerij intrekken, wat gedurende een bepaalde of onbepaalde tijd of een definitief verbod met zich mee kan brengen om een nieuwe erkenning aan te vragen²⁶¹. Bovendien mag men in deze periode geen dergelijke inrichting beheren of er een direct toezicht op de dieren uitoefenen²⁶².

123. Een geruchtmakend vonnis van dergelijke veroordeling is de uitspraak over een hondenkwekerij in Sint-Lievens-Houtem van 25 maart 2010²⁶³. De zaak kwam aan het licht toen een werknemster van de kwekerij de gruwelpraktijken niet langer aankon en met foto's en videomateriaal naar buiten stapte. Zo getuigt²⁶⁴ ze dat als bij de vele hondjes, vol met bloeduitstortingen of ruwe open wonden, de nagels ter uitzondering eens geknipt werden, dit pijnlijk door de levensader gebeurde. Verder volgt onder meer een verhaal van een hondje met een verminkt kopje: "Dit had ooit eens een ontsnappingspoging

²⁵⁶ Art. 30 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁵⁷ Art. 36, 14° Dierenwelzijnswet.

²⁵⁸ Art. 37 Dierenwelzijnswet.

²⁵⁹ Art. 40 Dierenwelzijnswet.

²⁶⁰ Zie art. 39 Dierenwelzijnswet.

²⁶¹ S. BELLEMANS, "Minister bevoegd voor dierenwelzijn kan erkenning handelszaken intrekken", <http://www.jura.be/>.

²⁶² Art. 5 Dierenwelzijnswet.

²⁶³ Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

²⁶⁴ <http://www.gaia.be/ned/downloads/getuigenis.pdf>.

ondernomen, waarna de baas de deur meermaals op het hoofd van het dier dichtsliep; ‘zo leer je de honden in hun hok blijven’, was de sinistere visie van de uitbaters.” Een volgende pagina van deze horrorsage vertelt hoe jankende honden bruut op een tafel gebonden worden om een keizersnede zonder verdoving te moeten ondergaan. “Pups die te zwak zijn om te zuigen, of uitgeputte teven sterven allen een trage en natuurlijke dood; van de honger, kou of ontbering. Inspuitingen die al dan niet hun leven nog konden redden zijn immers te duur”. Ze wijst in haar klacht tevens op de abnormale hoge sterftcijfers van deze hondenfabriek van Isidoor V. en zijn echtgenote. Op grond van die getuigenis voerde de Federale Overheidsdienst Dierenwelzijn een inspectieonderzoek uit²⁶⁵. In hun proces-verbaal werd ondermeer melding gemaakt van: zeer angstige honden – waarvan vele op geen enkele wijze geïdentificeerd – , rottend orgaanvlees als voeder, vuile hokken en verschillende onbehandelde aandoeningen die duidelijk veterinaire hulp behoeften (zoals oor- en oogaandoeningen, navelbreuken of een geamputeerd etterend oog). Uit het autopsieonderzoek van twee in beslag genomen mopshondjes bleek het ene gestorven na een uitgebreide buikvliesontsteking terwijl het ander was overleden aan een etterende longontsteking. Op basis van deze vaststellingen tijdens de controle van de dieren en de administratie van de kwekerij werden maar liefst achttien overtredingen vastgesteld. Gelet op de ernst en zwaarwichtigheid van de feiten besliste de minister dan ook om de vergunning van de kwekerij in te trekken. Ondertussen werd door de procureur des Konings overgegaan tot dagvaarding van de beklaagden²⁶⁶, waarbij verschillende dierenrechtenorganisaties zoals GAIA²⁶⁷, BLID²⁶⁸, VVDB²⁶⁹ en ABA²⁷⁰ zich burgerlijke partij stelden.

De rechter veroordeelde, op grond van artikel 40 Dierenwelzijnswet, de dierenbeul en zijn vrouw tot een verbod om dieren van gelijke welke soort te houden voor een periode van drie jaar en een geldboete van tweeduizendzevenhonderdvijftig euro. Bovendien werd, in toepassing van art. 37 Dierenwelzijnswet, de sluiting bevolen van zijn hondenkwekerijen voor een termijn van drie jaar. De rechtbank achtte het ten overvloede bewezen dat de beklaagde de honden in hun kwekerijen onvoldoende verzorgden. “Beklaagden hebben blijk gegeven van een absoluut gebrek aan bekwaamheid als verzorgers”, schrijft de rechter in haar vonnis. Verder volgt een prachtig stukje rechtspraak dat dierenactivisten bijna in een gouden kader boven hun bed kunnen hangen; “De door de beklaagden gepleegde feiten vertonen een grote ernst. De wetgever heeft duidelijk geopteerd voor een concrete bescherming van het welzijn van dieren in het algemeen. Door puur vanuit een economische drijfveer op aanhoudende en ernstige wijze de voorziene regelgeving niet te hebben nageleefd, hebben de beklaagden dit beschermingsbeginsel voor dieren duidelijk onder druk gezet. Dieren zijn geen

²⁶⁵ GAIA, “200 betogers tegen hondenkwekerij in Sint-Lievens-Houtem”, GAIA nieuwsarchief, 17 maart 2008, <http://www.gaia.be/>.

²⁶⁶ Onder andere op basis van art. 4 Dierenwelzijnswet.

²⁶⁷ GAIA staat voor Global Action in the Interest of Animals vzw.

²⁶⁸ BLID staat voor Belgische Landelijke Inspectiedienst voor Dierenwelzijn vzw.

²⁶⁹ VVDB staat voor Vlaamse Vereniging voor Dierenbescherming vzw.

²⁷⁰ ABA staat voor Anti Broedfok Actie vzw.

louter economische producten, doch integendeel levende wezens met een eigenheid en een eigen bestaansrecht en -wezen. Gestrengheid in de bestraffing is dan ook vereist²⁷¹.

Dit vonnis is dan ook een belangrijk precedent; nooit eerder werd in België een broedfokker veroordeeld wegens dierenverwaarlozing en dierenmishandeling²⁷². De veroordeelde kweker tekende ondertussen wel beroep aan. Hopelijk zal de beroepsrechter zich van een even dierenvriendelijke kant tonen.

124. Hoewel dit vonnis uiteraard aantoont dat met de huidige regels wel degelijk malafide kwekers aangepakt kunnen worden, zou bijkomende regelgeving wenselijk zijn. Om broedfok nog efficiënter aan banden te leggen, zouden fokkers zich bijvoorbeeld moeten beperken tot één, maximum twee rassen. Ook zouden de normen van het KB 27 april 2007 met betrekking tot het kweken van honden en katten en het houden van deze dieren in fokkerijen²⁷³ wat sterker mogen ogen (op behoorlijk wat punten blijft het KB te vaag), om hun welzijn optimaal te verbeteren.²⁷⁴

§ 4. Rechtsvergelijking met Nederland

125. Een gelijkaardige regeling is in Nederland opgenomen is in het Honden- en kattenbesluit²⁷⁵. Men mag alleen fokken met of handelen in honden als men zich aanmeldt bij de bevoegde minister die, als alles in orde lijkt, een erkenning aan de inrichting geeft²⁷⁶. Tevens dient de beheerder in het bezit te zijn van een erkend bewijs van vakbekwaamheid²⁷⁷ en moet hij een register bijhouden van alle bedrijfsmatige activiteiten. Net als in België worden gelijkaardige minimumvoorwaarden opgelegd aan de huisvesting en verzorging.²⁷⁸ De periode waarbij men de jongen verplicht bij hun moeder moet laten is net als in België zeven weken, al is dit wel ordelijker geregeld in een apart besluit²⁷⁹. Het aantal nesten dat een vrouwelijk dier maximum per jaar mag werpen, is in Nederland per soort geregeld en is gunstiger dan in België. Daar waar de Belgische wetgeving stelt dat het verboden is

²⁷¹ Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

²⁷² M. VANDENBOSCH, "Rechtbank spreekt strenge straffen uit tegen onbekwame hondenkwekers", *GAIA-magazine*, zomer 2010, 4.

²⁷³ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁷⁴ Conclusies getrokken uit mail met Michel Vandenbosch, voorzitter GAIA.

²⁷⁵ Besluit van 11 januari 1999, houdende regelen inzake bedrijfsmatige verkoop, aflevering en inbewaringneming van honden en katten, *Stb.* 1999, 36 (afgekort Honden- en kattenbesluit).

²⁷⁶ Art. 5 Honden- en kattenbesluit.

²⁷⁷ Art. 7 Honden- en kattenbesluit.

²⁷⁸ Art. 8 tot 18 Honden- en kattenbesluit.

²⁷⁹ Besluit van 25 januari 1996, houdende regelen ter zake van het scheiden van dieren van het ouderdier, *Stb.* 1996, 137.

vrouwelijke dieren meer dan tweemaal per jaar te laten werpen²⁸⁰, mag in Nederland een hond per jaar slechts één nest krijgen²⁸¹. Voor katten is het eveneens twee nestjes per jaar, maar met dien verstande dat ze binnen een aaneengesloten periode van 24 maanden ten hoogste 3 nestjes mogen werpen²⁸². Dit is dan ook één van de weinige puntjes waarin dit beter geregeld is in Nederland. In het algemeen kan men stellen dat de Belgische wetgeving omtrent dit thema toch een betere kwaliteit aan het dierenwelzijn geeft dan de Nederlandse. Zo wordt er onder ander niets geregeld i.v.m. socialisatie van de diertjes, daar waar de Belgische regelgeving verschillende verplichtingen hierover oplegt²⁸³. Bovendien wordt de invoer van Oost-Europese pups er niet zo concreet aangepakt als bij ons²⁸⁴. Ook op het consumentenvlak toont de Nederlandse wetgeving zich zwakker. Nederlandse kopers hebben slechts via het consumentenrecht²⁸⁵ – en niet via een specifiek garantiecertificaat – recht op eventuele terugbetaling of vervanging van het zieke dier²⁸⁶.

126. Ook in Nederland zijn reeds verschillende malafide hondenhandelaars voor de rechtbank gesleept. Zo ontstond heel wat commotie rond twee tv-programma's waarin een dierenhandelaar zieke, zwakke pups verkocht uit een dergelijke broedfokkwekerij. Door de vele verontwaardigde reacties van de kijkers beloofde de handelaar publiekelijk om hiermee te stoppen. Deze voornemens hielden echter niet lang stand. Plichtsbewust vorderde de Dierenbescherming hierna in kort geding dat de gedaagde en zijn bedrijf de handel in honden moest staken. De voorzieningsrechter ging mee met hun eis en wees het verbod toe voor een periode van vijf jaar²⁸⁷. De rechter achtte het bewezen dat in verband met de leeftijd van de honden in strijd gehandeld was met art. 39 van de Gwvd in samenhang met de artikelen 2 en 3 van het Besluit scheiden dieren. In verband met het kennelijk ontbreken van maatregelen tegen parvo²⁸⁸ bij de verkochte pups, merkte de rechter op dat de handelaar handelde in strijd met het in artikel 36 Gwvd geformuleerde verbod om zonder redelijk doel het welzijn van dieren te benadelen. De Nederlandse Dierenbescherming sprak in haar persbericht toen van een historische winst in de strijd tegen de malafide hondenhandel²⁸⁹. Helaas juichte ze te vroeg. In hoger beroep werd het vonnis namelijk door het Gerechtshof van Amsterdam nietig verklaard²⁹⁰. Het Hof kwam tot dit teleurstellend oordeel omdat niet met voldoende zekerheid – zonder nader onderzoek,

²⁸⁰ Art. 19 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁸¹ Art. 19 Honden- en kattenbesluit.

²⁸² Art. 19 Honden- en kattenbesluit.

²⁸³ Zie art. 8 en art. 19/6 19 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

²⁸⁴ Zie *infra*.

²⁸⁵ Art. 7:17 BW (Nederland)

²⁸⁶ J. DE WIT, "Zieke pup gekocht – wat nu?", 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

²⁸⁷ Rechtbank Alkmaar 24 mei 2007, 94730/KG ZA 07-120, LJN-nr. BA5569.

²⁸⁸ Parvo (parvovirus diarree) is een zeer besmettelijke ziekte die sinds de jaren tachtig bij honden voorkomt. De oorzaak van deze ziekte is een virus dat in gigantische hoeveelheden met de ontlasting van besmette honden wordt verspreid.

²⁸⁹ Dat gebeurde zoals gebruikelijk via de 'omweg' van schending van de belangen van de Dierenbescherming.

²⁹⁰ Gerechtshof Amsterdam 13 december 2007, 745/07 SKG (106.006.837), LJN-nr. BC0126.

waartoe het kort geding geen ruimte bood – kon worden gezegd dat het aantal klachten het normale significante te boven ging en wel in zodanige mate dat daaruit conclusies konden worden getrokken dat gedaagde en zijn bedrijf onrechtmatig gehandeld zouden hebben²⁹¹. Nader onderzoek, wellicht ook door deskundigen, was derhalve noodzakelijk. Daarvoor leende het kort geding zich niet. De Dierenbescherming leek daarom aangewezen op een bodemprocedure, die evenwel afgewezen werd.

Tot een werkelijke bestraffing kwam het wel in een zaak waar vader en dochter een illegale hondenhandel runden als nevenactiviteit van een veehouderij²⁹². Vooreerst ontbrak het de handelaar aan een erkende vergunning waardoor hij inbreuk maakte op artikel 2 lid 1 van het Honden- en kattenbesluit. Verder was er sprake van valsheid in geschrifte (artikel 255 lid 2 Wetboek van Strafrecht) en oplichting (artikel 326 Wetboek van Strafrecht) daar ze gebruik maakten van vervalste hondenpaspoorten en zeemzoete doch bedrieglijke verhaaltjes over honden die een warme huiselijke kring zouden zijn opgegroeid. Ook de honden – net als de runderen en paarden trouwens – werden zwaar verwaarloosd; niet beschikkend over voldoende vers drinkwater verbleven ze in met uitwerpselen verontreinigde, natte en onhygiënische ruimten terwijl meerdere aan oormijt en parvo leden. Uiteindelijk werden zowel de vader en de dochter veroordeeld tot een gevangenisstraf en een geldboete²⁹³.

²⁹¹ N. EVERTSEN, “Hondenhandelaar in hoger beroep”, 31 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

²⁹² N. EVERTSEN, “Illegale hondenhandel als nevenactiviteit van veehouderij”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

²⁹³ Rechtbank 's- Hertogenbosch 29 mei 2008, LJN-nr. BD2683, LJN-nr. BD2683.

Hoofdstuk 2. Identificatie en registratie

§ 1. Algemeen

127. Meer en meer huisdieren dienen een verplichte soort van kenteken te hebben. Zo moeten de exotische bedreigde diersoorten die voorkomen op de CITES-lijst of op de EG-bijlage A (bijvoorbeeld de Griekse landschildpad) onuitwisbaar gemerkt²⁹⁴ te zijn. Waar dit voor een vogel kan door middel van een vaste voetring, is bij een reptiel of zoogdier een microchip aangeraden. Ook landbouwhuisdieren worden, naar gelang hun soort, geïdentificeerd²⁹⁵. Gezien het onderwerp van deze scriptie wordt slechts dieper ingegaan op de identificatie van de hond.

128. Sinds 1 september 1998 moeten alle honden geïdentificeerd en geregistreerd worden²⁹⁶. De gegevens van de hond en zijn baasje worden zo opgeslagen in een centrale databank. Dit moet gebeuren vooraleer ze vier maanden oud zijn en in elk geval voordat ze verkocht of weggeven worden²⁹⁷.

129. De identificatie kan gebeuren met een microchip of een tatoeage. Dit mag uiteraard slechts gedaan worden door bepaalde personen. Terwijl een tatoeage door een dierenarts of door een tatoeëerder van een erkende vereniging mag gebeuren, gebeurt het inbrengen van de microchip enkel door een dierenarts²⁹⁸. De tatoeage wordt aangebracht op de binnenkant van het oor, de dij of in de liesplooï. De microchip²⁹⁹ onderhuids, in het midden van de linkerzijde van de hals. Nadat hij de hond geïdentificeerd heeft, vult de identificeerder – de dierenarts of tatoeëerder dus – een voorlopig identificatiecertificaat in. Hij geeft de eigenaar, naast het paspoort van de hond³⁰⁰, de witte kopie³⁰¹ ervan. Het roze origineel en de gele kopie stuurt hij naar de BVIRH (Belgische Vereniging voor Identificatie en Registratie van honden). Hierna is de hond geïdentificeerd. Wie hem dan meteen aan een particulier wil verkopen, moet wel nog even wachten. Hiervoor moet de hond immers eerst geregistreerd worden³⁰². Voor de kweker die op het moment van de identificatie al weet dan hij de

²⁹⁴ Dit identificatienummer staat dan vermeld op het CITES-certificaat dat de eigenaar dient te bezitten.

²⁹⁵ Deze registratie gebeurt in een centrale databank, 'SANITEL'.

²⁹⁶ Opgenomen in het KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004 dat een uitvoeringsbesluit is van art. 7 Dierenwelzijnswet.

²⁹⁷ Art 2§1 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

²⁹⁸ Art. 8 contra art. 14 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

²⁹⁹ Deze microchip moet beantwoorden aan bepaalde ISO-normen, bepaald in het MB 3 november 2005 tot vaststelling van de voorwaarden voor de verdeling van microchips, *BS* 8 december 2005.

³⁰⁰ Zie *infra*.

³⁰¹ Het voorlopig identificatiecertificaat bestaat namelijk uit een roze origineel en drie kopieën, respectievelijk een groen, geel en een wit.

³⁰² L. LEMMENS, "Demotte werkt identificatie- en registratieregels voor honden bij", <http://www.jura.be/>.

hond binnen acht dagen zal verhandelen aan een erkende dierenwinkel, bestaat hierop een uitzondering³⁰³.

130. Zodra de BVIRH de voorgaande documenten opgestuurd krijgt, registreert het deze gegevens in een centrale databank. Wanneer dit gebeurd is, stuurt zij de eigenaar een registratiebewijs. Dit bewijs bestaat uit twee zelfklevende etiketten die het baasje in het paspoort van de hond moet kleven. Hierbij wordt ook een kaart “Verandering van verantwoordelijke/Wijziging gegevens/Sterfte” gevoegd die men moet gebruiken om de gegevens in de databank aan te passen³⁰⁴. Zo moeten volgende veranderingen zo snel mogelijk gemeld worden: verhuizing, plaatsing van een tweede identificatieteken of overlijden van de hond. Uiteraard dient, wanneer de hond een nieuw baasje krijgt, dit ook doorgegeven te worden, wil men de doelstelling van het systeem volledig laten werken.

131. Honden afkomstig van het buitenland moeten eveneens geregistreerd worden voor ze vier maanden oud zijn of binnen acht dagen na hun aankomst in België³⁰⁵. Voor buitenlandse reizigers die hun eigen hond meebrengen en minder dan zes maanden in België verblijven, hoeft dit niet³⁰⁶. Een hond die uit een ander land van de Europese Unie komt, zal reeds een identificatieteken en een paspoort hebben. Dan vult de identificeerder het nummer van het buitenlands paspoort gewoon in op het voorlopig identificatiecertificaat. In geen geval mag de identificeerder een nieuw paspoort geven³⁰⁷³⁰⁸. Een hond van buiten de Europese Unie heeft normaal wel al een identificatieteken, maar nog geen paspoort. In dit geval wordt een voorlopig identificatiecertificaat ingevuld en wordt een paspoort voor de hond aangemaakt. Verder verloopt de procedure zoals voor honden die in België geboren zijn³⁰⁹.

132. De gegevens die het mogelijk maken de dieren te identificeren en naam en adres van hun verantwoordelijke terug te vinden, worden verzameld en bijgehouden in een centraal register. Dit is toevertrouwd aan de vzw Belgische Vereniging voor de Identificatie en de Registratie van Honden (BVIRH³¹⁰) die aan bepaalde voorwaarden moet voldoen³¹¹. Via een eenvoudige zoekopdracht kan men zo een verloren dier aangeven of de eigenaar ervan opzoeken; dit via het internet³¹² of een altijd

³⁰³ Deze hoeft dus niet te wachten tot de hond geregistreerd is vooraleer hem te kunnen verkopen. Voor de procedure zie art. 19 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁰⁴ Art. 20 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁰⁵ Als ze meer dan vier maanden oud zijn dan dus.

³⁰⁶ Art. 35 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁰⁷ Art. 2§5 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁰⁸ I. VOGELAERE, “Dierenarts levert geen nieuw paspoort af als hond, kat of fret al een Europees paspoort uit een ander land heeft”, <http://www.jura.be/>.

³⁰⁹ <https://portal.health.fgov.be>.

³¹⁰ X, “BVIRH blijft dé vereniging voor de registratie van honden”, <http://www.jura.be/>.

³¹¹ Opgenomen in MB 8 juni 2004 houdende aanwijzing van de vereniging belast met het beheer van het centrale register voor identificatie van honden, *BS* 11 juni 2004.

³¹² Zie de officiële site van de BVIRH; <http://www.abiec-bvirh.be/>.

bereikbare telefonische antwoorddienst³¹³. Deze wens om een centrale gegevensbank werd al enkele jaren geopperd door dierenverenigingen³¹⁴. Onder andere om de wanhopige zoektocht van baasjes die hun dolende viervoeters hopeloos probeerden te vinden en seinen op allerlei onsamenhangende websites een centraal en makkelijk bereikbaar startpunt te geven. Komt een verdwaalde hond in een asiel terecht, dan zullen zij de microchip aflezen, de gegevens opzoeken in de databank en zo de eigenaar contacteren. Uiteraard beschikt niet iedereen over een dergelijk apparaat om de microchip te lezen. Daarom is er ook een rubriek ‘gestolen-verloren honden’ op de website, die maakt dat een gewone particulier die een hond vindt, vlug even kan opzoeken of er geen hond van dat ras en geslacht vermist is rond die buurt. Zo is niet telkens de tussenkomst vereist van een dierarts of asiel. Dergelijke rubriek is daarom noodzakelijk omdat het publiceren van alle gegevens van alle verantwoordelijken van honden om privacyredenen uiteraard niet toegestaan is³¹⁵.

133. Wie niet aan de voorwaarden van dit besluit voldoet, kan gestraft worden op basis van art. 36, 14° Dierenwelzijnswet. Tot 7 juni 2004 bestond enkel de verplichting voor de eerste eigenaar om een hond te laten registreren; de tweede eigenaar die een ongeïdentificeerde hond kocht, beging geen overtreding. Na die datum werd ook het verwerven van een dergelijke hond strafbaar gesteld, zodat zowel de koper als de verkoper nu een boete riskeren.³¹⁶

§2. Asielen

134. Een speciaal hoofdstukje in het KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden is gewijd aan honden in asielen. Asielen mogen een verloren gelopen hond alleen teruggeven aan hun baasje indien hij correct op diens naam geïdentificeerd en geregistreerd is. Ook als men een hond uit een asiel wil adopteren, moet hij eerst geïdentificeerd en geregistreerd worden.

135. Dit laatste wordt door bepaalde dierenasielen³¹⁷ betreurd. Deze identificatieverplichtingen hebben namelijk een vaste meerkost. Bij mensen die hun diertje bij een fokker kopen is dit slechts een akkefietje op het prijskaartje. Maar de situatie ligt helemaal anders bij een asiel, waar men via lage adoptietarieven elke hond nog een kansje probeert te bieden. Hier schieten de prijzen kolossaal de hoogte in, waarbij een doorsnee asielhond bijna dubbel zo duur wordt. Bij oude kansarme stumpers kan zo een prijsverhoging ontstaan van meer dan duizend procent. Hierdoor vermindert het aantal

³¹³ Art. 29 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004

³¹⁴ D. STEVENS, “Pleidooi voor een centrale gegevensbank”, juli 2002, <http://www.vvdb.be/>.

³¹⁵ Mail met Els Vanautryve, contactpersoon Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, Dienst Dierenwelzijn en CITES, 22 juni 2010.

³¹⁶ D. STEVENS, “Identificatie en registratie: natuurlijk niet zinloos, maar op zichzelf onvoldoende om dogdropping efficiënt te bestrijden”, januari 2006, <http://www.vvdb.be/>.

³¹⁷ Zoals de Vlaamse Vereniging voor Dierenbescherming.

goedhartige zielen die voor een luttele prijs een oud hondje voor zijn laatste levensjaren nog een warme thuis wilden schenken. Om hun euthanasiepercentage niet te laten stijgen, durfden bepaalde asielen dan ook wel eens deze identificatieverplichtingen te negeren³¹⁸.

136. Gelukkig is er het troostende besef dat dit probleem automatisch een oplossing krijgt. Want binnen enkele jaren zal een asiel alleen maar meer reeds geïdentificeerde honden over de vloer krijgen.

§ 3. Ratio Legis

137. Een eerste bedoeling van de wetgever was een instrument creëren om honden die op de dool geraakt waren in een mum van tijd terug met hun baasje te herenigen. Hierin is de overheid volgens de dierenasielen³¹⁹ *cum laude* geslaagd. Alleen al het feit dat zo jaarlijks duizenden dieren hun weg naar hun veilige thuis terugvinden, geeft deze wetgeving al haar recht van bestaan. Dat zo het aantal dieren daalt dat door asielen geplaatst dient te worden en zo dus de kans vermindert dat er honden geëuthanaseerd moeten worden bij gebrek aan een geschikte opvang is uiteraard ook heerlijk meegenomen.

138. Identificatie en registratiegegevens maken het tevens mogelijk om de handel in honden beter te controleren. Ook geven ze de rechtmatige baasjes de mogelijkheid te bewijzen dat zij wel degelijk de eigenaar zijn van hun trouwe metgezel wanneer een duistere snoodaard met minder fraaie intenties het dier zou ontvreemden. Omgekeerd kan ook zo de verantwoordelijke³²⁰ gevonden worden voor ongevallen die door zijn dieren werden veroorzaakt. De gegevens kunnen ook gebruikt worden als instrument bij zoönosenbestrijding.^{321 322}

139. Uit de parlementaire voorbereidingen blijkt tevens dat het de bedoeling was van de wetgever om preventief op te treden tegen het bewust achterlaten van dieren³²³. Het zogenaamde ‘dogdropping’³²⁴, dat strafbaar is gesteld door artikel 35, 3° Dierenwelzijnswet³²⁵. Hoewel hierdoor wel een duidelijk

³¹⁸ D. STEVENS, “Over een zinvolle wet die voorlopig ontgoocht”, juli 2000, <http://www.vvdb.be/>.

³¹⁹ D. STEVENS, “De strijd tegen dogdropping blijft actueel”, oktober 2003, <http://www.vvdb.be/>.

³²⁰ Art. 1385 BW; “*De eigenaar van een dier, of, terwijl hij het in gebruik heeft, degene die zich ervan bedient, is aansprakelijk voor de schade die door het dier is veroorzaakt, hetzij het onder zijn bewaring stond, dan wel verdwaalt of ontsnapt was.*”

³²¹ Een zoönose is een infectieziekte die kan worden overgedragen van dieren op mensen.

³²² Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over identificatie en registratie van honden en katten als instrument bij Zoönosenbestrijding en Fokbeleid in Nederland, februari 2008, nr. RDA/2008/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

³²³ Ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *Parl.St.* Senaat 1994-1995, nr. 972-2, 57.

³²⁴ Dit aspect wordt verder behandeld in het hoofdstuk over het achterlaten van dieren.

³²⁵ Art. 35, 5^oDierenwelzijnswet; “...wordt gestraft hij die een dier achterlaat met de bedoeling zich ervan te ontdoen....”

signaal gestuurd wordt naar diegene die met de vakantiezon wegsluipt na zijn hond harteloos te hebben gedumpt dat dit niet langer anoniem en ongestraft kan, mist het toch wat van zijn effect in de praktijk. Vooreerst zou een echte onverlaat kunnen nalaten zijn hond te identificeren, wetende dat dit in praktijk toch vaak niet de hoogste vervolgingsprioriteit draagt. Maar zelf wanneer een hond een correct chipnummer draagt, kunnen er nog altijd problemen optreden om de eigenaar te vinden. Bijvoorbeeld wanneer de eigenaar verhuist, en deze adreswijziging al dan niet bewust vergat te melden aan de BVIRH. In dit geval zal het asiel, waar de verlaten hond uiteindelijk terechtkomt, aankloppen bij het oude adres, waar nu mensen zullen wonen die met de hond niets te maken hebben. Wanneer de asielen dan hulp vragen aan het gemeentebestuur om het nieuwe adres van de eigenaar te krijgen, botsen ze tegen een juridische muur van privacybescherming aan. Op basis van art 3 van het KB 16 juli 1992 betreffende het verkrijgen van informatie uit de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister³²⁶ mogen gemeentelijke ambtenaren deze informatie namelijk niet zomaar meedelen. Gelukkig toont de praktijk dat diervriendelijke ambtenaren dit soms door de vingers zien³²⁷. Bepaalde gemeentes houden echter krampachtig vast aan een strikte interpretatie van deze wet zodat ze weigeren het nieuwe adres mee te delen³²⁸. In dit geval kan men hun boodschap wel per brief aan de gemeente richten die het dan kan doorsturen, maar deze werkwijze is echter niet afdwingbaar. Daarom zou een aanpassing hierover wenselijk zijn. Zo kunnen de asielen in dergelijk geval altijd daadwerkelijk de verdorven baasjes opsporen en hun inmiddels de kosten die ze voor de hond hebben moeten maken aanrekenen op basis van art. 9§2 van de Dierenwelzijnswet.

³²⁶ KB 16 juli 1992 betreffende het verkrijgen van informatie uit de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister, *BS* 15 augustus 1992 en KB 16 juli 1992 betreffende het recht op toegang tot de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister en betreffende het recht op verbetering van deze registers, *BS* 15 augustus 1992.

³²⁷ D. STEVENS, "Identificatie en registratie: natuurlijk niet zinloos, maar op zichzelf onvoldoende om dogdropping efficiënt te bestrijden", januari 2006, <http://www.vvdb.be/>.

³²⁸ *In casu* de gemeente Heist-op-den-Berg (mail met Donald Stevens, directie Vlaamse Vereniging voor Dierenbescherming, 24 juni 2010).

§ 4. Rechtsvergelijking met Nederland

140. Nederland kende een gelijkaardige regeling van identificatie en melding hiervan aan een bureau in artikel 20 en volgende van het Honden- en Kattenbesluit. Maar op 2 april 2004 heeft de bevoegde minister dit uitgehold door te bepalen dat fokkers en handelaars niet langer verplicht zijn om dieren te identificeren, noch om dit te melden aan het bureau van identificatie en registratie³²⁹. De minister twijfelde namelijk aan de meerwaarde van dit systeem.

141. Gelukkig is er verandering op komst. Tijdens het Algemeen Overleg met de Kamer van 14 september 2006 werd besloten om een onderzoek te voeren of een systeem van verplichte identificatie en registratie wel een effectieve methode is om problemen rond de vermissing van honden en malafide hondenhandel op te lossen. Hoewel dit onderzoek niet stelt dat dergelijk systeem een alomvattende oplossing biedt hiervoor – hooguit een hulpmiddel – geeft de minister dit het voordeel van de twijfel. Dit betekent dat er een verplichting komt tot het identificeren van alle honden en het registreren van de honden en hun houders in een centrale database. Deze verplichting zal op 1 januari 2011 van kracht worden³³⁰. Ook de Raad voor Dierenaangelegenheden adviseerde de minister in dergelijke richting³³¹.

³²⁹ <http://www.dierenbescherming.nl/puppyhandel/index.php?regelgeving> (consultatie 22 juni 2010).

³³⁰ MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT, *Nota Dierenwelzijn*, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=22066, 37.

³³¹ Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over identificatie en registratie van honden en katten als instrument bij Zoönosenbestrijding en Fokbeleid in Nederland, februari 2008, nr. RDA/2008/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

Hoofdstuk 3. Vervoer van dieren

§ 1. Niet commercieel verkeer

142. Sinds 1 oktober 2004 gelden nieuwe voorschriften voor het reizen met honden en katten (en fretten).³³² Verordening nr. 998/2003³³³ voorziet in een harmonisatie van de veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van deze gezelschapsdieren tussen de lidstaten en vanuit derde landen. Voor andere gezelschapsdieren bestaat er nog geen harmonisatie zodat men telkens naar nationale wetgeving dient te kijken³³⁴. Een harmonisatie voor de verschillende EU-landen leek terecht het effectiefs om de bescherming van de volksgezondheid en de gezondheid van de dieren te waarborgen. Aangezien het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Zweden en Malta in het verleden een strenger beleid voerden en hun quarantainesysteem pas recentelijk versoepelden, gelden voor deze vier landen bijzondere maatregelen.

143. Wie met zijn hond of kat naar één van de vijftientig lidstaten van de Europese Unie wil reizen, moet drie voorwaarden in acht nemen³³⁵. Vooreerst moet het dier geïdentificeerd zijn. Zoals vermeld kan dit door de microchip of een tatoeage. Handig te weten is dat de tatoeage niet geldt voor reizen naar het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Zweden en Malta en dat dit vanaf 2011 vervalt in de gehele Unie.

144. Daarnaast heeft het dier ook een door een erkend dierenarts afgeleverd EU-paspoort nodig. Dit document moet in de hele Europese Unie alle ervoor in omloop zijnde verklaringen, certificaten, reisdocumenten en inentingsboekjes vervangen. Het wordt opgemaakt volgens een Europees model en bevat onder meer een beschrijving van het dier, de naam, het adres van de eigenaar en informatie over de gezondheidstoestand van het dier³³⁶. Voor honden geldt dit Europees paspoort tegelijkertijd als bewijs van de – in België verplichte – identificatie en registratie. Katten en fretten hebben dit paspoort dus enkel nodig wanneer zij meereizen buiten België³³⁷. Voor honden was de praktische uitvoering gemakkelijk daar de BVIRH reeds sinds 1998 bevoegd was in verband met identificatie. Om een

³³² X, “Europese regelgeving over verkeer van gezelschapsdieren omgezet in Belgisch recht”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 20 juni 2006, <https://portal.health.fgov.be>.

³³³ Verordening (EG), nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 inzake veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en houdende wijziging van Richtlijn 92/65/EEG van de Raad, *Pb.L.* 13 juni 2003, L 146.

³³⁴ http://ec.europa.eu/food/animal/index_en.htm.

³³⁵ Art. 5 Verordening (EG), nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 inzake veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en houdende wijziging van Richtlijn 92/65/EEG van de Raad.

³³⁶ X, “Honden en hun paspoort”, <http://www.jura.be/>.

³³⁷ C. GOVAERT, “Verplichte identificatie, inenting en paspoort voor dieren die binnen de Europese Unie reizen”, <http://www.jura.be/>.

erkende rechtspersoon voor de verdeling van kattenpaspoorten aan te duiden, was echter een nieuw KB³³⁸ nodig³³⁹.

145. Als derde voorwaarde moeten de dieren gevaccineerd zijn tegen hondsdolheid (rabiës). De dierenarts dient deze vaccinatie in het paspoort te vermelden. Voor diertjes jonger dan drie maanden die niet gevaccineerd zijn maar wel over een paspoort beschikken, laat de verordening de lidstaten de keuze om deze onder bepaalde voorwaarden tot hun grondgebied toe te laten. Zo laat België³⁴⁰ deze diertjes toe voor zover ze afkomstig zijn uit bepaalde rabiësvrije landen wanneer ze vergezeld zijn van een door de eigenaar ondertekende verklaring dat ze sinds hun geboorte op hun geboorteplaats hebben verbleven en niet in contact geweest zijn met dieren die mogelijk besmet waren met rabiës. Deze lijst van officieel vrije rabiëslanden werd vastgesteld in het Ministerieel Besluit van 8 mei 2006³⁴¹, dat later nog eens versoepeld werd voor een overbrenging vanuit Frankrijk en enkele Zuid-Europese landen³⁴²³⁴³.

Het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Malta en Zweden daarentegen laten diertjes jonger dan 3 maanden sowieso niet toe. Bovendien leggen deze landen bijkomende verplichtingen op; zoals een behandeling tegen teken en een door een erkend laboratorium uitgevoerde test die moet aantonen dat het rabiësvaccin effectief werkt. Voor Belgische honden is deze rabiësinenting tevens verplicht op campings en caravanparken in heel het land en bovendien voor alle honden ten zuiden van Samber en Maas³⁴⁴.

146. Bij reizen vanuit België naar een land buiten de Europese Unie, wordt best geïnformeerd bij de ambassade van dat land, daar de voorwaarden worden bepaald door het land van bestemming. Vaak eisen vele derde landen bijvoorbeeld dat het EU-paspoort wordt gelegaliseerd door een bevoegde dierenarts.

147. Wanneer men zijn hond of kat na een verblijf in dergelijk derde land terug binnenbrengt in één van de lidstaten, variëren de voorschriften naargelang het land waar men verbleef. Voor de meeste landen zijn dezelfde regels van toepassing als deze die gelden voor het verkeer binnen de Unie. Voor derde landen met een ongunstige ‘rabiëssituatie’ gelden dan weer strengere voorwaarden³⁴⁵.

³³⁸ KB 5 mei 2004 houdende het model en de modaliteiten voor de uitgave van het paspoort voor het intracommunautair verkeer van katten en fretten, *BS* 24 mei 2004.

³³⁹ X, “KB regelt toekenning van reispas voor poes en fret”, <http://www.jura.be/>.

³⁴⁰ Art. 4 KB 1 mei 2006 houdende de veterinairerechtelijke voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.

³⁴¹ MB 8 mei 2006 houdende de veterinairerechtelijke voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.

³⁴² MB 9 oktober 2006 tot wijziging van het ministerieel besluit van 8 mei 2006 houdende de veterinairerechtelijke voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 10 november 2006.

³⁴³ C. GOVAERT, “Geen inenting voor honden, katten of fretten uit andere EU-landen”, <http://www.jura.be/>.

³⁴⁴ <https://portal.health.fgov.be>.

³⁴⁵ A. VERMEERSH, “Bobby en Minoes krijgen paspoort”, *Juristenkrant* 2004, afl. 97, 3 november 2004, 1 en 5.

148. Een ludiek vonnis³⁴⁶ van de Brugse politierechtbank leert ons tenslotte dat het niet per se strafbaar is om een hond te vervoeren, zittende in de passagierzetel van de auto. Een vrouw werd door het Openbaar Ministerie voor de politierechtbank gedaagd omdat er een hond naast haar op de passagierzetel zat. Dit zou, volgens de ijverige verbalisante een inbreuk uitmaken op art. 8.3 van de wegcode³⁴⁷, doordat de bestuurder zo niet in staat zou zijn geweest om correct te sturen. De politierechter sprak haar glimlachend vrij in vonnis dat van bijzonder veel zin voor humor getuigt. Zo hekelt hij schertsend het magere strafdossier waarin het enige wat vaststond was ‘dat er een grote witte hond in de zetel zat die recht voor zich uitkeek’. Waarna hij vermakelijk een denkbeeldige lijst overloopt van honden die het alvast niet konden zijn. Het vonnis bevat letterlijk de volgende motivatie: “Een herdershond kan het alvast niet geweest zijn, want die zou in zijn poot zijn dagboek hebben vastgehouden en de verbalisante heeft geen melding gemaakt van een ‘dagboek van een herdershond’. Evenmin een pekinees, want in dat geval zou het de verbalisante ongetwijfeld opgevallen zijn dat hij spleetogen had.” Het doet de komische noot van het vonnis ook geen kwaad dat de ‘grote witte hond’ in werkelijkheid een Jack Russel was³⁴⁸.

³⁴⁶ Pol.Brugge 20 februari 2007, *Juristenkrant* 2007, afl. 146, 28 maart 2007, 6.

³⁴⁷ Art. 8.3 KB 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg, *BS* 9 december 1975.

³⁴⁸ M. VANDEVELDE, “ ‘Grote’ hond mag op passagierszetel”, *Juristenkrant* 2007, afl. 146, 28 maart 2007, 6.

§ 2. Commercieel verkeer

149. Honden en katten die binnen de Europese Unie verhandeld worden, moeten verzonden worden vanuit een erkende of geregistreerd bedrijf, handelszaak of fokkerij³⁴⁹. De dieren moeten eveneens geïdentificeerd zijn met een tatoeage of transponder en zij moeten een paspoort hebben waaruit blijkt dat ze gevaccineerd zijn tegen rabiës en voldoen aan de regels voor bestrijding van echinokokkose en teken. Voor dieren van minder dan 3 maanden gelden eveneens aparte regelingen per land. Voor binnenkomst in België hoeven deze niet gevaccineerd te zijn indien ze uit een rabiësvrij land komen. Deze landen staan eveneens vermeld in het ministerieel besluit van 8 mei 2006³⁵⁰. Uit het dierenpaspoort moet bovendien blijken dat een erkende dierenarts 24 uur voor de verzending een klinisch onderzoek gedaan heeft waaruit blijkt dat het dier in goede gezondheid is en geschikt is om naar de bestemming vervoerd te worden. Iedere zending moet vergezeld gaan van een certificaat. De controlemaatregelen van het KB van 31 december 1992³⁵¹ over de controles op het intracommunautair handelsverkeer zijn van toepassing³⁵².

Wie katten en honden (of fretten) van buiten de Europese Unie wil invoeren, moet hiervoor eerst een invoermachtiging van het Voedselagentschap krijgen. Verder gelden de regels van hoofdstuk vier van het KB houdende de veterinaire voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten³⁵³.

150. Hoewel bovenstaande regelgeving door de dierengezondheid te bevorderen het dier beschermt, bestaat er ook meer kenmerkende regelgeving dat het dierenwelzijn specifiek beoogt tijdens het vervoer. Zo werd in het kader van de Raad van Europa te Parijs reeds op 13 december 1968 de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van dieren tijdens internationaal vervoer gesloten³⁵⁴. Dit verdrag vormde de basis van onder meer de latere Verordening 1/2005 inzake de bescherming van dieren tijdens het transport³⁵⁵. Deze regelgeving heeft het meest nut voor landbouwhuisdieren, maar uiteraard pikken honden en katten tijdens de commercieel transport hier ook hun graantje mee. Sommige van de voorwaarden lijken overbodig; zo wordt bepaald dat de vervoermiddelen zo moeten

³⁴⁹ Art. 9 KB 1 mei 2006 houdende de veterinaire voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.

³⁵⁰ MB 8 mei 2006 houdende de veterinaire voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.

³⁵¹ KB 31 december 1992 betreffende de veterinaire en zoötechnische controles die van toepassing zijn op het intracommunautaire handelsverkeer van sommige levende dieren en produkten, *BS* 16 februari 1993.

³⁵² I. VOGELAERE, "Nieuwe veterinaire voorschriften voor verplaatsing van poezen, honden en fretten", <http://www.jura.be/>.

³⁵³ KB 1 mei 2006 houdende de veterinaire voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.

³⁵⁴ Dit verdrag werd in België bij Wet van 15 maart 1971 goedgekeurd (*BS* 8 december 1973) en op 21 november 1973 bekrachtigd, en is in ons land in werking getreden op 1 juli 1974.

³⁵⁵ Verordening (EG), nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119 EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *Pb.L.* 5 januari 2005, L 3.

ingericht zijn dat de dieren niet kunnen ontsnappen³⁵⁶. Andere voorwaarden hebben meer zin. Onder meer is ingeschreven dat de dieren over voldoende ruimte³⁵⁷ moeten kunnen beschikken om in hun natuurlijke houding rechtop te kunnen blijven staan en dat ze plaats moeten hebben om te kunnen gaan liggen³⁵⁸. Verder moet het vervoermiddel hen bescherming bieden tegen slechte weersomstandigheden en mogen ze zich er niet aan kunnen verwonden. Jonge dieren moeten ten slotte de beschikking hebben over strooisel en er moet voldoende ventilatie zijn.

151. Het spreekt vanzelf dat de dieren zo goed mogelijk behandeld moeten worden. Pijnlijke handelingen zoals slaan, schoppen, de dieren meeslepen aan kop, poten of staart is dan ook uit den boze. Vooraleer een dier geladen wordt, moet trouwens eerst beoordeeld worden of dit dier wel geschikt is voor het transport. Dit betekent dat het dier gezond genoeg moet zijn om de reis te kunnen doorstaan. Zo mogen dieren met ernstige open wonden of hoogzwangere dieren de vrachtwagen niet op. Te benadrukken valt hier dat de verordening enkel van toepassing is op het commercieel transport; vervoer dat direct of indirect leidt tot geldgewin. Uiteraard valt hier dus in bovengenoemde gevallen het vervoer van en naar dierenklinieken niet onder.

152. In de vrachtwagen moeten steeds de nodige papieren aanwezig zijn. Naast de documenten waarop de herkomst van de dieren, het tijdstip, plaats van vertrek en aankomst en de verwachte reisduur³⁵⁹ moeten vermeld zijn³⁶⁰, moet de vervoerder een erkende vergunning bezitten, evenals een certificaat van goedkeuring voor het vervoermiddel³⁶¹. Verder is voor alle chauffeurs die transport van landbouwhuisdieren uitvoeren een getuigschrift van vakbekwaamheid vereist. Aan de gewonde of zieke dieren kan namelijk verplichte eerste hulp moeten worden toegediend, en desgevallend overgegaan moeten worden tot noodslachting.

153. De Koning kan op grond van artikel 13 Dierenwelzijnswet bijkomende voorwaarden stellen met betrekking tot de begeleiding en de verzorging van de dieren tijdens het vervoer, eveneens als voor de documenten die moeten worden bijgehouden³⁶².

³⁵⁶ G. VAN HOORICK, "De Europese wetgeving op de dierenbescherming", *TBP* 1995, 12.

³⁵⁷ Het Nederlandse Hof achtte dierenmishandeling bewezen bij verdachten die een groot aantal dieren in te kleine kratten en zonder voldoende ventilatie vervoerd hadden; Gerechtshof Amsterdam 3 maart 2009, LJN-nr. BH5902 (S. Klok, "Veel dieren vervoerd in te kleine kratten", 20 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>).

³⁵⁸ Art. 3, g) Verordening (EG), nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119 EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *Pb.L.* 5 januari 2005, L 3.

³⁵⁹ In een arrest van 23 november 2006 heeft de tweede kamer van het Europese Hof van Justitie bepaald dat de tijd nodig voor het in- en uitladen van de dieren onder de definitie van het begrip 'vervoer' valt, zodat dit moet worden inbegrepen bij de maximale toegestane reistijd (N. EVERTSEN, "Tijd in- en uitladen van dieren valt onder het begrip 'reistijd'", 29 januari 2007, <http://www.lawandroar.nl/>).

³⁶⁰ Bij internationaal lang transport van paardachtigen (met uitzondering van geregistreerde paarden), runderen, paarden, schapen, geiten of varkens is tevens een 'journaal' nodig.

³⁶¹ <https://portal.health.fgov.be>.

³⁶² Hij heeft dit bijvoorbeeld gedaan met het KB 14 februari 2007 betreffende het commercieel vervoer van dieren andere dan landbouwhuisdieren, *BS* 13 maart 2007.

Hoofdstuk 4. Casestudy: illegale hondenhandel uit Oost-Europa.

§ 1. Probleemstelling

154. De illegale handel in honden van Oost-Europa naar Nederland en België vormt een knellend en actueel pijnpunt waarbij een amalgaam van bovenstaande regelgeving geschonden wordt. Gezien de meervoudige overtredingen, onder andere op het gebied van transport, dierenwelzijn en dierengezondheid, registratie en betaling van belastingen, is een afsluitend hoofdstukje hierover dan ook op zijn plaats.

155. In Oost-Europa worden in duistere loodsen puppy's gefokt onder omstandigheden die vergeleken kunnen worden met de industriële veeteelt. In deze sombere hondenfabrieken worden fokteven genadeloos als kweekmachines uitgeperst, terwijl er dag in dag uit pups sterven als weerloze en onschuldige slachtoffer van voortdurende wanpraktijken. Hondenziektes teren er weelderig. Maar voor de hondenhandelaars telt slechts één ding: geld. Dierenwelzijn kan hun geen barst schelen. Probleem is nu dat in die landen ook daadwerkelijk geen effectieve dierenwelzijnswetgeving is. Daarom zijn deze landen ook zo aantrekkelijk voor dergelijke malafide hondenkwekers. Hierdoor kunnen de puppy's ook veel goedkoper geproduceerd en verhandeld worden. Wanneer er geen regelgeving bestaat over het aantal keer een teefje mag werpen, zoals in Nederland en België, en men weet dat het puur om winst te doen is, verwonderen vele resultaten van een 'undercover' studie van het IFAW³⁶³ dan ook geenszins. Zo ontdekte men fokbedrijven waar tweehonderd vastgeketende fokteven werden gehouden, die met behulp van hormonenbehandeling, vier nestjes of meer per jaar afleverden. De fokteven bevonden zich in te kleine onhygiënische hokken terwijl de puppy's vaak op te jonge leeftijd bij hun moeder werden weggehaald. Vele puppy's vertoonden dan ook vaak gedragsstoornissen en erfelijke afwijkingen door inteelt³⁶⁴.

156. Wegens de grote vraag naar puppy's, stromen naar schatting jaarlijks zo'n tienduizenden hondjes uit dergelijke fabrieken Nederland binnen³⁶⁵. Deze puppy's worden voor een prijsje opgekocht door onder andere Nederlandse handelaars en wederverkopers. Deze handelaren kenmerken zich door 'snel te voldoen aan de actuele vraag op de markt'³⁶⁶. Een ingecalculerd deel van de puppy's overlijdt in de zoogperiode of tijdens het transport over de weg naar Nederland, dat vaak in schamele krappe busjes

³⁶³ IFAW staat voor International Fund for Animal Welfare.

³⁶⁴ S. DE JONGE, "Vuile handel in puppy's", 1 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

³⁶⁵ N. EVERTSEN, "Undercoveronderzoek IFAW geeft inzicht in illegale puppyhandel", 16 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

³⁶⁶ De populariteit van de Chichuachua is bijvoorbeeld toegenomen met de populariteit van Paris Hilton (X, "Paris-Hilton-syndroom leidt tot chihuahua-plaag in kennels", *Het Laatste Nieuws*, 31 december 2009, <http://www.hln.be/>).

gebeurt. Vanzelfsprekend worden de beschermingsregels³⁶⁷ omtrent vervoer van dieren hier grimlachend met de voeten getreden. Een deel van de hondjes wordt opgekocht om daarna aan Nederlandse particulieren verkocht te worden. Maar een groot aantal wordt ook opgekocht door Nederlandse tussenhandelaars die ze dan weer doorverkopen aan handelaars van andere Europese lidstaten, die ze uiteindelijk in hun landen aan particulieren van de hand doen. Want Nederland heeft al jaren een hooggewaardeerde naam qua rashondenkweek. En doordat deze buitenlandse hondjes nu een Nederlands paspoort krijgen – en dus verhandeld worden als ‘Nederlandse’ honden – genieten ze zo onterecht van deze hoog aangeschreven status.

157. De illegale handel in puppy's verloopt via heuse criminele netwerken. In deze handelsnetwerken is er vaak sprake van verstrengeling van de legale en de illegale handel. Een hondenhandelaar bouwt een netwerk om zich heen ten behoeve van bonafide handel. Ditzelfde netwerk kan echter ook gebruikt worden voor de malafide handel. Hierdoor ontstaat er een ‘grijs circuit’, wat de controle bemoeilijkt. Het internet speelt hierin een belangrijke rol als anoniem verkoopmedium. Er zijn dikwijls ook overeenkomsten te vinden met andere georganiseerde criminaliteitsvormen en soms is de illegale hondenhandel slechts een bijhandel. Bepaalde handelaren deinzen overig vaak niet terug voor verdovende middelen, heling of vermogens- en geweldsdelicten.³⁶⁸

§ 2. Aangeraden oplossingen

158. Uiteraard probeert de regelgeving zoals hierboven behandeld – in verband met verkoopbeperkingen, identificatiesystemen en voorschriften voor het kweken en vervoer van dieren – voor een groot deel dergelijke wanpraktijken te bestrijden. Toch dringen bijkomende maatregelen zich op wegens hiaten in het systeem.

159. Zo is er een enorm scheur ontstaan in Nederland vanwege de vrijstelling door het ministerie van LNV verleend aan artikel 20, eerste, tweede en derde lid van het Honden- en kattenbesluit. Hierdoor hoeven katten en honden niet meer verplicht geïdentificeerd te worden door middel van een transponder of tatoeage. Het spreekt vanzelf dat dit de opsporing en vervolging bemoeilijkt. Een tweede vrijstelling betrof de op grond van art. 23 HKB verplichte ‘inventarisatie’ van het aantal honden dat op de inrichting is ontvangen, daar wordt gehouden, is verkocht of is gestorven. Een gevolg hiervan is dat er zo minder transparantie is – omdat er geen overzicht is van jaarlijkse

³⁶⁷ Zoals onder andere bepaald in de Verordening (EG), nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 inzake veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en houdende wijziging van Richtlijn 92/65/EEG van de Raad, *Pb.L.* 13 juni 2003, L 146.

³⁶⁸ D.P. VAN UHM, *Onderzoek illegale hondenhandel*, International Fund for Animal Welfare, mei 2010, http://www.ifaw.org/assets/Join_Campaigns/Help_Dogs_and_Cats/The_Illegal_Puppy_Trade/asset_upload_file7_24_61288.pdf, 10.

hondenfok en -handel – zodat er meer ruimte ontstaat voor illegale hondenhandel. Gelukkig zal het Honden- en kattenbesluit medio 2011 waarschijnlijk worden vervangen door de Wet dieren, waardoor er een wettelijke verplichting zal komen tot het identificeren van alle honden en het registreren van honden en hun houders in een centrale database. Zo zal men een beter zicht kunnen krijgen op de aard, omvang en netwerken van de illegale hondenhandel. Daar alle honden hier sinds 1 september 1998 geïdentificeerd en geregistreerd dienen te worden³⁶⁹ is België Nederland op dit punt al een eindje voor zodat dit specifieke probleem hier niet echt van toepassing is.

160. Een tweede laakbaarheid laat zich wederom vooral in Nederland voelen. Daar kan een dierenarts zuiver legaal een nieuw Nederlands paspoort aanmaken van een hond die uit het buitenland komt. Hierdoor wordt de herkomst en de medische geschiedenis van de hond onmiskenbaar uitgewist. Zo houdt men eveneens de handel in stand, daar ‘Nederlandse’ honden fel begeerd zijn in het circuit wegens hun voortreffelijke naam. Ook een gemiddelde consument zal psychologisch gesust zijn wanneer hij dergelijke puppy gekozen heeft boven die Hongaarse pup, waarbij eventuele doembeelden van sinistere kwekerijen – onterecht – alleen op deze laatste geplakt zullen worden.

In België daarentegen is het duidelijk³⁷⁰ verboden dat de dierenarts een buitenlands paspoort zou ‘omzetten’ naar een Belgisch³⁷¹. Dergelijk legaal witwassen van een bezoedeld buitenlands paspoort is dan ook niet mogelijk. Een dergelijke wetgeving voor Nederland ware dan ook aangewezen.

161. Uiteraard is dit slechts een topje van de ijsberg. Illegale fraude van papieren in het algemeen ontplooit grotere problemen. Zo vormen bepaalde – extra betaalde – dierenartsen een belangrijke schakel in het illegale netwerk. Deze bevoorraden handelaren met reeds ingevulde vaccinatieboekjes waarin slechts nog de naam van het hondje hoeft ingevuld te worden. Zo kan volgens zijn papieren aan alle wettelijke inentingenvoldaan zijn, terwijl in werkelijkheid het hondje helemaal geen enkel vaccin werd toegediend. Verder wordt er vaak gefraudeerd met leeftijden of inentingenvoldaan in het paspoort, zodat de honden oud genoeg lijken om verhandeld te worden. Met alle gekende sociale gevolgen van dien.

162. Hierop dient zich een vanzelfsprekende oplossing aan. Een effectievere controle en opsporing door illegale hondenhandel meer als prioritair te bestempelen. Dit is zowel nodig in Nederland als in België. Vaak ontbreekt er nog veel inzicht en kennis over de structuren en omvang van de illegale hondenhandel en leiden financiële overwegingen tot onderbezetting en het ontbreken van expertise. Voor Nederland ziet de toekomst er hieromtrent niet zo rooskleurig uit, daar de AID en de VWA zullen fuseren in 2010, wat eerder zal leiden tot bezuiniging dan uitbreiding van arbeidsplaatsen. Het opzetten van een organisatie met als hoofddoel handhaving en controle op het gebied van

³⁶⁹ Art 2§1 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁷⁰ Art. 2§5 KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.

³⁷¹ I. VOGELAERE, “Dierenarts levert geen nieuw paspoort af als hond, kat of fret al een Europees paspoort uit een ander land heeft”, <http://www.jura.be/>.

dierenwelzijn, zoals een ‘dierenpolitie’ zou een piste in de goede richting kunnen zijn. In Nederland loopt hieromtrent een experiment in de gemeente Capelle aan de IJssel, waarbij na evaluatie een landelijke invoering eventueel overwogen kan worden.

163. Een volgende stap in de gerechtelijke keten is de strafrechtelijke handhaving. Vooreerst valt op dat er naar schatting slechts een drietal zaken per jaar afgehandeld worden omtrent illegale hondenhandel. Een bedenkelijk en schrikkend laag aantal gezien het feit dat er zoveel honden illegaal worden verhandeld. Het is dan ook wenselijk dat het Openbaar Ministerie meer prioriteit aan dergelijke zaken zou geven. Verder blijkt het bijzonder lastig om voldoende bewijsmateriaal te verkrijgen om handelaren daadwerkelijk te vervolgen. Denken we maar aan het arrest van het Gerechtshof van Amsterdam³⁷² dat een vonnis van de voorzieningsrechter³⁷³ vernietigde. De eerste rechter liet zich nochtans van zijn diervriendelijkste kant zien door, overtuigd door de aangebrachte feiten, te stellen dat: “Door, ondanks de wetenschap van de slechte omstandigheden waaronder de pups ter wereld komen en waaronder zij getransporteerd worden, toch pups uit Oostbloklanden te importeren, handelt de beklagde niet alleen in strijd met de gedane toezeggingen, maar ook in strijd met de maatschappelijke zorgvuldigheid”. Het Gerechtshof daarentegen oordeelde dat het aantal klachten niet voldoende bewezen was, daar een kort geding geen ruimte bood voor nader onderzoek.

164. Qua sanctionering lijken de straffen theoretisch hoog genoeg, maar deze worden in de praktijk nooit zo hoog uitgesproken. Zo verliezen deze dan ook hun afschrikkende werking, aangezien met de verkoop van enkele puppy’s de boete snel weer terugverdiend kan zijn.

165. Verder ligt de hoofdoorzaak uiteraard bij de Oost-Europese bron van het kwaad. Het ontbreken van effectieve wetgeving betreffende het welzijn van honden in deze landen maakt hun dan ook tot het Elysium voor malafide kwekers die er massaal honden kunnen fokken zonder toezicht. Geharmoniseerde Europese wet- en regelgeving, bijvoorbeeld regulering van de fok en handel in honden, is dan ook wenselijk om handhaving op Europees niveau beter mogelijk te maken. In samenhang met structurele controle of afstemming in Europees verband. Daar is momenteel geen sprake van. Omdat de handel in honden vaak niet voldoet aan de Europese transportrichtlijnen, valt deze illegale hondenhandel buiten de radar van de veterinaire bevoegde autoriteiten waardoor handhavers nu dan ook slechts incidenteel overtreders aantreffen tijdens aselechte grenscontroles³⁷⁴.

³⁷² Gerechtshof Amsterdam 13 december 2007, 745/07 SKG (106.006.837), LJN-nr. BC0126.

³⁷³ Rechtbank Alkmaar 24 mei 2007, 94730/KG ZA 07-120, LJN-nr. BA5569.

³⁷⁴ Raad voor Dierenaangelegenheden, Europees welzijnsbeleid voor gezelschapdieren – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over de voorwaarden en het plan van aanpak om het welzijn van gezelschapdieren op de Europese agenda te krijgen, 17 januari 2008, nr. RDA/2008/023, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

Het lijkt me dan ook noodzakelijk om het welzijn van gezelschapsdieren op de Europese agenda te zetten met als doel geharmoniseerde wetgeving, handhaving op Europees niveau en aanpak van lidstaten die zich niet aan de richtlijnen hieromtrent houden.

166. Lovenswaardig zijn de inspanningen die België bijkomend nam omtrent deze malafide hondenhandel met het KB van 18 maart 2009³⁷⁵³⁷⁶. Om al te ijverige koopmannen vooreest te beletten dat ze een klein kwekerijtje zouden opstarten om voor het leeuwendeel goedkope buitenlandse puppy's in te voeren en die dan met veel winst te verkopen stelt art. 19/2³⁷⁷ dat een kweker alleen honden of katten afkomstig uit andere kwekerijen mag verhandelen indien hij per jaar zelf minstens tien nesten afkomstig uit zijn eigen kwekerij verhandelt. Meer doorslaggevend om de invoer te stoppen van Oost-Europese pups, is artikel 19/5 van het KB. Dit stelt dat kweker-handelaars nog enkel honden en katten uit het buitenland mogen verhandelen indien de bevoegde overheid van het land van herkomst een attest aflevert waaruit blijkt dat deze dieren gekweekt worden in omstandigheden die aan de Belgische normen voldoen of indien in het land van herkomst een wetgeving geldt die aan de Belgische normen beantwoordt³⁷⁸. Naast en waarschijnlijk juist omwille van de schrijnende levensomstandigheden vertonen dieren uit dergelijke landen vaak verschillende ziektesymptomen. Om besmetting te voorkomen moeten dieren van andere kwekerijen daarom minimum vijf dagen in een quarantainelokaal verblijven, afgezonderd van de andere dieren, tot de contractdierenarts ze na onderzoek gezond tot verhandelen verklaard heeft³⁷⁹. Volgens een handelaar van de undercover reportage³⁸⁰ neemt België hierdoor meer en meer af als import- en exportland van dergelijke malafide hondenhandel.

167. Nederland kent dergelijke bijkomende maatregelen niet en floreert onder andere daardoor als het mondiaal centrum voor de hondenwereld en als dé spin in het illegale web. De Nederlandse minister hoopt namelijk via zijn koers van “de verantwoordelijkheid neerleggen daar waar hij hoort; bij de sector en de burger zelf” dat het probleem wel uit zichzelf zal opgelost raken en men zo geen dergelijke puppy's meer zal invoeren of aankopen³⁸¹. Het kleinste kind voelt hierbij aan dat zonder verder strenger optreden van de overheid deze stelling zo wankel is als iets. Door gesjoemel met

³⁷⁵ KB 18 maart 2009 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 1 april 2009.

³⁷⁶ Dierenrechtenorganisatie GAIA eiste dergelijke maatregelen al sinds 1998 (GAIA, “GAIA: ‘Minister Pinxten moet invoer puppy's vanuit ex-Oostblok verbieden”, GAIA nieuwsarchief, 4 augustus 1998, <http://www.gaia.be/>).

³⁷⁷ Art. 19/2 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

³⁷⁸ Deze voorwaarden zijn in bijlage III van het KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007 terug te vinden en omvatten voorwaarden als de huisvesting (minimumoppervlakten) en de verzorging van de dieren.

³⁷⁹ Art. 19/4 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

³⁸⁰ Undercover in Nederland; De puppydossiers – onderzoek illegale hondenhandel – , SBS6, 6 juni 2010.

³⁸¹ S. DE JONGE, “Vuile handel in puppy's”, 1 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

papieren, namelijk het vervalsen van de afkomst en leeftijd van het dier, en daarnaast vaak een dierenarts die meewerkt aan deze praktijken door een gezondheidsverklaring af te geven, is het voor kopers moeilijk te bepalen of zij al dan niet een pup van een broedfokker kopen.

168. Desondanks raakt de minister toch een gevoelige snaar. Want het is uiteindelijk de consument die de illegale hondenhandel in stand houdt. Zolang er vraag blijft naar goedkope en direct beschikbare (ras)honden zal de geldruikende handelaar aan deze vraag blijven voldoen. Naast onwetendheid zijn er twee hoofdredenen voor de consument voor het aanschaffen van een pup van een illegale handelaar. Ten eerste omdat er lange wachtlijsten zijn bij verenigingen van rashonden, terwijl bij de malafide handelaren de puppy's van het gewenste ras direct besteld en afgehaald kunnen worden. Ten tweede het financieel voordeel. Een hond bij een gemiddelde rasfokker kost rond de 1000 en 1500 euro, terwijl een malafide gefokte hond slechts tussen de 200 en 500 euro kost. Sensibilisering van de consument hieromtrent is dan ook noodzakelijk om deze illegale hondenhandel tegen te gaan. Vaak worden dergelijke hondjes verkocht via het internet. Losse advertenties worden per ras op verschillende websites geplaatst om te voorkomen dat de handelaar grootschalig lijkt. In dergelijke aanbiedingen komen de vermeldingen 'rijksgediplomeerd', 'erkend' en 'betrouwbaar' veel voor om de toekomstige koper psychologisch om de tuin te lijden. Dergelijke zoekertjes waarbij men verteld dat hun moederhond geworpen heeft en men de puppietjes graag voor een spotprijsje verkoopt, hoeft men dan ook niet al te serieus te nemen. "Elke vrijdagmiddag komen vaste klanten naar de hondenhandelsfirma om buitenlandse puppy's te kopen en de volgende dag op internet te plaatsen onder de vermelding 'mijn moederhond heeft puppy's'", getuigt een handelaar grijnzend³⁸².

Voorlichting en educatie van consumenten kan derhalve de illegale handel terugdringen.

Zo kan men een malafide van een bonafide fokker/handelaar onderscheiden aan de hand van bepaalde details. Als men bijvoorbeeld ondervindt dat men door bij te betalen een stamboom kan toe krijgen, of als er puppy's van verschillende uiteenlopende leeftijden en verschillende rassen in een schuur zonder moeder verblijven terwijl de fokker niet naar de koper zijn persoonlijke achtergrond vraagt heeft men vaak met een malafide fokker te doen³⁸³.

169. Wie het uiteindelijk toch geen moer kan schelen dat zijn goedkope hond van dergelijke puppyfabriek afkomstig is, beseft best dat dergelijke puppy's vaak besmet zijn door ontbrekende inenting. Vooreerst kunnen zo de dokterskosten hoog oplopen wanneer het puppietje enkele dagen na aankoop zwaar ziek wordt, waardoor het financieel voordeel al meteen als sneeuw voor de zon verdwijnt. Maar ze kunnen ook andere huisdieren besmetten, evenals een gevaar betekenen voor de

³⁸² D.P. VAN UHM, *Onderzoek illegale hondenhandel*, International Fund for Animal Welfare, mei 2010, http://www.ifaw.org/assets/Join_Campaigns/Help_Dogs_and_Cats/The_Illegal_Puppy_Trade/asset_upload_file7_24_61288.pdf, 6.

³⁸³ G. LIEVENS, G. ROOSENBOOM en D. GOOSSENS, *Kijk uit voor malafide hondenhandel*, onuitg. scriptie 2de jaar agro- en biotechnologie optie dierenzorg K.U. Leuven, 2005, 20.

volksgezondheid. Zo zijn er verschillende schrijvende verhalen gekend³⁸⁴ waarbij een dergelijke puppy na een ziekelijke lijdensweg uiteindelijk ook de ander hondjes van het gezin mee de dood in sleurde. Het verlies van de emotionele band die mens en dier ondertussen met elkaar opgebouwd hebben, nog terzijde gelaten.

³⁸⁴ K. DE SMET, "Puppykennels, broedfokkers en andere dierenfabrieken...denk tweemaal na voor je hun 'koopwaar' in huis haalt", oktober 2006, <http://www.vvdb.be/>.

Deel II. Houden van Huisdieren

Hoofdstuk 1. Keuzebeperkingen van huisdieren

§ 1. Positieve lijst

A. Algemeen

170. Niet alle dieren zijn geschikt om als huisdier te houden. Daarom werd er een lijst opgesteld waarin de dieren vermeld staan die in België mogen gehouden worden. Tot nu toe werd enkel voor zoogdieren een lijst opgesteld³⁸⁵. Deze lijst, “de positieve lijst” genoemd, vastgelegd in het Koninklijk Besluit tot vaststelling van de lijst van zoogdieren die gehouden mogen worden³⁸⁶, vindt zijn wettelijke basis in art. 3bis van de Wet 14 augustus 1986³⁸⁷. Bij het opstellen van de lijst werden verschillende beoordelingscriteria gebruikt om te beoordelen of dieren in de lijst konden worden opgenomen of niet.³⁸⁸ Zo moet de diersoort gemakkelijk te houden en te huisvesten zijn zonder dat haar essentiële fysiologische, ethologische en ecologische behoeften geschaad worden. Ook mag de diersoort van nature niet agressief en/of gevaarlijk zijn en geen ander bijzonder gevaar voor de gezondheid van de mens inhouden. Aan het opstellen van de lijst hebben niet enkel wetenschappers meegewerkt, maar ook vertegenwoordigers van allerlei belangenverenigingen, zoals de beroepsvereniging van dierenhandelaars, verenigingen van dierenliefhebbers en dierenbeschermingsverenigingen. Zo werd geprobeerd een compromis te zoeken tussen het welzijn van de dieren en de belangen van alle betrokken personen.³⁸⁹

171. Het komt erop neer dat enkel de dieren die op deze lijst staan, vrij door iedereen mogen gehouden worden. De Dierenwelzijnswet laat hierop echter een aantal afwijkingen toe. Zo mogen dierentuinen, dierenartsen³⁹⁰, dierenasielen, circussen en rondreizende tentoonstellingen en

³⁸⁵ Maar een positieve lijst voor reptielen is op komst, evenals waarschijnlijk voor vogels en vissen (X, “Positieve lijst reptielen: van Adder tot Zandhagedis?”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 8 februari 2008, <https://portal.health.fgov.be>).

³⁸⁶ KB 16 juli 2009 tot vaststelling van de lijst van niet voor productiedoeleinden gehouden zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 24 augustus 2009.

³⁸⁷ Art. 3bis Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986.

³⁸⁸ Ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *Parl.St.* Senaat 1994-1995, nr. 972-2, 36.

³⁸⁹ https://portal.health.fgov.be/portal/page?_pageid=56,761490&_dad=portal&_schema=PORTAL.

³⁹⁰ Als het gaat om dieren van klanten die tijdelijk gehouden worden voor diergeneeskundige verzorging.

dierenwinkels³⁹¹ wel niet-toegelaten huisdieren houden, mits aan bepaalde voorwaarden te voldoen. Voor particulieren bestaan er twee specifieke afwijkingen. Namelijk voor de dieren die vroeger reeds als huisdier werden gehouden en als men een erkenning ervoor gekregen heeft.

172. Particulieren mogen niet-toegelaten zoogdieren toch als huisdier houden zonder erkenning als ze kunnen bewijzen dat ze de dieren al in huis hadden voor de inwerkingtreding van de lijst.³⁹² In dat geval mogen zij ook de nakomelingen ervan behouden. Deze afwijking vervalt evenwel als de nakomelingen van eigenaar veranderen³⁹³. Het bewijs wordt geleverd met een originele factuur of een bewijs van aankoop³⁹⁴.

173. Particulieren die na 1 oktober 2009 toch een dier willen houden dat niet op de lijst staat, moeten hiervoor eerst een erkenning krijgen van de minister³⁹⁵. Het afleveren van deze erkenningen is zeker geen routine. Voor elke aanvraag wordt eerst het advies van de Dierentuincommissie ingewonnen. Daarna beslist de minister pas of men een erkenning krijgt.^{396, 397} Als blijkt dat men de erkenningsvoorwaarden niet naleeft of de bepalingen van de Dierenwelzijnswet overtreedt, kan deze erkenning worden geschorst of ingetrokken. Uit het aanvraagdossier zal duidelijk moeten blijken dat men zich goed gedocumenteerd heeft over de levensgewoonten en fysiologische behoeften van de diersoort die men wil in huis nemen. In het dossier moet ook een gedetailleerde beschrijving gegeven worden van de huisvesting en de verzorging die men het dier kan geven³⁹⁸.

174. Momenteel staan er 42 soorten op de lijst. Al wie daar belang bij heeft, kan een diersoort laten toevoegen. Uit de aanvraag zal echter moeten blijken dat er voldoende wetenschappelijke gegevens beschikbaar zijn waaruit blijkt dat de diersoort in kwestie door iedere persoon kan gehouden worden zonder dat er specifieke voorkennis vereist is en zonder dat dit een risico oplevert voor het welzijn van de dieren³⁹⁹.

175. Deze regelgeving kende eveneens een bewogen verleden. Ook ditmaal probeerden zogenaamde dierenliefhebbers – meer ‘hebbers’ dan ‘liefhebbers’ – ervoor te zorgen dat deze lijst het levenslicht

³⁹¹ Op voorwaarde dat ze de dieren slechts gedurende korte tijd houden en dat ze vooraf een schriftelijke overeenkomst hebben gesloten met een dierentuin, een laboratorium, een particulier met een erkenning van de minister, een circus of een rondreizende tentoonstelling.

³⁹² Dus voor 1 oktober 2009.

³⁹³ C. GOVAERT, “Opnieuw lijst van zoogdieren die je als huisdier mag houden”, <http://www.jura.be/>.

³⁹⁴ Wie geen dergelijke factuur kan voorleggen, kan een schriftelijke verklaring vragen aan zijn dierarts of vertegenwoordiger van de overheid.

³⁹⁵ Art. 4 KB 16 juli 2009 tot vaststelling van de lijst van niet voor productiedoeleinden gehouden zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 24 augustus 2009.

³⁹⁶ De minister zal deze beslissing nemen binnen zes maanden na ontvangst van de aanvraag.

³⁹⁷ Voor elk ingediend dossier wordt hiervoor een retributie betaald van 60 euro per soort (S. BELLEMANS, “Aanvraag niet-toegelaten huisdier kost 60 euro”, <http://www.jura.be/>).

³⁹⁸ <https://portal.health.fgov.be>.

³⁹⁹ L. LEMMENS, “Particulieren kunnen zoogdier laten toevoegen aan lijst met toegelaten huisdieren”, <http://www.jura.be/>.

niet zou zien. Vooreerst pleitten ze om in plaats van een positieve lijst, een negatieve lijst te handhaven. In dit omgekeerd systeem zou men zonder probleem gelijk welk dier mogen houden, tenzij het op de negatieve lijst vermeld stond. Dit zou een huzarenstuk geweest zijn waarop men duizenden dieren had moeten vermelden, zodat men in een wetgevend doolhof zou zijn beland. Waarschijnlijk was dat dan ook hun onderliggende bedoeling; iedereen weet immers dat een onoverzichtelijk werkinstrument maar zelden tot efficiënte controle leidt⁴⁰⁰.

176. Toen een eerste positieve lijst er op 14 februari 2002 kwam⁴⁰¹, dienden de Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers vzw en Andibel vzw een beroep tot nietigverklaring tegen dit besluit in. De Raad van State stelde hierover prejudiciële vragen aan het Europese Hof van Justitie. Het Hof stelde allereerst dat de basisverordening nationaal strengere maatregelen toestaat⁴⁰². Deze moeten wel worden getoetst aan art. 28 EG-verdrag. Op grond van art. 30 EG-verdrag kan bovendien dierenwelzijn voorgaan boven andere belangen; de bescherming van het dierenwelzijn is een legitiem doel van algemeen belang. Een positieve lijst is in principe dus niet ‘verboden’. Het Hof noemde echter wel een aantal criteria waaraan een dergelijke lijst diende te voldoen⁴⁰³. Hieraan voldeed het oude Koninklijk Besluit echter niet. Zo bevatte het geen criteria voor het al of niet opnemen van een diersoort op de lijst van de toegelaten dieren, konden belanghebbenden geen dossier indienen om een andere diersoort op de lijst te laten opnemen, en bevatte het geen termijnen waarbinnen de minister een beslissing moest nemen.

177. Daarom vernietigde de Raad van State in zijn arrest van 9 maart 2009⁴⁰⁴ het volledige KB. Hierdoor ontstond er even een periode waarin alle zoogdieren terug vrij gehouden mochten worden als huisdier, zolang ze maar niet op de CITES-lijst of onder andere regelgeving voor beschermde diersoorten stonden⁴⁰⁵. Gelukkig liet de overheid, gesteund door verontwaardigde dierenrechtenorganisaties, zich niet van zijn stuk brengen. Een vernieuwd en aangepast Koninklijk Besluit werd afgekondigd dat ditmaal wel voldeed aan de voorwaarden die het Hof stelde.⁴⁰⁶ In dit huidige KB van 16 juli 2009⁴⁰⁷ is de oude lijst van de toegelaten diersoorten echter gewoon zonder wijzigingen overgenomen. Een heerlijke kaakslag voor deze zogenaamde dierenliefhebbers. Want wie oprecht een hart voor dieren heeft, gaat niet telkens aan de klagmuur staan wanneer er dergelijke

⁴⁰⁰ D. STEVENS, “Weldra mogen we nog 63 soorten zoogdieren houden”, oktober 2000, <http://www.vvdb.be/>.

⁴⁰¹ KB 7 december 2001 tot vaststelling van de lijst van zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 14 februari 2002.

⁴⁰² HvJ (3de k.) 19 juni 2008, nr.C-219/07, *TMR* 2008, afl. 5, 711.

⁴⁰³ N. EVERTSEN, “Belgische rechter doet nader onderzoek naar ‘positieve lijst’ van zoogdieren”, 19 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁴⁰⁴ RvS 9 maart 2009, nr. 191.161.

⁴⁰⁵ C. GOVAERT, “Raad van State vernietigt lijst van zoogdieren die als huisdier mogen gehouden worden”, <http://www.jura.be/>.

⁴⁰⁶ X, “Aapje, wasbeer of serval in de huiskamer? Niet meer vanaf 1 oktober!”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 26 augustus 2009, <https://portal.health.fgov.be>.

⁴⁰⁷ KB 16 juli 2009 tot vaststelling van de lijst van niet voor productiedoeleinden gehouden zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 24 augustus 2009.

stappen in de goede richting gezet worden. Eventueel had men ter verbetering in dit nieuw uitvoeringsbesluit de kans kunnen aangrijpen om de lijst op te splitsen in verschillende lijsten in plaats van één grote lijst nu. Zo stelde Dr. Eric Van Tilburg, voormalig inspecteur-dierenarts bij het ministerie van Landbouw, dat men beter een aparte lijst gemaakt had voor dieren die iedereen probleemloos kan houden en een tweede of zelfs nog een derde voor dieren die een bepaalde graad van professionele verzorging verdienen⁴⁰⁸.

178. Concreet zijn de hond en kat opgenomen in de lijst zodat er zich hieromtrent geen problemen stellen. Men mag deze zonder erkenning houden. Andere dieren op de lijst zijn: fret, ezel, paard, varken, geit, Chinese dwerghamster, bruine rat, enz. Enigszins betreuenswaardig is dat ook de zwartstaartprairiehond, de chinchilla en de Aziatische gestreepte grondeekhoorn hierin vermeld zijn. Deze kunnen onmogelijk door gewone particulieren conform de welzijnsnoden van deze diertjes gehouden worden⁴⁰⁹. Ook kunnen ze een niet te onderschatten ecologische bedreiging vormen wanneer ze ontsnappen of gedumpt worden. Zo heeft de Aziatische gestreepte grondeekhoorn de inheemse eekhoorn al voor een groot stuk verdreven uit het Zoniënwood en wordt de zwartstaartprairiehond op het eiland Wright als plaag bestreden als gevolg van een populatie-explosie te wijten aan een ontsnapping uit een natuurpark⁴¹⁰.

179. Dergelijke positieve lijsten voor andere diersoorten dan zoogdieren zou aangeraden zijn. De overheid zegt werk te maken aan een lijst voor reptielen⁴¹¹, waarna waarschijnlijk vogels en vissen zullen volgen.⁴¹²

B. Rechtsvergelijking met Nederland

180. Ook hier hinkt Nederland achterop. Hoewel artikel 33 eerste lid van de Gwwd stelt dat het verboden is om dieren te houden, tenzij deze behoren tot bij Algemene Maatregel van Bestuur aangewezen soorten of categorieën van dieren, is de realiteit dat men vooralsnog alle diersoorten mag houden, mits zij niet onder andere wet- en regelgeving vallen. Artikel 33 van de Gwwd is namelijk nooit in werking getreden, omdat er geen soorten of categorieën van dieren bij Algemene Maatregel van Bestuur zijn aangewezen.

⁴⁰⁸ D. STEVENS, “Weldra mogen we nog 63 soorten zoogdieren houden”, oktober 2000, <http://www.vvdb.be/>.

⁴⁰⁹ GAIA, “over positieflijst zoogdieren: ‘Eindelijk goed nieuws voor veel wilde dieren, maar aantal hoort er niet op’”, GAIA nieuwsarchief, 4 augustus 2000, <http://www.gaia.be/>.

⁴¹⁰ GAIA, “‘Positieflijst’ zoogdieren positief onthaald bij GAIA”, GAIA nieuwsarchief, 20 september 2001, <http://www.gaia.be/>.

⁴¹¹ X, “Positieve lijst reptielen: van Adder tot Zandhagedis?”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 8 februari 2008, <https://portal.health.fgov.be>.

⁴¹² <http://www.terravzw.org/positieflijst/index.htm>.

181. Maatschappelijk was er echter veel druk om wél tot een invulling te komen. Daarom is er na een lange strijd tussen belanghebbenden door de Raad van Dierenaangelegenheden onlangs eindelijk een positieflijst opgesteld⁴¹³. Deze lijst geldt echter vooralsnog louter als advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In het begin meende de minister dat een dergelijke lijst toch niet echt nodig zou zijn. Dit zou strijdig zijn met het regeringsbeleid; zo zou het leiden tot teveel en moeilijk te controleren wetgeving. Ook legde hij de verantwoordelijkheid alweer liever bij de sector zelf. Ook meende hij dat de bestaande wetgeving zoals CITES en de Flora en Faunawet genoeg bescherming boden. Gelukkig is het tij dus aan het keren en aangenomen wordt dat deze lijst weldra nagenoeg ongewijzigd in een Algemene Maatregel van Bestuur zal worden omgezet⁴¹⁴.

182. De Raad voor Dierenaangelegenheden heeft in aanloop daarvan advies gegeven⁴¹⁵ over de overgangsregelingen die kunnen gehandhaafd worden wanneer de lijst van kracht wordt. Want dan zal er uiteraard een problematiek ontstaan rond de niet op de positieflijsten voorkomende diersoorten die ondertussen wel gehouden worden. Het euthanaseren of in beslag nemen van deze dieren wordt in beginsel uiteraard afgewezen. Als eerste onderdeel van de overgangsregeling moet een systeem van identificatie en registratie worden opgezet, dat verplicht wordt voor deze dieren. De gegevens hierdoor verkregen zullen leiden tot meer duidelijkheid en kunnen goed gebruikt worden bij periodieke evaluaties van de positieflijst. Het tweede onderdeel bestaat uit de mogelijkheid van een gekwalificeerd opvangcentrum, voor de eigenaars die vrijwillig hun dan verboden dier willen afstaan⁴¹⁶. Een derde onderdeel betreft een uitsterfbeleid. Er zal een wettelijk fokverbod dienen te komen. Dit kan op verschillende manieren; chirurgische of hormonale castratie, wegnemen van eieren, enz. Tot slot dient er een handhavingsbeleid te komen voor de eigenaars die zich niet zullen melden en gewoon onbezorgd hun verboden dier zullen verder houden. Beslagname en plaatsing na identificatie bij opvangcentra of een andere geregistreerde houder van dergelijke soort zijn dan mogelijke oplossingen.

⁴¹³ Raad voor Dierenaangelegenheden, Positieflijsten – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake het in te nemen standpunt ten aanzien van diersoorten die geschikt zijn om te worden gehouden, december 2006, nr. RDA/2006/10, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

⁴¹⁴ S. DE JONGE, “Illegale dierenhandel”, 29 januari 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁴¹⁵ Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over de overgangsregeling Positieflijsten Art. 33 Gwwd, 2007, nr. RDA/2007/07, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

⁴¹⁶ Het is echter noch de bedoeling noch de verwachting dat bij invoering van de positieflijst dieren van soorten die niet voorkomen op deze lijst door de hun eigenaar zullen worden afgestaan.

§ 2. Andere Regelgeving

183. De laatste zin van art. 3bis§1 Dierenwelzijnswet stelt: “ Deze lijst – hiermee wordt de positieve lijst bedoeld – doet geen afbreuk aan de wetgeving betreffende de bescherming van bedreigde diersoorten.” Hoewel dit *in concreto* niet echt relevant is voor het houden van hond of kat, mag een kort overzicht hieromtrent niet ontbreken. Zo speelt naast de regelgeving van CITES ook de soortenbescherming of eventueel de milieuvergunning vaak een rol bij het willen houden van een ‘bijzonder’ huisdier. In deze beknopte bijdrage zal niet dieper ingegaan worden op de vogelbescherming⁴¹⁷ of de bescherming van het mariene milieu, hoewel ook daar bijzondere huisdieren kunnen in voorkomen.

A. CITES

184. CITES (de Conventie van Washington), die op 1 juli 1975 in werking trad⁴¹⁸, staat voluit voor “Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora” ofwel Overeenkomst inzake de Internationale Handel in Bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten⁴¹⁹. Sinds de inwerkingtreding van CITES is het aantal verdragspartijen op een indrukwekkende wijze toegenomen. In november 2005 waren er reeds 169 partijen⁴²⁰, wat CITES meteen, na het Werelderfgoedverdrag, het natuurbehoudverdrag met de grootste verspreiding maakt. Hoewel in de aanhef van de Conventie erop gewezen wordt dat volkeren en landen zelf de beste beschermers van hun eigen fauna en flora zouden moeten zijn, wordt tegelijkertijd erkend dat internationale samenwerking essentieel is om bescherming te verzekeren van soorten die kunnen worden bedreigd door internationale handel. Deze bescherming moet gebeuren ten behoeve van de huidige en komende generaties met als doel de overmatige exploitatie ten gevolge van de internationale handel te bestrijden⁴²¹.

⁴¹⁷ Zie hiervoor J. RODTS, “De relatie tussen de mens en wilde vogels – Evolutie van de wetgeving inzake vogelbescherming in België”, in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 107-130.

⁴¹⁸ De tekst van het verdrag werd twee keer licht gewijzigd. Het wijzigingsprotocol van Bonn van 22 juni 1979 betreft de toevoeging van financiële bepalingen (in werking getreden 13 april 1987) en wijzigingsprotocol van Gaborone (Botswana) van 30 april 1983 dat toelaat dat ook organisaties voor regionale economische integratie tot het Verdrag kunnen toetreden (nog niet in werking getreden).

⁴¹⁹ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Washington, 3 maart 1973, 12 *ILM*, 1085; Nederlandse tekst: BS 30 december 1983. (hierna verkort geciteerd: CITES).

⁴²⁰ R. REEVE, “The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)”, in G. ULFSTEIN (ed.), *Making treaties work. Human Rights, Environment and Arms Control*, New York, Cambridge University Press, 2007, 135.

⁴²¹ Inleiding bijlage A Verord. Raad nr. 3626/82, 3 december 1982 betreffende de toepassing in de Gemeenschap van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *Pb.L.* 31 december 1982, afl. 384/7, 7.

185. Het belangrijkste middel dat hiervoor wordt voorzien is een stelsel van redelijk eenvormige vergunningen en certificaten⁴²² die door CITES- partijen worden afgeleverd onder welbepaalde voorwaarden, en die dienen te worden voorgelegd wanneer zendingen van onder CITES vallende soorten een land verlaten of binnenkomen⁴²³. Een verschillende regeling bestaat voor het houden, vervoeren of verhandelen van een dier. De dieren en planten die onder CITES vallen worden in drie verschillende Bijlagen of Appendices ondergebracht, afhankelijk van hun status in het wild en van de graad van bedreiging door internationale handel waaraan ze bloot staan⁴²⁴. Bijlage I ('the black list') bevat de dier- en plantensoorten – met als schoolvoorbeeld de reuzenpanda – die met uitsterven bedreigd zijn. Commerciële handelsactiviteiten met uit het wild afkomstige specimens van deze soorten is in de regel verboden, behoudens strikt gereguleerde uitzonderingen⁴²⁵. In bijlage II ('the grey list') gaat het om soorten die niet noodzakelijk met uitsterven bedreigd zijn, maar dit kunnen worden indien de handel niet strikt wordt gereguleerd. Deze bijlage bevat ook soorten die sterk lijken op andere, bedreigde CITES- soorten, de zogenaamde "lookalike"-soorten, ter bescherming van de wel bedreigde soorten^{426,427}. Deze soorten mogen enkel in- of uitgevoerd worden met een invoer- of uitvoervergunning of wederuitvoercertificaat. De handel is dus niet verboden maar wel aan strenge regels onderworpen. Dit heeft betreuenswaardig tot gevolg dat per jaar soms duizenden specimens van bepaalde soorten, waar een grote commerciële vraag naar is, worden verhandeld. Dit niet noodzakelijk op illegale wijze. Het is immers mogelijk dat die uitvoer het voortbestaan van de soort niet schaadt⁴²⁸. Bijlage III ten slotte, de minst omvangrijke, bevat soorten waarvoor een individuele partij de samenwerking vraagt van andere partijen om de exploitatie ervan op zijn territorium te helpen beperken of voorkomen. De handelsbelemmeringen met betrekking tot deze soorten beperken zich dus tot specimens die afkomstig zijn van de Staat die ze op de bijlage heeft laten plaatsen⁴²⁹.

⁴²² Op te merken is dat het systeem van kentekenen hierbij van belang kan zijn. Het is namelijk zonder een kenteken heel moeilijk te bewijzen dat de in- of uitgevoerde dieren dezelfde zijn als diegene waarvoor de in- of uitvoerdocumenten werden uitgereikt. Bekende vormen van kentekenen zijn ringen, tatoeëren en micro-chips.

⁴²³ T. DE MEULENAER, "De conventie van Washington", in B. JADOT (ed.), *Het Natuurbeschermingsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1996, 161-174.

⁴²⁴ Door de eerste Conferentie der Partijen, te Bern, in 1976, werden criteria aangenomen van de toevoeging aan, weglating van of verplaatsing tussen de bijlagen I en II, die men aanduidt onder de naam 'Bern- criteria'.

⁴²⁵ Art. III, leden 1 tot 3 CITES.

⁴²⁶ Vandaar dat er vaak grote taxonomisch groepen op terug te vinden zijn.

⁴²⁷ Handelaars zouden anders al te gemakkelijk de wet kunnen overtreden door specimens van bijlage I en II bij controle aan te geven als dieren behorende tot "lookalike"-soorten (die niet beschermd worden).

⁴²⁸ Daarom zijn gelukkig procedures voorzien die toelaten dat maatregelen worden genomen als wordt vastgesteld dat door de handel soorten achteruitgaan, zonder daarom "bedreigd" te zijn. Ook worden door de Conferenties der Partijen vaak jaarlijkse exportquota's vastgesteld.

⁴²⁹ Zo is de tweevingerige luiaard bijvoorbeeld op vraag van Costa Rica aan Bijlage III toegevoegd. Botswana deed hetzelfde voor de Afrikaanse civetkat.

186. De vergunningen en certificaten⁴³⁰ die moeten worden verkregen, dienen voorafgaand aan de uitvoer, invoer, wederuitvoer, enz. te worden verleend en worden aan bepaalde formele voorwaarden onderworpen.⁴³¹ Er zijn echter verschillende omstandigheden waarin internationale handel in specimens van CITES- soorten toch geen vergunning of certificaten vereisen. Deze uitzonderingen gelden voor CITES- specimens in transit of doorvoer, specimens die werden bekomen voor de Conventie erop van toepassing werd, voor sommige persoonlijke voorwerpen en inboedels, voor gekweekte dieren en artificieel vermeerderde planten, voor wetenschappelijke uitwisselingen, en voor specimens die bij een reizende tentoonstelling behoren⁴³².

187. De algemene regel is dat de verdragspartijen de handel in specimens van de bijlagen I, II en III opgenomen soorten slechts mogen toelaten indien deze in overeenstemming is met de bepalingen van CITES⁴³³. CITES regelt ook de handel tussen verdragspartijen en niet- Partijen, meerbepaald verbiedt het verdragspartijen met niet- Partijen handel te drijven behoudens wanneer deze laatste documenten hebben uitgereikt die “in essentie overeenstemmen” met de vereisten voor verdragspartijen⁴³⁴. De verdragspartijen moeten gepaste maatregelen nemen om de bepaling van CITES uit te voeren en de handel in specimens waarbij deze worden overtreden, te verbieden⁴³⁵. Het is misschien goed even aan te stippen dat CITES- reguleringen niet alleen gelden voor levende of dode exemplaren van CITES- soorten, maar ook voor elk herkenbaar product, gedeelte of derivaat daarvan afkomstig. Men spreekt van CITES- specimens. Deze kunnen dus gevarieerd zijn: van het dier zelf, dood of levend, tot pelzen, lederwaren, vlees, ivoren snijwerk tot en met medicijnen en plantenextracten. Verder spelen het CITES- secretariaat te Genève en de tweejaarlijkse Conferenties der partijen een zeer belangrijke rol in de dagelijkse werking van de Conventie. Tijdens de COP's kunnen de Bijlagen worden geamendeerd en wordt aan de toepassing van de Conventie geschaafd via Resoluties, die hoewel voor de meeste partijen niet automatisch bindend zijn bij wet, toch een zware morele druk leggen op de partijen. Partijen hebben namelijk het recht om strengere of verdergaande maatregelen te treffen dan voorzien door de Conventie⁴³⁶, en niets belet hen om dit een collectieve basis af te spreken, zoals het geval is wanneer partijen Resoluties aannemen.

⁴³⁰ Een CITES document dat bij een CITES- specimen hoort die een land verlaat, getuigt ten eerste dat specimens legaal werden bekomen, en ten tweede dat een wetenschappelijke autoriteit in het land van uitvoer verklaart dat de transactie het voortbestaan van de betrokken soort in het land van oorsprong niet in gevaar brengt. Bij afgifte van de documenten spelen verder bij levende dieren en planten de kwaliteit van de verzending en van het vervoer een rol, en moet er zekerheid bestaan dat Bijlage I specimens niet voor hoofdzakelijke commerciële doeleinden zullen worden gebruikt. T. DE MEULENAER, “De conventie van Washington”, in B. JADOT (ed.), *Het Natuurbeschermingsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1996, 167.

⁴³¹ Art VI CITES.

⁴³² Art VII CITES.

⁴³³ Art II, lid 4 CITES.

⁴³⁴ Op de conferentie der Partijen in New Delhi 1981 kwam men overeen zeer strikte normen te hanteren aangaande dit criterium; deze aanpak heeft ertoe geleid dat vele landen er voordeel in zagen tot CITES toe te treden; zie S. LYSTER, *International wildlife law*; Cambridge, Grotius Publications Limited, 1985, 256.

⁴³⁵ G. VAN HOORICK, *Internationaal en Europees Natuurbehoudsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 1997, 118.

⁴³⁶ Art XIX, lid 1 CITES; zo verbiedt Venezuela de export van alle krokodillenhuiden.

188. De Europese Unie is een van de grootste markten voor wilde planten en dieren ter wereld, en dit zowel wat betreffende volumes als wat betreffende de waaier aan CITES- soorten die in Europa opduiken⁴³⁷. Hoewel de EU zelf nog geen lid is van CITES, heeft ze wel haar steentje willen bijdragen door Verordeningen uit te vaardigen om tot een gelijkvormige bescherming te komen. De hierin opgesomde maatregelen zijn direct en onverkort van kracht in alle EU-lidstaten. Sinds 1 januari 1997 geldt de EG verordening nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer⁴³⁸, die de vorige verordeningen vervangt⁴³⁹. Deze vervanging van de oude CITES- verordening was onder meer nodig omdat door de vrije markt in de EU de interne grenscontroles wegvielen, zodat eenmaal een CITES- specimen langs één of andere “zwakke schakel⁴⁴⁰” op de Europese markt verscheen, het bijzonder moeilijk was om het verder op te sporen. Een nieuwe verordening met meer strikte en uniforme maatregelen aan de buitengrenzen was dus wenselijk.

Deze verordening gaat, net als de oude CITES- verordening, verder dan CITES zelf; ze strekt zich uit tot soorten die niet onder CITES vallen en heeft een strenger beschermingsregime. Zo wordt bijvoorbeeld vereist dat voorafgaandelijk aan de invoer in de EU van specimen van Bijlage I, II en III een invoervergunning wordt afgeleverd op basis van geldige uitvoer- of wederuitvoerdocumenten. In “gewone” CITES- partijen is dit enkel nodig wanneer Bijlage I specimen worden geïmporteerd.

Verder worden een aantal soorten van Bijlage II door de EU behandeld alsof ze in Bijlage I staan, en wordt de invoer van een aantal Bijlage II soorten aan striktere invoercondities onderworpen waarbij de EU zich het recht voorbehoudt om tijdelijk de invoer van bepaalde landen van herkomst te verbieden⁴⁴¹. Zo worden bepaalde soorten die bij CITES uit de boot vallen toch gecontroleerd wanneer ze de EU binnenkomen⁴⁴².

Dit uit zich in een van CITES afwijkende verdeling van de te beschermen soorten; bijlagen A, B, C en D. Waarbij aldus; Bijlage A: CITES- soorten (van bijlage I, en enkele van bijlage II), maar ook andere soorten, die niet volgens CITES beschermd zijn. Bijlage B: CITES- soorten van bijlage II. Bijlage C:

⁴³⁷ Deze dominante positie deelt de EU met de Verenigde Staten en met Aziatische landen, en dan vooral Japan. De EU is bv. wereldleider inzake de invoer en consumptie van huiden van krokodilachtigen voor de lederindustrie in Italië, Frankrijk en Spanje.

⁴³⁸ Verord. Raad nr. 338/97, 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer, *Pb.L.* 3 maart 1997, afl. 61, 1. (CITES- verordening).

⁴³⁹ Verord. Raad nr. 3626/82, 3 december 1982 betreffende de toepassing in de Gemeenschap van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *Pb.L.* 31 december 1982, afl. 384/7, 1.; en de daarbij aansluitende Toepassingsverordening: Verord. Raad nr. 3418/83 van de Commissie van 28 november 1983 houdende bepalingen voor eenvormige afgifte en gebruik van documenten die vereist zijn voor de toepassing in de Gemeenschap van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *Pb.L.* 1983, nr. 344.

⁴⁴⁰ Vooral Griekenland en Spanje werden geregeld op de vingers getikt omwille van lakse controles en slechte wetgeving hieromtrent.

⁴⁴¹ Zo zou men bijvoorbeeld wegens de slechte naleving van CITES in bv. Bolivia voor CITES goederen uit dit land geen invoervergunningen kunnen verstrekken.

⁴⁴² Cf. het beginsel van het preventief handelen zoals bepaald in art. 174 van het Verdrag zoals gewijzigd door het Verdrag van Amsterdam; in F. SCHUTYSER, “Recente ontwikkelingen inzake CITES”, *M.E.R.* 1998, 170-173.

CITES- soorten van bijlage III. Bijlage D: soorten waarvan men overtuigd is dat de internationale handel op Europees niveau in de gaten moet worden gehouden⁴⁴³

Hier geldt ook dat voor gefokte dieren (captive born) in een uitzondering is voorzien; deze dieren kunnen wel verhandeld worden. Vanzelfsprekend gebeurt er hier veel fraude mee⁴⁴⁴.

189. België ondertekende de Conventie in 1973, en ratificeerde CITES in 1981. De interne bepalingen ter implementatie zijn vooreerst neergelegd in de Wet van 28 juli 1981 houdende goedkeuring van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten⁴⁴⁵. De wet geeft een algemene delegatie aan de koning. Aldus wordt de toepassing van CITES en de CITES- verordening verder uitvoerig geregeld in het Koninklijk Besluit van 9 april 2003 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer⁴⁴⁶. Daarin wordt verduidelijkt aan wie en onder welke voorwaarden een afwijking wordt verleend.

Overtredingen op het besluit en op de Europese verordening terzake worden bestraft overeenkomstig de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud⁴⁴⁷. In de Belgische rechtspraak werd onder meer het onder zich hebben en vervoeren van roodhalsganzen, het houden voor verkoop van Moorse landschildpadden en de invoer van Chinese producten die volgens het etiket tijgerbeen bevatten, bestraft⁴⁴⁸.

⁴⁴³ <http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ffwet/wetgeving/wetgeving/CITESverordening/intrtgfwwc01.htm>.

⁴⁴⁴ Zo is er de beruchte Russische firma Zoolex die zogezegd de ‘surplus dieren van dierentuinen’ verhandelt, terwijl de dieren in de praktijk vaak uit het wild afkomstig zijn. Toch staat er vrijwel altijd op hun CITES documenten “born in captivity” (<http://www.animalfrontline.nl/index-nl.php> (geraadpleegd op 2 maart 2009).

⁴⁴⁵ Wet 28 juli 1981 houdende goedkeuring van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, en van de bijlagen, opgemaakt te Washington op 3 maart 1973, alsmede van de wijzigingen van de Overeenkomst, aangenomen te Bonn op 22 juni 1972, *BS* 30 december 1983.

⁴⁴⁶ KB 9 april 2003 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer, *BS* 6 juni 2003.

⁴⁴⁷ Wet 12 juli 1973 op het natuurbehoud, *BS* 11 september 1973.

⁴⁴⁸ Corr. Turnhout 30 juni 1992, onuitg. (Databank Milieurechtspraak Centrum voor Milieurecht Universiteit Gent (D.M.R.) nr. 2369); Corr. Turnhout 16 mei 1994, onuitg.; Corr. Antwerpen 30 november 1994, onuitg. (D.M.R. nr. 4457).

B. Soortenbescherming

190. Sommige dieren kunnen het onderwerp uitmaken van een speciale soortenbeschermingsregeling. Hiervoor gelden dan weer aparte regels die men in acht moet nemen, waardoor men niet zomaar dergelijke diersoorten als huisdier zal kunnen nemen. De wettelijke basis voor de wetgeving inzake soortenbescherming⁴⁴⁹ in Vlaanderen ligt vervat in een reeks nationale en internationale wetteksten⁴⁵⁰.

191. Op Internationaal niveau heeft België een aantal internationale verdragen ondertekend en zich zo geëngageerd om inspanningen te leveren voor het behoud van de biodiversiteit. Belangrijke verdragen die betrekking hebben op het soortenbeleid zijn vooreerst de overeenkomst inzake watergebieden die van internationale betekenis zijn, in het bijzonder als woongebied voor watervogels⁴⁵¹ (de Ramsar-Conventionie).

Verder is er het verdrag inzake het behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk milieu in Europa⁴⁵² (de Bern-conventie). Dit verdrag beoogt het behoud van bedreigde wilde dieren en planten en hun natuurlijk milieu in Europa en het mediterrane gebied. De landen die de conventie ondertekenden, worden geacht alle passende en noodzakelijke maatregelen te nemen om de leefmilieus van in het wild voorkomende dier- en plantensoorten uit de bijlagen van de conventie te beschermen. Ten slotte is er het verdrag inzake de bescherming van trekkende wilde diersoorten⁴⁵³ (de Bonn-Conventionie). Dit internationaal verdrag heeft de bescherming van trekkende soorten en hun habitat tot doel. In het kader van deze conventie kunnen bijkomende overeenkomsten worden afgesloten ter bescherming van bepaalde soorten of soortgroepen. België heeft zich aangesloten bij een aantal van dergelijke overeenkomsten; bijvoorbeeld de overeenkomst betreffende de instandhouding van vleermuizen in Europa⁴⁵⁴ (EUROBATS) en de overeenkomst inzake de bescherming van Afrikaans-Euraziatische trekkende watervogels⁴⁵⁵ (AEWA).

192. Op Europees niveau zijn de Richtlijn 79/409/EEG 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand⁴⁵⁶ (Vogelrichtlijn) en de Richtlijn 92/43/EEG 21 mei 1992 inzake de instandhouding van

⁴⁴⁹ Hierbij is het belang van “rode lijsten” niet te vergeten; rode lijsten zijn lijsten waarop per land de in hun voortbestaan bedreigde dier- en plantensoorten staan. Op de rode lijsten staan, naast de bedreigde soorten, beschermingsmaatregelen om deze soorten weer in aantal te laten toenemen. Doordat overheden en terreinbeherende organisaties bij hun beleid en beheer rekening houden met de rode lijsten, wordt gehoopt dat van de nu bedreigde organismen er over tien jaar een aantal niet meer bedreigd zullen zijn.

⁴⁵⁰ <http://www.soortenbeleid.be/?p=wetgeving>.

⁴⁵¹ Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat, Ramsar, 2 februari 1971, 11 *ILM*, 963; Nederlandse tekst: *BS* 12 april 1979.

⁴⁵² Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 19 september 1979, *UKTS* (1982) 56; Nederlandse tekst: *BS* 29 december 1990.

⁴⁵³ Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, Bonn, 23 juni 1979, 19 *ILM* (1980) 11; Nederlandse tekst: *BS* 29 december 1990.

⁴⁵⁴ Agreement on the Conservation of Bats in Europe, Londen, 4 december 1991, *Misc* (1992), 1.

⁴⁵⁵ Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Water Birds, Den Haag, 16 juni 1995, *Yearbook of International Environment Law*, HANDL, G. (ed.), Oxford, Clarendon Press, 1995, 907.

⁴⁵⁶ Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand, *P.B.L.* 25 maart 1979, afl. 103, 1-8.

de natuurlijke habitats en de wilde fauna en flora⁴⁵⁷ (Habitatrichtlijn) de belangrijkste richtlijnen rond soortenbescherming. De habitatrichtlijn is gericht op het waarborgen van de biologische diversiteit door het in stand houden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna op het Europese grondgebied van de lidstaten van de EU. Aan de lidstaten wordt ondermeer opgelegd om speciale beschermingszones⁴⁵⁸ aan te duiden voor bepaalde habitats en soorten van communautair belang, die worden opgesomd in bijlagen.

193. Op Vlaams niveau kreeg de soortenbescherming op grond van de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud⁴⁵⁹ vorm in drie uitvoeringsbesluiten. Het gaat om het Koninklijk Besluit van 16 februari 1976 houdende maatregelen ter bescherming van bepaalde in het wild groeiende plantensoorten⁴⁶⁰, het Koninklijk Besluit van 22 september 1980 houdende maatregelen van toepassing in het Vlaams Gewest, ter bescherming van bepaalde in het wild levende inheemse diersoorten⁴⁶¹ dat, in tegenstelling tot het voorafgaande uitvoeringsbesluit, alleen maar geldt in het Vlaams Gewest. Het besluit van de Vlaamse regering van 21 april 1993 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten⁴⁶² verbiedt de introductie van niet- inheemse diersoorten behoudens een vergunning. De huidige rechtsgrond voor maatregelen inzake soortbescherming wordt gevormd door een bepaling in het Natuurdecreet.

Voor het houden van bijzondere huisdieren is vooral de Habitatrichtlijn belangrijk. Net als CITES bevat deze richtlijn een aantal bijlagen. In bijlage IV worden de soorten opgesomd die aan strenge richtlijnen onderworpen zijn. Art 12 Habitatrichtlijn stelt namelijk dat het verboden is om exemplaren van soorten uit bijlage IV, die aan de natuur onttrokken zijn in bezit te hebben, te vervoeren, te verhandelen of te ruilen. Uitzondering hierop vormen in gevangenschap geboren exemplaren en exemplaren die legaal aan de natuur onttrokken werden voor het van kracht worden van de richtlijn (dus voor 10 juni 1994). De bewijslast hiervan ligt wel bij de houder.

Het regime van strikte bescherming van art.12 geldt slechts voor het kleine aantal diersoorten die vermeld zijn in bijlage IV, letter a). Opvallend goed vertegenwoordigd hierin zijn reptielsoorten – waaronder heel wat soorten hagedissen – en amfibieënsoorten. Ook alle soorten kleine vleermuizen

⁴⁵⁷ Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna, *Pb.L.* 1992, afl. 206, 1.

⁴⁵⁸ Deze zones worden Habitatrichtlijngebieden genoemd of, met een afkorting SBZ-H (speciale beschermingszones in het kader van de Habitatrichtlijn).

⁴⁵⁹ Wet 12 juli 1973 op het natuurbehoud, *BS* 11 september 1973.

⁴⁶⁰ KB 16 februari 1976 houdende maatregelen ter bescherming van bepaalde in het wild groeiende plantensoorten, *BS* 24 maart 1976.

⁴⁶¹ KB 22 september 1980 houdende maatregelen van toepassing in het Vlaams Gewest, ter bescherming van bepaalde in het wild levende inheemse diersoorten, die niet onder de toepassing vallen van de wetten en besluiten op de jacht, de riviervisserij en de vogelbescherming, *BS* 31 oktober 1980, in het Vlaams Gewest laatst gewijzigd bij B.VI.Reg 13 juli 2001, *BS* 17 augustus 2001.

⁴⁶² B.VI.Reg. 21 april 1993 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten, *BS* 31 juli 1993.

staan erop, naast onder meer de wolf⁴⁶³, de ijsbeer, de otter, de wilde kat, de lynx, de monniksrob, de hamster en de boomkikker. Naar analogie met de gelijkaardige bepalingen van het Verdrag van Bern en van de Vogelrichtlijn, moet worden besloten dat art.12 directe werking heeft⁴⁶⁴.

Vele dieren zoals de lynx ('lynx lynx' en de 'lynx pardina') zijn opgenomen in bijlage IV, evenals bepaalde spinnen (de 'Araneae' en de 'Macrothele calpeiana'). Dit betekent concreet dat men deze dieren dus niet zomaar uit de natuur mag vangen om ze als huisdier te houden.

Zoals hoger gesteld is de soortenbescherming in Vlaanderen vooral geregeld door de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud en haar uitvoeringsbesluiten⁴⁶⁵. Belangrijk hierbij is het Koninklijk Besluit van 22 september 1980 houdende maatregelen van toepassing in het Vlaams Gewest, ter bescherming van bepaalde in het wild levende inheemse diersoorten. Dit KB verleent aan een aantal wilde soorten vermeld in de bijlage⁴⁶⁶ (bepaalde soorten zoogdieren, insecten en spinnen evenals alle soorten reptielen en amfibieën, behalve de groene en de bruine kikker) een volledige bescherming, alsook een gedeeltelijke aan de groene en bruine kikker en de wijngaardslak.

Art 1 van dit KB omvat deze bescherming: "Het is verboden deze diersoorten te bejagen, te vangen om ze in gevangenschap te houden, in gevangenschap te houden of te doden, ongeacht hun ontwikkelingsstadium." Verder geldt er een verbod de woon- of schuilplaatsen van deze diersoorten te beschadigen of met opzet te verstoren. Ten slotte is het ook verboden deze diersoorten, levend of dood, onder welke vorm ook te vervoeren, te verhandelen of kosteloos of tegen betaling af te staan.

Om bepaalde redenen en onder bepaalde voorwaarden is het echter mogelijk afwijkingen te bekomen op deze Vlaamse wetgeving inzake soortenbescherming. Deze kunnen worden toegestaan wanneer het gaat om duidelijk wetenschappelijke of educatieve motieven die terdege worden verantwoord of wanneer maatregelen van algemeen of plaatselijk belang noodzakelijk zijn. Dergelijke afwijkingen dienen te worden aangevraagd bij het Agentschap voor Natuur en Bos⁴⁶⁷.

Samengevat zijn de soorten dieren die het voorwerp uitmaken van de bijlage van het bovenvermeld KB zijn beschermd. Concreet houdt dit in dat het dus verboden is deze (wilde) dieren uit de natuur te vangen en ze als huisdier te gaan houden. Wanneer men dit toch wil, zal men dit via een gestandaardiseerd formulier moeten aanvragen bij het Agentschap voor Natuur en bos die dit slechts om bepaalde redenen en voorwaarden zal toestaan.

⁴⁶³ Behalve de Spaanse populaties ten noorden van de Duero en de Griekse benoorden de 39° breedtegraad.

⁴⁶⁴ G. VAN HOORICK, *Internationaal en Europees Natuurbehoudsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 1997, 238.

⁴⁶⁵ Hierdoor is in het Vlaams Gewest het soortengericht natuurbehoudsrecht sterk versnipperd.

⁴⁶⁶ Op te merken is dat op grond van het Verdrag van Bonn en een onder dit verdrag afgesloten overeenkomst de lijst zou moeten worden uitgebreid met alle kleine walvisachtigen. Ook op grond van het Verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn zouden meer dieren onder de lijst moeten vallen; G. VAN HOORICK, *Juridische aspecten van het natuurbehoud en de landschapszorg*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 590.

⁴⁶⁷ <http://www.soortenbeleid.be/?p=wetgeving>.

C. De Milieuvergunning

194. Het oudste instrument van het milieubeleid is ongetwijfeld de exploitatievergunning. Dit instrument werd reeds in de middeleeuwen toegepast via lokale en vooral stedelijke reglementen. De essentie van het stelsel was dat een reeks milieubelastende activiteiten verboden werd, behoudens wanneer men een vergunning bekam en de voorwaarden ervan naleefde. Gaandeweg ontstonden er in de jaren zestig, zeventig en tachtig nog een reeks andere milieuhygiënische vergunningen (lozingsvergunning, vergunning ter bescherming van het grondwater, enz.), waardoor de exploitatievergunning stilaan aan belang inboette. Vanaf het begin van de jaren negentig werd die tendens opnieuw omgebogen, en werd werk gemaakt van het opnieuw integreren en moderniseren van die verschillende vergunningsstelsels, onder de noemer milieuvergunning.

Ingevolge de staatshervorming van 1980⁴⁶⁸ werd het Vlaams Gewest bevoegd om inzake hinderlijke inrichtingen een eigen autonoom beleid te voeren. Dit beleid kreeg zijn vertaling in het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning⁴⁶⁹. Deze materie wordt nu dus geregeld door dit Milieuvergunningsdecreet samen met zijn uitvoeringsbesluiten VLAREM I⁴⁷⁰ en VLAREM II⁴⁷¹.

Met de inwerkingtreding van het Milieuvergunningsdecreet op 1 september 1991 werd een belangrijke stap gezet in de richting van een meer geïntegreerde vergunningverlening. De belangrijkste vergunningen, relevant vanuit het oogpunt van het milieuhygiënerecht, werden geïntegreerd in één ‘milieuvergunning’. Het betreft meer bepaald de exploitatievergunning, de lozingsvergunning, enz.

De vergunning op het capteren van oppervlaktewater en de diverse vergunningsstelsels in de sfeer van het natuurbehoud⁴⁷² en de landschapsbescherming blijven voorlopig op zichzelf bestaan.

195. De milieuvergunning beoogt eigenlijk een bescherming van de mens en het milieu in het algemeen. Het Milieuvergunningsdecreet geldt (alleen maar) voor inrichtingen (fabrieken, machines, handelingen,...) die voorkomen op een door de Vlaamse Regering opgestelde lijst. Deze inrichtingen of activiteiten worden als ‘hinderlijk’ ervaren en dus onderworpen aan een vorm van controle; de milieuvergunning. Deze inrichtingen die hinderlijk gevonden worden voor de mens of het leefmilieu worden in drie klassen ingedeeld, afhankelijk van de aard en de belangrijkheid van de daaraan verbonden milieueffecten. De meest hinderlijke worden ingedeeld in de eerste klasse. Zij vallen in beginsel onder de bevoegdheid van de bestendige deputatie. De hinderlijke inrichtingen met een minder verregaande impact op het milieu worden ingedeeld in de tweede klasse, die onder de

⁴⁶⁸ Bijzondere wet 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 15 augustus 1980. (hierna verkort *Bijzondere Wet Hervorming Instellingen*).

⁴⁶⁹ Decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunningen, *BS* 17 september 1985.

⁴⁷⁰ B.Vl.Ex. 6 februari 1991, *BS* 26 juni 1991 (hierna verkort VLAREM I).

⁴⁷¹ B.Vl.R. 1 juni 1995 houdende algemene en sectorale bepalingen inzake milieuhygiëne, *BS* 31 juli 1995 (hierna verkort *Vlarem II*).

⁴⁷² Zo heeft men een aparte vergunning nodig wanneer men een niet- inheemse diersoort wil introduceren in de natuur; B.Vl.Reg. 21 april 1993 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten, *BS* 31 juli 1993.

bevoegdheid van het college van burgemeester en schepenen vallen. De derde klasse heeft als kenmerk dat zij bestaat uit inrichtingen en activiteiten die het milieu niet ernstig belasten. Voor deze inrichtingen is geen vergunning nodig: een melding bij het college van burgemeester en schepenen, vooraleer met de exploitatie begonnen wordt, is voldoende⁴⁷³.

196. Zo wordt het houden van bepaalde dieren soms als milieuhinderlijk ondervonden en valt dit dan onder een hinderlijke inrichting. Men bedoelt met inrichting dan een kadastraal perceel (of meerdere) waarop er een onder bijlage 1 van Vlarem I ingedeelde exploitatie plaatsvindt. Exploiteren betekent in de dierenliefhebberij dan het houden, kweken en/of verkopen van dieren in een (permanente) inrichting.

Afhankelijk van hoeveel en welke dieren men houdt, dient men dus verplicht een melding⁴⁷⁴ te doen (inrichting klasse 3) of een milieuvergunning (meestal van klasse 2, uitzonderlijk klasse 1) aan te vragen⁴⁷⁵.

Concreet dient dus gekeken te worden naar bijlage 1 van VLAREM I waar er onder rubriek 9 allerlei dieren zijn ondergebracht die onder de dierenliefhebberijen vallen.

197. Zo bepaalt art. 9.2.2.a. bijlage 1 VLAREM I dat alle uitheemse zoogdieren vanaf 1 dier (met uitzondering van deze in 9.2.2.e⁴⁷⁶) behoren tot klasse 2. Een uitheemse lynx valt hier bijvoorbeeld onder. Verder stelt art. 9.2.2.b. dat inrichtingen waar gifslangen en krokodillen, vanaf 1 dier worden gehouden of verhandeld tot klasse 2 behoren. Dit betekent dat wanneer men een gifslang wil houden, men hiervoor een vergunning klasse 2 zal moeten aanvragen. Zo moet je bijvoorbeeld ook vanaf één reptiel al melding doen en vanaf dertig reptielen een vergunning klasse 2 aanvragen⁴⁷⁷. Ten slotte bepaalt 9.2.2.c. dat alle andere niet in sub a) of sub b) vermelde diersoorten die door hun agressiviteit, giftigheid of gedrag een gevaar inhouden (schorpioenen, zwarte weduwe, enz.) vanaf 1 dier ook tot klasse 2 behoren.

198. Wie dus dergelijk bijzonder huisdier wil houden, zal een passende vergunning moeten aanvragen bij het College van Burgemeester en Schepenen van zijn gemeente. Deze vergunning kan geweigerd of toegestaan worden; pas bij verlenen van de vergunning zal men zijn bijzonder huisdier kunnen houden, overeenkomstig de erin vermelde voorwaarden. Op te merken is dat CITES en deze Milieuvergunning op zich niets met elkaar te maken hebben; het is dus niet omdat men in orde is met de benodigde CITES- papieren, dat men onvoorwaardelijk een milieuvergunning zal toegekend

⁴⁷³ L. LAVRYSEN, *Handboek Milieurecht*, Mechelen, Kluwer, 2006, XV, 389.

⁴⁷⁴ Dit betekent het meldingsformulier indienen bij het College van Burgemeester en Schepenen. Vanaf het ogenblik dat men dit gedaan heeft is men in orde. Men kan een melding niet weigeren. Men houdt er best wel rekening mee dat meldingen niet altijd gratis zijn. De prijs wisselt van gemeente tot gemeente. Het is een éénmalige contantbelasting die men heft op sommige administratieve handelingen.

⁴⁷⁵ <http://www.terravzw.org/nederlands/wetgeving.htm>.

⁴⁷⁶ Dit zijn voornamelijk knaagdieren zoals de stekelmuis, de cavia, hamster of eekhoorn.

⁴⁷⁷ Handig te weten is dat schildpadden een uitzondering vormen en niet meldings- of vergunningsplichtig zijn.

krijgen. Of omgekeerd; het is niet omdat een bepaalde diersoort niet vergunningsplichtig is, dat men geen geldige CITES documenten zou nodig hebben.

199. In verband met honden en katten, heeft iemand die slechts enkele viervoeters bezit of een paar poezen lopen heeft geen vergunning nodig. Slechts vanaf 10 honden (art. 9.9.2° bijlage 1 VLAREM I) en 50 katten (art. 9.7 bijlage 1 VLAREM I) is men vergunningsplichtig (klasse 2). Dit heeft echter al meermaals geleid tot totaal uit de hand gelopen drama's met mensen die eigenlijk tegen zichzelf beschermd moeten worden. Dieren houden is geen absoluut recht. Mensen moeten ontmoedigd worden om onbeheersbare aantallen gezelschapsdieren te houden. In het geval van katten kan dit bijvoorbeeld ernstige dierenwelzijnsproblemen opleveren (conflicten, verwondingen, verspreiding van ziekten door te hoge concentratie van dieren), maar ook vaak hygiënische en sanitaire rampen tot gevolg hebben. Getuigt het trouwens van echte dierenliefde om op een klein appartementje bijvoorbeeld een dertigtal katten te houden? Omdat die persoon in kwestie nu eenmaal van katten 'houdt'?⁴⁷⁸ Daarom zou het aangeraden zijn om een vergunningsplicht vanaf 5 honden en vanaf 10 katten in te voeren. Dit laat toe om sneller op te treden in geval van problemen, in plaats van zoals nu vaak gebeurt, alles op zijn beloop te laten.⁴⁷⁹

§3. Ratio Legis

200. Het is goed dat men de keuzevrijheid van particulieren aan banden gelegd heeft in verband met welk huisdier men eventjes als zijn troetel kiest. Het houden van huisdieren mag immers niet zomaar gebaseerd zijn op een grillige ingeving van een onnadenkende particulier. Sommige dieren zijn namelijk ernstig bedreigde diersoorten waarmee uiterst omzichtig omgesprongen dient te worden.⁴⁸⁰ Het is dan ook goed dat dit zijn weerslag vindt in reglementering op verschillende niveaus. Het zal dan ook vaak voorkomen dat men een dier niet zal kunnen aanschaffen doordat het houden ervan in strijd is met bepaalde regelgeving of dat er ergens een bepaalde aanvraag geweigerd werd.

201. Deze waslijst van regeltjes en procedures wil het adagium 'bezint eer ge begint' bij de mensen inprenten. Want naast het feit dat slechts weinig mensen weten dat er zoveel administratieve rompslomp bij komt kijken, is er vaak onwetendheid over het houden van het dier zelf⁴⁸¹. Het houden van exoten door particulieren is namelijk geen sinecure. Naast de moeilijkheden die zich stellen in verband met geschikte huisvesting of voeding ontstaan er vaak allerlei problemen zodat men op den duur het exotische, veeleisende dier niet meer de baas kan. De papegaai plukt zich kaal en terroriseert het gezin met oorverdovend gekrijs of het babytjertje is plots niet meer het schattige poesje van

⁴⁷⁸ M. BOER, "Dierenbescherming is goed, doch men mag niet overdrijven...", juli 1998, <http://www.vvdb.be/>.

⁴⁷⁹ <http://www.gaia.be/>.

⁴⁸⁰ D. WILKENS, *Animal Welfare in Europe, European Legislation and concerns*, Den Haag, Kluwer Law International, 1997, 84.

⁴⁸¹ Uiteraard zijn hier uitzonderingen op en zijn er mensen die wel degelijk goed geïnformeerd zijn en zich gepassioneerd met hun dierenhobby bezighouden uit liefde voor hun dier.

enkele maanden geleden, maar een beest van 200 kilo, dat zes tot negen kilo vlees per dag verslindt⁴⁸². Dumping in opvangcentra is dan vaak het gevolg, waarmee deze reeds drukke organisaties zo jaarlijks opgescheept worden met zieke of verwaarloosde dieren die jarenlang kommer en kwel hebben moeten doorstaan in een totaal ongeschikte omgeving. Deze moeten vaak niet alleen lichamelijk, maar ook psychisch herstellen vooraleer men ze een plaatsje kan geven in een geschikt reservaat. Terug leren hun eigen voedsel te vinden, terug met hun soortgenoten leren samenleven, enz. Terwijl ze in de eerste plaats hun natuurlijke leefomgeving nooit hadden mogen verlaten.

202. Erger kan het, als deze dieren ontsnappen of gewoon gedumpt worden in de vrije natuur. Naast het feit dat ze hun vrijheid dan dikwijls met de dood bekopen, vormen ze vaak een grote bedreiging voor de inheemse fauna.

203. De positieve lijst was dan ook een absolute noodzaak om paal en perk te stellen aan de wantoestanden die reeds tientallen jaren heersten in ons land. Ontelbare apen, tijgers, wolven, wasberen en andere wilde exotische zoogdieren, overleefden vooreerst de totaal ontoereikende, ellendige leefomstandigheden niet waarin ze gehouden werden. Bepaalde gevangenschapomstandigheden kunnen een erg kwalijke impact op het geestelijk gestel van dieren hebben dat ze zich zo verward kunnen gaan gedragen dat dit tot chronische ziekelijke reacties kan leiden. Dieren kunnen zich dan niet alleen stierlijk, maar in dit geval ook letterlijk dood vervelen⁴⁸³. Ontelbaar waren ook de wilde, exotische dieren, die in beslag genomen werden bij volslagen incompetenten particulieren.

204. In verband met deze incompetenten particulieren kan men zich tevens vragen stellen over hun voorafgaand denkpatroon. Het concept om wilde dieren als huisdieren te zien *an sich*, is namelijk nogal bedenkelijk. Mensen die menen dat men alle dieren zomaar als huisdier kan houden, net zoals een hond of een kat, vergissen zich. Sommige dieren passen zich nu eenmaal beter aan met het leven met de mens, dan anderen. De conventionele huisdieren, zoals we die normaal kennen, hebben bijna allemaal gemeen dat ze gedomesticeerde dieren zijn. Dit betekent dat er een lange periode heel gericht met ze gefokt is geweest op bepaalde gewenste eigenschappen voor de mens. Een gedomesticeerd dier is dan ook anders dan zijn wilde soortgenoot.⁴⁸⁴ Hoe langer dat er met een soort gefokt is, hoe meer ze gaan afwijken van hun wilde soortgenoten. Zo verschilt een poedel enorm van het dier waar hij oorspronkelijk van afstamt, de wolf. Bij hondenrassen die dicht bij de wolf staan, zoals de Duitse herder, is de wolf nog veel zichtbaarder. Niet alleen in het uiterlijk, maar ook in hun gedrag en hun bewegingen. Er is dus heel wat tijd over gegaan om van het wilde dier een gedomesticeerd dier te maken, dat zich dan leent tot huisdier. Wanneer men nu bruusk een wilde diersoort bij de mens laat

⁴⁸² <http://www.animalfrontline.nl/index-nl.php>. (geraadpleegd op 2 maart 2009).

⁴⁸³ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 149.

⁴⁸⁴ Zie *supra*.

leven, levert dit problemen op. Zo ontwikkelen wilde dieren zich niet tot goede huisdieren, ook niet als zij van jongs af aan door mensen worden grootgebracht. Deze jonge dieren zullen zich in het begin dan wel met mensen conformeren, maar zo'n vroege isolatie van het moederdier zal bijna altijd leiden tot sociaal verknipte dieren op latere leeftijd. Bij het volwassen worden zal de wilde aard vaak weer boven komen. Dit uit zich dan dikwijls in agressief gedrag. Andere dieren worden schuw of vernielzuchtig, anderen soms overdreven afhankelijk. Vrijlaten is dan voor deze halftamme dieren geen optie meer omdat ze verschillende vaardigheden missen om zich in de natuur te redden⁴⁸⁵.

205. Daarnaast dient men zich ook af te vragen waarom men precies een wild dier als huisdier wil gaan houden. Vaak spelen factoren als de aaibaarheid van het dier (een tijger als een soort van grote koddige poes zien) of de exclusiviteit (dit hebben de burens nog niet) met een hierbij horende sociale status een belangrijke rol. Maar kunnen deze eigenbelangen van de koper werkelijk domineren op de gevolgen voor het dier en de gevaren voor de soort? Want door het houden van deze dieren, houdt men namelijk de handel in deze bedreigde diersoorten in stand. Naast de gevaren voor het uitsterven van de soort, is het ook algemeen bekend dat het vangen en/of fokken⁴⁸⁶, en het langdurig transporteren van exotische dieren in meer of mindere mate welzijnsproblemen bij deze dieren veroorzaakt. Een groot aantal dieren sterft zelf louter en alleen door deze handel. Naast de methodes van het vangen is de stressfactor, ondervoeding of uitdroging en de verstikking of verplettering door te kleine kooien hiervan de grootste oorzaak.⁴⁸⁷

Omdat de Belgische positieflijst onder andere deze verwoestende handel in wilde dieren serieus terugdringt, wordt deze lijst hieromtrent als voorbeeld gezien voor andere landen. Want wilde dieren horen thuis in de natuur en alleen daar: niet in de handel en zeker niet in een kooi⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ <http://www.sophia-vereeniging.nl/pages/actualiteit/blog/wild-dier-naar-huisdier.html>. (geraadpleegd op 10 maart 2009).

⁴⁸⁶ Op te merken valt dat sommige fokkers zich als natuurbeschermers zien, omdat ze door de kweek ervoor zorgen dat er niet zoveel dieren uit het wild hoeven te komen. Hiertegen kan echter worden opgeworpen dat vooreerst deze dieren niet meer gelijk zijn aan hun soortgenoten in de vrije natuur. Vervolgens is het juist doordat er dierenverzamelaars bestaan dat er zoveel diersoorten met uitsterven bedreigd zijn. Zie B. DE DECKER, *Invoer en doorvoer van wildgevangen bedreigde diersoorten*, licentiescriptie Criminologische wetenschappen Ugent, 1992-1993, 31.

⁴⁸⁷ B. DE DECKER, *Invoer en doorvoer van wildgevangen bedreigde diersoorten*, licentiescriptie Criminologische wetenschappen Ugent, 1992-1993, 61.

⁴⁸⁸ VAN DER STRAETEN, E., "De mens en uit het wild afkomstige dieren" in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 179.

Hoofdstuk 2. Dierenwelzijn tijdens het houden

§1. Algemeen

A. Basisartikelen

206. Het welzijn van huisdieren wordt gedurende de grootste tijd van hun leven vooral gewaarborgd door de vangnetartikelen art. 1 en 4 van de Dierenwelzijnswet. In Nederland kent men een gelijkaardige bescherming via respectievelijk art. 36 en art. 37 Gwwd.

Art.1 Dierenwelzijnwet: *“Niemand mag, uitgezonderd bij overmacht, handelingen plegen die niet door deze wet zijn voorzien en waardoor een dier zonder noodzaak omkomt of zonder noodzaak een verminking, een letsel, of pijn ondergaat.”*

Art. 36 Gwwd: *“1.Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.”*

Art. 4 Dierenwelzijnswet: *“§ 1. Ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier een in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domestikatie, aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen.*

§ 2. Niemand mag de bewegingsvrijheid van het dier dat hij houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, zodanig beperken dat het aan vermijdbare pijnen, lijden of letsels is blootgesteld.

Wanneer een dier gewoonlijk of voortdurend wordt vastgemaakt of opgesloten, moet het voldoende ruimte en bewegingsvrijheid krijgen, in overeenstemming met zijn fysiologische en ethologische behoeften.

§ 3. De verlichting, de temperatuur, de vochtigheidsgraad, de verluchting, de luchtcirculatie en de overige milieuvorwaarden van het verblijf der dieren moeten overeenstemmen met de fysiologische en ethologische behoeften van de soort.”⁴⁸⁹

Art. 37 Gwwd: *“Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.”*

⁴⁸⁹ Het volledige artikel bevat nog de onderdelen 4 § en 5 §.

207. Zoals opvalt, beogen deze quasi gelijkaardige artikelen het gezamenlijke doel om dieren respectievelijk te beschermen of om hun welzijn te waarborgen. Om deze reden worden ze hier samen besproken.

208. Art. 1 Dierenwelzijnswet werd onlangs – in 2007 – nog gewijzigd. Het stelde vroeger: “niemand mag *wetens* handelingen plegen die niet door deze wet zijn voorzien en *die tot doel hebben* dat een dier *nutteloos omkomt of nutteloos* een vermindering, een letsel of pijn ondergaat.” Aanleiding hiervoor was de controversiële uitspraak van het Hof van Beroep van Antwerpen van 8 november 2006 die stelde dat, hoewel de gedraging ‘seks met honden’ moreel afkeurenswaardig was, een lezing van de wet van 14 augustus 1986 niet toeliet om dergelijke gedragingen strafrechtelijk te veroordelen. Zo oordeelde het Hof dat het bijzondere opzet *in casu* niet aanwezig was zodat de dader niet gestraft kon worden, ook al bevestigde een rapport van de dierarts dat er sprake was van verwondingen. Onthutsende reacties bij enkele diervriendelijke politici zorgden voor amendementen in een wetsontwerp⁴⁹⁰ zodat art. 1 gewijzigd werd. De mogelijks tot interpretatieproblemen leidende termen van het oude artikel (“wetens” – betekent dit ‘opzettelijk’, ‘bij volle bewustzijn’? – “die tot doel hebben” – moet dit geïnterpreteerd worden als bijzonder opzet? – en “nutteloos” – moet dit geïnterpreteerd worden als ‘onnodig’, of daarentegen eerder als ‘geen nut hebbend voor wie de handeling stelt’?) werden daarom in de nieuwe formulering geweerd. De exceptie voor overmacht werd ingevoegd om te voorkomen dat er problemen zouden ontstaan wanneer bijvoorbeeld een dier bij een verkeersongeval gedood zou worden^{491,492}. Dit was een belangrijke verbetering waardoor dierenmishandeling veel efficiënter beteugeld kon worden⁴⁹³.

209. Volledigheidshalve valt op te merken dat Nederland al vroeg specifieke regelgeving kende die het welzijn van waakhonden beoogde en nog steeds beoogt. Zo worden in het Besluit van 19 december 1962⁴⁹⁴ uitdrukkelijke eisen gesteld voor het houden van een waak of heemhond. Deze hebben betrekking op honden die aan een ketting zijn vastgelegd of in een ren zijn ingesloten. Zo stelt Art 2 dat de ketting minimaal twee meter lang moet zijn en dat de hond over een tocht- en vochtvrij hok dient te beschikken. Ook moet de hond voortdurend de mogelijkheid hebben zijn dorst te lessen via

⁴⁹⁰ Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling, *Parl.St.* Kamer 2006-2007, nr. 51-2823/004.

⁴⁹¹ Aangezien de strafbaarstelling van artikel 35, tweede lid Dierenwelzijnswet gedragingen bestrafte die strijdig waren met de handelswijze voorgeschreven door art. 1, moest er ook hier een nieuwe formulering komen. Zie *infra*.

⁴⁹² V. DE SOUTER, “Een strengere strafrechtelijke aanpak van seksuele betrekkingen met dieren”, *TVW* 2007, afl. 4, 445-447.

⁴⁹³ GAIA, “Kamer verbiedt seks met dieren en verdubbelt gevangenisstraf voor dierenmishandeling”, GAIA nieuwsarchief, 9 februari 2007, <http://www.gaia.be/>.

⁴⁹⁴ Besluit van 19 december 1962, houdende regelen, ter uitvoering van art. 1 van de Wet op de dierenbescherming, inzake het houden van een waak- of heemhond, *Stb.* 1962, 585.

een schone drinkbak met vers water⁴⁹⁵. Hoewel het besluit slechts minimumeisen bevat en het aantal kettinghonden sterk verminderd is ten opzichte van vroeger, geeft het inspecteurs wel wettelijke aanknopingspunten om op te treden tegen wantoestanden. België kent dergelijke specifiek uitvoeringsbesluit niet, maar deze bescherming kan uit het meer uitgewerkte art. 4, §2, tweede lid afgelezen worden.

B. Onderscheid

210. Deze artikelen worden in de rechtspraak vaak samen of door elkaar gebruikt wanneer men iemand juridisch wil vervolgen voor dierenmishandeling. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een vonnis van de correctionele rechtbank van Oudenaarde van 25 maart 2010⁴⁹⁶. Zo probeerden het Openbaar Ministerie en de burgerlijke partij GAIA in het bovengenoemde hondenseks- arrest van 8 november 2006⁴⁹⁷ het strafbaar karakter van de aangeklaagde gedragingen aan te tonen op basis van deze twee artikelen samen. Het Hof ging hierbij dieper in op de twee artikelen om zijn uitspraak te staven. Want er is wel degelijk een verschil.

211. Terwijl in beide artikelen het lijdend voorwerp ‘een (individueel) dier’ is en overtreding van beide artikelen kan worden aangenomen als dieren iets is aangedaan, zijn art. 1 Dierenwelzijnswet en art. 36 Gwwd voornamelijk bedoeld tegen pure dierenmishandeling zoals die reeds vroeger verboden was. Terwijl art.4 Dierenwelzijnswet en art. 37 Gwwd meer doelen op het nieuwe begrip van dierenwelzijn. De nadruk ligt hier op een goede huisvesting en de nodige verzorging die men dient te verschaffen zodat de term verwaarlozing opduikt.⁴⁹⁸ Een duidelijk verschil ligt ook bij diegene tot wie het artikel gericht is: bij de eerste artikelen is dit iedereen, bij de laatste is dit de houder (of verzorger) van het dier. In België is art. 1 bovendien als een verbod geformuleerd, terwijl art. 4 een gebodsbepaling uitmaakt.

212. In een enkel geval is er duidelijk sprake van letsel veroorzaakt door een derde. Zo valt iemand die zonder noodzaak zomaar een hond neerschiet die zich op zijn erf bevindt, duidelijk onder het verbod van dierenmishandeling van art. 1 Dierenwelzijnswet⁴⁹⁹. In een vonnis van de correctionele rechtbank van Ieper werd het herhaaldelijk toedienen, zonder enige noodzaak en zonder dat er sprake was van overmacht, van hevige schoppen en stampen tegen een hond waardoor deze aan zijn

⁴⁹⁵ Art. 2, 7° Besluit van 19 december 1962, houdende regelen, ter uitvoering van art. 1 van de Wet op de dierenbescherming, inzake het houden van een waak- of heemhond, *Stb.* 1962, 585.

⁴⁹⁶ Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

⁴⁹⁷ Antwerpen 8 november 2006, *JT* 2007, afl. 6264, 287.

⁴⁹⁸ X, “Aalstenaar zwaar gestraft voor verwaarlozing van ezels en schapen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 20 januari 2010, <https://portal.health.fgov.be>.

⁴⁹⁹ Antwerpen 27 februari 1992, *RW* 1991-92, 1326.

verwondingen stierf, tevens gezien als strafbare dierenmishandeling⁵⁰⁰. Tot eenzelfde conclusie van dierenmishandeling op art. 36.1 Gwwd kwam de Nederlandse rechtbank⁵⁰¹ wanneer een wildebras furieus het Maltezer leeuwje van zijn buurvrouw tegen de bank schopte, waardoor het blind werd aan zijn linkeroog.⁵⁰²

213. In verreweg de meeste gevallen is de verdachte echter de houder van een dier of dieren. En in die gevallen kan een continuüm worden gesuggereerd tussen mishandeling en verwaarlozing⁵⁰³. Zo spreekt de politierechter van Groningen van “zodanig ernstige verwaarlozing dat bij die dieren pijn of letsel is veroorzaakt dan wel dat hun gezondheid of welzijn daardoor is benadeeld”⁵⁰⁴. Om dit continuüm evenwel te bereiken en het stadium van verwaarlozing te overstijgen tot dierenmishandeling is echter een nauwkeurige omschrijving van de conditie van de afzonderlijke dieren nodig. Dit was er *in casu* niet. De verklaringen van de dierenartsen waaruit bleek dat er aan zeventien ondervoede paarden en zes honden duidelijk de nodige verzorging onthouden was, spraken evenwel boekdelen om tot een veroordeling van art. 37 Gwwd te komen. Maar voor een veroordeling op grond van artikel 36, lid 1 Gwwd was echter een nauwkeurigere omschrijving van de conditie van de afzonderlijke dieren vereist. De rechter verwierp dus de primaire tenlastelegging van overtreding van art. 36 lid 1 Gwwd, maar acht de secundaire tenlastelegging van art. 37 wel overvloedig bewezen. Het primair ten laste leggen van art. 36 en slechts secundair van art. 37, bewijst des te meer de verwarring rond deze twee artikelen. Met deze uitspraak werd evenwel een interessante suggestie aangereikt om aan deze juridische spraakverwarring een einde te maken.

214. Toch is dit nog niet het geval en heerst er vaak nog onduidelijkheid betreffende de inhoud van deze artikelen. Dit bewijst het vervolg van vorige zaak van de zeventien ondervoede paarden en zes honden. De aldus veroordeelde paardenhandelaar was tegen dit vonnis van de politierechter in hoger beroep gegaan en dit heeft voor hem goed uitgepakt. Het Hof had namelijk een heel andere mening over deze zaak dan de rechtbank⁵⁰⁵. Het Hof vernietigde het vonnis en sprak de paardenhandelaar vrij van art. 37 Gwwd omdat het alleen bewezen achtte dat de dieren er *op* de dag van inbeslagname onverzorgd en ondervoed uitzagen.⁵⁰⁶ De verklaringen van de dierenartsen leverden volgens het Hof geen wettig en overtuigend bewijs om de toestand van de dieren *voor* deze datum als verwaarloosd te beschrijven. Een onbegrijpelijk, wraakroepend en bijna oliedom arrest van het Hof waarbij het voorbij gaat aan het feit dat verwaarlozing te beschouwen is als een proces dat weken, maanden en soms jaren

⁵⁰⁰ Corr. Ieper (9de k.) 8 december 2008, RW 2008-09, afl. 38, 1614.

⁵⁰¹ Rechtbank Almelo 24 juni 2004, nr. 08/010078-04.

⁵⁰² N. EVERTSEN, “Man schopt hond: Maltezer leeuwje mishandeld”, 20 mei 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁰³ N. EVERTSEN, “Veroordeling op grond van artikel 36 Gwwd aan concrete eis gebonden”, 1 juni 2006,

<http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁰⁴ Rechtbank Groningen 27 maart 2006, nr. 18/053047-04.

⁵⁰⁵ S. DE JONG, “Inbeslaggenomen paarden en honden toch terug naar eigenaar?”, 7 juni 2007,

<http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁰⁶ Gerechtshof Leeuwarden 23 maart 2007, nr 24-000875-06, LJN-nr. BA1406.

kan duren⁵⁰⁷. Gelukkig fronste ook de Hoge Raad zijn wenkbrauwen en wees de zaak terug naar het Gerechtshof te Leeuwarden⁵⁰⁸. Deze besliste dan uiteindelijk toch dat verdachte een aantal paarden had verwaarloosd, maar sprak verdachte vrij van verwaarlozing van zijn honden.

215. Dat deze materie juridisch niet helemaal helder is, blijkt ook uit een zaak waarbij een naakte man onder invloed van drugs zijn hond op gruwelijke wijze doodde met mes en schaar om aan een ingebeelde Apocalyps te ontsnappen. Hoewel de officier van justitie hem art. 36, 1 Gwwd ten laste legde, was dit volgens de raadvrouw van de verdachte helemaal niet correct. Volgens haar was er geen sprake van dierenmishandeling, maar van het doden van een dier op grond van artikel 44 van de Gwwd. Het enige wat haar cliënt had gedaan was het doorsnijden van de keel van zijn eigen hond. Dit zou geen dierenmishandeling zijn, want het opzet was niet gericht op het toebrengen van onnodig letsel, maar op het doden van de hond. Gelukkig ging de rechter hierin niet mee en veroordeelde de beklaagde op grond van artikel 36 Gwwd⁵⁰⁹. Wat hierbij tevens opvalt, is dat juristen de wetgeving rondom dierenwelzijn niet altijd goed lijken te kennen. Zo paste de advocate het gebruik van het bestanddeel opzet in de kwalificatie toe, terwijl dit helemaal niet noodzakelijk was, omdat het geen onderdeel meer uitmaakt van het dierenmishandelingsartikel. Het verweer dat de advocate aanvoerde, namelijk dat het opzet van de man niet gericht was op het mishandelen van zijn hond maar op het doden, trof daardoor ook geen doel. Ook de kennis van de rechtbank laat soms te wensen over. Zo werd het verweer *in casu* verworpen op grond van het feit dat het opgeworpen artikel 44 Gwwd slechts gericht is op het doden van dieren ter consumptie en bereiding. In de toelichting op het Besluit doden van dieren⁵¹⁰ valt echter te lezen, dat vanuit dierenwelzijnsoverwegingen ervoor gekozen is om een aantal normen ten aanzien van het slachten en doden van dieren ook van toepassing te laten zijn op andere dan productiedieren⁵¹¹. De veroordeling op basis van art. 36 Gwwd was uiteraard echter wel terecht.

216. Maar dit artikel wordt niet altijd gebruikt om gruwelijke dierenmishandeling te veroordelen. Zo legde de officier van justitie de ‘beul van Twente’ – die verschillende paarden, pony’s en schapen met messen neerstak waarna hij hun geslachtsdelen wegsneed – een vreemde keuze van artikelen ten laste voor deze dierenmishandelingen⁵¹². Primair diefstal van delen van een dier op basis van artikel 310 Sr. (diefstal). Subsidiair beschadiging op basis van artikel 350 Sr. dat stelt: “ 1. Hij die opzettelijk en

⁵⁰⁷ N. EVERTSEN, “Verwaarlozing: toch niet van de ene op de andere dag”, 12 maart 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁰⁸ Hoge Raad 17 februari 2009, nr. 07/10690, LJN-nr. BG8955.

⁵⁰⁹ Rechtbank Amsterdam 31 oktober 2007, LJN-nr. BB6851.

⁵¹⁰ Dit *Besluit welzijn productiedieren* is voor vele soorten dieren in de intensieve veehouderij vooraan het meest specifieke beschermingsbesluit (N. EVERTSEN, “Grenzen aan de menselijke zwakheid”, 13 december 2007, <http://www.lawandroar.nl/>).

⁵¹¹ S. DE JONG, “Een hond de keel doorsnijden: doding of mishandeling?”, 13 december 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵¹² Op te merken valt wel dat het mishandelingen van de dieren wat naar de achtergrond werd geschoven omdat hij ook een zwerver neerstak en drie andere mensen probeerde te vermoorden.

wederrechtelijk enig goed dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort, vernielt, beschadigt, onbruikbaar maakt of wegmaakt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie. 2. Gelijke straf wordt toegepast op hem die opzettelijk en wederrechtelijk een dier dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort, doodt, beschadigt, onbruikbaar maakt of wegmaakt.” In deze zaak is dus niet eens het voor dierenmishandeling speciaal in het leven geroepen art. 36 Gwwd gebruikt. Want artikel 350 Sr. heeft een geheel andere rechtsgrond dan art. 36. Het beschermt niet het dier zelf tegen handelen van de mens, maar het dier als eigendom van de mens. Ook het Belgisch Strafwetboek kent een hoofdstuk ‘ombrengen van dieren’⁵¹³ onder de misdrijven tegen eigendommen. Hierdoor genieten de dieren maar een indirecte bescherming⁵¹⁴. Hoewel dit uit pragmatische overwegingen gebeurde en de dierenbeul uiteindelijk wel is veroordeeld, is het toch jammer dat hierdoor weinig aandacht besteed is aan het leed wat de dieren zelf was aangedaan. Een tenlastelegging van art. 350 Sr. cumulatief met art. 36 Gwwd was hierdoor wenselijker geweest⁵¹⁵.

Dit gebeurde bijvoorbeeld in een recent vonnis waarbij een man geitjes en lammetjes met een keukenmes doormidden had gekliefd waarna hij de halve dieren met ziekelijke trots op picknicktafels tentoonstelde, zodanig neergelegd dat de buikholve – met de daaruit hangende darmen – voor het publiek goed zichtbaar waren. Vaak vergezeld van teksten zoals: ‘Een schaap of geit mishandelen is leuk. Probeer geen slagaders te raken, want dan bloedt hij snel dood, het schaap moet tenslotte wel lijden’. Het toebrengen van een steekwond bij een geit, waarna die geit nog enkele uren leefde, leverde *in casu* een overtreding van artikel 36, eerste lid Gwwd op. In de overige aanvallen op dieren zag de rechter eendaadse samenloop van opzettelijke en wederrechtelijk een dier doden, dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort (art. 350 Sr, lid 2) en diefstal van vee uit de weide (ar. 311 Sr., lid 1 onder 1°)⁵¹⁶.

217. Bovenstaande toont aan dat het wel degelijk belangrijk kan zijn hoe men dierenmishandeling vervolgt. Vooral wanneer de dood hierop volgt. In laatstgenoemd vonnis werd aldus kennelijk een onderscheid gemaakt naar de duur van het lijden: het onnodig pijn en letsel veroorzaken bij een geitje, dat gedurende twaalf uur buitengewoon had geleden voordat het stierf, was een overtreding van artikel 36 Gwwd; het op afschuwwekkende wijze doden van dieren, door deze levend doormidden te snijden, was een overtreding van art. 350, tweede lid Sr. Naast het feit dat dit voor de sanctienorm iets uitmaakt (ten hoogste drie, respectievelijk ten hoogste twee jaren gevangenisstraf) heeft deze rechter gesteld dat voor hem het relatief snel doden van dieren (zodat ze niet aan langdurige pijn worden blootgesteld) nog steeds niet onder een zelfstandig delictomschrijving valt.

⁵¹³ Art. 538 e.v. Sw.

⁵¹⁴ N. EVERTSEN, T. HORST en S. DE JONG, “Wat is er mis met de Nota Dierenwelzijn?”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵¹⁵ S. DE JONG, “De ‘Beul van Twente’”, 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵¹⁶ Rechtbank’s- Gravenhage 7 april 2010, nr. 09/753627-09, LJN-nr. BM0302.

Dit is geen louter academische kwestie, nu in Nederland het voorstel voor de Wet dieren wel een verbod kent op het doden van dieren ‘behorend tot bij Algemene Maatregel van Bestuur aangewezen diersoorten of diercategorieën’. Vooralsnog zijn cavia’s, muizen, ratten, duiven, honden en katten aangewezen. Een dergelijk artikel had de aanzet kunnen vormen tot een andere manier om mishandelen en doden van dieren te ‘waarderen’. De wetgever had duidelijk kunnen maken dat handhavers niet hoeven uit te wijken naar art. 350 Sr., dat het er niet om gaat dat een dier als zaak, als eigendom van wie dan ook beschadigd of gedood is. Dergelijke gedragingen dienen te worden bestraft vanwege het slachtoffer, een dier, een wezen met intrinsieke waarde en bewustzijn en gevoel⁵¹⁷.

218. Hoewel dergelijk onderscheid tussen veroordeling op grond van art. 36 Gwwd of art. 350 Sr dus wel relevant kan blijken in de praktijk, is de juridische woordenstrijd zoals in het begin gesteld tussen art. 36 of art. 37 Gwwd (respectievelijk art. 1 en art. 4 Dierenwelzijnswet) minder gewichtig. Wie dieren mishandelt of verwaarloost moet gestraft worden. Op basis van welk artikel maakt nu niet zo’n hemelsbreed verschil⁵¹⁸. Wanneer men zijn logisch verstand laat reflecteren op de opstelling van de woordkeuze van de artikelen zelf, stelt er zich trouwens niet zo snel een probleem. Toch blijkt niet iedereen altijd van dergelijk inzicht begiftigd. Zo besefte een paardenhoudster alle commotie niet die door buurtbewoners gemaakt werd omtrent de erbarmelijke omstandigheden waaronder haar paarden al jaren moesten leven. De paarden waren gehuisvest in een paddock met een zeecontainer. Het oppervlak van deze paddock bestond uit een tot 30 centimeter dikke laag modder, mest en water. Ook de zeecontainer die als schuilplaats en onderdak moest dienen, stond in de modder en ook in die ruimte was er voor de dieren geen gelegenheid om droog te staan of te liggen. Verdachte verklaarde zich ervan bewust te zijn dat haar paarden voortdurend in de zware drab stonden, maar dat dit voor de dieren niet nadelig was. Ook de huisvesting van de dieren was haars inziens voldoende. Verder verklaarde ze het gewoon niet eens te zijn met de Gwwd waar deze wet vereist dat voor dieren een schone en droge plaats ter beschikking dient te zijn. De rechter stelde daarom duidelijk orde op zaken. Naar het oordeel van de rechtbank was er wel degelijk sprake van overtreding van artikel 37 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. Onder verzorging, zoals in dit artikel opgenomen, valt zonder meer te verstaan: het voorzien in goede omstandigheden waarin dieren worden gehouden en zijn ondergebracht⁵¹⁹. Het vochtige en smerige terrein waar verdachte haar paarden hield kon volgens de rechtbank duidelijk niet als zodanig aangemerkt worden zodat verdachte veroordeeld werd voor dierenverwaarlozing⁵²⁰. Zoals bij het hoofdstuk van kwekers behandeld⁵²¹, veroordeelde ook een Belgische rechter duidelijk de kweker die zijn dieren onvoldoende verzorgde.^{522 523}

⁵¹⁷ N. EVERTSEN, “Weer een seriemoordenaar van dieren”, 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵¹⁸ Zie art. 35 en 36 Dierenwelzijnswet en art. 121 en 122 Gwwd.

⁵¹⁹ S. KLOK, “Beruchte paardenhoudster uit Voorburg krijgt voorwaardelijke gevangenisstraf voor verwaarlozing”, 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵²⁰ Rechtbank’s- Gravenhage 16 maart 2010, nr. 09/665407-09, LJN-nr. BL8042.

⁵²¹ Zie *supra*.

⁵²² Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

219. Zoals vermeld, richten art. 4 Dierenwelzijnswet en art. 37 zich tot de houder van het dier (of ook de verzorger in de Belgische wet). Het zal dan ook duidelijk moeten aangetoond worden dat een specifieke verdachte onder het begrip ‘houder’ valt. Zo besliste de Hoge Raad⁵²⁴ dat de rechter ongeoorloofd een man veroordeelde in een zaak waarbij de LID-districtinspecteur in een proces-verbaal stelde dat een honderdtal duiven slecht gehuisvest waren in een bouwkeet, waarvan de vloer overdreven vervuild was met aangekoekte ontlasting, zonder voederbak en slechts met een pan met sterk vervuild water. Er was namelijk geen enkel bewijs aangedragen dat de verdachte houder van de duiven was. Enkel dat de verdachte soms woonde op het adres waar ook de duiven zich bevonden. De Hoge Raad had eerder een vergelijkbare uitspraak gedaan⁵²⁵. Dit arrest scherpt dan ook het bewustzijn aan voor iedere handhaver die met verwaarlozing te maken krijgt dat hij ook duidelijk moet bewijzen dat een verdachte ook daadwerkelijk houder is van volgens de tenlastelegging verwaarloosde dieren⁵²⁶.

C. Zorgplicht

220. In het laatste lid van artikel 36 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren vinden we een bijzondere bepaling terug in verband met dierenwelzijn. Art. 36, derde lid, bepaalt dat “*een ieder verplicht is hulpbehoevende dieren de nodige zorg te verlenen*”. Dit gaat in één belangrijk opzicht veel verder dan art. 36, lid 1 Gwwd; het stelt niet degene strafbaar die een dier (al dan niet opzettelijk) in nood brengt, maar iedereen die een dier in nood waarneemt en vervolgens niets doet. Ook toevallige voorbijgangers zien zich zo geconfronteerd met een plicht jegens een dier. Daarin verschilt dit artikel ook van artikel 37 Gwwd; die bepaling verbiedt de houder van een dier, aan dat dier de ‘reguliere’, dagelijkse zorg te onthouden.

221. Het gaat bijvoorbeeld om de zorgplicht voor een gewond dier dat zich in de directe nabijheid van een persoon bevindt. Men heeft daar een zorgplicht voor. Dit geldt ook tegenover huisdieren. Zo dient, wie tijdens een mountainbikeritje een blijkbaar achtergelaten (gewonde) hond aan een boom gebonden ziet staan, dit dier helpen.⁵²⁷ Maar ook en vooral tegenover in het wild levende dieren. Zo dient men wanneer men een hulpbehoevend dier op zijn pad vindt, of bijvoorbeeld zelf betrokken is bij een aanrijding van een wild zwijn of hert, dit dier hulp te bieden. In de praktijk komt dit vaak neer op het bellen naar de politie of een dierenambulance die zich dan verder over het gewonde dier

⁵²³ De Belgische cassatierechter stelde trouwens al vroeg dat het misdrijf dat erin bestaat een dier dat onder bewaking staat de nodige verzorging te onthouden, geen bijzonder opzet vereist (Cass 6 oktober 1982, nr. 2402, *Arr.Cass.* 1982-83, 214).

⁵²⁴ Hoge Raad 15 november 2005, nr. 03522/04, LJN-nr. AU271.

⁵²⁵ Hoge Raad 21 november 2000, nr. 00860/99 E, LJN-nr. AA8404.

⁵²⁶ N. EVERTSEN, “Niet bewezen, dat verdachte houder was van verwaarloosde dieren”, 6 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵²⁷ Waar er een houder in het spel is, zoals bij een geïdentificeerde hond, biedt artikel 36, lid 3 (net als lid 1 en 2 en artikel 37), in samenhang met de bepalingen uit de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering over inbeslagname, in elk geval de mogelijkheid om dieren direct aan de beschikkingsmacht van die houder te onttrekken.

bekommert⁵²⁸. Een algemene individuele zorgplicht in de natuur is natuurlijk overdreven. Men hoeft dus niet, zoals door grappenmakers wel eens gesuggereerd wordt, voortdurend bos en hei te doorkruisen op zoek naar kevers die op hun rug liggen. In verband met het ‘welzijn’ van wilde dieren is er trouwens heel wat meer regelgeving, waarin echter, gezien het onderwerp van deze masterproef, niet wordt op ingegaan⁵²⁹⁵³⁰.

222. Over deze zorgplichtbepaling bestaat nauwelijks jurisprudentie. Zelfs in een sporadische uitspraak waar dit artikel relevant leek, wordt het zelf niet eens expliciet genoemd. Slachtoffer in deze zaak was een zwaan. Een boer maaide zijn weiland uiterst onzorgvuldig, waardoor hij een moederzwaan ernstig verwondde. Haar ene vleugel moest worden geamputeerd. Na het ongeluk verleende hij echter het hulpbehoevende dier niet de nodige zorg, aldus de tenlastelegging. Hoewel deze formulering weliswaar wees op art. 36, lid 3, werd de verdachte veroordeeld op grond van art. 36, lid 1 Gwwd.⁵³¹ Een zwaan met één vleugel zal waarschijnlijk wel in haar welzijn aangetast zijn, maar de rechter heeft hier toch een kans gemist om lid 3 te profileren.⁵³²

⁵²⁸ Op te merken valt tevens dat wie doorrijdt zonder zich over het gewonde dier te bekommeren, niet alleen een overtreding maakt op art. 36, 3de lid Gwwd, maar ook op art. 7 Wegenverkeerswet 1994. Het overigens gewoon mee naar huis nemen is strikt theoretisch ook een inbreuk op art. 13 Flora- en faunawet (E. MILEWSKI, “Wild aangereden? Niet zomaar doorrijden!”, 13 november 2008, <http://www.lawandroar.nl/>).

⁵²⁹ Zo is bijvoorbeeld het overrijden van een zwanennest (‘met alle gevolgen van dien’) bestraft op grond van art. 5 Vogelwet 1936: Het doden, pogen te doden, vangen, pogen te vangen of opzettelijk verontrusten van beschermde vogels is verboden. Voor België verwijs ik hier naar het hierboven behandelde hoofdstuk over soortenbescherming waarin *in casu* vooral art. 1 van het Koninklijk Besluit van 22 september 1980 houdende maatregelen van toepassing in het Vlaams Gewest, ter bescherming van bepaalde in het wild levende inheemse diersoorten, van belang kan zijn.

⁵³⁰ Op te merken valt dat ook de Flora- en Faunawet een eigen zorgplichtbepaling kent (*art.2; een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving*).

⁵³¹ Gerechtshof Amsterdam 2 april 2001, *Milieu en Recht* 2002, afl. 2, 16.

⁵³² N. EVERTSEN, “Over hulpbehoevende dieren en de nodige zorg”, 17 november 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.

§ 2. Seks met dieren

A. Algemeen

223. Een bijzondere vorm van dierenmishandeling ontstaat wanneer mensen hun seksuele lusten op dieren beginnen botvieren. De overkoepelende term voor alle vormen van seksuele handelingen tussen mens en dier is ‘zoösexualiteit’. Dit dekt verschillende ladingen, gaande van zuiver seksuele daden met dieren – bestialiteit⁵³³ – tot zoösadisme, waarbij het seksueel verkeer gepaard gaat met het genieten van de pijn die het dier *an sich* lijdt.

224. Seksuele betrekkingen tussen mens en dier zijn een eeuwenoud fenomeen. Zo tonen grotschilderingen uit de bronstijd reeds dergelijke taferelen. Ook de Griekse mythologie zit vol van dergelijke verhalen. Zo is het continent Europa vernoemd naar dergelijk dierenseks-verhaal. Europa werd verleid door de Griekse oppergod Zeus, die de gedaante van een stier had aangenomen. Als gevolg van hun ‘samenzijn’ baarde ze Minos, de koning van Kreta. Ook deze kwam in zijn leven met bestialiteit in aanraking wanneer zijn vrouw Pasiphaë verliefd werd op een witte stier⁵³⁴.

225. Daar waar in de Griekse en Romeinse cultuur dergelijke liefdesverhoudingen tussen mens en dier, niet echt als iets barbaars beschouwd werden, veranderde dit in onze streken radicaal tijdens de middeleeuwen. Het was een delict waarover men liever niet sprak; het was een *peccatum mutum*, een ‘stomme zonde’. Het werd door Europese juristen *crimen nefandum contra naturam* of *offensa cuius non imitatio crimen est* genoemd; ‘een overtreding die je maar beter niet bij naam noemt’⁵³⁵. Bestialiteit behoorde tot de tegennatuurlijke zedendelicten. Enerzijds werden deze vaak als ketterij aanzien waardoor ze aan het oordeel van de kerkelijke rechter onderworpen waren. Anderzijds werden deze zedendelicten als huwelijkse aangelegenheden gezien en behoorden ze als inbreuken op het huwelijkssacrament eveneens tot de jurisdictie van de kerk. In de latere Middeleeuwen – 14de, 15de eeuw – trok de wereldlijke rechter, de ‘schepbank’ de zedendelicten naar zich toe. Hoe dan ook, zowel de kerkelijke als de wereldlijke rechtbank achtte bestialiteit strafbaar op grond van goddelijk wetten die met name te vinden waren in het Oude Testament⁵³⁶, waarop de doodstraf – door steniging of verbranding – stond. Toen, in de Nieuwe Tijd, ook rechtsgeleerden zich over deze kwestie bogen, kwamen ze tot dezelfde conclusie. Zo werd bestialiteit door de befaamde Vlaamse juristen Filips Wielant en Joos de Damhouder als een vuil feit tegen de natuur beschouwd, dat bestraft diende te

⁵³³ Vaak wordt ook de term sodomie gebruikt. Deze kan echter nogal verwarring scheppen ; ze doelt namelijk op allerhande ongeoorloofde handelingen in het algemeen (zoals homoseksueel geslachtsverkeer volgens sommigen).

⁵³⁴ M. DEKKERS, *Lief dier, over bestialiteit*, Amsterdam, Contact, 1992, 87.

⁵³⁵ M. DEKKERS, *Lief dier, over bestialiteit*, Amsterdam, Contact, 1992, 134.

⁵³⁶ “Niemand van jullie mag seksuele omgang hebben met een dier. Ook een vrouw mag zich niet met een dier afgeven. Zo’n perverse handeling zou je immers onrein maken”, KATHOLIEKE BIJBELSTICHTING, *Groot nieuws Bijbel*, Boxtel, Katholieke Bijbelstichting, OT Leviticus 18: 23.

worden met de dood door het vuur; zowel voor dader als dier. De situatie veranderde radicaal toen er begin 19de eeuw codificatiebewegingen tot stand kwamen. Enerzijds was er een richting die de oude Bijbelse normen en waarden aanhing, maar anderzijds was er een stroming die zich liet inspireren door de Franse ideologie van de Verlichting; scheiding van kerk en staat, van moraal en recht en van God en gebod. Vooral landen die onder Franse invloed hebben gestaan, zoals Italië, Spanje, Portugal, Roemenië, België en natuurlijk Frankrijk zelf, volgden deze tweede strekking in hun (straf)wetboeken⁵³⁷. Hierdoor werden de delicten die op de Bijbelse moraal waren geënt, zoals bestialiteit, afgedaan als onechte misdaden en werden op zichzelf niet meer strafwaardig geacht. Seks met dieren werd hierdoor nog slechts strafbaar als het een openbare schending van de eerbaarheid opleverde en werd hierdoor slechts met een lichte straf gesanctioneerd⁵³⁸. Bij de totstandkoming van de Dierenwelzijnswet van 1986, laaide de discussie terug op. Maar uiteindelijk werd er geen bepaling opgenomen die seksuele betrekkingen met dieren expliciet strafbaar stelde. Men hoopte dit via andere algemene bepalingen te kunnen beteugelen. Maar in de realiteit bleek dit anders uit te draaien.

226. Zo ontstond er veel commotie rond een arrest van het Antwerpse Hof van Beroep van 8 november 2006⁵³⁹. Hierin oordeelde het Hof dat seks met honden mogelijk wel moreel afkeurenswaardig gedrag is, maar dat de wet geen misdrijfschrijving kende op basis waarvan dit gedrag bestraft kon worden⁵⁴⁰.

Het arrest⁵⁴¹ ging over een man die onder de schuilnaam ‘Freki’ twee jaar lang onder meer dalmatiërs, rottweilers, Duitse herdershonden, golden retrievers en chow chows van het mannelijke geslacht gedwongen had tot orale seks en anale penetratie. De feiten vonden tussen 1997 en 1999 telkens ’s nachts plaats in het asiel waar hij als vrijwilliger werkte. De man nam hiervan foto’s en filmpjes en plaatste deze op internet⁵⁴². Het Openbaar Ministerie en de burgerlijke partij, de vzw GAIA, hebben toen geprobeerd het strafbaar karakter van deze ziekelijke gedragingen aan te tonen (eerst voor de gewone rechter, daarna in beroep).

227. Daar de klassieke seksuele misdrijven uit het Strafwetboek geen betrekking hebben op seks met dieren, werd de Dierenwelzijnswet hun juridisch wapenarsenaal. Enerzijds smeten ze het voormalige artikel 35, 1° in de strijd dat “*het wetens handelingen te hebben gepleegd die niet door deze wet zijn*

⁵³⁷ Raad voor Dierenaangelegenheden, Bestialiteit – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake bestialiteit, juli 2004, nr. RDA/2004/04, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

⁵³⁸ M. VERZANDVOORT, *De zondebok – een scriptie over de problematiek van bestialiteit en strafbaarstelling*, scriptie Rechten Universiteit van Tilburg, 2006, 10-18.

⁵³⁹ Antwerpen 8 november 2006, *JT* 2007, afl. 6264, 287.

⁵⁴⁰ S. VANDROMME, “Seksuele betrekkingen met dieren niet strafbaar”, *Juristenkrant* 2006, afl. 140, 12.

⁵⁴¹ Hoewel deze zaak lang de titel van het eerste recentere vonnis over bestialiteiten bij ons toegemeten kreeg, werd reeds een tiental jaren vroeger ‘Nonkeltje S. uit Wuustwezel’ schuldig bevonden en geïnterneerd omdat hij was betrapt bij het verkrachten van de schapen van zijn buurman. Aan de eigenaar moest hij een schadevergoeding betalen; niet voor het dierenleed, maar voor het financieel nadeel tengevolge van het onvruchtbaar worden van de dieren.

⁵⁴² GAIA, “Proces in beroep tegen hondenverkrachter”, GAIA nieuwsarchief, 14 juni 2006, <http://www.gaia.be/>.

voorzien en die tot doel hebben dat een dier nutteloos omkomt of nutteloos een verminking, letsel op pijn ondergaat”, strafbaar stelde. Dit bijzonder opzet was echter volgens het Hof *in casu* niet aanwezig, waarmee het de correctionele rechter in dit standpunt volgde. Zwakjes stelde de rechter dat de beklaagde ontkende de feiten te hebben gepleegd met het opzet de dieren te doen lijden. Hij beweerde zelf dit te hebben gedaan uit dierenliefde om zo de diertjes een pleziertje te gunnen. Daarnaast achtte het Hof het ook bijzonder onwaarschijnlijk dat dit opzet aanwezig was. De feiten werden immers met grote dieren gepleegd en de handelingen veronderstellen bovendien een erg kwetsbare opstelling van de beklaagde tegenover de dieren. Het was dus eerder de beklaagde die een aanzienlijk risico op letsel liep, meende de mannelijke helft van de aanwezigen die daarbij waarschijnlijk spontaan aan dezelfde pijnlijke averij dacht.

228. Anderzijds meenden de aanklagers dat art. 4 Dierenwelzijnswet⁵⁴³ geschonden was; “*De persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie, een aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen.*” Meer bepaald door als vrijwillige helper in het dierenasiel bestiale seks met reuen te bedrijven tijdens zijn verzorging van de dieren. Het Hof besloot echter dat enkel het niet-handelen in strijd met dit gebod strafbaar is. En de beklaagde werd geen niet-handelen of onthouding verweten, maar juist een handelen waarvan hij zich moest onthouden. Bijgevolg stelde het Hof dat de ten laste gestelde feiten evenmin onder deze tweede strafrechtelijke kwalificatie vielen.

229. Het Hof besloot dat er een heel gamma van handelingen met dieren overbleef, dat kon worden gesitueerd tussen hetgeen de wet verbiedt te doen (de eerste kwalificatie van art.1) en hetgeen de wet oplegt te doen (de tweede kwalificatie van art.4). “Dit gamma kan zowel moreel hoogstaande als moreel verwerpelijke handelingen bevatten, maar de strafrechter heeft daarover geen oordeel te vellen. Het stellen van seksuele handelingen met dieren door vrijwillig handelende volwassenen maakt hier deel van uit.” Aangezien de ten laste gelegde handelingen zoals ze zich *in casu* zouden hebben voorgedaan, dus onder geen enkel misdrijfomschrijving vielen, werd de beklaagde vrijgesproken. Het Hof van Beroep verklaarde de beklaagde wel schuldig aan openbare zedenschennis, omdat hij afbeeldingen van zijn handelingen op internet had geplaatst. Het was volgens de rechter duidelijk bewezen dat deze afbeeldingen het schaamtegevoel van de doorsnee burger ernstig genoeg kwetsten waardoor dit duidelijk in strijd was met de goede zeden.^{544 545}

230. GAIA, samen met vele anderen, reageerden verbluft en furieus op het arrest. “De rechters geven hiermee hun zegen aan dierenverkrachters. Deze mogen vrolijk voort blijven doen, zolang ze hun

⁵⁴³ Art. 4 j° artikel 36, 3° Dierenwelzijnswet.

⁵⁴⁴ S. VANDROMME, “Seksuele betrekkingen met dieren niet strafbaar”, *Juristenkrant* 2006, afl. 140, 12.

⁵⁴⁵ Interessant ten slotte is dat het Hof van Beroep de burgerlijke partijstelling van GAIA over de hele lijn onontvankelijk verklaarde, omdat die geen persoonlijk en rechtstreeks belang zou hebben. Zie *infra*.

fotootjes maar niet verspreiden via het internet” brieste Michel Vandenbosch, voorzitter van de vzw GAIA. “Het Hof vergeet dat de dieren pijn kunnen hebben. En het argument dat de man ze niet met opzet wilde beschadigen of dat ze ‘het graag hadden’, zouden we ook niet graag toegepast zien op pedofielen”, merkt hij verder verbouwereerd op⁵⁴⁶. Ook voor de procureur-generaal Van de Straeten was de vrijspraak onterecht. Voor hem stond het vast dat de dieren mishandeld waren. De Dierenwelzijnswet bepaalt dat wie dieren houdt of te verzorgen heeft, de dieren de nodige verzorging moet verschaffen in overeenstemming met hun behoeften. De bevrediging van bestiale liederlijke lusten druist daar radicaal tegen in⁵⁴⁷.

231. Ook enkele politici waren onthutst door dit arrest. Ze namen dan ook initiatieven om dergelijke eigenzinnige interpretaties van rechters⁵⁴⁸ – die totaal tegen de bedoeling van een wet indruisen die beoogt dieren te beschermen in plaats van hun aan hun verkrachters uit te leveren – in te perken. Zo werd een nieuw punt in artikel 35 van de Dierenwelzijnswet⁵⁴⁹ opgenomen dat seksuele betrekkingen met dieren expliciet strafbaar stelde.

232. Dit gebeurde door de wet van 19 maart 2007⁵⁵⁰. Het wetsvoorstel dat aan de basis hiervoor lag, bevatte oorspronkelijk dergelijk dierenseks-verbod niet. Het beperkte zich tot een verhoging van de strafmaat voor het misdrijf en beoogde een indirecte aanpassing van het herhalingsmechanisme. Doorheen de parlementaire werkzaamheden⁵⁵¹ werden echter bij amendement van Magda De Meyer (sp.a) en Thierry Giet (Ps) op dit oorspronkelijk wetsvoorstel van Christine Defraigne (MR) een aantal inhoudelijke aanpassingen aan de wet doorgevoerd⁵⁵², waaronder de invoeging van een nieuwe strafbaarstelling: “seksuele betrekkingen met dieren.”⁵⁵³ Seks met dieren is in België dus definitief verboden vanaf 23 juli 2007.

⁵⁴⁶ J. HEUVELMANS, “Seks met dieren is niet strafbaar, de beelden verspreiden wel”, <http://www.politics.be/nieuws/4188/>.

⁵⁴⁷ GAIA, “Proces in beroep tegen hondenverkrachter”, GAIA nieuwsarchief, 14 juni 2006, <http://www.gaia.be/>.

⁵⁴⁸ Er bestonden uiteraard ook rechters die geen hand boven het hoofd hielden van dergelijke dierenverkrachters. Zo veroordeelde de Mechelse correctionele rechtbank op 20 april 2007 de toenmalige voorzitter van de Belgische vereniging voor miniatuurpaarden die thuis seks met pony’s organiseerde en er foto’s van verspreide via het internet. Dit voordat de nieuw wet van kracht was. (GAIA, “1 jaar cel voor organisator seks met pony’s”, GAIA nieuwsarchief, 20 april 2007, <http://www.gaia.be/>.)

⁵⁴⁹ Art. 35, 9° Dierenwelzijnswet.

⁵⁵⁰ Wet 19 maart 2007 tot wijziging van de artikelen 1, 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling en seks met dieren te verbieden, *BS* 13 juli 2007.

⁵⁵¹ Deze verliepen niet van een leien dakje; zo verwierp de bevoegde Senaatscommissie het oorspronkelijke amendement en stelden enkele politici dat dergelijk verbod niet nodig was, omdat seks met dieren duidelijk tot de privésfeer behoorde (GAIA, “GAIA bezorgt federale parlementsleden foto’s van hondenverkrachtingen tegen normvervaging”, GAIA nieuwsarchief, 23 februari 2006, <http://www.gaia.be/>).

⁵⁵² GAIA, “GAIA opgetogen: Kamercommissie Volksgezondheid verbiedt seks met dieren; zes maanden maximumgevangenisstraf voor wreedheid jegens dieren”, GAIA nieuwsarchief, 23 januari 2007, <http://www.gaia.be/>.

⁵⁵³ Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling, *Parl.St.* Kamer 2006-2007, nr. 51-2823/004.

B. Rechtsvergelijking

233. Zoals reeds aangehaald, was bestialiteit in alle landen oorspronkelijk verboden op grond van religieuze motieven. De verlichting zorgde voor een kentering. Vanaf dan kan het denken over strafwaardigheid van bestialiteit in de landen van het Europese continent in twee stromingen onderscheiden worden. Enerzijds de Duitse, die amper een scheiding tussen recht en moraal doorvoerde waardoor seks met dieren wel expliciet strafbaar bleef op grond van de Bijbelse moraal. En anderzijds de Franse, waarin recht en moraal gescheiden werden, met als gevolg dat bestialiteit op zichzelf niet meer expliciet werd bestraft. Met het vervallen van dit godsdienstig motief viel men terug op indirecte bestraffing via artikelen betreffende de schending van menselijke belangen zoals de zedelijkheid of het eigendomsrecht. Sinds enkele jaren lijkt er zich evenwel een tendens te vertonen om dierenseks wel weer expliciet strafbaar te stellen.

234. Zo is in Groot-Brittannië vanaf 2003 bestialiteit expliciet strafbaar door sectie 69 van de Sexual Offence Act, ongeacht of het dier mishandeld is of niet. Ook Frankrijk kent sinds 2004 dergelijk verbod, net als Canada. Nederland komt wat later ook aangehuppeld.

1) Nederland

235. Sinds 1 juli 2010 is ook in Nederland seks met dieren strafbaar. Het initiatiefvoorstel lag sinds juli 2008 op de tafel en werd op 2 februari 2010 door de eerste kamer aangenomen. Vanaf voormelde datum is het plegen van ontuchtige handelingen met dieren of pornografie met dieren strafbaar op grond van twee nieuwe artikelen⁵⁵⁴ in het Tweede boek van het Wetboek van Strafrecht⁵⁵⁵.

236. Het was dringend nodig dat dergelijke expliciete strafbaarstelling er kwam. Want seks met dieren kon alleen dan bestraft worden, wanneer er sprake was van dierenmishandeling (artikel 36 Gwwd) of van het doden of beschadigen van een dier (artikel 350, tweede lid Sr.) En zoals tevens in België bleek, is dergelijke bewijsvoering enorm lastig. Zo vereist het artikel tegen dierenmishandeling dat bewezen moet worden dat aan het dier pijn of letsel is toegebracht, of de gezondheid of het welzijn van het dier is benadeeld. Als er geen uiterlijke verschijningsvormen aanwezig zijn, wat vaak het geval is bij dierenseks, is het bijna onmogelijk dit bewijs te leveren. Dezelfde problematiek speelt ook bij het wetsartikel dat beschadiging en doding van een dier strafbaar stelt. Bijkomend gegeven was dat men ook de grootschalige porno-industrie betreffende dit onderwerp aan banden wou leggen. Door de

⁵⁵⁴ Artikel 254 en art. 254a Sr.

⁵⁵⁵ Y. VAN KESSEL, "Strafbaarstelling van het plegen van ontuchtige handelingen en pornografie met dieren: geen dierenbescherming maar zedelijkheidswetgeving", 14 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

straffeloosheid hiervan zou Nederland verantwoordelijk zijn voor vijftien procent van films met dit thema.

237. Hoewel de Raad voor Dierenaangelegenheden in hun advies voorstander was, om net als in België, een specifieke bepaling in te voegen in de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren⁵⁵⁶, achtte de wetgever zo'n directe bescherming niet nodig. De Gwvd zo aanpassen dat bij bestialiteit per definitie sprake is van een aantasting van het welzijn van het dier leek hem te ver te gaan. Daarentegen werd gekozen voor een indirecte bescherming door bestialiteit en porno met dieren als zedendelicten te beschouwen. Hierdoor werden de twee nieuwe verbodsbepalingen ingevoerd als art. 254 en 254a onder de titel XIV van het Strafwetboek: misdrijven tegen de zeden. Artikel 254 Sr. bepaalt dat hij die ontuchtige handelingen pleegt met een dier gestraft wordt met een gevangenisstraf van ten hoogste anderhalf jaar of een geldboete van de vierde categorie. In artikel 254a Sr. wordt porno met dieren expliciet strafbaar gesteld met een gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of een geldboete van de derde categorie. Deze straf wordt verhoogd wanneer iemand hiervan zijn beroep of gewoonte maakt. Het artikel gaat verder dan artikel 240 Sr., het artikel tegen de verspreiding van pornografische geschriften⁵⁵⁷; zo is de strafmaat hoger en ook het verspreiden en in bezit hebben van dierenporno wordt strafbaar gesteld.⁵⁵⁸

238. Door dit slechts als een zedendelict te bestempelen, wordt enigszins voorbijgegaan aan de intrinsieke waarde van het dier. De wet lijkt in het leven geroepen te zijn om de menselijke moraal te beschermen en niet om de seksuele integriteit van dieren te waarborgen. Niet het dier werd in de eerste plaats beschermd tegen onzedelijke mensen, maar de bescherming van de heersende zeden van de maatschappij was de echte leidraad van de wet. Dit wordt nog eens benadrukt met de vervanging van het bestanddeel 'seksuele handelingen' in art. 254 Sr. door 'ontuchtige handelingen'. Hierdoor wordt nog eens duidelijk gesteld dat het verrichten van bepaalde handelingen met dieren alleen strafbaar is, voor zover het in strijd is met de sociaal-ethische normen van het moment⁵⁵⁹. Dit is historisch misschien verklaarbaar; de eerste twee algemene bepalingen die dieren mishandeling strafbaar stelden, in het wetboek van Strafrecht van 1886, hadden als normatieve grondslag de bescherming van mensen tegen het kwetsen van hun 'zedelijke gevoelens' door de aanblik van wrede gedragingen jegens dieren. Maar dat ruim honderd jaar later en na tamelijke ingrijpende veranderingen

⁵⁵⁶ Raad voor Dierenaangelegenheden, Bestialiteit – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake bestialiteit, juli 2004, nr. RDA/2004/04, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

⁵⁵⁷ Art. 240 Sr.: “Met gevangenisstraf van ten hoogste twee maanden of geldboete van de derde categorie wordt gestraft hij die weet of ernstige reden heeft om te vermoeden dat een afbeelding of voorwerp aanstotelijk voor de eerbaarheid is en die afbeelding of dat voorwerp: op of aan een plaats, voor het openbare verkeer bestemd, openlijk tentoonstelt of aanbiedt, of aan iemand, anders dan op diens verzoek, toezendt.”

⁵⁵⁸ S. DE JONG, “Verbod op sex met dieren en dierenporno”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁵⁹ Zo wordt ook echter zeker gesteld dat bijvoorbeeld de werkzaamheden die op stations voor kunstmatige inseminatie worden verricht, buiten de reikwijdte van de delictomschrijving vallen.

in het denken over dieren en hun plaats in de maatschappij, deze verbodsbepalingen precies op dezelfde plaats in het Strafwetboek hun plaatsje krijgen⁵⁶⁰, is toch op zijn minst bedenkelijk⁵⁶¹.

239. Al is deze ‘Wet seks met dieren’ dan wel in oorsprong een wet door mensen voor mensen, met het dier als toevallige participant, toch kan bejubeld worden dat er in Nederland eindelijk een wetsbepaling in het leven is geroepen waardoor dierenverkrachters daadwerkelijk veroordeeld kunnen worden. Bovendien werd ook een duidelijk signaal gegeven in de richting van die tak binnen de porno-industrie die zich met dierenseks inlaat. Opvallend hierbij is dat ook realistische afbeeldingen van niet bestaande dieren, zoals computeranimaties, onder het verbod vallen. De reden hiervoor is niet alleen om bewijsproblemen te voorkomen doordat technische ontwikkelingen het mogelijk maken een afbeelding te produceren waarop een niet bestaand dier figureert dat niet van een echt dier te onderscheiden is⁵⁶². Maar ook omdat dergelijke virtuele dierenporno⁵⁶³ deel uit kan maken van een subcultuur die dierenmisbruik bevordert.

240. België scoort hier ten opzichte van Nederland dus beduidend beter; niet alleen regelden we dit vroeger dan onze noorderburen, maar hier is het tevens als een expliciet misdrijf bestempeld.

⁵⁶⁰ Het oude artikel 254 was precies dezelfde plaats waar vroeger het artikel tegen dierenmishandeling was opgenomen.

⁵⁶¹ Y. VAN KESSEL, “Strafbaarstelling van het plegen van ontuchtige handelingen en pornografie met dieren: geen dierenbescherming maar zedelijkheidswetgeving”, 14 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁶² Memorie van Toelichting: Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 31 009, nr. 3, 5.

⁵⁶³ Bijvoorbeeld in de virtuele wereld ‘Second Life’.

§ 3. Ingrepen op dieren

A. Algemeen

241. Een bijzondere vorm van dierenmishandeling kan ontstaan wanneer men dieren zomaar chirurgische ingrepen laat ondergaan omdat de mens hun zo geschikter acht.

242. De Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren van 1987⁵⁶⁴ verbiedt daarom chirurgische ingrepen ter verandering van het uiterlijk van een gezelschapsdier of voor andere niet-curatieve doeleinden⁵⁶⁵. Zo is het bijvoorbeeld verboden de staart van een dier te couperen⁵⁶⁶, zijn oren te knippen, zijn stembanden door te snijden of zijn nagels en tanden te verwijderen. Uitzonderingen op deze verbodsbepalingen zijn slechts toegestaan om diergeneeskundige redenen of om voortplanting te voorkomen⁵⁶⁷.

243. België had indertijd, toen het de overeenkomst ratificeerde, echter een voorbehoud gemaakt voor het couperen van staarten. Boxers, dobbermannen en doggen met korte wiebelstaartjes waren te zeer ingeburgerd om dit drastisch te veranderen. Maar tijden en zeden veranderen en België maakte uiteindelijk toch een einde aan deze eeuwenoude praktijken. Dit gebeurde in het Koninklijk Besluit van 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren⁵⁶⁸. Het voorbehoud bij het Europees Verdrag had dan ook geen zin meer. De Belgische regering heeft het aldus op 13 augustus 2002 ingetrokken. Dit werd bekendgemaakt in het Staatsblad van 5 augustus 2004⁵⁶⁹.

244. Dit Koninklijk Besluit van 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren is een uitvoeringsbesluit van art. 17 bis van de Dierenwelzijnswet dat eigenlijk uitzonderingen voorziet op het algemeen verbod van de wet. Dit artikel stelt namelijk dat het verboden is één of meer ingrepen bij een gewerveld dier te verrichten waarbij één of meerdere gevoelige delen van het lichaam worden verwijderd of beschadigd. Tenzij, zo stelt het tweede lid, hiervoor een diergeneeskundige oorzaak bestaat, dit voor dierenziektebestrijding nodig geacht wordt of vermeld wordt in een door de minister op te maken lijst. Deze lijst, opgenomen in het besluit, somt de mutilaties op die nog toegestaan zijn bij gezelschapsdieren en landbouwhuisdieren evenals de daarbij te gebruiken methoden.

⁵⁶⁴ Zie *supra*.

⁵⁶⁵ Art. 10 Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, *BS* 19 februari 1992.

⁵⁶⁶ Couperen is het (operatief) verwijderen van uitstekende lichaamsdelen bij een dier, zoals de staart of de oren.

⁵⁶⁷ C. GOVAERT, “België staat achter Europees verbod op knippen van hondenstaarten”, <http://www.jura.be/>.

⁵⁶⁸ KB 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren, met het oog op het nutsgebruik van de dieren of op de beperking van de voortplanting van de diersoort, *BS* 4 juli 2001.

⁵⁶⁹ Het is hierbij enigszins merkwaardig dat de overheid in haar beslissing tot intrekking van het voorbehoud bij het verbod op het couperen van staarten niet vermeldde dat couperen nog toegelaten was tot 1 januari 2006.

245. Het couperen van oren bij honden is hierin niet opgenomen. Aldus is het sinds 1 oktober 2001 verboden om de oren van gelijke welke hond te couperen. Staartamputatie staat er wel nog op vermeld, maar dit gold enkel tot 1 januari 2006. Vanaf die datum is het tevens verboden de staarten van honden te couperen. Deze overgangstermijn had tot doel kwekers in staat te stellen zich aan te passen of op een ander hondenras over te schakelen. Ook kregen zo de kynologische⁵⁷⁰ verenigingen de kans om hun rasstandaarden te herzien⁵⁷¹. Voor katten mag men evenmin stukjes staart of oor verwijderen, tenzij het verwijderen van stukjes oorschelp gebeurt voor de identificatie van zwerfkatten. Verder vermeldt deze lijst dat castratie of sterilisatie eveneens toegelaten zijn voor beide huisdieren, mits het onder verdoving op de chirurgische methode gebeurt. Het wegnemen van wolfsklauwtjes⁵⁷² bij honden behoort ten slotte ook tot de toegelaten ingrepen⁵⁷³.

246. Verder stipuleert art. 18 – onder het hoofdstuk ‘ingrepen op dieren⁵⁷⁴’ van de Dierenwelzijnswet – dat geen enkele pijnlijke ingreep bij een gewerveld dier verricht mag worden zonder verdoving. Hiermee wordt gehoor gegeven aan art. 10 laatste lid van de Europese Overeenkomst. Tevens wordt de bevoegde persoon hiertoe aangeduid, net als wanneer een verdoving niet noodzakelijk is. Dit onderwerp wordt tevens verder geregeld in de Wet op de dierengeneeskunde⁵⁷⁵.

247. Het is verboden om deel te nemen aan tentoonstellingen, keuringen of wedstrijden met dieren waarbij een dergelijke verboden ingreep is verricht. Net als het toelaten ervan. Vooral belangrijk is dat het verhandelen van dieren waarbij een verboden ingreep is gebeurd verboden is⁵⁷⁶. De wetgever wilde namelijk deze praktijken uitbannen.⁵⁷⁷ Dit was niet mogelijk door het houden van deze dieren strafbaar te stellen. Een dergelijk ruim verbod zou namelijk betekenen, dat iemand met een hond met een gecoupeerde staart een voortdurend delict zou begaan, zolang hij de hond onder zich hield. En om een hond te moeten afmaken om zo conform een wet te zijn, die in de eerste instantie het dierenwelzijn beoogt, is te ridicuul voor woorden uiteraard⁵⁷⁸.

⁵⁷⁰ Kynologie betekent leer van de hond, een kynoloog is aldus synoniem voor hondenliefhebber of hondenkenner.

⁵⁷¹ X, “Blijf van mijn oren! Mutilaties die niet langer zijn toegelaten”, januari 2002, <http://www.vvdb.be/>.

⁵⁷² Een wolfsklauw of hubertusklauw is een rudimentaire vijfde teen aan de binnenzijde van de achterpoot van een hond.

⁵⁷³ Verdoving is hiervoor vereist, tenzij tijdens de eerste vier eerste levensdagen.

⁵⁷⁴ De bepalingen van dit hoofdstuk zijn niet van toepassing op de in dezelfde wet bedoelde dierproeven (art. 17 Dierenwelzijnswet).

⁵⁷⁵ Wet 28 augustus 1991 op de uitoefening van de diergeneeskunde, BS 15 oktober 1991.

⁵⁷⁶ Art. 19 Dierenwelzijnswet.

⁵⁷⁷ X, “Pups met gecoupeerde staart in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 9 augustus 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

⁵⁷⁸ S. DE JONG, “Staartjes Bouvierpups gecoupeerd: echtpaar veroordeeld”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

B. Rechtsvergelijking

248. België was over het onderwerp van couperen van staarten iets terughoudender dan andere Europese landen. Zo ondertekenden en ratificeerden Duitsland, Cyprus, Griekenland, Litouwen, Zweden, Bulgarije en Roemenië de Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren zonder hiervoor een voorbehoud te voorzien⁵⁷⁹. België was echter niet de enige verdragspartij die hierover een voorbehoud voorzag. Ook Tsjechië, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, Luxemburg en Portugal deden dit. Ook in deze landen is er ondertussen al wetgeving uitgevaardigd die het staartcouperen bij honden verbiedt⁵⁸⁰. Toch is niet iedereen zo vooruitstrevend en is dit nog altijd toegelaten in Frankrijk of in Italië. Verder hebben vele landen de conventie ook aanvankelijk gewoon niet ondertekend; Ierland, Slovenië en Spanje zijn hier slechts enkele voorbeelden van⁵⁸¹.

249. Nederland heeft de Europese overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren⁵⁸² wel ondertekend, maar niet geratificeerd. Toch kent het gelijkaardige wetgeving in verband met ingrepen op dieren. Zo stelt Art. 40 Gwvd dat het verboden is een of meer lichamelijke ingrepen bij een dier te verrichten, waarbij een deel of delen van het lichaam wordt of worden beschadigd. Ook hier gelden uitzondering. Zo zijn in een Algemene Maatregel van Bestuur, het Ingrepenbesluit⁵⁸³, verschillende ingrepen bij verschillende diersoorten aangewezen waarvoor het verbod niet geldt.

250. Alle niet in deze lijst vermelde ingrepen waren vanaf de inwerkingtreding van dit besluit verboden. Waaronder dus het couperen van de oren van honden. Ook het couperen van hondenstaarten werd echter slechts later, vanaf 1 september 2001, een verboden ingreep. De vroegere opneming van “verwijderen van een deel van de staart bij honden tot de leeftijd van zeven dagen” in de lijst was tevens om fokkers en kynologie-organisaties de gelegenheid te bieden zich aan te passen.

251. Ook in Nederland is gekozen voor de oplossing om dit gebruik uit te roeien via het strafbaar stellen van dergelijke gecoupeerde honden te verkopen of te laten meedoen aan wedstrijden⁵⁸⁴.

Zo veroordeelde de rechter een echtpaar dat vijf Bouvierpups had verkocht na hun staart te hebben gecoupeerd⁵⁸⁵. Hoewel hun advocaat schermde met allerlei taalkundige argumenten dat er zagezegd geen ‘echte verkoop’ had plaatsgevonden, oordeelde zowel het gerechtshof als de Hoge Raad volgens

⁵⁷⁹ Ook Zwitserland deed dit.

⁵⁸⁰ In Finland bijvoorbeeld op 1 juli 1996 en in Duitsland in 2006.

⁵⁸¹ D. LEFEBVRE, D. LIPS en J.M. GIFFROY, “The European Convention for the Protection of Pet Animals and tail docking in dogs”, *Rev. sci. tech. Off. Int. Epiz.* 2007, afl. 26, 619-628.

⁵⁸² Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, BS 19 februari 1992.

⁵⁸³ Besluit van 25 januari 1996, houdende aanwijzing van en regelen omtrent toegestane ingrepen bij dieren, *Stb.* 1996, 139 (afgekort Ingrepenbesluit).

⁵⁸⁴ Art. 41 Gwvd.

⁵⁸⁵ Hoge Raad 21 november 2006, nr. 02944/05 E, LJN-nr. AY8966.

de *ratio legis* van de wet en werden de beklagden veroordeeld tot het betalen van vijf geldboetes van elk driehonderd euro⁵⁸⁶.

C. Ratio Legis

252. Het verbod op het couperen van hondenstaarten kent vele voor- en tegenstanders. Zo vroeg onlangs de Koninklijke Maatschappij Sint-Hubertus (KMSH) om het verbod wat te versoepelen en er voor bepaalde jachthondenrassen van af te wijken. Daarom heeft de wetenschappelijke medewerker van de Raad voor Dierenwelzijn het wetenschappelijk rapport van november 2006⁵⁸⁷ hierover nog eens geraadpleegd en dit geactualiseerd⁵⁸⁸. Hierin kan de achterliggende gedachte van de wetgever mooi gekaderd worden.

253. Dit rapport toont aan dat het couperen van de staart bij honden een intense pijn veroorzaakt. In ieder geval op het moment van de operatie. De staart is immers een enorm complexe, anatomische structuur die bestaat uit verschillende wervels, ligamenten, spieren en pezen, die doorweven zijn van zenuwen en bloedvaten. Dat deze astraint doorknippen of afbinden dan ook uiterst onaangenaam is, wekt dus ook geen verwondering. Dit zowel voor een volwassen hond, als bij de jonge puppy. Deze pijn kan gedurende enkele dagen tot enkele jaren aanhouden. Ook kunnen er nadien verschillende complicaties optreden, zoals neurinomen, of verschillende chronische gezondheidsproblemen, zoals atrofie. Daar deze ingreep vaak gebeurt door fokkers op minder hygiënische wijze en zonder medische controle, doet de kans op dergelijke complicaties alleen maar toenemen. Verder valt ook op te merken dat de afwezigheid van een normale staart evenwichtsproblemen bij de hond kan teweegbrengen, evenals communicatieproblemen met andere honden⁵⁸⁹.

254. Het is dus logisch dat dergelijke pijn niet opweegt tegen de motieven die men had om zijn hond te couperen. Zo gebeurde dit vaak om louter esthetische of cosmetische redenen, of omdat hondlief geen dure vazen van de tafel meer zou zwiepen. Het grootste argument bleek echter om het risico van verwondingen aan de staart bij sommige hondenrassen te beperken wanneer zij ingezet werden voor

⁵⁸⁶ S. DE JONG, “Staartjes Bouvierpups gecoupeerd: echtpaar veroordeeld”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁵⁸⁷ D. LEFEBVRE, *Caudotomie de certaines races de chiens*, evaluation scientifique sur demande du conseil du bien-être animal de Belgique, 2006, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/DIERENENPLANT_EN1_MENU/DIERENWELZIJN1_MENU/CONSEILDUBIENETREDESANIMAU1_MENU/PUBLICAIONSETAVIS1_MENU/PUBLICAIONSETAVIS1_DOCS/GUN%20DOGS%20FR_2.PDF.

⁵⁸⁸ Deze actualisering werd afgerond in januari 2010 en de vertegenwoordigers van de KMSH werden gehoord tijdens een vergadering van het bureau van de Raad op 10 maart 2010.

⁵⁸⁹ D. LEFEBVRE, D. LIPS en J.M. GIFFROY, “The European Convention for the Protection of Pet Animals and tail docking in dogs”, *Rev. sci. tech. Off. Int. Epiz.* 2007, afl. 26, 620.

de jacht in bepaalde biotopen. Dit moet echter zwaar gerelativeerd worden. Zo komen verwondingen in de eerste plaats vooral uit het jagen zelf voort, en dit over het gehele lichaam. Deze wonden zijn meestal het gevolg van interactie met andere dieren (wilde everzwijnen, slangen, ...), en slechts zelden door het terrein. Wanneer het landschap toch kwetsuren veroorzaakt, is dit meestal op de kussentjes van hun poten of door schrammen op hun lichaam. Pure oor- of staartblessures hierdoor zijn uiterst schaars. Ook valt trouwens op te merken dat verschillende andere roofdieren door dergelijk terrein wel probleemloos kunnen jagen, met volledige kwispelende staart en intacte oren. Met andere woorden, ‘taildocking’ kan niet opgeworpen worden als profylactische – preventieve – maatregel voor staartkwetsuren.

255. Het valt trouwens op dat vooral fokkers dergelijke argumenten voor het couperen opwerpen. Ze minimaliseren zelf de pijnfactor die hiermee gepaard zou gaan. Hiermee staan ze in schril contrast met de verschillende dierenartsenbewegingen, die dergelijke maatregel nodeloos, onrechtvaardig en een regelrechte inbreuk op het dierenwelzijn vinden⁵⁹⁰. En kunnen we niet stellen dat dergelijke professionele mensen, die dag in dag uit met lijden van huisdieren te maken krijgen, een net ietsje objectievere mening hierover kunnen vormen. Het feit dat ze trouwens niet echt verbonden zijn met economische motieven – zoals het moeten voldoen aan kweekstandaarden voor rashonden om hun inkomsten niet te zien dalen – komt hun objectieve mening nog meer ten goede.

256. De Raad voor Dierenwelzijn stelde dan ook vast dat er geen nieuwe afdoende elementen aangebracht werden om het verbod op caudotomie geheel of gedeeltelijk te herzien. Op het argument van de KMSH dat het verbod bij tal van jachthonden niet werd nageleefd en dat dit zo tot onwettige concurrentie zou leiden tegenover kwekers die het verbod wel naleefden, wees de Raad erop dat een versterkte controle dan ook aangeraden is.

257. Naast de loutere pijnfactor die zo vermeden moet worden, toont het verbod voornamelijk ook dat dierenwelzijn meer moet zijn dan de afwezigheid van lijden. Door dit verbod wordt ook gesteld dat het welzijn van de dieren geschonden is, wanneer er zonder proportionele reden fysieke ingrepen worden uitgevoerd. De integriteit van het dier wordt gewaarborgd. De bewoordingen in het Europees Verdrag tonen aan dat chirurgische ingrepen ter verandering van het uiterlijk of andere niet-curatieve doeleinden, hierbij niet proportioneel geacht worden om de intrinsieke waarde van het dier te schaden. Men stelt niet dat dit bijvoorbeeld voortaan pijnloos via nieuwe medische technieken zou moeten gebeuren, maar het zwaartepunt wordt gelegd bij de vraag of amputatie *überhaupt* wel of niet geoorloofd is.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ Zoals de Australische Veterinair Association (AVA).

⁵⁹¹ J. DE TAVERNIER, D. LIPS en S. AERTS, *Dier en Welzijn*, Tielt, Lannoo, 2005, 38.

258. Een ander vorm van aantasting van hun intrinsieke waarde ontstaat wanneer mensen hun huisdieren teveel gaan behandelen als kleine mensjes en hun in een antropomorf keurslijf dwingen. Uiteraard is er niets verkeerd aan om als hypothese te vertrekken van de gedachte dat dieren een gevoelswereld hebben die vergelijkbaar is met die van mensen. Alleen blijft voorzichtigheid geboden⁵⁹² en dient men niet te overdrijven⁵⁹³. Zo bestaat er weinig twijfel over dat het kwispelen van een hond of het spinnen door een kat (meestal) positieve gevoelens uitdrukken en dat een hond wel degelijk een onderscheid weet te maken tussen een toevallige stamp en een intentionele trap, maar moet men sober blijven bij het toeschrijven van emoties. Een zeker ‘spaarzaamheidsprincipe’ kan geen kwaad, vooral dan uit respect voor de eigenheid van het dier. Want dit kan wel degelijk ontaarden in situaties die het dierenwelzijn van huisdieren schaden. Iedereen kent ze wel: de honden en katten die in menselijke pakjes gedrongen worden. Van te krappe broekjes⁵⁹⁴ en truitjes⁵⁹⁵ tot strings⁵⁹⁶ en parfum⁵⁹⁷. Hoe ‘onschuldig’ ook: dergelijke praktijken zijn niet grappig. Zij ontkennen de soortspecificiteit van het dier en zijn in wezen vernederend, ook indien het dier daar kennelijk niet onder lijdt. Hier wordt menselijk gedrag opgedrongen aan dieren en verwordt het antropomorfisme tot een antro-po-imperialisme. Zo wordt vooral de menselijke macht over het dier geëtaled, het plezier om het dier te kneden naar de willekeurige preferenties van de mens.⁵⁹⁸ Het is ook in deze context dat men de vaak bizarre uiterlijke kenmerken van rashonden moet plaatsen. De selectiecriteria van hondenrassen worden niet zelden ingegeven door de smaak en grillen van bepaalde groepen en door heersende modetrends. De gezondheidstoestand, het algemeen welzijn en het temperament van het dier worden daarbij dan naar achteren verschoven. Het verrast dan ook weinig dat veel sterk geselecteerde rassen af te rekenen hebben met allerlei erfelijke problemen. Zo hebben Chihuahua’s vaak oogkwetsuren wegens hun uitpuilende oogjes en ondervinden ze moeilijkheden tijdens de dracht wegens hun kleine gestalte terwijl Mopshondjes vaak lijden aan ademhalingsproblemen wegens hun afgeplatte snoet.⁵⁹⁹ De fundamentele vraag die hierbij rijst is of de mens wel het recht heeft om levende wezens op overdreven manier te manipuleren om dergelijke lichtzinnige redenen.⁶⁰⁰

⁵⁹² Zo bestudeert men best eerst grondig de leefwereld en de reactiewijzen van dieren. Toen in 1961 de chimpansee Ham terugkeerde van zijn ruimtereis werden er foto’s genomen waarop hij grijnzend uit de capsule staarde. Vele meenden hieruit af te leiden dat Ham van zijn ruimtereis genoten had, terwijl in werkelijkheid die ‘grijns’ pure doodsangst uitdrukte.

⁵⁹³ Zie ook R. TEN BOS, *Het geniale dier – Een andere antropologie*, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2008, 302 p.

⁵⁹⁴ X, “Jean Paul Gaultier ontwierp korset voor kat”, *Het Laatste Nieuws*, 4 februari 2010, <http://www.hln.be/>.

⁵⁹⁵ X, “Hondenmode is schadelijk voor je viervoeter”, *Het Laatste Nieuws*, 15 januari 2009, <http://www.hln.be/>.

⁵⁹⁶ X, “Verdient je hond een string?”, *Het Laatste Nieuws*, 9 april 2010, <http://www.hln.be/>.

⁵⁹⁷ X, “Nieuw parfum geeft je hond een perzikgeur”, *Het Laatste Nieuws*, 11 mei 2009, <http://www.hln.be/>.

⁵⁹⁸ K. RAES, “Omgaan met gezelschapsdieren als ethisch probleem”, in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 253.

⁵⁹⁹ A. GAUTIER, *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 309.

⁶⁰⁰ Wettelijk is dit onder andere geregeld in art. 19, §2 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007. Hierin staat dat het fokken met dieren die een erfelijke aandoening vertonen, waarvan de lijst bepaald is door de Minister verboden is.

§ 4. Sancties

A. Algemeen

259. De artikelen 34 en volgende van de Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren bevatten de strafbepalingen. Hoewel ik deze afdeling hier onder het hoofdstukje van dierenwelzijn bij het houden van gezelschapsdieren herberg, worden de sancties op verschillende inbreuken op de Dierenwelzijnswet beoogd, waarbij alsnog de nadruk bij dit hoofdstuk blijft.⁶⁰¹

260. Een inbreuk op artikel 4 wordt op basis van art. 36, 3° Dierenwelzijnswet gestraft met een boete van 26 euro tot 1000 euro⁶⁰², onverminderd de toepassing, in voorkomend geval, van strengere straffen bepaald bij het Strafwetboek.

261. Hij die amputaties verricht die verboden zijn door artikel 17bis wordt gestraft, onverminderd de toepassing, in voorkomend geval, van strengere straffen bepaald bij het Strafwetboek, met een gevangenisstraf van één maand tot drie maanden en met een geldboete van 26 euro tot 1000 euro of met een van die straffen alleen⁶⁰³.

262. Eenzelfde straf geldt nu ook voor hij die seksuele betrekkingen heeft met dieren. Zoals hierboven behandeld is dit nu expliciet strafbaar gesteld door een nieuw puntje 9 in artikel 35 Dierenwelzijnswet⁶⁰⁴.

263. Voor wie art. 1 overtreedt en aldus handelingen pleegt die niet door de wet voorzien zijn en waardoor een dier zonder noodzaak omkomt of zonder noodzaak een verminking, letsel of pijn ondergaat, gold vroeger dezelfde straf als de rest van de onder art. 35 eerste lid opgenomen verbodsbepalingen. Door de wet van 19 maart 2007⁶⁰⁵ werd deze strafmaat echter verhoogd⁶⁰⁶. Deze werd beperkt tot de voor dit misdrijf voorziene maximumgevangenisstraf; deze werd opgetrokken van drie tot zes maanden. De geldboete bleef dus ongewijzigd. Aldus kan men nu voor een overtreding van art. 1 gestraft worden met een gevangenisstraf van één maand tot zes maanden en met een geldboete van 26 euro tot 1000 euro of met een van die straffen alleen. Enige parlementaire discussie, zowel in de Kamer als in Senaat, vond plaats omdat door deze verhoging de strafmaat dezelfde wordt als deze

⁶⁰¹ Specifieke sancties zoals voor handelaars werden in het hoofdstuk van 'handel in huisdieren' behandeld. Zie *supra*.

⁶⁰² Uiteraard in de praktijk vermeerderd met de wettelijke opdecimen.

⁶⁰³ Art. 35, 5° Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986.

⁶⁰⁴ Art. 35, 9° Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986.

⁶⁰⁵ Wet 19 maart 2007 tot wijziging van de artikelen 1, 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling en seks met dieren te verbieden, *BS* 13 juli 2007.

⁶⁰⁶ Het is in deze wet waarin later het verbod met seks met dieren werd gegoten.

voor bepaalde andere misdrijven, zoals slagen en verwondingen aan personen⁶⁰⁷. Daar de strafbaarstelling van de andere misdrijven van artikel 35 ongewijzigd bleef, werd het puntje 1° opgegeven en werd de strafbaarstelling opgenomen in een nieuw tweede lid van hetzelfde artikel. Aangezien deze strafbaarstelling van artikel 35, nieuw tweede lid van de Dierenwelzijnswet gedragingen betrof die strijdig waren met de handelswijze, voorgeschreven door artikel 1 van deze wet, moest door de wijziging van dit laatste artikel ook de formulering van dit nieuwe tweede lid aangepast worden⁶⁰⁸.

264. Art. 38 Dierenwelzijnswet stipuleert dat ook de bepalingen van boek I van het Strafwetboek, met inbegrip van hoofdstuk VII en van art. 85 van toepassing zijn op de in de wet bepaalde misdrijven.⁶⁰⁹

265. Naast deze straffen voorzien in de artikelen 35 en 36 kan de rechtbank daarenboven de sluiting⁶¹⁰ bevelen van de inrichting waarin de misdrijven gepleegd werden voor een termijn van één maand tot drie jaar⁶¹¹. Bij herhaling kan deze sluiting definitief worden of voor een termijn van twee maanden tot vijf jaar⁶¹². Van deze mogelijkheid tot sluiting heeft de rechtbank gebruikt gemaakt in de behandelde zaak over de malafide hondenkweker, waarbij hij de kwekerij sloot voor een termijn van drie jaar⁶¹³.

266. In de kantlijn van dierenwelzijn kan opgemerkt worden dat in België bloederige dieren- (honden-) gevechten verboden zijn op basis van art. 35, 1° Dierenwelzijnswet.⁶¹⁴ In het algemeen zijn wedstrijden waarbij de kracht, snelheid of de behendigheid van dieren op de proef gesteld wordt, trouwens verboden op grond van het KB 23 september 1998 betreffende de bescherming van dieren bij wedstrijden⁶¹⁵. Tenzij voor paarden, honden, duiven of andere diersoorten die aangeduid worden door de minister en uiteraard onder de strikte voorwaarden van het besluit. Omdat art. 36, 7° Dierenwelzijnswet echter verbiedt om honden als last- en trekdier te gebruiken, is voor wedstrijden en demonstraties met sledehonden een expliciete toelating nodig van de minister. De voorwaarden hiervoor zijn vastgelegd in het KB 12 maart 1999 houdende de voorwaarden voor het verkrijgen van een afwijking van het verbod honden als last- en trekdier te gebruiken. Zo zijn slecht met een beperkt

⁶⁰⁷ Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling, *Parl.St.* Kamer 2006-2007, nr. 51-2823/004, 5.

⁶⁰⁸ V. DE SOUTER, "Een strengere strafrechtelijke aanpak van seksuele betrekkingen met dieren", *TVW* 2007, afl. 4, 445-447.

⁶⁰⁹ Dit hoofdstuk handelt over de deelneming van verscheidene personen aan eenzelfde misdaad of wanbedrijf. Art. 85 gaat over verzachtende omstandigheden.

⁶¹⁰ X, "Illegale hondenkwekerij gesloten", FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 10 oktober 2008, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶¹¹ Art. 37 Dierenwelzijnswet.

⁶¹² Art. 39, 3§ Dierenwelzijnswet.

⁶¹³ Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

⁶¹⁴ X, "11 vechthanen in beslag genomen", FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 16 februari 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶¹⁵ KB 23 september 1998 betreffende de bescherming van dieren bij wedstrijden, *BS* 21 oktober 1998.

aantal hondensoorten – zoals de Siberische Husky – sledehondenwedstrijden toegestaan⁶¹⁶. Bij het publiek dringt bovendien stilaan het besef door dat sledehondrassen, zoals Husky's, Samojeed en Malamuts, minder geschikt zijn als klassiek gezelschapsdier. Het zijn juist heel actieve dieren die zich tijdens deze wedstrijden volop kunnen uitleven.⁶¹⁷

267. De overtredingen van bepalingen van de Dierenwelzijnswet of van haar uitvoeringsbesluiten die niet in de artikelen 35 en 36 zijn vermeld, worden gestraft met een geldboete van 26 tot 250 euro⁶¹⁸.

B. Herhaling

268. Bij herhaling van één van de misdrijven bepaald bij de artikelen 35 en 36 binnen drie jaar na de vorige veroordeling wegens één der in deze artikelen bepaalde misdrijven, worden de gevangenisstraffen en de geldboetes verdubbeld⁶¹⁹. Deze strafverzwaring is verplicht⁶²⁰. Omdat de wetgever met de bovenvermelde verhoging van de strafmaat ook indirect de toepassing van artikel 16 §1 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis⁶²¹ beoogde mogelijk te maken, was een aanpassing van artikel 39 Dierenwelzijnswet noodzakelijk. Immers, een verdubbeling van zes maanden is twaalf maanden en krachtens art. 25 Sw. is een straf van 12 maanden (360 dagen) lager dan een straf van één jaar (365 dagen). En art. 16 § 1 van de wet betreffende de voorlopige hechtenis stelt dat *“slechts in geval van volstreekte noodzakelijkheid voor de openbare veiligheid en indien het feit voor de verdachte een correctionele hoofdgevangenisstraf van een jaar of een zwaardere straf tot gevolg kan hebben, kan de onderzoeksrechter een bevel tot aanhouding verlenen”*. Artikel 39 werd aldus herschreven en voorziet nu in zijn tweede paragraaf dat bij herhaling voor een misdrijf, bedoeld in artikel 35 lid 2, de boete verdubbeld wordt en het maximum van de gevangenisstraf verhoogd wordt tot één jaar⁶²².

269. In bepaalde juridische kringen werd hierbij de kanttekening gemaakt dat, hoewel er nu wel voldaan is aan de tijdsvoorwaarde van artikel 16 §1 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, waarschijnlijk de andere vereiste van dit artikel – met name de volstreekte noodzakelijkheid voor de openbare veiligheid – moeilijk zal kunnen ingevuld worden. Hierbij wil ik

⁶¹⁶ Art. 4 KB 12 maart 1999 houdende de voorwaarden voor het verkrijgen van een afwijking van het verbod honden als last- en trekdier te gebruiken, BS 24 april 1999.

⁶¹⁷ X, “Sledehondensport in België: honden per uitzondering opnieuw last- en trekdier”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 1 december 2006, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶¹⁸ Art. 41 Dierenwelzijnswet.

⁶¹⁹ Art. 39 § 1 Dierenwelzijnswet.

⁶²⁰ S. VANDROMME, “Herhaling, bijzondere strafwetten”, in X, *Strafrecht en strafvordering, artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2010, 1-33.

⁶²¹ Wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, BS 14 augustus 1990.

⁶²² V. DE SOUTER, “Een strengere strafrechtelijke aanpak van seksuele betrekkingen met dieren”, *TVW* 2007, afl. 4, 446.

dan toch even wijzen op verschillende studies⁶²³ die het verband tussen mishandeling van dieren en andere vormen van geweld aantonen. Zo is er enerzijds een verband tussen dierenmishandeling en andere expressies van interpersoonlijk geweld binnen een familiale context (zoals kindermishandeling en vrouwenmishandeling). Wanneer men een geval van dierenmishandeling vaststelt, kan dit er dus op wijzen dat er zich in die familie nog andere mishandelingen voordoen. Dergelijke gezinnen kunnen dan worden benaderd als potentiële broedkamers van andere vormen van gewelddadig of agressief gedrag. Vanuit een andere invalshoek betreffende deze ‘cruelty link’⁶²⁴ is ook ontdekt dat dierenmishandeling gepleegd op jonge leeftijd vaak een mogelijke indicator kan zijn van een gewelddadige adolescentie of volwassenheid. Veel serie- en massamoordenaars blijken in hun jeugd vaak extreme daden van dierenmishandeling te hebben gepleegd. Deze stellingen zijn niet nieuw; ze werden reeds in de Middeleeuwen verkondigd en vormden mee de aanzet voor de eerste dierenbeschermingswetten. Zo volgde Kant Thomas van Aquino’s zienswijze door te stellen dat wreedheid tegenover dieren zou leiden tot afstomping van het morele normbesef en zo de poort open zou zetten naar het mishandelen van medemensen.⁶²⁵ Om deze reden was hij voorstander van het Engelse jurysysteem dat slagers uitsloot om er te zetelen. Ook John Locke hield er hetzelfde misprijzen ten aanzien van slagers op na. Hij stelde verder dat er ook grote aandacht moest worden besteed aan kinderen die dierenmishandeling pleegden. “Want het folteren en doden van beesten zal, in gradaties, hun geest harder maken zelfs ten aanzien van mensen; en diegenen die plezier scheppen in het doen lijden en vernietigen van inferieure wezens, zullen niet geschikt zijn om zeer medelevend te zijn, of welwillend ten aanzien van diegene van hun eigen soort.” Dit gedachtegoed wordt prachtig uitgebeeld in de etsenreeks ‘de vier stadia van wreedheid’ van de achttiende-eeuwse kunstenaar William Hogarth.⁶²⁶ In de Verenigde Staten, Canada en Engeland heeft de kennis van deze ‘cruelty link’ geleid tot vele veranderingen.⁶²⁷ Campagnes over huiselijk geweld en onderwijsprogramma’s zijn aangepast, interdisciplinaire rapportages zijn gebruikelijk geworden, wetten zijn aangepast en protocollen en meldcodes ingevoerd. Zo zijn in verschillende Staten van de Verenigde Staten dierenartsen wettelijk verplicht om vermoedens van dierenmishandeling te rapporteren aan de bevoegde overheidsdiensten. Voorts zijn er opvangvoorzieningen ontstaan waar slachtoffers van huiselijk geweld samen met hun huisdieren terecht kunnen. In Nederland of België is er echter nog

⁶²³ Voor Nederland zijn de belangrijkste studies die van Enders-Slegers en Janine Janssen, terwijl in België VUB-prof. Ponjaert-Kristoffersen en criminologe dr. Geertrui Cazaux van belang zijn.

⁶²⁴ In Engelstalige literatuur wordt gesproken over ‘the cruelty link’, wanneer men het heeft over het verband tussen dierenmishandeling, kindermishandeling en vrouwenmishandeling. Daar deze noemer moeilijk in het Nederlands te vertalen is, gebruiken Belgische en Nederlandse onderzoekers dus ook vaak deze term.

⁶²⁵ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 118.

⁶²⁶ G. CAZAUX, “Verband tussen geweld jegens dieren en geweld jegens mensen” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 283.

⁶²⁷ We moeten er ons echter voor hoeden dat de antropocentrische ondertoon in dergelijke onderzoeken (de detectie en preventie van dierenmishandeling is belangrijk omdat het een teken kan zijn van *menselijk* slachtofferschap) de belangen van het dier *op zichzelf* niet naar de achtergrond verdringt. Dierenmishandeling verdient onze aandacht, niet alleen omdat het een teken kan zijn van verstoorde mens-mens relaties, maar omdat het een negatieve impact heeft op het welzijn van het dier zelf.

nauwelijks maatschappelijk bewustzijn over deze relatie.⁶²⁸ Misschien bewijst ter illustratie de zaak van de ‘beul van Twente’, die na de zeer wrede dierenmishandelingen van paarden, pony’s en schapen ook een zwerver neerstak dat er wel degelijk een ‘noodzakelijkheid voor de openbare veiligheid’ kan bestaan, zoals artikel 16 §1 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis vereist.

C. Houdverbod

270. De Belgische rechtbank kan, bijkomend aan de veroordeling wegens overtreding bepaald in de Dierenwelzijnswet, de veroordeelde het recht ontzeggen definitief⁶²⁹ of voor een termijn van één maand tot drie jaar dieren van één of meer soorten te houden⁶³⁰. Zo legde de Oudenaardse rechter in het reeds vernoemde vonnis de beklaagde het verbod op om dieren te houden voor de duur van drie jaar, onder verbeurte van een dwangsom van 250 euro per vastgestelde inbreuk⁶³¹.

271. Ook Nederland kent dergelijk huisdierverbod. Een houdverbod kan er door de rechter voor maximaal drie jaar⁶³² worden opgelegd als bijzondere voorwaarde bij een geheel of gedeeltelijk voorwaardelijke veroordeling⁶³³. Hoewel deze mogelijkheid al een eindje bestaat, werd hiervan slechts recent⁶³⁴ gebruik gemaakt⁶³⁵. Zo veroordeelde de rechtbank van Hertogenbosch op 3 december 2009 op basis van art. 36 Gwwd een man – die bij een agressieve ruzie met zijn vriendin haar Jack Russel meermaals tegen de muur schopte zodat het hondje overleed – tot een gevangenisstraf van 298 dagen, waarvan 180 dagen voorwaardelijk met een proeftijd van drie jaar, waarin de man geen huisdieren mocht houden.⁶³⁶ Niet iedere rechter lijkt dit verbod echter volledig te begrijpen. Zo nam een rechter de eis van het Openbaar Ministerie niet over om een houdverbod op te leggen aan een verdachte die maandenlang de nodige verzorging had onthouden aan haar paarden. Hoewel ze de verdachte wel veroordeelde op grond van art. 37 Gwwd, weigerde ze haar een houdverbod op te leggen omdat ze een blanco strafblad had en niet aangemerkt kon worden als recidivist. Onbegrijpelijk. Niet alleen was de verdachte vroeger reeds veroordeeld op grond van hetzelfde artikel omdat ze aan haar gewonde kat de

⁶²⁸ M.J. ENDERS-SLEGGERS, “Dierenmishandeling: een signaal voor huiselijk geweld?”, *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 63.

⁶²⁹ X, “Voor het eerst levenslang verbod voor dierenkweker”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 4 juni 2009, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶³⁰ Art. 40 Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986.

⁶³¹ Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

⁶³² Er is wel een voorstel neergelegd om deze maximumproeftijd te verlengen van drie naar tien jaar (S. DE JONG, “Wetsvoorstel houdverbod dierenbeulen”, 19 april 2006, <http://www.lawandroar.nl/>).

⁶³³ Art. 14c, tweede lid, onder 5 in samenhang met artikel 14b, tweede lid, Nederlands Wetboek van Strafrecht.

⁶³⁴ De enige voorgaande uitspraken gaan in hoofdzaak over ernstige verwaarlozing van vee. Zo werd bijvoorbeeld aan een veehouder, die aan 25 runderen en 3 schapen de nodige verzorging had onthouden, als bijzondere voorwaarde opgelegd dat hij op geen enkele wijze ten behoeve van enige bedrijfsuitoefening dieren mocht houden.

⁶³⁵ S. KLOK, “Cel en huisdierverbod na mishandeling vriendin en hond”, 23 januari 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁶³⁶ Rechtbank’s- Hertogenbosch 3 december 2009, LJN-nr. BK5222.

nodige verzorging had onthouden (volgens de rechter was deze veroordeling echter nog niet onherroepelijk en handelde over totaal andere omstandigheden). Maar bovendien is het zijn van recidivist helemaal geen vereiste om een houdverbod als bijzondere voorwaarde opgelegd te krijgen, net zo min als het onvoorwaardelijk veroordeeld zijn. Wat had moeten meespelen bij het wel of niet opleggen van een houdverbod, was de mogelijkheid van recidive *in de toekomst*. Gelet op de overtuiging van de verdachte – ze was het niet eens met de Gwvd waar die vereist dat er voor dieren een schone en droge plaats ter beschikking dient te zijn – was de kans dan ook groot dat zij haar paarden gewoon op dezelfde manier zou blijven huisvesten, met alle gevolgen van dien⁶³⁷. Deze zaak had dan ook alle ingrediënten in zich om juist wel een houdverbod op te leggen⁶³⁸.

D. Rechtsvergelijking met Nederland

272. In Nederland zijn de strafbepalingen opgenomen in art. 121 en 122 van de Wet van 24 september 1992, houdende vaststelling van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. Ook hier is recentelijk de maximale gevangenisstraf voor art. 36 ('mishandeling') en art. 37 (verwaarlozing) verhoogd van twee naar drie jaar.

273. In samenhang met de wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wegenverkeerswet 1994⁶³⁹, is de maximale gevangenisstraf voor overtreding van de artikelen genoemd in artikel 122 lid 1 Gwvd verhoogd van twee naar drie jaar (dit is voor de artikelen 36, eerste lid, 37, 40, 43, 61, eerste lid en 73, tweede lid). Indien bovendien een der misdrijven omschreven in artikel 36, eerste lid, en 37 in de uitoefening van beroep of bedrijf is gepleegd, kan op grond van een nieuw vierde lid een geldboete worden opgelegd van de naast hogere categorie (dat wil zeggen de vijfde categorie; het daarvoor in artikel 23 Wetboek van Strafrecht genoemde bedrag van € 45.000 is verhoogd tot € 67.000).⁶⁴⁰ Deze wetswijzigingen zijn op 1 februari 2006 in werking getreden.

274. Door wijziging van artikel 67, eerste lid, onder c, Wetboek van Strafvordering, is bovendien ook een bevel tot voorlopige hechtenis mogelijk in geval van verdenking van een der misdrijven omschreven in artikel 122, eerste lid, Gwvd.

275. Zoals hierboven behandeld, kent Nederland ook een houdverbod. Dit kan door de rechter voor maximaal drie jaar worden opgelegd als bijzondere voorwaarde bij een geheel of gedeeltelijke

⁶³⁷ Daarom werd er door dierenactivisten een reddingsactie voor de achtergebleven paarden op touw gezet waarbij ze in het holst van de nacht uit hun erbarmelijk onderkomen werden bevrijd.

⁶³⁸ S. KLOK, "Beruchte paardenhoudster uit Voorburg krijgt voorwaardelijke gevangenisstraf voor verwaarlozing", 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁶³⁹ Door de Wet van 22 december 2005 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wegenverkeerswet 1994, in verband met de herijking van een aantal wettelijke strafmaxima, *Stb.* 2006, 11.

⁶⁴⁰ X, "Verhoging strafmaxima", 5 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

voorwaardelijke veroordeling op basis van art. 14c, tweede lid, onder 5 in samenhang met artikel 14b, tweede lid, Nederlands Wetboek van Strafrecht. Er is ondertussen een wetsvoorstel ingediend om deze termijn naar tien jaar te brengen. Tien jaar is namelijk niet onredelijk of buitensporig, zeker als men in het achterhoofd houdt dat het ook in Engeland en Frankrijk mogelijk is om mensen levenslang te verbieden dieren te houden⁶⁴¹.

276. In hetzelfde wetsvoorstel werd ook aangevoerd om de maximale straf die staat op overtreding van art. 350 lid 1 van het Wetboek van Strafrecht (Sr) en daarmee ook op die van lid 2 (“*Gelijke straf wordt toegepast op hem die opzettelijk en wederrechtelijk een dier dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort, doodt, beschadigt, onbruikbaar maakt of wegmaakt*”) gelijk te stellen aan die van art. 36 lid 1 Gwwd. Deze was immers verhoogd van twee naar drie jaren. Op art. 350 lid 2 Sr staat echter slechts een maximale gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of een geldboete van de vierde categorie. Dit gelijktrekken lijkt een goed punt. Het is een ongewenste situatie, dat het mishandelen van het eigen dier of dat van een ander op grond van art. 36, lid 1 Gwwd tot een hogere straf kan leiden dan een zelfde daad (beschadigen, onbruikbaar maken, etc.) of zelfs het doden van een dier van een ander op grond van art. 350 lid 2 Sr.⁶⁴²

277. Artikel 254 Sr. bepaalt dat hij die ontuchtige handelingen pleegt met een dier gestraft wordt met een gevangenisstraf van ten hoogste anderhalf jaar of een geldboete van de vierde categorie. In artikel 254a Sr. wordt porno met dieren expliciet strafbaar gesteld met een gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of een geldboete van de derde categorie. Deze straf wordt verhoogd wanneer iemand hiervan zijn beroep of gewoonte maakt.

278. Gedragingen in strijd met de in art. 36 lid 3 Gwwd opgenomen zorgplicht zijn overtredingen, die worden gestraft met een hechtenis van ten hoogste zes maanden of een geldboete van de derde categorie⁶⁴³.

⁶⁴¹ S. DE JONG, “Wetsvoorstel houdverbod dierenbeulen”, 19 april 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁶⁴² *Ibid.*

⁶⁴³ Art. 122, 2° Gwwd.

Deel III. Zich ontdoen van huisdieren

Hoofdstuk 1. Probleemstelling: ‘dropping’ en zwerfkattenproblematiek

279. Er komt een moment dat bepaalde mensen van hun huisdier af willen. De schattige levende knuffel van weleer blijkt dan toch slechts een fecesmachine op poten te zijn. Eén brok blaffende overlast die bovendien heel wat geld blijkt te kosten. Zeker een vervelende bijkomstigheid voor wie goedgezind en met haarloze achterbank naar het buitenland wil vertrekken⁶⁴⁴. Ook Flappie het konijn wordt plots een last in de vakantieperiode. Of men was vergeten dat Minoes al na een half jaartje vruchtbaar is en plots kersverse mama blijkt te zijn van zeven kittens, die men maar niet kwijt raakt.

Dergelijke ongelukkige huisdieren worden dan ook vaak gedumpt in asielen, afgezet in de natuur, of erger nog, gedood. Hoewel de wet op het Dierenwelzijn in artikel 15 duidelijk stelt dat het doden slechts mag gebeuren door een persoon die daarvoor de nodige kennis en bekwaamheid heeft en dat dit volgens de minst pijnlijke methode moet gebeuren (in principe mag het doden slechts na verdoving of bedwelming⁶⁴⁵) wordt er hiervan in de praktijk vaak afgeweken – en wordt het maatschappelijk vaak aanvaard – wanneer particulieren zelf ‘overtollige’ kittens liquideren⁶⁴⁶.

280. Ook art. 35, 3° Dierenwelzijn, dat het strafbaar stelt om een dier achter te laten met de bedoeling zich ervan te ontdoen, wordt vaak straal genegeerd. Duizenden dieren worden ieder jaar – met een piek in de vakantieperiode⁶⁴⁷ – harteloos gedumpt. En bruusk afgezet in de vrije natuur loert de dood vaak evenzeer om de dichtstbijzijnde eikenboom. Zo zijn tamme konijnen die plots hun herwonnen vrijheid mogen ‘genieten’ zo grondig gedomesticeerd dat de natuur een vreemde wereld voor ze is. Hun kans op overleven is vrijwel nihil, en als ze het al overleven, ondergaan ze vaak alsnog het wrede lot van jachthage⁶⁴⁸. Ook gedumpte kittens, waggelend op hun pootjes en wanhopig miauwend achter hun moeder – waarvan ze de eerste weken volkomen afhankelijk zijn – , wacht vaak een trieste dood.

⁶⁴⁴ X, “De dropbeesten en de castratie”, oktober 2007, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁴⁵ Art. 15 en 16 Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, BS 3 december 1986.

⁶⁴⁶ R. DE MEESTER, “De dood als discriminatief element bij de evaluatie van de relatie tussen mens en huisdier”, in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 236.

⁶⁴⁷ X, “Dierenasielcijfers spreken voor zich”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 5 juli 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶⁴⁸ S. KLOK, “Gedumpte huisdieren vogelvrij?”, 28 augustus 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

281. Gedumpte oudere katten kunnen zich in de natuur echter behoorlijk redden. En zo ontstaat een heus zwervkattenprobleem⁶⁴⁹, wetende dat één kat na amper zestien maanden voor zesendertig nakomelingen kan zorgen. Deze dolen vaak naar de dichtstbijzijnde steden of dorpen waar ze voor heel wat problemen kunnen zorgen. Ze kunnen vooreerst een gevaar vormen voor de publieke gezondheid (door overdracht van rabiës of toxoplasmose⁶⁵⁰ op de mens of overdracht van parasieten). Verder brengen ze vaak de gezondheid van ander huisdieren in gevaar. Zo kunnen ze, via gevechten en dergelijke, verschillende ziektes of parasieten als vlooiën, oormijten en schurft overdragen aan huiskatten. De meest gemelde problemen zijn overigens opengescheurde vuilniszakken, lawaaihinder en uitwerpselen. Daarnaast storen vele omwonenden zich vaak aan hun voederplaatsen en de aantrekking van ratten hiernaar. Ook hun predatie kan een niet de onderschatten effect hebben op de vogelpopulatie of op andere diersoorten⁶⁵¹.

282. In tegenstelling tot katten en konijnen, laten gedumpte honden in de natuur zich tamelijk goed vangen, zodat ze even later hetzelfde lot delen als hun hondenbroertjes en poezenzusters die rechtstreeks in het asiel gedumpte worden. Een harteloos lot voor een trouwe viervoeter die, na een leven vol onvoorwaardelijke vriendschap, loyaal en vrolijk blaffend de auto insprong voor een laatste rit. Het opgewekte gekwispel dat langzaam stilvalt als de bestemming bereikt wordt en de geur van angst en hopeloosheid van een asiel zijn neusgaten binnendringt. Een lichaam dat zich onbegrijpend tegen ijzige tralies aandrukt om toch nog een laatste blik van zijn levensgezel te aanschouwen. Rillend van de kille overgang van de soezerige warmte van enkele minuten gelden waarbij hij gelukkig tegen zijn baasje aangenesteld lag naar het koude staal van zijn nieuwe thuis, aanschouwt hij hoe zijn gemeente metgezel de nodige papieren in orde brengt en daarna onbarmhartig vertrekt. Strak de droevige, vochtige hondenogen vermijndend die vol onbegrip en smart de woorden ‘hoe kon je?’ fluisteren⁶⁵².

283. En in dierenasielen laat zich het probleem door dit ‘droppen van huisdieren’ ongenadig merken; overpopulatie. Hierdoor worden jaarlijks duizenden dieren geëuthanaseerd omwille van plaatsgebrek.

⁶⁴⁹ Een zwervkat wordt beschouwd als een dier dat geen eigenaar heeft en het huis van zijn meester niet deelt, zich vrij verplaatst en voortplant en niet geïdentificeerd is of geen medaille draagt. Voor een huiskat geldt minstens één van voorgaande kenmerken niet. Een verloren gelopen kat is theoretisch een zwervkat, maar geen verwilderde kat. Deze laatste zijn, daar ze niet gedomesticeerd zijn, moeilijk door mensen te benaderen en onderscheiden zich onder andere door hun staart.

⁶⁵⁰ Dit is vooral gevaarlijk voor zwangere vrouwen.

⁶⁵¹ E. PEETERS, *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 10.

⁶⁵² Gebaseerd op J. WILLIS, “How could you? – Noodkreet van een hond”, juli 2003, <http://www.vvdb.be/>.

Hoofdstuk 2. Asielen

284. Binnen de dierenbeschermingsbeweging zijn dierenasielen van onschatbare waarde. Ze zijn en blijven voorlopig de enige bruikbare reddingsboei voor dieren in nood. Er kunnen dan wel oplossingen gezocht worden in alternatieve formules voor adoptie en afstand van honden en katten, maar finaal heeft efficiënt dierenbeschermingswerk nood aan gebouwen en mensen om honden en katten een veilige haven te bieden. Want onmachtig en hulpeloos zijn ze: van Bots die op de dool is geraakt tot Malu die plots uit het huis wordt gegooid als een ordinair wegwerpproduct. Ze hebben allemaal nood aan een flink geolied systeem dat zonder verwijl een pasklare oplossing probeert te bieden.

285. Om hier wat controle op te krijgen stelt de Dierenwelzijnswet enkele voorwaarden. Dit wordt verder uitgewerkt in het Koninklijk Besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren⁶⁵³. Vooreerst mogen dierenasielen niet fokken of dieren met commerciële doeleinden verkopen⁶⁵⁴. Verder dienen ze⁶⁵⁵ een erkenning aan te vragen. Deze erkenning wordt slechts toegekend na onderzoek van een dossier, waarin onderzocht wordt of er een correct schematisch plan van de inrichting met aanduiding van de functie van de verschillende lokalen bestaat, evenals er een contract met een erkende dierenarts is gesloten⁶⁵⁶. Na hun erkenning worden ze nog regelmatig gecontroleerd als ze nog steeds voldoen aan de vereisten inzake dierenwelzijn. Zo dienen de dieren op passende wijze gehuisvest te worden met voldoende bewegingsruimte en mogen kadavers en uitwerpselen niet opgeslagen worden op dezelfde plaats waar levende dieren of voedermiddelen worden ondergebracht⁶⁵⁷. Art. 20 van het KB bepaalt dat “de hoofdactiviteit van een dierenasiel moet zijn de opvang van verloren, achtergelaten, in beslag genomen of verbeurdverklarde dieren. Het asiel tracht, in de mate van het mogelijke, de dieren die hiervoor in aanmerking komen te plaatsen en waakt erover het verblijf van de opgevangen dieren niet nodeloos te verlengen.”⁶⁵⁸

286. Want inderdaad, art. 9 van de Dierenwelzijnswet stelt het als een trouwe burgerplicht dat ieder die een zwervend, verloren of achtergelaten dier opvangt, dit binnen de vier dagen dient toe te vertrouwen aan het gemeentebestuur. Het gemeentebestuur zal dit dier dan naar een dierenasiel

⁶⁵³ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

⁶⁵⁴ Art. 5 § 1 Dierenwelzijnswet.

⁶⁵⁵ Evenals dierenpensions; dit zijn inrichtingen waar een eigenaar zijn dier kan onderbrengen om er gedurende een beperkte tijd, tegen vergoeding, te worden verzorgd en ondergebracht.

⁶⁵⁶ <https://portal.health.fgov.be>.

⁶⁵⁷ Art. 4 § 1 en § 2 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

⁶⁵⁸ Art. 20 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

brengen. In de praktijk wijst de gemeente echter vaak een dierenasiel aan, waaraan de dieren rechtstreeks kunnen worden toevertrouwd.⁶⁵⁹

287. En hier stelt zich een probleem; het aantal honden en katten die zo in asielen terechtkomt, is enorm hoog en de opvangcentra hebben moeite met de grote instroom aan dieren. Hoewel de wetgeving die impulsaankopen verminderde⁶⁶⁰ wel degelijk effect resulteert, vingen in 2009 de Belgische dierenasielen nog altijd 32.346 honden en 36.796 katten op⁶⁶¹. Het aantal opgevangen honden daalt, maar het aantal katten blijft jammer genoeg stijgen ten opzichte van 2008⁶⁶². Uit deze statistieken blijkt duidelijk dat er ongeveer evenveel katten als honden werden binnengebracht, waarvan iets meer dan de helft van de opgevangen dieren een zwerfdier was (zowel voor honden als katten). Wat er verder gebeurt met de dieren, hangt af van de bestemming en het soort dier.

288. Een derde van de opgevangen honden kan worden teruggeven aan de eigenaar (dit is echter 59,3% van de verloren gelopen of zwerfhonden). De verplichte identificatie en registratie van honden speelt hierin zeker een belangrijke rol⁶⁶³. Uiteraard één van de meer dankbare taken die het asiel met plezier op zich neemt. De wettelijke grondslag ligt in art. 21 van het desbetreffende KB⁶⁶⁴ dat stelt dat de verantwoordelijke van het asiel in geval van verloren of zwerfende dieren onverwijld de nodige stappen voor het terugvinden van de eigenaar op zich dient te nemen.

289. De meerderheid (54, 5%) van de honden wordt geplaatst. Dit wil zeggen dat ze geadopteerd worden door een nieuw baasje, die hun een nieuwe thuis wil schenken. Dit meeste asielen hebben hierbij een adoptiepolitiek waarbij vaak gebruikt wordt gemaakt van een voorselectie (via interview of vragenlijst) van de kandidaat- adoptant of een gebruik van een testperiode.

Verder geeft de verantwoordelijke de kandidaat adoptant raad bij de keuze van een hond door met hem een lijst door te nemen met verplichte vragen⁶⁶⁵. Zo wordt geïnformeerd of er vaak kinderen in het huis aanwezig zijn, hoeveel tijd per dag het dier alleen thuis zal zijn, of er een tuin aanwezig is waarin de hond kan ravotten, enz.⁶⁶⁶ Zo kan een geschikte hond uitgekozen worden om zijn nieuwe leventje te beginnen. Dit is onder andere mogelijk op basis van verschillende documenten. Zo diende de oorspronkelijke eigenaar die zijn hond afstond, een blad in te vullen waarin gegevens gevraagd werden

⁶⁵⁹ Aan de bovengenoemde burgerplicht is dan ook voldaan wanneer het dier aan een door het gemeentebestuur aangewezen dierenasiel wordt toevertrouwd (Art. 9 §1 laatste lid Dierenwelzijnswet).

⁶⁶⁰ Zie *supra*.

⁶⁶¹ “69.000 katten en honden opgevangen in dierenasielen in 2009”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 2 juli 2010, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶⁶² De statistische gegevens van het jaar 2009 zijn deze van 90 dierenasielen, van 2008 waren dit 87 dierenasielen.

⁶⁶³ Voor de problematiek hieromtrent, zie *supra*.

⁶⁶⁴ Art. 21 § 2 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

⁶⁶⁵ Art. 21 § 6 KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

⁶⁶⁶ Bijlage IX KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

over de voorgeschiedenis met betrekking tot gezondheid, gedrag en omgeving van de hond. Een tweede document bestaat uit een beoordelingsfiche van het gedrag van het dier tijdens het verblijf in het asiel. Wanneer een passende hond gevonden is, wordt uiteindelijk een adoptiecontract gesloten tussen het asiel en de adoptant van de hond. Met een vrolijk en dankbaar kwispelend hond tussen de benen, zal bij het verlaten van het asiel het paspoort van de hond aan het kersverse baasje meegeven worden. Uiteraard is dit ook een praktische oplossing voor het populatieprobleem. Sommige mensen zweren zelf bij een asielhond omdat die van een zodanige trouwe dankbaarheid zou getuigen tegenover hun nieuw baasje omdat die hem uit het asiel redde.⁶⁶⁷

Dit nieuwe baasje wordt voortaan al na 15 dagen rechtmatige eigenaar van het dier⁶⁶⁸. Dezelfde termijn waarin het asiel een gevonden dier sowieso ter beschikking van de eigenaar dient te houden. Vroeger had de oorspronkelijke eigenaar echter 45 dagen de tijd om zijn hond terug te halen. Dit was lang, zo lang dat sommige zich wellicht liever niet gingen ontfermen over een dier dat ze na enkele weken opnieuw moesten afstaan terwijl ze er al aan gehecht waren geraakt. Deze forse termijninkorting, die er kwam door de wet 1 maart 2007⁶⁶⁹, lost dit probleem op en moet mensen er makkelijk toe aanzetten om een verloren hond in huis te nemen⁶⁷⁰. De vroegere regeling voelde trouwens absurd aan. Het betekende dat een asiel na 15 dagen iemands hond pijnloos kon doden (waarbij het dus een absoluut beslissingsrecht had), maar dat dit beslissingsrecht niet zou bestaan als het een adoptie betrof, hoewel in beide gevallen dezelfde voorwaarde (15 dagen asiel) werd nageleefd⁶⁷¹. Voor andere dieren dan honden geldt nog steeds de termijn van 45 dagen, maar hier stelt het probleem zich minder.

290. Bij katten is de verdeling van de bestemming minder rooskleurig. Vooreerst werden in 2009 zo'n 1.700 katten meer opgevangen dan in 2008.⁶⁷² Slechts 48,6 % kon worden geplaatst zodat maar liefst 36% van alle asielkatten een dodelijk spuitje kreeg omdat er geen opvang kon worden gevonden. Dit zijn maar liefst 13.313 katten die geëuthanaseerd werden op een jaar tijd. Voor honden is dit cijfer gelukkig wat minder en staat dit op 12,8% (4.155).

291. De oorzaken voor het uitvoeren van euthanasie zijn vaak de gezondheid van het dier en eventuele gedragsproblemen. Maar vooral overpopulatie blijkt een doorslaggevende factor. Als men dan bedenkt dat het leven in groep (met als mogelijk gevolg te hoge kooidichtheden en verstoten

⁶⁶⁷ X, "Pleidooi voor de asielhond: enkele merkwaardige getuigenissen", januari 2001, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁶⁸ Art. 9 §2, derde lid Dierenwelzijnswet.

⁶⁶⁹ Wet 1 maart 2007 tot wijziging van artikel 9 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 13 juli 2007.

⁶⁷⁰ S. BELLEMANS, "Slechts vijftien dagen wachten om eigenaar te worden van een verloren hond", <http://www.jura.be/>.

⁶⁷¹ D. STEVENS, "Het eigendomsrecht op een zwerfdier", juli 2002, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁷² X, "69.000 katten en honden opgevangen in Belgische asielen in 2008", FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 3 september 2009, <https://portal.health.fgov.be>.

worden) ook als gezondheidsreden wordt beschouwd, kan men vermoeden dat een proportie van de dieren die geëuthanaseerd zijn omwille van gezondheidsredenen eigenlijk gedood werd omwille van overpopulatie⁶⁷³. De juridische grondslag die asielen toelaat dit te doen ligt vervat in art. 21§3 van het KB 27 april 2007⁶⁷⁴.

En hoe jammerlijk het ook moge zijn, soms is euthanasie noodzakelijk. In een dierenasiel dat zichzelf respecteert, zie je geen honderden katten. Evenmin honderden hokjes met telkens een eenzaam hondje erin. Overbevolking resulteert in gebrek aan verzorging en ondermijnt de gezondheid. Het is waanzin te stellen dat een dierenasiel de heilige plicht heeft elk dier in leven te houden tot het van ouderdom sterft. Soms heeft een dierenbeschermer de droevige plicht euthanasie toe te passen. Niet enkel op gevaarlijke, zieke of stokoude honden of katten, maar jammergenoeg ook op viervoeters die al bij al nog best voor adoptie in aanmerking kwamen. Een dierenasiel mag geen concentratiekamp worden waar jong en oud langzaam verkommert en lijdzaam wacht op de dood. Het is wraakroepend onwijs honderden honden en katten in hokken te stoppen in de ijdele hoop dat ze ooit een nieuwe thuis zullen vinden. Het beeld van een reusachtig asiel met duizenden hokken van topkwaliteit, maar met altijd dezelfde dieren erin, is een beeld van verschrikking. Men moet erover waken dat het verblijf in het dierenasiel niet nodeloos aansleept, dat men moeilijk plaatsbare dieren niet te lang met doelloze opsluiting kwelt. Want al worden ze in hypermoderne gebouwen met de allerbeste zorgen omringd; een dierenasiel is voor honden en katten nu eenmaal geen paradijs. Het getuigt dan ook niet dierenliefde om een zwaar zieke hond in leven te houden of louter op basis van sentimentele motieven dieren te sparen waarvan men met quasi zekerheid weet dat ze nooit voor adoptie in aanmerking zullen komen. De schaarse beschikbare hokken besteedt men dan best aan de honden en katten die echt een kans maken⁶⁷⁵. Het is dan ook opletten geblazen om op basis van deze moeilijke discussie rond leven en dood, via euthanasiecijfers dierenasielen aan de schandpaal te nagelen⁶⁷⁶.

292. Een lichte poging om deze overpopulatie aan te pakken, staat nu vermeld in art. 20 §1 van het KB van 27 april 2007. Dit kwam er door het KB 18 maart 2009⁶⁷⁷. Dit stelt dat het verboden is voor asielen om dieren uit een ander land aan te kopen of aan te voeren. Er begonnen namelijk organisaties⁶⁷⁸ schattige doolpuppy's die in Oost-Europese steden ronddwaalden te importeren om ze hier een nieuwe thuis te geven. Het was hun bedoeling om België tot draaischijf te maken van een

⁶⁷³ E. PEETERS, *Problematiek van zwerfkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 8.

⁶⁷⁴ KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.

⁶⁷⁵ D. STEVENS, "Wees zuinig met je kritiek op dierenasielen", oktober 2001, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁷⁶ D. STEVENS, "De weg naar een dierenasiel mag geen modderpad worden", oktober 1998, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁷⁷ KB 18 maart 2009 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 1 april 2009.

⁶⁷⁸ Zoals 'Dieren zonder Grenzen'.

grootscheeps adoptieprogramma waarin het aanbod van pups centraal werd gesteld. Een ronduit laakbaar idee. Alleen al omdat een dierenbeschermmer die zijn taak goed begrepen heeft nu eenmaal niet mensen verleidt met een schattige pup. Want zo'n diertje groeit op en het snoezige hondje dat met de allerbeste intenties impulsief in huis werd gehaald, belandt wellicht vroeg of laat in een dierenasiel bij die duizenden andere stumpers die ooit als lieve troetel hun leven begonnen. Maar zelfs als alle geïmporteerde puppy's een nieuwe thuis zouden vinden – en daarvan uitgaan is dus een luchtkasteel bouwen – dan nog is dergelijk initiatief geen goed idee. Want elke Roemeense pup of andere geïmporteerde asielhond⁶⁷⁹ die zo een thuis vindt, kost immers het leven aan een hond uit onze eigen asielen die overvol blijven. Dergelijk maatregel van de overheid mag dan wat hardvochtig aanvoelen en gevoed lijken door de beladen slogan 'eigen hond eerst', toch is dergelijke maatregel handig om Belgische asielen niet op dit pad te brengen en hun zo onrechtstreeks minder naar de gifspuit te moeten laten grijpen. Jammergenoeg zijn er nog altijd organisaties – maar dus geen asielen – die dergelijke praktijken organiseren.⁶⁸⁰ Deze zouden zich echter beter ter plaatse inzetten om daar aan een betere toekomst voor deze diertjes te werken. Via in België fondsen te vergaren kunnen ze daar bijvoorbeeld werken aan de opbouw van lokale asielen of betere dierenklinieken. Maar onrechtstreeks, al was het met goede intenties, aan de opbouw van de overpopulatie in Belgische asielen werken, lijkt geen goed idee. Het donkere steegje naar misbruik ligt trouwens niet veraf. Dit is uiteraard slechts een licht stolpje om de wonde te stelpen. Daarom moet dan ook de kern van het probleem aangepakt worden.

293. En dit probleem van overpopulatie bij asielen blijkt onomstotelijk uit de bovengenoemde statistiekcijfers. Dit is dus vooral te wijten aan de oncontroleerbare reproductie van katten. Zowel voor de mensen die zo hun overtollige kittens in het asiel dumpen als de toenemende populatie van zwervkatten. Aangezien zwervkatten tevens zo goed als onplaatsbaar zijn⁶⁸¹, horen ze eigenlijk ook niet echt thuis in een dierenasiel waar de taak in de kern bestaat om niet langer gewenste, verwaarloosde of verloren gelopen dieren op te vangen om ze daarna een thuis te geven of om ze weer bij hun meester te brengen⁶⁸².

⁶⁷⁹ Zo is er ook de organisatie 'Greyhounds in Need', die in Spanje noodlijdende windhonden opvangt om ze in Belgische gezinnen onder te brengen.

⁶⁸⁰ X, "Transport Spaanse asioldieren in overtreding met wetgeving dierenwelzijn", FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 19 juli 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

⁶⁸¹ Kittens die op straat worden geboren en de eerste maanden van hun leven nooit in aanraking zijn gekomen met mensen blijven namelijk vaak schuw en verwilderd. Deze katten kun dus niet via dierenasielen worden geplaatst en vallen wat zorg betreft tussen wal en schip (PARTIJ VOOR DE DIEREN, *Parlementair Jaarverslag 2007-2008*, Den Haag, Uitgeverij Partij voor de Dieren, 2008, 54 p. en http://www.partijvoordedieren.nl/download/2ekamer/ParlementairJaarverslag_20072008_totaal.pdf).

⁶⁸² D. STEVENS, "De sterilisatie- en castratiecampagne van de VVDB", april 2002, <http://www.vvdb.be/>.

Hoofdstuk 3. Aangeraden oplossingen

§1. Inleiding

294. Na aandringen van verschillende dierenorganisaties verzocht de minister bevoegd voor Dierenwelzijn de Raad voor Dierenwelzijn om de problematiek van de overpopulatie van katten in asielen te bestuderen. Op grond van de bijgebrachte gegevens, ervaringen en expertise en geleid door ethische en diervriendelijke overwegingen is de werkgroep hieromtrent tot bepaalde conclusies gekomen. Vooreerst wordt gesteld dat de huiskat, omdat het een gedomsticeerde subspecies is die geïmporteerd is, niet echt in ons ecosysteem thuishoort. Ze heeft een eigen specifiek gedrag en heeft geen rol als predator en heeft zelf geen predators. Door ongecontroleerde voortplanting ontstaan grote populaties zwervkatten en ook een overpopulatie in de asielen. Vorig beschreven eigenschappen maken dat zowel het welzijn van de kat, het welzijn van andere diersoorten (door predatie) als de volksgezondheid (door overdracht van virussen en parasieten) worden bedreigd als er geen passende maatregelen worden genomen om enerzijds de voortplanting van de kat te controleren en anderzijds de zwervkattenpopulatie op termijn naar nul te herleiden⁶⁸³.

⁶⁸³ RAAD VOOR DIERENWELZIEN, *Advies over maatregelen i.v.m. de zwervkattenproblematiek en overpopulatie in asielen*, <https://portal.health.fgov.be>.

§ 2. Maatregelen voor het beheersen van de zwervkattenpopulatie

A. Aangeraden oplossingen

1) *Verplicht zwervkattenbeleid in elke stad/gemeente*

a) Vangen-steriliseren en terugplaatsen

295. Om te zwervkattenpopulatie op lange termijn naar nul te herleiden zijn er twee aangeraden maatregelen. Enerzijds het vangen- steriliseren en terugplaatsen en anderzijds het vangen en euthanaseren.

296. De vangen- steriliseren- en terugplaatsen- methode (VST) werd ontwikkeld en getest in de jaren zeventig in het Verenigd Koninkrijk (*Trap-Neuter-Release* of *TNR*). De gesteriliseerde katten verdedigen hun habitat tegen indringende dieren van hetzelfde geslacht en houden dus andere katten weg. Dit is hierdoor beter dan alle katten gewoon te euthanaseren. Want door het zuiver elimineren van katten uit een bepaalde omgeving, ontstaat er een buurt met voldoende voedselvoorraden, die maakt dat deze snel worden ingenomen door andere katten uit de omgeving. ('vacuümeffect'). Doch kan er echter door sterilisatie niet helemaal voorkomen worden dat nieuwe dieren het gebied toch binnendringen. Hierdoor is het aangeraden verschillende nieuwe sterilisatie/castratie- acties op het gebied te laten plaatsvinden.

297. Hoewel men spreekt van sterilisatie in de volksmond, wordt vaak echter medische castratie bedoeld. Castratie is de heelkundige verwijdering van de testikels van katers waardoor ze zich niet meer kunnen voortplanten. Het effect van castratie, wat een relatief eenvoudige operatie is, is afhankelijk van de leeftijd van het dier. Bij postpuberale castraties blijven de typische katerkenmerken en het gedrag toch deels bestaan. Bij prepuberaal gecastreerde katers ontwikkelen de typische kenmerken zich niet. Dit heeft als bijkomend voordelen: minder lawaai van kattengevechten waardoor minder klachten van omwonenden, het verminderd risico op ziekteoverdracht door een reductie van gevechten en minder aanrijdingen op de weg wegens een beperkter territorium. In tegenstelling tot castratie blijft bij sterilisatie van katers (vasectomie: doorknippen of afbinden van de zaadleider) het libido en 'mannelijk' gedrag wel bestaan. Daar de operatie tevens complexer is, is castratie dan ook meer aangeraden.

298. Indien een gecastreerde kater zijn territorium verdedigt en zo andere katers weghoudt, waardoor enkele vrouwtjes (die een beperkter territorium hebben) niet kunnen reproduceren dan zou dit ideaal zijn. Echter, zoals vermeld, dringen toch vaak niet gecastreerde katers binnen zodat er toch jonge zwervkittens het levenslicht zien. Daarom moeten ook de kattinnen gecastreerd (verwijdering van de

eierstokken en/of baarmoeder) of gesteriliseerd (doorknippen of verwijderen van de eileiders) worden⁶⁸⁴.

299. Concreet gaat de procedure als volgt. Wanneer mensen zwervkatten zien, nemen ze contact op met ofwel de milieudienst van de gemeente – als de gemeente een sterilisatiebeleid heeft – ofwel met een organisatie die zich inzet voor zwervkatten. Men meldt om hoeveel katten het gaat en waar ze precies zitten. Daarna komt men de katten vangen met vangkooien. Vervolgens worden ze door een dierenarts gesteriliseerd/ gecastreerd en minstens vierentwintig uren in observatie gehouden. Daarna worden ze teruggeplaatst. Deze zwervkatten krijgen een knip in hun oor zodat duidelijk is dat ze gesteriliseerd/ gecastreerd zijn.⁶⁸⁵ Het is evident dat een zwervkat slechts teruggeplaatst kan worden indien er voldoende garanties zijn om aan het welzijn van het diertje tegemoet te komen. Zo moeten ze vrij zijn van ziekten en parasieten. Ook dienen ze gecontroleerd gevoederd te worden en moet de losplaats voldoende beschutting bieden tegen slechte weersomstandigheden, bijvoorbeeld door het plaatsen van schuilhokken.

b) Vangen en euthanaseren

300. Wanneer men echter merkt dat de kat zwaar fysiek lijdt, een serieuze bedreiging voor de volksgezondheid vormt of er echt geen alternatief voor de grote overlast bestaat, wordt het vangen en pijnloos inslapen van katten als maatregel voorgesteld.

c) Gemeenten

301. Verschillende gemeenten hebben reeds dergelijk beleid of een combinatie van de twee. Zo zijn er reeds 190 gemeentes⁶⁸⁶ die ofwel zelf een zwervkattencampagne voeren ofwel een organisatie subsidiëren die de zwervkattencampagne uitwerkt en uitvoert. Veel gemeenten tonen echter geen enkele interesse voor dergelijk project⁶⁸⁷. Daarom adviseert de Raad voor Dierenwelzijn dan ook dat de minister elke stad of gemeente zou moeten verplichten een zwervkattenbeleid op te stellen. Vooralsnog is dit nog niet het geval.

302. Financiële aanmoedigingen zoals subsidies zouden in afwachting hiervan een nodige stimulans kunnen zijn voor gemeenten om deze problematiek aan te pakken. Zo kunnen ze zich niet meer

⁶⁸⁴ E. PEETERS, *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 13-15.

⁶⁸⁵ GAIA, “Gaia’s campagne tegen het leed van ongewenste katten”, <http://www.gaia.be/> (consultatie 17 juli 2010).

⁶⁸⁶ Waaronder Gent als één van de voortrekkers met zijn zwervkattenproject in 1998. Andere steden zijn o.a. Oostende, Kortrijk, Izegem en Ieper. Zie GAIA, “Steden en gemeenten met een sterilisatieproject voor zwervkatten”, <http://www.gaia.be/> (consultatie 17 juli 2010).

⁶⁸⁷ Zoals bijvoorbeeld Ingelmunster.

verbergen achter het excuus van ‘een tekort aan financiële middelen’ om hun gebrek aan een duurzaam zwervkattenbeleid te rechtvaardigen⁶⁸⁸.

303. Zo nam het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 16 mei een ordonnantie aan over de sterilisatie van zwervkatten⁶⁸⁹. Deze wettekst stond het gewest toe om gemeentes te subsidiëren wanneer die een sterilisatiecampagne voor zwervkatten voeren. Spijtig genoeg had dit lovenswaardig initiatief geen enkel praktisch gevolg omdat geen uitvoeringsbesluit de toepassing ervan toeliet. Dit euvel werd verholpen door een Besluit van de regering van 1 december 2007⁶⁹⁰. Vanaf januari 2008 krijgen Brusselse gemeenten die werk maken van het steriliseren van zwervkatten daar jaarlijks subsidies voor. De gewestelijke subsidie is gelijk aan het bedrag dat de gemeenten zelf op zich nemen voor de uitvoering van acties t.a.v. zwervkatten die in het gemeentelijk beleid zijn opgenomen. De terugbetaling van de kosten voor de sterilisatie of euthanasie is wel beperkt tot 4.000 euro per jaar⁶⁹¹. Om in aanmerking te komen voor deze subsidies moet de gemeente een aantal voorwaarden voldoen. Zo zal ze, samenwerkend met dierenartsen, een globale beheersstrategie van de problematiek moeten uitwerken. De gemeente zal ook een cijfermatige evaluatie moeten bijhouden. Het BIM (Brussels Instituut voor Milieubeheer) is belast met deze subsidiëringpolitiek.

304. Op 11 maart 2003 is er een voorstel van een gelijkaardig decreet houdende de sterilisatie van zwervkatten voorgelegd in het Vlaams Parlement. Het advies van 18 november 2003 van de Raad van State luidde echter dat een sterilisatiecampagne geen betrekking heeft op leefmilieu en natuurbehoud, maar eerder als een maatregel van diergezondheid of dierenwelzijn wordt beschouwd, welke een federale bevoegdheid is⁶⁹². Wegens het ontbreken van dergelijke financiële stimulans is het dan ook meer dan aangeraden dat de minister bevoegd voor Dierenwelzijn elke stad of gemeente verplicht dergelijk zwervkattenbeleid op poten te stellen.

⁶⁸⁸ GAIA, “Brussels Hoofdstedelijk Gewest subsidieert voortaan gemeentes met een sterilisatiecampagne voor zwervkatten”, GAIA nieuwsarchief, 8 januari 2008, <http://www.gaia.be/>.

⁶⁸⁹ Ordonnantie 16 mei 2002 betreffende de sterilisatie van de zwervkatten, BS 31 mei 2002.

⁶⁹⁰ B.Br.H.Reg 1 december 2007 inzake de subsidiëring van de gemeenten voor de sterilisatie van zwervkatten, BS 4 januari 2008.

⁶⁹¹ L. LEMMENS, “Brusselse gemeenten krijgen subsidies voor steriliseren zwervkatten”, <http://www.jura.be/>.

⁶⁹² E. PEETERS, *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 26.

B. Afgeraden oplossingen

1) *Kattenjacht.*

305. Onderzoek wijst uit dat hormonale behandeling, abortus of immunologische anticonceptie voor kattinnen minder goede oplossingen zijn⁶⁹³. Ook de methode waarbij men katten gaat infecteren met ziektes, zoals op kleinere eilanden vaak gebeurd is afkeurenswaardig. Zo ook wanneer men katten zomaar gaat afschieten.

306. In Vlaanderen werden volgens de officiële cijfers van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 8.364 katten in 2005 en circa 7.099 katten in 2006 afgeschoten. In de praktijk ging het om nog meer katten die gedood werden door de kogel, omdat niet alle jagers doorgeven hoeveel dieren ze doden⁶⁹⁴. Wraakroepende cijfers. Verschillende dierenrechtenorganisaties sloegen dan ook de handen in elkaar om te pleitten voor een verandering van het jachtbesluit. Volgens het toen geldende Vlaamse jachtbesluit mocht immers gejaagd worden op zogenaamde ‘verwilderde’ katten als die zich om meer dan 200 meter van een woning bevonden⁶⁹⁵. Zo liepen uiteraard ook huiskatten het risico om afgeschoten te worden, omdat een ‘verwilderde’ zwerfkat moeilijk te onderscheiden is van een wat schichtige huiskat die nieuwsgierig eventjes op verkenning trekt. Gelukkig haalden de dierenbeschermers hun slag thuis en maakten zo het verschil voor duizenden katten.

307. Het nieuwe jachtbesluit van de Vlaamse Regering stelt nu duidelijk dat de jacht op katten definitief verboden is en dat de populatieregulering van verwilderde katten met het geweer slechts toegelaten is tot en met het jachtseizoen 2009-2010⁶⁹⁶. Dit als slechts allerlaatste middel en als er kan aangetoond worden dat de katten ecologische schade aanrichten aan de fauna⁶⁹⁷. De bestrijding van katten met het geweer is dus definitief verboden vanaf 2010. Anders is het gesteld in het Waalse Gewest. Daar bepaalt het jachtopeningsbesluit⁶⁹⁸ nog altijd dat de jacht op verwilderde katten, vreemd genoeg beschouwd als wild, het hele jaar door geopend is⁶⁹⁹.

⁶⁹³ E. PEETERS, *Problematiek van zwerfkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 18-19.

⁶⁹⁴ X, “Dierenorganisatie slaan handen in elkaar tegen wrede jacht op katten”, januari 2008, <http://www.vvdb.be/>.

⁶⁹⁵ Art. 12 §8 B.VI.Reg. 18 juli 2003 betreffende de jacht in het Vlaamse Gewest voor de periode van 1 juli 2003 tot 30 juni 2008, *BS* 28 juli 2003.

⁶⁹⁶ Art. 21 § 4 B.VL.Reg. 30 mei 2008 houdende vaststelling van de voorwaarden waaronder de jacht kan worden uitgeoefend, *BS* 13 juni 2008.

⁶⁹⁷ GAIA, “Vlaamse regering beslist over nieuw jachtbesluit: katten afschieten wordt verboden in 2010”, GAIA nieuwsarchief, 25 april 2008, <http://www.gaia.be/>.

⁶⁹⁸ Art. 15 B.W.Reg. 11 mei 2006 waarbij de openings-, sluitings- en schorsingsdatums voor de jacht van 1 juli 2006 tot 30 juni 2011 vastgelegd worden, *BS* 24 mei 2006.

⁶⁹⁹ GAIA, “Na succes in Vlaanderen, actie in Wallonië”, GAIA nieuwsarchief, 5 juni 2008, <http://www.gaia.be/>.

§ 3. Maatregelen voor een gecontroleerde voortplanting

A. Sensibiliseren

308. Naast het voeren van een beleid om de zwervkattenpopulatie te beheersen, moet er ook een effectieve sensibilisering zijn van de gewone mensen om de reproductie van huiskatten te controleren. Onderzoek wijst namelijk uit dat de effectiviteit van een VST- programma afhangt van immigrerende fertiele dieren⁷⁰⁰. En daar er tussen de zwervkatten telkens vele vruchtbare nakomelingen van gewone huispoezen bijkomen, is het falen van eigenaars om hun dier te steriliseren of castreren een belangrijke factor met betrekking tot het probleem van overpopulatie. Daarom moet de overheid via een sensibilisatiecampagne de houders van katten op hun verantwoordelijkheid wijzen. Dit heeft de federale overheid dan ook gedaan door een folder ‘Steriliseren = Beschermen’ te verspreiden.⁷⁰¹ Zoals de titel stelt, wordt hierin opgeroepen aan katteneigenaars om hun kat te steriliseren of castreren. Via een cijfervoorbeeld dat stelt dat als één kattenpaar per jaar het leven kan schenken aan 8 kittens er zo na vier jaar duizend kittens geboren kunnen worden, wordt de problematiek duidelijk gesteld. Verder worden de voordelen aangehaald (het mindere zwervgedrag en het aanhankelijker worden van katers en het verkleinde risico op melkkliertumoren voor kattinnen) en worden enkele misverstanden uit de wereld geholpen (zoals dat een katin minstens éénmaal in haar leven een nestje zou moeten hebben om gezonder te zijn). Een lange-termijn investering zou de sensibilisering van schoolkinderen moeten zijn via educatief uitgewerkte schoolprogramma’s.

B. Verplichte sterilisatie en identificatie

309. Voorlopig echter ontgoochelt het resultaat van deze sensibilisatiecampagnes. Nog altijd lijkt de burger – al dan niet door onwetendheid of luiheid – zijn verantwoordelijkheid niet volledig op te nemen. Daarom acht de Raad voor Dierenwelzijn het nodig om sterilisatie van huiskatten waarmee men niet wil fokken, verplicht in te voeren⁷⁰². Ook dierenrechtenorganisaties zoals GAIA vinden een

⁷⁰⁰ E. PEETERS, *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 30.

⁷⁰¹ X, “Dienst Dierenwelzijn voert campagne voor kattensterilisatie”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 3 augustus 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

⁷⁰² Op te merken valt dat ook extreme dierenactivisten sterilisatie een noodzakelijk kwaad vinden dat opweegt tegenover de fysieke integriteit van dieren. Dit echter om totaal andere redenen; als alle huisdieren gesteriliseerd worden, zullen er geen nieuwe meer ontstaan en zullen zo geen dieren meer kunnen geboren worden die volledig afhankelijk van de mens zijn (wat huisdieren volgens hen zijn). Zie hierover B. BROOKE, “Pets: property and the paradigm of protection”, *Journal of Animal Law* 2007, afl. 3, 173-192.

wettelijk verplichte huiskattensterilisatie een soort van burgerplicht en een noodzakelijke stok achter de deur⁷⁰³. Deze verplichting zou moeten gelden voor alle katten die verhandeld worden. Mits een overgangperiode van bijvoorbeeld vijf jaar zouden deze maatregelen zich moeten uitstrekken tot de nu reeds gehouden katten. Tijdens deze periode kunnen er via verdere sensibiliseringscampagnes of financiële stimuli genomen worden om de bevolking ertoe te bewegen zich reeds op voorhand met de toekomstige verplichting in regel te stellen. Zo geven sommige gemeenten nu reeds subsidies, zoals Antwerpen, waar de inwoners voor de sterilisatie van een katin door de dierenarts 30 euro en voor de castratie van een kater 10 euro korting krijgen (met een maximum van twee katten per gezin).⁷⁰⁴

310. Enige uitzondering hierop zou voor geregistreerde fokkers moeten zijn. Dit wil zeggen dat ook gewone particulieren die met hun kat nestjes willen krijgen, via een eenvoudige procedure een registratie als fokker moeten bekomen. Handel van niet-gesteriliseerde katten zou dus enkel via geregistreerde fokkers kunnen plaatsvinden.

311. Voor de controleerbaarheid van deze maatregel is de invoering van een verplichte identificatie en registratie van katten bij de fokker aangewezen. Het zal bovendien toelaten een onderscheid te maken tussen zwervkatten en huiskatten en zo een snelle teruggave van verloren gelopen huispoezen bespoedigen.

312. Deze identificatie en registratie moeten worden gegarandeerd aan de laagst mogelijke prijs (door bijvoorbeeld registratie te combineren met sterilisatie en/of door een heel nest kittens tegelijkertijd te behandelen). Wetenschappelijke studies geven verder aan dat vroegsterilisatie van kittens diergeneeskundig verantwoord is zodat bijgevolg kittens reeds op leeftijd van acht weken, na sterilisatie en registratie, zonder problemen verhandeld kunnen worden.⁷⁰⁵

313. De minister voor Dierenwelzijn vindt deze maatregelen echter te verregaand. Zo zou het te moeilijk zijn om bij alle eigenaars te controleren of hun katten gesteriliseerd zijn. Wel erkent ze het probleem en laat ze nu onderzoeken of het zin heeft om alle jonge katjes in asielen, kwekerijen en dierenwinkels verplicht te steriliseren of te castreren⁷⁰⁶.

⁷⁰³ GAIA, “Cijfers gedumpte en geëuthanaseerde asielhonden en –katten blijven dramatisch hoog”, GAIA nieuwsarchief, 16 juli 2009, <http://www.gaia.be/>.

⁷⁰⁴ GAIA, “GAIA voert in de Koningin der Badsteden actie voor kattensterilisatie”, GAIA nieuwsarchief, 3 augustus 2010, <http://www.gaia.be/>.

⁷⁰⁵ RAAD VOOR DIERENWELZIJN, *Advies over maatregelen i.v.m. de zwervkattenproblematiek en overpopulatie in asielen*, <https://portal.health.fgov.be>.

⁷⁰⁶ X, “Onkelinx wil katten verplicht steriliseren”, *Het Laatste Nieuws*, 24 december 2009, <http://www.hln.be/>.

Hoofdstuk 4. Rechtsvergelijking

314. Daar de kat in vele andere Europese landen ook als huisdier wordt gehouden, kent men overal ongeveer hetzelfde probleem. Uit een rondvraag van de Dienst Dierenwelzijn van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu blijkt dat er door de andere Europese overheden weinig actie wordt ondernomen om deze problematiek aan te pakken. De sterilisatie- en sensibiliseringscampagnes blijken er dikwijls door dierenrechtenorganisaties te moeten worden georganiseerd. Dit is vooral het geval voor Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Vaak bieden deze ook sterilisatie aan tegen een verminderde prijs. In Zweden daarentegen worden er soms campagnes (advertenties in lokale kranten met aanbieding voor sterilisatie aan verminderde prijs) georganiseerd door gemeenten in samenwerking met dierenartsen gedurende de lentemaanden.

In Oostenrijk is het sinds 2005 verplicht om katten te steriliseren indien deze ongecontroleerd toegang hebben tot buiten. Een groot aantal campagnes werd gelanceerd door de ‘Veterinary Chamber’ of door het plaatselijk bestuur in samenwerking met dierenwelzijnsorganisaties. Bewonderenswaardig is het tevens dat sommige dierenartsen sterilisatie er gratis uitvoeren, doordat ze meestal terugbetaald worden door dierenorganisaties of de ‘Veterinary Chamber’.⁷⁰⁷

315. In Frankrijk is een identificatie van katten verplicht sinds 1989 indien ze van eigenaar veranderen. Toch is slechts vijfendertig procent van de katten geïdentificeerd. Dit is dan ook een mooi voorbeeld dat louter het verplicht merken van huisdieren onvoldoende is. Een betrouwbaar identificatiesysteem, registratie en goed beheer van de gegevens is tevens noodzakelijk.

316. In Nederland kent men ook de commotie rond het fenomeen van de kattenjacht. Op de verwilderde kat mag namelijk ook gejaagd worden; echter alleen in het kader van beperking van de stand. Na een aantal incidenten waarbij ‘per ongeluk’ een huiskat was neergeknald, is er beroering ontstaan over dit afschieten van ‘verwilderde katten’. Toen de Partij voor de Dieren hieromtrent Kamervragen stelde, heeft de minister volgens sommigen een geheel nieuwe uitleg van de Flora- en Faunawet⁷⁰⁸ hieromtrent gegeven. Het doden en exoten en verwilderde dieren met het geweer is, volgens de minister van LNV, alleen toegestaan wanneer de provincie daartoe een aanwijzing op grond van artikel 67 Ffw heeft gedaan. Wanneer de provincie jachtaktehouders niet heeft aangewezen als categorie van personen die met behulp van het geweer exoten en verwilderde dieren mogen doden, zijn gewone jagers aldus in overtreding wanneer ze katten neerschieten⁷⁰⁹. Een mooi staaltje van een

⁷⁰⁷ E. PEETERS, *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 28-29.

⁷⁰⁸ Wet van 25 mei 1998, houdende regels ter bescherming van in het wild levende planten- en diersoorten, *Stb.* 1998, 402 (afgekort Flora- en faunawet of Ffw).

⁷⁰⁹ S. KLOK, “Gedumpte huisdieren vogelvrij?”, 28 augustus 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

ietwat diervriendelijkere interpretatie weliswaar, maar toch zou eenzelfde kattenjacht- verbod zoals in Vlaanderen aan te raden zijn.

317. Uiteraard kan een huisdier ook van zijn baasje gescheiden worden door een natuurlijke dood. Maar daar dit aspect en het fenomeen van dierenbegravingen niet meer echt met dierenwelzijn te maken heeft – en meer met milieuwetgeving en een menselijk sociaal verwerkingsproces – wordt het in deze masterproef niet behandeld.⁷¹⁰

⁷¹⁰ Hiervoor verwijs ik graag naar P. SCHROOTEN, J. RIEMSLAGH en D. VAN HEUVEN, *Analyse en voorstel met betrekking tot de juridische en milieuhygiënische inpassing van dierenbegravingen in Vlaanderen*, Mechelen, OVAM, 2010, 79 p en http://www.ovam.be/ovamPublicationsWeb_myjahiasite/servlet/PublicatiesServletDownload/ovor100305_dierenbegravingen_vlaanderen.pdf.

Conclusie

318. Dieren zijn niet langer helemaal vogelvrij. Maar in onze tijd worden ze nog zeer selectief en vaak slechts in schijn beschermd. Hun wettelijk statuut is overal in Europa opvallend tweeslachtig. Erkend als beschermwaardig met een eigen welzijn dat mensen zouden moeten respecteren, en tegelijk gerekend tot de productiemiddelen, handelswaren, goederen en eigendommen. Volgens het Belgisch burgerlijk en strafrecht hebben dieren immers geen rechten. Het zijn geen rechtssubjecten, maar rechtsobjecten, meer bepaald roerende goederen die deel uitmaken van een patrimonium. Maar het nieuwe statuut van het dier als ‘gezelschapsdier’ in de twintigste eeuw heeft de wetgeving beïnvloed. Het nieuwe imago van het dier heeft inderdaad zogenaamde ‘beschermingswetten’ met zich mee gebracht. Maar het feit dat dieren door deze wetteksten beschermd worden, betekent niet dat hun juridisch statuut hierdoor veranderd is. In het Belgisch systeem blijft het dier een rechtsobject. Toch kan niet ontkend worden dat door de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, het dier toch wel een bijzonder rechtsobject geworden is.⁷¹¹ Het gaat niet uitsluitend meer om hun loutere bescherming; men wil ook tegemoet komen aan hun intrinsieke waarde door hen een zeker welzijn te verzekeren.

319. Dat men hierdoor verder zou moeten evolueren en hun juridische positie aanpassen, meent alvast de Nederlandse jurist Dirk Boon. Geïnspireerd door het gedachtegoed van Singer en Regan, pleit hij ervoor om dieren als beperkte rechtssubjecten te beschouwen. Via het systeem van vertegenwoordiging, zoals dat ook voor kinderen en geestesgestoorden geldt, zou hij hun graag een beperkte hoeveelheid van subjectieve rechten toekennen.⁷¹² Ook Marguénaud zocht naar een nieuw juridisch systeem om het dier ‘meer behandeld’ te zien dan louter een goed, maar toch de relaties van het verbintenissenrecht van het Burgerlijk Wetboek te kunnen behouden. Daarom bedacht hij de juridische constructie van een dierlijk rechtspersoon. Andere juristen zoals Rita Gielen vinden deze toepassingen dan weer te vergaand en wijzen op de moeilijkheden in de praktijk. Omdat dieren desalniettemin eigen belangen hebben (welzijn, gezondheid, integriteit, ...) die moeten kunnen gevrijwaard worden als persoonlijkheidsrechten, streeft ze voor een betere bescherming door de invoering van grondrechten voor dieren in het Burgerlijk Wetboek.⁷¹³

Misschien heeft de Nederlandse rechtsgeleerde en filosoof Paul Cliteur gelijk als hij stelt dat toekomstige generaties, wanneer ze onze tijd bestuderen, zich met verbazing zullen afvragen waarom

⁷¹¹ G. ADANT, “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 139.

⁷¹² D. BOON, *Nederlands Dierenrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 351 p.

⁷¹³ R. GIELEN, *Dier en Recht – Mensenrechten ook voor dieren*, Antwerpen, Maklu, 2000, 123.

het proces van erkenning van dierenrechten zo langzaam is verlopen. Volgens hem is feit dat we vandaag de dag dieren geen subjectieve rechten toekennen een enorme morele blinde vlek in een tijd waarin hoogstaande idealen als het universeel respect voor mensenrechten gekoesterd worden. De blinde vlek is de plaats waar de oogzenuw het oog uittreedt en ongevoelig is voor lichtprikkels. Het is dus letterlijk de plaats waar het oog niets kan zien. In de morele betekenis van het woord, duidt dit dan op een deel van de werkelijkheid waar we geen vraagstelling naar goed en kwaad zien, hoewel daar nochtans redenen toe zijn. Elke tijd kent zo zijn eigen morele blinde vlekken. Zo bepleitte Thomas Jefferson, een van de *founding fathers* van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring, geestdriftig dat alle mensen gelijk geschapen waren en drie onvervreemdbaar rechten bezaten: het recht op leven, het recht op vrijheid en het recht om geluk na te streven. Een paar jaar later, in het jaar dat de Amerikaanse grondwet aangenomen werd, bezit deze mensenrechtenpionier doodleuk wel 149 slaven. Ook de Griekse wijsgeer Plato, die stelde dat ‘de mens het goede moet nastreven’, verdedigde in één moeite door de slavernij, net als zijn leerling Aristoteles.⁷¹⁴ De ethische structuur van die tijd zag slaven eenvoudigweg nog niet als subjecten van recht en moraal. Blank of zwart, man of vrouw, kind of volwassen, pas in onze tijd ‘zijn’ zij allen mensen met subjectieve rechten. Via hetzelfde moeizame proces als de recente erkenning van vrouwenrechten, meent hij dan ook dat dieren subjectieve rechten zullen toegekend krijgen.⁷¹⁵

320. Welke van deze theorieën al dan niet de beste is, laat ik in het midden. Toch dient, bij het concept van subjectieve dierenrechten, de vraag gesteld te worden of de energie niet beter gestoken wordt in het verder verbeteren van bestaande dierenwelzijnswetgeving waarin dieren als rechtsobject worden beschouwd. Zo betwijfelen rechtsgeleerden als prof. Van Hoorick of het toekennen van subjectieve rechten aan dieren de dierenbescherming echt meer vooruit zou helpen, dan een verbetering van de bestaande dierenbeschermingswetgeving.⁷¹⁶ En waar trekt men de grens? Moeten na dieren ook bomen, planten en ecosystemen subjectieve rechten krijgen zoals bepaalde ecologische ethici menen? Zo verwijt Musschenga dierenethici als Singer en Regan dat, hoewel ze dan wel dieren moreel relevant achtten, dit slechts gebeurt op grond van bepaalde, met die van mensen overeenkomende en herkenbare belangen en eigenschappen.⁷¹⁷ Zodoende meent de Amerikaanse pionier en grondlegger van de ecologische ethiek Aldo Leopold dat aldus ook het ‘land’ een recht op voortbestaan verdient.⁷¹⁸

⁷¹⁴ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 86.

⁷¹⁵ P. CLITEUR, *Darwin, dier en recht*, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2001, 69.

⁷¹⁶ G. VAN HOORICK, “Dieren in het recht in historisch perspectief” in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 97.

⁷¹⁷ Zo is dit voor Singer het vermogen tot lijden en voor Regan een combinatie van mentale vermogens, het hebben van een eigen welzijn en het in staat zijn tot gedrag dat gericht is op bevrediging van behoeften en voorkeuren (zijn *subject-of-a-life-criterium*).

⁷¹⁸ M. CORNELISSE, “De rammelende erwt; ethisch denken over dieren en de natuur”, *Jusitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 37.

321. Zo kan nog oeverloos doorgaan worden over visies omtrent verbeteringen voor het dierenwelzijn, maar wat alvast buiten kijf staat, is dat de wettelijke omkadering omtrent wie voor dieren kan opkomen, verbeterd moet worden. Dieren kunnen nu eenmaal niet zelf naar de rechtbank stappen en hun rechten opeisen. Ze hebben juridisch handelsbekwame mensen of verenigingen nodig om voor hun belangen op te komen en respect en welzijn af te dwingen.⁷¹⁹ En daar dierenwelzijn nu eenmaal niet de hoogste vervolgingsprioriteit draagt, is het vaak slechts door dierenverenigingen dat zaken uiteindelijk voor de rechtbank verschijnen. Slechts sporadisch wordt hun burgerlijke partijstelling door rechtbanken echter aanvaard.⁷²⁰ In de meeste gevallen aanvaarden rechters deze niet, omdat ze geen persoonlijk en rechtstreeks belang kunnen aantonen. Zo werd een door GAIA ingestelde vordering tot schadevergoeding in het arrest van de hondenverkrachter⁷²¹ afgewezen omdat deze enkel kon bestaan in hoofde van een rechtssubject dat concrete schade had opgelopen aan zijn dier of in zijn relatie tot zijn dier. Dit is niet het geval voor een dierenrechtenvereniging, ook al heeft ze als statutair doel op te komen voor het welzijn van alle dieren. “Door dit statutair belang krijgt de vzw immers nog geen persoonlijk en rechtstreeks belang bij elk nadeel dat aan om het even welk dier wordt toegebracht”, besliste ook de rechtbank van Oudenaarde⁷²². Belangenverenigingen kunnen slechts als burgerlijke partij worden toegelaten als zij persoonlijke schade hebben geleden of wanneer een uitdrukkelijke wetsbepaling hen het recht toekent om als burgerlijke partij op te treden wanneer hun statutair belang wordt geschaad, zoals bijvoorbeeld de Racismewet en de Wet Partnergeweld dat doen.⁷²³ Voor de behartiging van de belangen van dieren heeft de wetgever jammergenoeg nog geen dergelijke actiemogelijkheden aan verenigingen verleend.⁷²⁴ Het is dan ook hoog tijd dat de vertegenwoordiging in rechte van dieren via representatieve belangenbehartigers principieel erkend en juridisch goed geregeld wordt.

322. Hoewel er uiteraard rechters bestaan die wel degelijk met dierenwelzijn begaan zijn⁷²⁵, lijken echter lang niet alle rechtbanken de intrinsieke waarde van dieren volledig te erkennen. Hier laat het effect van Kants zienswijze zich twee eeuwen later nog altijd voelen in de manier waarop rechtbanken vonnissen vellen inzake dierenmishandeling; wreedheid jegens dieren kan niet, niet per se voor het goed van de dieren zelf, maar omwille van de kwalijke morele gevolgen voor de mensheid. Zo spelen anno 2010 gevoelens van afschuw en onrust in de maatschappij nog steeds een belangrijke rol in het oordeel van de rechter. Zo werd in de zaak waarbij een dierenbeul lammetjes na een lijdensweg vol

⁷¹⁹ M. VANDENBOSCH, *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 316.

⁷²⁰ Zo erkende het Brusselse Hof van Beroep in 1999 in een geding omtrent de paardenmarkt het moreel belang van GAIA en Animaux en Péril bij een tussenkomst in de procedure waarbij het welzijn van paarden aan bod kwam.

⁷²¹ Antwerpen 8 november 2006, *JT* 2007, afl. 6264, 287.

⁷²² Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

⁷²³ S. VANDROMME, “Seksuele betrekkingen met dieren niet strafbaar”, *Juristenkrant* 2006, afl. 140, 12.

⁷²⁴ Ook is art. 33 van de Dierenwelzijnswet die dit zou kunnen regelen enorm vaag en vrijblijvend geformuleerd.

⁷²⁵ Zie Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.

martelingen, uiteindelijk doormidden kliefde en deze dan op picknicktafels achterliet, vooral extra gewicht gelegd op het feit dat de mishandelingen in het openbaar gebeurden.⁷²⁶ Ook in het vonnis waarbij een Fransman onder invloed van drugs zijn hond op gruwelijke wijze had afgeslacht, liet de rechtbank weten dat bij de veroordeling het feit dat dit op de openbare weg gebeurd was en zo aldus de gevoelens van onveiligheid en angst in de samenleving versterkt waren, bijzonder had meegewogen.⁷²⁷ Telkens deze nadruk op het menselijke aspect is jammer. Dergelijke inbreuken op het dierenwelzijn dienen bestraft te worden vanwege het slachtoffer zelf; een dier, een wezen met intrinsieke waarde en bewustzijn en gevoel.⁷²⁸

Er wordt trouwens nog steeds (te?) veel aan de discretionaire bevoegdheid van de rechter overgelaten. In vergelijking met de jeugdrechtbank of de arbeidsrechtbank, zou het dan ook aangewezen zijn om een dierenrechtbank in te richten. Een gespecialiseerde rechtbank die zich specifiek met dierenbelangen zou bezighouden, zou sneller en efficiënter kunnen optreden.⁷²⁹ Ook zouden zo de groeiende wetenschappelijke studies over steeds sterkere aanwijzingen van indrukwekkende gevoels-, denk-, en communicatievermogens bij dieren makkelijker kunnen doordringen in de rechtsopvattingen over onze omgang met dieren. Want vanuit dit groeiend besef dat dieren kunnen lijden, gaat een sterke prikkel uit tot herbezinning. Door de eigen belangen en de intrinsieke waarde van dieren op te vatten als (achter)grond voor morele relevantie, kan benadrukt worden dat respect niet louter afhankelijk mag zijn van menselijke gevoelens, behoeften en belangen. Misschien een nieuwe interpretatie voor de blinddoek van Vrouwe Justitia...

323. Maar niet alleen de regelgevende overheid of rechtbanken zijn spelers op het ‘dierenwelzijn en houden van huisdieren’-schaakbord. Ook de houder dient zijn verantwoordelijkheid te nemen. Wanneer hij dit nalaat kan en moet de overheid hem uiteraard schaakmat zetten en hem desgevallend uit het spel verwijderen (via houdverbod, enz.), maar tot dan blijft de houder primair verantwoordelijk voor een goede zorg voor het dier. In de meeste gevallen wordt die gepaste verzorging ook gegeven. Toch komt het vaak voor dat mensen handelen uit onwetendheid en onkunde. Het dier wordt aangeschaft zonder dat men zich in hun behoeften heeft verdiept en zonder dat men zich voldoende bewust is van alle consequenties die het houden van een gezelschapsdier met zich meebrengt.⁷³⁰⁷³¹ Hierdoor worden vaak huisdieren aangeschaft die niet de juiste zorg krijgen, niet voldoen aan de verwachtingen en mogelijk problemen veroorzaken in het gezin of de omgeving. Hierdoor kunnen de

⁷²⁶ Rechtbank’s- Gravenhage 7 april 2010, nr. 09/753627-09, LJN-nr. BM0302.

⁷²⁷ Rechtbank Amsterdam 31 oktober 2007, LJN-nr. BB6851.

⁷²⁸ N. EVERTSEN, “Weer een seriemoordenaar van dieren”, 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.

⁷²⁹ R. GIELEN, *Dier en Recht – Mensenrechten ook voor dieren*, Antwerpen, Maklu, 2000, 130.

⁷³⁰ Voor kat en hond valt te denken aan: kosten, benodigde tijd voor verzorging, verzorging tijdens afwezigheid van de eigenaar, behoeften van het dier (ruimte, beweging, gezelschap), sociaal-maatschappelijke verplichtingen (uitwerpselen, gedrag van hond en eigenaar), eventueel gevaar voor de omgeving en schade of overlast.

⁷³¹ MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT, *Nota Dierenwelzijn*, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116.1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=22066.

eigenaar en het gezin teleurgesteld worden en voor hogere kosten komen te staan dan verwacht. Niet zelden leidt dit er toe, dat ze de dieren gewoon dumpen, waardoor het zwerfdierenprobleem en het aantal asiëldieren toeneemt. Daarnaast is dit dierenleed achter de voordeur een grote hindernis voor het verbeteren van hun welzijn. Door dit geringe kennisniveau wordt vaak voorbijgegaan aan het respect voor de eigenheid van het dier, voor diens belangen, strevingen en verlangens. Nog al te vaak worden de normen die gelden in de relaties tussen mens en dier uitsluitend in functie van menselijke behoeften en verlangens ontwikkeld, zonder rekening te houden met het dier, als een verre echo van de oudchristelijke overtuiging dat dieren uitsluitend geschapen werden ten voordele van de mens. Respect voor het dier veronderstelt kennis van hun soortspecifiek functioneren, maar ook van hun individuele geaardheid.⁷³²

324. Daarom moet er duidelijke meer gecommuniceerd worden omtrent het hele proces van aankoop, verzorging en medische begeleiding van een huisdier, tot aan zijn dood toe, zodat mensen hun gedragingen en op lange termijn hun mentaliteit wijzigen in het voordeel van het dier.

325. Dit zou kunnen gebeuren door bij de aanschaf van het huisdier een dierenbijsluiter te leveren. Hierdoor wordt de koper vanaf het begin meteen op het goede spoor gezet voor verzorging, opvoeding, veiligheid en gezondheid van zijn dier, zonder dat hij hiernaar zelf op zoek moet. In verschillende andere Europese landen – zoals Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk – wordt hiervan reeds op grote schaal gebruik gemaakt. In Zweden is dit zelfs obligatoir.⁷³³ Mijn inziens zou dergelijke wettelijke verplichting eveneens gevolgd moeten worden voor Nederland en België.

326. Om deze informatie actueel te houden en toekomstige kopers of geïnteresseerden in het algemeen over huisdieren te informeren, is een landelijk informatiecentrum optimaal. Zo bestaat in Nederland het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren (LICG)⁷³⁴. Dit zou ook bij ons aangeraden zijn, zodat ook de Belgische burger sneller zijn weg vindt naar één centraal loket voor betrouwbare informatie omtrent huisdieren. Verder zouden publiekscampagnes (zoals in Nederland ‘de week van het huisdier’ bestaat) de bewustwording kunnen vergroten zodat burgers vanzelf meer sociale controle zullen uitoefenen. Het is namelijk ook belangrijk dat houders van honden of katten bij normafwijkend gedrag daarop worden aangesproken door mensen uit hun directe omgeving. Vaak komt bijvoorbeeld het achterlaten van een hond in de auto op een snikhete dag of hem loslaten in de directe nabijheid van kleine kinderen, niet altijd voort uit malicieus gedrag, maar vaak uit onwetendheid.

⁷³² K. RAES, “Omgaan met gezelschapsdieren als ethisch probleem”, in G. CAZAUX (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 259.

⁷³³ Raad voor Dierenaangelegenheden, Rapportage van werkgroep 2 – burger, honden en katten – van het forum welzijn gezelschapsdieren, maart 2006,

http://www.raadvanbeheer.nl/uploads/media/rda_2006_01_Gedeelde_Zorg_Actieplan_-_FWG_01.pdf, 22.

⁷³⁴ <http://www.licg.nl/wcs/lcg/nl/3437/home.html>.

327. Daar kinderen de toekomstige dierhouders zijn en bovendien vaak belangrijke medebeslissers bij de aanschaf van een huisdier, kan het onderwijs benut worden als belangrijk communicatiemiddel. Door al in het basisonderwijs aandacht te besteden aan de omgang met gezelschapsdieren worden ze zich op jonge leeftijd reeds bewust van de eigenschappen en consequenties van gezelschapsdieren. Daarnaast is het mogelijk de activiteiten te koppelen aan een bezoek van een dierenarts of asielmedewerker, zodat belangrijke kiemen gezaaid kunnen worden in hun houding ten opzicht van dieren.⁷³⁵ In 1963 schreef de Engelse wijsgeer John Locke immers reeds dat men mensen al van in de wieg zou moeten gewoon maken om zachtaardig met alle wezens met gevoel om te gaan.⁷³⁶

328. Men moet echter niet overdrijven met de verantwoordelijkheid bij de burger te leggen. Deze gedeelde zorg mag immers niet, naar analogie van gedeelde smart, neerkomen op halfslachtige zorg.⁷³⁷ In vele gevallen is en blijft concrete regelgeving van de overheid broodnodig om het dierenwelzijn van huisdieren te waarborgen. Ook al dringt men dientengevolge door tot de heilige privésfeer van de eigenaars. Niet alleen door de algemeen strafrechtelijk gesanctioneerde verbodsbepaling van art.1 of de gebodsbepaling van art. 4 Dierenwelzijnswet, maar ook door concreter ingrijpen. Naast de verschillende regelgeving in deze masterproef aangehaald, wordt zo onder andere met de identificatie en registratieplicht bij honden duidelijk gemaakt dat deze dieren geen eenvoudige ‘eigendom’ zijn waarmee houders eender wat mogen doen. Ook kan gedacht worden aan het verplicht stellen van een aantal inentingen (dit samengaand met een optimaal systeem van ziektekostenverzekeringen voor huisdieren zoals dit in Engeland reeds ingeburgerd is). Net zoals het steriliseren van de huiskat een wettelijk verplichte burgerplicht dient te worden.

Uiteraard zal hiertegen vanuit verschillende kanten protest rijzen. Dergelijke verplichtingen zetten inderdaad een serieuze knauw in het plezier van het onbezorgd houden van een gezelschapsdier. Maar precies dat plezier veronderstelt ook verantwoordelijkheden. Wie die niet wenst op te nemen, schaft zich dan ook beter geen gezelschapsdier aan.

⁷³⁵ België heeft hiervoor een goed lespakket (‘Blue Dog’) ontwikkeld. Onder andere worden de gevaren van bijtincidenten met honden aangekaart. Zie: <http://www.blauwehond.be/>.

⁷³⁶ M. VANDENBOSCH, *De Dierencrisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 217.

⁷³⁷ X, “Gedeelde zorg: Actieplan Forum Welzijn Gezelschapsdieren”, 19 april 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.

Besluit

329. In deze masterproef werd onderzocht hoe het dierenwelzijn juridisch gewaarborgd wordt tijdens de levensloop van het huisdier. Via een geschiedkundige inleiding zagen we dat hoewel Aristoteles' stelling dat huisdieren eigendom uitmaken van het patrimonium van zijn meester, via Descartes en Kant nog altijd genesteld zit in ons Belgische Burgerlijk Wetboek, de invloed van Singer en Regan toch geleid heeft tot de omvorming van dierenbeschermingswetten naar dierenwelzijnswetten. Het is dan ook in de Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (afgekort Dierenwelzijnswet) en zijn uitvoeringsbesluiten dat we deze waarborgen moeten zoeken.

330. Deze bescherming dient te starten aan het begin van de keten; daar waar het jonge gezelschapsdier door zijn toekomstig baasje wordt aangeschaft. Daar deze handel in gezelschapsdieren een sector is met een jaarlijkse omzet van gemiddeld 2,1 miljard euro, leiden economische motieven vaak tot aantasting van hun welzijn. We zien dan ook dat de Dierenwelzijnswet hier een apart hoofdstuk aan wijdt, aangevuld met verschillende uitvoeringsbesluiten. Naast algemene regels, zoals dat men een erkenning moet bezitten en de dieren aangepaste huisvesting dient te verschaffen, is de wetgever een stapje verder gegaan voor honden en katten. Zo is het sinds 1995 verboden ze nog langer op markten en beurzen te verkopen en mogen ze vanaf 2009 niet meer fysiek in dierenwinkels aanwezig zijn. In 2007 zorgt een nieuw artikel 10bis dat gezelschapsdieren niet meer op krediet kunnen gekocht worden. Dit alles voornamelijk om impulsaankopen tegen te gaan. Zo worden situaties tegengegaan waarbij men voer voor de vissen ging kopen, maar uiteindelijk onbesuisd met een schattig hondje thuiskomt. Hierdoor worden veel mensen nu rechtstreeks naar een kweker gestuurd. Om malafide handelaars, die in deze situatie geld zouden ruiken, wat te beteugelen, probeert men met een systeem van erkenningen een halt toe te roepen aan dergelijke zwarte markten in huisdieren. De overheid nam ook maatregelen om de stinkende stallen van de broedfok uit te mesten; om moederdieren niet als kweekmachines uit te persen, mogen ze slechts tweemaal per jaar een nestje krijgen. Tevens moeten de jongen minimaal 7 weken bij het moederdier blijven zodat het later geen sociaal verknipte dieren worden. Het geruchtmakende vonnis over een hondenkwekerij van Sint-Lievens-Houtem van 25 maart 2010 waarbij een broedfokker voor de eerste maal in België veroordeeld werd wegens dierenverwaarlozing en dierenmishandeling, toont hierbij aan dat we ook in de praktijk op goede weg zijn, al zouden bijkomende maatregelen (zoals het beperken tot maximum twee rassen per fokker) wenselijk zijn.

Om deze hondenhandel tevens beter te kunnen controleren, luidde 1 september 1998 het systeem in waarbij alle honden verplicht geïdentificeerd en geregistreerd moeten worden. Hierdoor kunnen verloren gelopen viervoeters sneller met hun baasje verenigd worden en wordt een signaal gegeven aan onverlaten die hun hond bij vakantievertrek harteloos aan een boom willen achterlaten. Ook tijdens het vervoer waarborgen verschillende regels de gezondheid van het dier. Zo dient het geïdentificeerde gezelschapsdier verschillende vaccinaties te krijgen die netjes in zijn paspoort vermeld dienen te worden. Daarnaast beogen artikelen in de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van dieren tijdens internationaal vervoer het dierenwelzijn specifiek door te bepalen dat ze voldoende ruimte moeten hebben om in hun natuurlijke houding rechtop te kunnen staan en te kunnen gaan liggen.

331. Toch weten malafide handelaars al deze dierenwelzijnswetgeving vaak te omzeilen. Dit komt schrikwekkend tot uiting bij de handel in Oost-Europese pups. In voormalige Oostbloklanden worden binnen grimmige loodsens puppy's in erbarmelijke omstandigheden gefokt om hier verhandeld te worden. Met het KB van 18 maart 2009 probeert België hiertegen op te boksen. Maar de bron van het kwaad ligt uiteraard in het ontbreken van doeltreffende dierenwelzijnswetgeving in deze landen zelf, die hierdoor een walhalla voor kwaadaardige kwekers zijn. Geharmoniseerde Europese wet- en regelgeving zou dan ook wenselijk zijn. En hier laat de Europese Unie te wensen over. Hoewel art. 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (het EG-verdrag zoals gewijzigd door het Verdrag van Lissabon) dan wel vastlegt dat dieren 'met gevoel begiftigde wezens' zijn waarmee men tijdens het beleid rekening moet houden, heeft het in de praktijk vrijwel uitsluitend betrekking op landbouwhuisdieren. De EU heeft tot op heden nagenoeg geen specifieke regelgeving opgesteld ter bescherming van het welzijn van gezelschapsdieren. Ze heeft zelfs de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren nog niet geratificeerd, terwijl dit in de meerderheid van haar lidstaten wel reeds het geval is. Gelukkig is er misschien verandering op komst daar bepaalde politici, zoals de Belgische Europarlementariër Hutchinson, aan een 'Europese Overeenkomst ter bescherming van gezelschapsdieren en zwerfdieren' aan het werken zijn.

332. Omdat niet alle dieren geschikt zijn om als huisdier te houden, werd een positieve lijst voor zoogdieren opgesteld. Deze is niet alleen 'positief' omdat enkel de dieren hierop vermeld, gehouden mogen worden (in tegenstelling tot een 'negatieve' lijst), maar vooral omdat men zo de keuzevrijheid van eigenwijze particulieren beperkt in verband met welk dier men eventjes als zijn troetel zou kiezen. Bij hond en kat stellen zich hieromtrent uiteraard weinig problemen, maar mensen die exotische huisdieren willen, houden zo wel de handel in ernstig bedreigde diersoorten in stand. Ook stellen zich bij deze bijzondere huisdieren heel wat welzijnsproblemen rondom geschikte huisvesting. De geschiedkundige inleiding van het huisdier leert ons bovendien dat wilde dieren zich niet tot goede huisdieren lenen. Conventionele huisdieren zoals hond en kat zijn gedomesticeerde dieren. Dit

betekent dat er een lange periode gericht met ze gefokt is geweest op bepaalde gewenste eigenschappen voor de mens. Er is dus heel wat tijd over gegaan om van het wilde dier een gedomesticeerd dier te maken, dat zich dan leent tot huisdier. Wanneer men nu bruusk een wilde diersoort bij de mens laat leven, levert dit sowieso problemen op. Door dit domesticatieproces is hun leefomgeving trouwens dezelfde geworden als die van de mens. De vraag hoe men het welzijn van een vogel of tijger die gekooid bij een particulier gevangen zit, optimaal verbetert is niet bijzonder moeilijk. Vogels vliegen in de lucht en wanneer men hen opsluit verhindert of beperkt men hun natuurlijke zienswijze. Een tijger hoort alleen thuis in zijn natuurlijke habitat waar hij optimaal floreert. Maar precies deze verwijzing naar een ‘natuurlijk habitat’ waar ze werden uitgehaald, ontbreekt bij honden en katten; het is dezelfde habitat als die van mensen geworden. Hierdoor zijn ze afhankelijk van de mens.

333. Daarom moeten we ervoor zorgen dat deze afhankelijkheid niet misbruikt wordt. Bijgevolg stelt het eerste artikel van de Dierenwelzijnswet dat *“niemand mag, uitgezonderd bij overmacht, handelingen plegen die niet door deze wet zijn voorzien en waardoor een dier zonder noodzaak omkomt of zonder noodzaak een verminking, een letsel, of pijn ondergaat.”* Samen met art. 4 dat stelt dat de houder van een dier alle nodige maatregelen moet treffen om het dier in overeenstemming met zijn aard aangepaste verzorging en huisvesting dient te verschaffen, waarborgen deze vangnetartikelen voornamelijk het dierenwelzijn tijdens de periode dat het huisdier bij zijn baasje vertoeft. Beide artikelen worden vaak samen gebruikt om iemand te vervolgen die zijn dier mishandelt of verwaarloost. Toch is er een verschil; zo is art.1 voornamelijk bedoeld om op te treden tegen wreedheid jegens dieren zoals dit vroeger reeds verboden was, terwijl art. 4 meer doelt op het nieuwe begrip van dierenwelzijn. De nadruk ligt hier op een goede huisvesting en de nodige verzorging. Om dierenmishandeling efficiënter te beteugelen werd art.1 in 2007 bovendien aangepast. De mogelijks tot interpretatieproblemen leidende termen van het oude artikel ‘wetens’, ‘die tot doel hebben’ en ‘nutteloos’ werden in de nieuwe formulering geweerd. Dit brengt ons bij het volgende onderwerp: seks met dieren. Zo was de concrete aanleiding tot de aanpassing van dit artikel de controversiële uitspraak van het Hof van Beroep van Antwerpen van 8 november 2006 dat stelde dat, hoewel de gedraging ‘seks met honden’ moreel afkeurenswaardig was, een lezing van de Dierenwelzijnswet niet toeliet om dergelijke gedragingen strafrechtelijk te veroordelen. Naast deze herziening, zorgden verbouwereerde reacties tegen dergelijke vrijgeleide voor dierenverkrachters voor een invoering van een nieuw puntje in art. 35 dat seksuele betrekkingen met dieren expliciet strafbaar stelt. Aldus is vanaf 23 juli 2007 bestialiteit verboden in België.

334. Een andere bijzondere vorm van dierenmishandeling ontstaat wanneer men dieren zomaar chirurgische ingrepen laat ondergaan omdat de mens dit geschikter acht. Hoewel de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren van 1987 chirurgische ingrepen ter

verandering van het uiterlijk van een gezelschapsdier of voor andere niet-curatieve doeleinden uitdrukkelijk verbiedt, had België indertijd, toen het de overeenkomst ratificeerde een voorbehoud gemaakt voor het couperen van hondenstaarten. Pas toen het dit introk, veranderde de situatie. Aldus is het sinds 1 oktober 2001 verboden om de oren van gelijk welke hond te couperen. Vanaf 1 januari 2006 geldt dit verbod tevens voor het couperen van zijn staart. Dit verbod bewijst dat, hoewel er dan wel geen eensgezindheid bestaat over wat het begrip dierenwelzijn nu precies inhoudt zoals in de inleidende titel wordt gesteld, het alvast meer moet zijn dan de afwezigheid van lijden. Door het zwaartepunt niet te leggen dat dit pijnloos zou moeten gebeuren, maar te stellen dat hun welzijn *an sich* geschonden is wanneer er zonder proportionele reden fysieke ingrepen worden uitgevoerd, wordt de integriteit van het huisdier in onze wet erkend.

335. Na een kort intermezzo van de sancties van de Dierenwelzijnswet, waarbij terloops de link tussen dierenmishandeling en geweld tegenover mensen wordt aangehaald, belanden we in het schrijnende dierenleed als gevolg dat mensen soms te snel en onverantwoord een gezelschapsdier in huis nemen. Wanneer men hun gezelschap beu is, of gewoon zorgeloos op vakantie wil vertrekken worden jaarlijks, hoewel de Dierenwelzijnswet dit uitdrukkelijk verbiedt, talrijke huisdieren harteloos gedumpt. Hierdoor ontstaat er voor asielen een heus populatieprobleem. Zo worden jaarlijks duizenden dieren geëuthanaseerd omwille van plaatsgebrek. Dit zijn maar liefst bijna vier op de tien katjes die in het asiel belanden of 13.313 poezen per jaar. Dit is vooral te wijten aan de ongecontroleerde voortplanting van katten. Dit leidt niet alleen tot een overpopulatie in asielen, maar hierdoor ontstaan ook grote hoeveelheden zwervkatten. Zowel het welzijn van de katten als het welzijn van andere diersoorten worden zo bedreigd. De minister zou daarom elke stad of gemeente moeten verplichten een zwervkattenbeleid op poten te stellen, zoals in bepaalde gemeenten reeds gebeurt. Het hoeft geen betoog dat deze katten gewoon neerknallen hiervoor geen geschikte oplossing is. Helaas gebeurde dit al te vaak. Achtduizend katten werden zo in 2005 afgeschoten. Gelukkig heeft Vlaanderen, na vurig protest, deze kattenjacht verboden vanaf 2010. Maar ook de houder zelf dient zijn verantwoordelijkheid op te nemen. Omdat het resultaat van een sensibilisatiecampagne hierover voorlopig ontgoocht, zou een huiskattensterilisatie voor de burger wettelijk verplicht moeten worden.

336. Algemeen kan gesteld worden dat de Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren en zijn uitvoeringsbesluiten waardevolle doelstellingen in zich dragen, die naar de letter en de geest afdoende ruimte bieden om het dierenwelzijn van huisdieren voldoende te waarborgen. Maar dat alles gebeurt niet vanzelf. Constante bijstellingen (zoals het verkoopverbod van honden en katten in winkels of het expliciet strafbaar stellen van seksuele handelingen met dieren) blijven noodzakelijk. Hierbij zijn de dierenrechtenorganisaties vaak de gedreven voortrekkers en kritische waakhonden. Want voortdurend schuifelen er in de schaduw van de wet mensen die klaar

staan om wettelijke verworvenheden terug te schroeven of zich met man en macht te verzetten tegen nieuwe beschermingsregels. Zo stapten de dierenhandelaars, als een door gezamenlijke haat samengeklitte haarbal, meermaals naar het Grondwettelijk Hof om in 1995 het verkoopverbod op markten en in 2007 de verkoopbeperkingen in winkels ongedaan te maken. Dergelijke mensen brullen steeds dat dusdanige regelgeving hun vrijheid aan banden legt. Met ‘vrijheid’ bedoelen ze dan hun eigen particuliere belang, traditie of voorrecht dieren alles af te nemen wat hun bestaan de moeite waard maakt: eigenwaarde, welzijn en leven. ‘Verboden te verbieden hoe wij met dieren omgaan,’ decreteren zij uiteindelijk. Terwijl ze zelf niets anders doen dan dieren te verbieden een leven te lijden dat geen aaneenschakeling is van verwondingen, angst, pijn, verveling en frustratie. Dierengebruik, -misbruik of -verbruik dat met pijn en lijden te maken heeft of kan hebben, is een zaak van publieke moraal, die niet mag verengd worden tot persoonlijke levenssfeer. Toen de Raad van State in zijn arrest van 9 maart 2009, moest toegeven aan de eis van morrende dierenliefhebbers – meer ‘hebbers’ dan ‘liefhebbers’ (want wie echt een hart heeft voor dieren staat niet telkens aan de klaagmuur als er een stap in de goede richting gezet wordt) – en de eerste positieve lijst moest vernietigen, ontstond er even een periode waarin terug alle zoogdieren vrij gehouden mochten worden als ze maar niet op de CITES-lijst of onder andere regelgeving voor beschermde diersoorten stonden. Gelukkig liet de overheid zich niet van zijn stuk brengen en kondigde een nieuwe, ditmaal juridisch correcte, positieve lijst af. Dit alles bewijst dat men zich niet mag laten ontmoedigen door wat soms lijkt op de processie van Echternach: langzaam zetten we stappen vooruit, op andere momenten is er stilstand of zelfs achteruitgang.

337. Want België is zeker niet slecht bezig. Uiteraard als men vergelijkt met landen waar geen dierenwelzijnswetgeving bestaat, of met een land als Japan waar eigenaars van dierenwinkels hun onverkochte dieren gewoon afmaken. Maar ook als men de wetgeving toetst met die van Nederland, scoort België beter op dierenwelzijn. Niet alleen lijkt Nederland vaak achterop te hollen (zo is seks met dieren er maar sinds 1 juli 2010 strafbaar), maar door de beleidskoers van de minister die de verantwoordelijkheid bij de sector en de burger zelf wil leggen, wordt het dierenwelzijn vaak onvoldoende gewaarborgd. Dit komt aangrijpend tot uiting in de illegale handel van Oost-Europese pups. In tegenstelling tot België neemt de overheid er geen bijkomende maatregelen, zodat Nederland onder andere hierdoor als hét mondiale centrum voor de illegale hondenhandel floreert. Men draaide er zelfs de klok terug door een vrijstelling te verlenen aan art. 20 van het Honden- en kattenbesluit zodat honden en katten niet meer verplicht geïdentificeerd hoeven te worden. In België is deze verplichte identificatie en registratie van honden daarentegen al een feit sinds 1998. Ook heeft men er vooralsnog geen positieve lijst voor zoogdieren, hoewel art. 33 Gwwd dit wel voorziet maar gewoon nooit in werking is getreden. Verder is er, in tegenstelling tot de Belgische keuze om een specifieke verbodsbepaling voor dierenseks in te voegen, gekozen voor een indirecte bescherming door bestialiteit slechts als een zedendelict te beschouwen. Ook geldt er geen expliciet verbod op de

kattenjacht. Maar misschien keert het tij met hun nieuwe Wet dieren, die er vermoedelijk midden 2011 komt (waar identificatie en registratie van honden waarschijnlijk verplicht zal worden, evenals de invoering van een positieve lijst). Want in Nederland zijn sommige dingen ook beter geregeld. Niet alleen is er een in het parlement vertegenwoordigde politieke partij (Partij voor de Dieren) die als hoofdthema het streven naar een diervriendelijker beleid heeft en hierbij voortdurend het vuur aan de schenen legt van de bevoegde minister (in België staan dergelijke partijen als de Belgische Partij voor de Dieren en de Partij voor Dierenwelzijn nog in hun kinderschoenen). Maar sommige wetgeving is ook beter; zo mag een hond per jaar slechts één nestje krijgen (in België twee), en is een expliciete zorgplicht voor alle dieren in de Gwvd opgenomen. Verder vindt de burger er via het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren sneller zijn weg naar betrouwbare informatie hoe hij zijn huisdier moet verzorgen. Mensen lijken er ook sneller klacht tegen vermeend dierenmisbruik neer te leggen. Via het systeem van met bevoegdheid beklede LID districtinspecteurs die samenwerken met vrijwillige lokale afdelingsinspecteurs en de opzet van dierenambulances, lijkt het dierenwelzijn in de praktijk soms beter gehandhaafd. Toch zou een systeem van een echte gespecialiseerde dierenpolitie misschien optimaal zijn om de handhaving te waarborgen. In Nederland loopt hierover een experiment in de gemeente Capelle aan den IJssel. In België heeft het Limburgse Sint-Truiden sinds 2002 enkele agenten die zich bijkomend specialiseren in dierenwelzijn, terwijl in Wallonië Hoei de eerste gemeente is met een dierenagent. Een algemene landelijke invoering zou overwogen kunnen worden. Want de wettelijke waarborgen moeten effectief gehandhaafd worden zodat dierenbeschermende wetgeving niet verbleekt tot slechts een hol instrument. In deze context is het ook noodzakelijk, al dan niet via een omweg van subjectieve dierenrechten, om het juridisch kader omtrent wie voor dieren kan opkomen te verbeteren, *a fortiori* omdat lang nog niet alle rechters de intrinsieke waarde van het dier volledig lijken te erkennen.

338. Want we mogen niet op onze lauweren blijven rusten. We moeten blijven evolueren en durven vooruitkijken. Er zijn landen waar het dierenwelzijn wel degelijk beter gewaarborgd wordt. Zo nam Engeland in 2006 met zijn *Animal Welfare Act 2006* meteen een grote stap voorwaarts en is sinds 2002 dierenwelzijn in de Duitse grondwet (art. 20a) ingeschreven zodat het Duitse Constitutionele Hof de belangen van dieren moet meewegen bij uitspraken over andere grondrechten, zoals de vrijheid van onderzoek en de vrijheid van godsdienstuitoefening. In Zwitserland (de 'heilstaat voor dieren') worden dieren reeds sinds 1992 erkend als 'wezens' in plaats van 'zaken'. Op 1 september 2008 trad er bovendien een herziene versie van het *Tierschutzgesetz* uit 1978 en een nieuwe *Tierschutzverordnung* in werking waarin voor gehouden dieren niet alleen concrete eisen aan hun huisvesting en verzorging in materiële zin gesteld werden, maar ook in sociale zin. Zo mogen sociale dieren er niet in eenzaamheid gehouden worden. Ook Rome heeft in 2005 uitmuntende dierenwelzijnsregelgeving uitgevaardigd. De *Regolamento comunale sulla tutela degli animali* beoogt het samenleven van mensen en dieren in de stad op een hoger niveau te brengen. Net zoals in

Duitsland worden vissen er beschouwd als wezens met karakter zodat de klassieke ronde vissenkom (die door zijn monotone leefomgeving waarin de goudvis nauwelijks rechthoekig kan zwemmen geen geschikte huisvesting vormt) er verboden is (art. 51, lid 2). Opvallend is bovendien de mate van detail. Alle vormen van mishandeling zijn er verboden, maar alledaagse, achteloze vormen van benadeling van dierenwelzijn worden afzonderlijk beschreven en strafbaar gesteld. Zo mogen dieren bijvoorbeeld in de maanden april tot en met oktober niet worden achtergelaten in afgesloten auto's die in de zon staan (artikel 8, lid 15). Bovendien blijkt deze voorbeeldige regelgeving nog gehandhaafd ook. Hopelijk volgt België dit eminente spoor.

339. Op dit verlichte pad van vooruitgang mogen we uiteraard niet voorbijgaan aan het totale prentje van dierenwelzijn. Zo kwam Laïka geregeld eens aangekispeld tussen de sterren mijner dromen en lag de fabel van Aesopus over de ezel die als het schoothondje vertroeteld wilde worden, gewichtig op mijn nachtkastje. Want we moeten beseffen dat het de makkelijkste stap is om voor huisdieren als hond en kat een beter welzijn te creëren. Deze hebben altijd al een meer geprivilegieerde plaats in onze maatschappij ingenomen. Maar we mogen zeker niet vergeten om de positie van het dier in het algemeen te verbeteren. Om al deze inzichten en juridische strijdvaardigheden ook te richten op de wantoestanden in de industriële veeteelt en het triestige lot die vele proefdieren of circusdieren ondergaan. Want hier horten moderne antiwreedheidswetten zoals de Dierenwelzijnswet vaak. De basisprincipes ogen krachtig, maar gelegaliseerde uitzonderingsbepalingen, meestal voor economische doeleinden, maken ze op cruciale gebieden steriel. Dieren hebben immers een intrinsieke waarde. Een eigen waarde die los staat van de waarde en functie die mensen hun toekennen. Deze is hierbij niet per definitie ondergeschikt aan de belangen van de *homo sapiens sapiens*. Onze samenleving zal zich rekenschap moeten geven aan de toelaatbaarheid van menselijke handelingen die het welzijn of de gezondheid van het dier mogelijk aantasten.

340. Want voor wie er dan niet de pure liefdesfilosofie voor alles wat floreert op na houdt zoals Martha Nussbaum, of hun intrinsieke waarde heilig koestert zoals Regan, kunnen we nog altijd de wijsheid van de Duitse schrijver en dichter Berthold Auerbach aanhalen die stelt dat “*de betrouwbaarste maatstaf voor de beschaving des harten bij een volk en een mens is, hoe zij de dieren beschouwen en behandelen.*”

Bibliografie

Wetgeving

Internationaal en Europees

- Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 19 september 1979, *UKTS* (1982) 56; Nederlandse tekst: *BS* 29 december 1990.
- Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, Bonn, 23 juni 1979, 19 *ILM* (1980) 11; Nederlandse tekst: *BS* 29 december 1990.
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Washington, 3 maart 1973, 12 *ILM*, 1085; Nederlandse tekst: *BS* 30 december 1983 (afgekort CITES).
- Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat, Ramsar, 2 februari 1971, 11 *ILM*, 963; Nederlandse tekst: *BS* 12 april 1979.
- Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Water Birds, Den Haag, 16 juni 1995, *Yearbook of International Environment Law*, HANDL, G. (ed.), Oxford, Clarendon Press, 1995, 907.
- Agreement on the Conservation of Bats in Europe, Londen, 4 december 1991, *Misc* (1992), 1.
- Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg, goedgekeurd bij wet 18 oktober 1991, *BS*, 19 februari 1992.
- Verordening (EG), nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119 EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *Pb.L.* 5 januari 2005, L 3.
- Verordening (EG), nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 inzake veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en houdende wijziging van Richtlijn 92/65/EEG van de Raad, *Pb.L.* 13 juni 2003, L 146.
- Verord. Raad nr. 338/97, 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer, *Pb.L.* 3 maart 1997, afl. 61, 1.
- Verord. Raad nr. 3418/83 van de Commissie van 28 november 1983 houdende bepalingen voor eenvormige afgifte en gebruik van documenten die vereist zijn voor de toepassing in de Gemeenschap van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *Pb.L.* 1983, nr.344.
- Verord. Raad nr. 3626/82, 3 december 1982 betreffende de toepassing in de Gemeenschap van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *Pb.L.* 31 december 1982, afl. 384/7, 1.
- Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna, *Pb.L.* 1992, afl. 206, 1.
- Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand, *Pb.L.* 25 maart 1979, afl. 103, 1-8.
- Protocol betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, *PB EG C* 340 van 10 november 1997, 110.
- Conclusies van de Raad over een universele verklaring voor dierenwelzijn, 6430/09 ADD 1 van 13.02.2009.

België

- Gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1944.
- Bijzondere wet 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 15 augustus 1980. (afgekort Bijzondere Wet Hervorming Instellingen).
- Wet 11 mei 2007 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 4 oktober 2007.
- Wet 19 maart 2007 tot wijziging van de artikelen 1, 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling en seks met dieren te verbieden, *BS* 13 juli 2007.
- Wet 1 maart 2007 tot wijziging van artikel 9 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 13 juli 2007.
- Wet 23 juni 2004 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat betreft de erkenning van handelszaken voor dieren, *BS* 3 november 2004.
- Wet 4 februari 2000 houdende oprichting van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen, *BS* 18 februari 2000.
- Wet 4 mei 1995 tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, *BS* 28 juli 1995.
- Wet 18 oktober 1991 houdende goedkeuring van de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren, opgemaakt te Straatsburg op 13 november 1987, *BS* 19 februari 1992.
- Wet 18 oktober 1991 houdende goedkeuring van de Europese Overeenkomst voor de bescherming van gewervelde dieren die worden gebruikt voor experimentele en andere wetenschappelijke doeleinden, en van de bijlagen A en B, opgemaakt te Straatsburg op 18 maart 1986, *BS* 19 februari 1992.
- Wet 28 augustus 1991 op de uitoefening van de diergeneeskunde, *BS* 15 oktober 1991.
- Wet 12 juni 1991 op het consumentenkrediet, *BS* 9 juli 1991.
- Wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 14 augustus 1990.
- Wet 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 3 december 1986 (afgekort Dierenwelzijnswet).
- Wet 28 juli 1981 houdende goedkeuring van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, en van de bijlagen, opgemaakt te Washington op 3 maart 1973, alsmede van de wijzigingen van de Overeenkomst, aangenomen te Bonn op 22 juni 1972, *BS* 30 december 1983.
- Wet van 18 juli 1977 inzake douane en accijnzen, *BS* 21 september 1977.
- Wet 2 juli 1975 op de dierenbescherming, *BS* 18 juli 1975.
- Wet 12 juli 1973 op het natuurbehoud, *BS* 11 september 1973.
- Wet 15 maart 1971 houdende goedkeuring van de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van dieren tijdens internationaal vervoer, opgemaakt te Parijs op 13 december 1968, *BS* 8 december 1973.
- Wet 22 maart 1929 op de dierenbescherming, *BS* 29 maart 1929.
- Belgisch Strafwetboek 8 juni 1867, *BS* 9 juni 1867 (afgekort Sw.).
- Decreet 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu, *BS* 10 januari 1998.
- Decreet 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning, *BS* 17 september 1985.
- Ordonnantie 16 mei 2002 betreffende de sterilisatie van de zwervkatten, *BS* 31 mei 2002.
- KB 16 juli 2009 tot vaststelling van de lijst van niet voor productiedoeleinden gehouden zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 24 augustus 2009.
- KB 18 maart 2009 tot wijziging van het koninklijk besluit van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 1 april 2009.

- KB 15 juli 2008 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn, *BS* 1 september 2008.
- KB 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren, *BS* 6 juli 2007.
- KB 14 februari 2007 betreffende het commercieel vervoer van dieren andere dan landbouwhuisdieren, *BS* 13 maart 2007.
- KB 1 mei 2006 houdende de veterinaire voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.
- KB 20 september 2005 houdende uitvoering van artikel 41bis van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 13 oktober 2005.
- KB 28 mei 2005 betreffende de identificatie en registratie van honden, *BS* 7 juni 2004.
- KB 5 mei 2004 houdende het model en de modaliteiten voor de uitgave van het paspoort voor het intracommunautair verkeer van katten en fretten, *BS* 24 mei 2004.
- KB 9 april 2003 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer, *BS* 6 juni 2003.
- KB 7 oktober 2002 tot regeling van de samenstelling en de werking van de Raad voor Dierenwelzijn, *BS* 14 december 2002.
- KB 7 december 2001 tot vaststelling van de lijst van zoogdieren die gehouden mogen worden, *BS* 14 februari 2002.
- KB 17 mei 2001 betreffende de toegestane ingrepen bij gewervelde dieren, met het oog op het nutsgebruik van de dieren of op de beperking van de voortplanting van de diersoort, *BS* 4 juli 2001.
- KB 12 maart 1999 houdende de voorwaarden voor het verkrijgen van een afwijking van het verbod honden als last- en trekdier te gebruiken, *BS* 24 april 1999.
- KB 23 september 1998 betreffende de bescherming van dieren bij wedstrijden, *BS* 21 oktober 1998.
- KB van 14 november 1993 betreffende de bescherming van proefdieren, *BS* 5 januari 1994.
- KB 31 december 1992 betreffende de veterinaire en zoötechnische controles die van toepassing zijn op het intracommunautaire handelsverkeer van sommige levende dieren en produkten, *BS* 16 februari 1993.
- KB 16 juli 1992 betreffende het recht op toegang tot de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister en betreffende het recht op verbetering van deze registers, *BS* 15 augustus 1992.
- KB 16 juli 1992 betreffende het verkrijgen van informatie uit de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister, *BS* 15 augustus 1992.
- KB 19 april 1985 houdende toekenning van afwijkingen in toepassing van art.4 wet van 28 juli 1981 houdende goedkeuring van de overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, en van de bijlagen, *BS* 29 mei 1985.
- KB 20 december 1983 houdende toepassing van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, *BS* 30 december 1983, gewijzigd door KB 2 februari 1990, *BS* 21 februari 1990.
- KB 22 september 1980 houdende maatregelen van toepassing in het Vlaams Gewest, ter bescherming van bepaalde in het wild levende inheemse diersoorten, die niet onder de toepassing vallen van de wetten en besluiten op de jacht, de riviervisserij en de vogelbescherming, *BS* 31 oktober 1980, in het Vlaams Gewest laatst gewijzigd bij B.VI.Reg 13 juli 2001, *BS* 17 augustus 2001.
- KB 16 februari 1976 houdende maatregelen ter bescherming van bepaalde in het wild groeiende plantensoorten, *BS* 24 maart 1976.
- KB 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg, *BS* 9 december 1975.
- B.Br.H.Reg 1 december 2007 inzake de subsidiëring van de gemeenten voor de sterilisatie van zwervkatten, *BS* 4 januari 2008.

- MB 2 september 2009 betreffende de aanwijzing van andere personeelsleden belast met de opsporing en de vaststelling van de overtredingen van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *BS* 15 september 2009.
- MB 20 maart 2007 houdende nadere bepalingen inzake de verzameling en de ophaling van overleden gezelschapsdieren bij dierenartspraktijken en dierenklinieken, *BS* 30 maart 2007.
- MB 9 oktober 2006 tot wijziging van het ministerieel besluit van 8 mei 2006 houdende de veterinairerechtelijke voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 10 november 2006.
- MB 8 mei 2006 houdende de veterinairerechtelijke voorschriften voor het verkeer van honden, katten en fretten, *BS* 7 juni 2006.
- MB 3 november 2005 tot vaststelling van de voorwaarden voor de verdeling van microchips, *BS* 8 december 2005.
- MB 8 juni 2004 houdende aanwijzing van de vereniging belast met het beheer van het centrale register voor identificatie van honden, *BS* 11 juni 2004.
- B.VL.Reg. 30 mei 2008 betreffende de jachtopeningstijden in het Vlaamse Gewest voor de periode van 1 juli 2008 tot en met 30 juni 2013, *BS* 13 juni 2008.
- B.VL.Reg. 30 mei 2008 houdende vaststelling van de voorwaarden waaronder de jacht kan worden uitgeoefend, *BS* 13 juni 2008.
- B.VI.Reg. 18 juli 2003 betreffende de jacht in het Vlaamse Gewest voor de periode van 1 juli 2003 tot 30 juni 2008, *BS* 28 juli 2003.
- B.VI.Reg. 21 april 1993 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten, *BS* 31 juli 1993.
- B.W.Reg. 11 mei 2006 waarbij de openings-, sluitings- en schorsingsdatums voor de jacht van 1 juli 2006 tot 30 juni 2011 vastgelegd worden, *BS* 24 mei 2006.
- B.Br.H.Reg. 1 december 2007 inzake de subsidiëring van de gemeenten voor de sterilisatie van zwervkatten, *BS* 4 januari 2008.
- Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 35 en 39 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde de strafmaat te verhogen in geval van dierenmishandeling, *Parl.St.* Kamer 2006-2007, nr. 51-2823/004.
- Aanvullend verslag (M. RAEMAEEKERS) op het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren teneinde het sluiten van een overeenkomst voor een verkoop op afbetaling met het oog op de aankoop van een gezelschapsdier te verbieden, *Parl. St.* Kamer 2006-2007, nr. 51-2771/009.
- Wetsvoorstel betreffende de aanschaf en het bezit van honden door particulieren, *Parl.St.* Senaat 2004-2005, nr. 3-859/1.
- Ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *Parl.St.* Senaat 1994-1995, nr. 972-2.

Nederland

- Wet van 22 december 2005 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wegenverkeerswet 1994, in verband met de herijking van een aantal wettelijke strafmaxima, *Stb.* 2006, 11.
- Wet van 22 oktober 2003, houdende bepalingen aangaande onder meer de bereiding en het in het verkeer brengen van diervoeders, *Stb.* 2003, 478 (afgekort Kaderwet diervoeders).
- Wet van 25 mei 1998, houdende regels ter bescherming van in het wild levende planten- en diersoorten, *Stb.* 1998, 402 (afgekort Flora- en faunawet of Ffw).
- Wet van 24 september 1992, houdende vaststelling van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, *Stb.* 1992, 585. (afgekort Gezondheids- en welzijnswet voor dieren of Gwwd).
- Wet van 21 maart 1990, houdende regelen met betrekking tot de uitoefening van de diergeneeskunde, *Stb.* 1990, 215.
- Wet van 27 juni 1985, houdende regelen met betrekking tot diergeneesmiddelen, *Stb.* 1985, 410.
- Wet tot Vaststelling van Bepalingen bij het Voorkomen van Hondsdolheid, Staatsblad 1875, 110, artikel 7.
- Wet van 25 januari 1961, houdende wijziging van de artikelen 254 en 455 van het Wetboek van Strafrecht en andere voorzieningen op het gebied der dierenbescherming, *Stb.* 1961, 19 (afgekort Wet op de dierenbescherming of Wdb).
- Nederlands Strafwetboek (afgekort Sr.).
- Besluit van 11 januari 1999, houdende regelen inzake bedrijfsmatige verkoop, aflevering en inbewaringneming van honden en katten, *Stb.* 1999, 36 (afgekort Honden- en kattenbesluit).
- Besluit van 25 januari 1996, houdende aanwijzing van en regelen omtrent toegestane ingrepen bij dieren, *Stb.* 1996, 139 (afgekort Ingrepenbesluit).
- Besluit van 25 januari 1996, houdende regelen ter zake van het scheiden van dieren van het ouderdier, *Stb.* 1996, 137.
- Besluit van 19 december 1962, houdende regelen, ter uitvoering van art. 1 van de Wet op de dierenbescherming, inzake het houden van een waak- of heemhond, *Stb.* 1962, 585.
- Regeling uitvoering Honden- en kattenbesluit 1999 26 februari 2002, *Stcrt.* 2002, 41.
- Memorie van Toelichting: Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 31 009, nr. 3.

- Raad voor Dierenaangelegenheden, Verantwoord houden – wie is verantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren in Nederland, december 2009, nr. RDA/2009/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>, 32 p.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over identificatie en registratie van honden en katten als instrument bij zoönosenbestrijding en Fokbeleid in Nederland, februari 2008, nr. RDA/2008/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Europees welzijnsbeleid voor gezelschapsdieren – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over de voorwaarden en het plan van aanpak om het welzijn van gezelschapsdieren op de Europese agenda te krijgen, 17 januari 2008, nr. RDA/2008/023, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit over de overgangsregeling Positieflijsten Art. 33 GWWD, 2007, nr. RDA/2007/07, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Positieflijsten – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake het in te nemen standpunt ten aanzien van diersoorten die geschikt zijn om te worden gehouden, december 2006, nr. RDA/2006/10, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

- Raad voor Dierenaangelegenheden, Actieplan gedeelde zorg, maart 2006, RDA/2006/01, http://www.raadvanbeheer.nl/uploads/media/rda_2006_01_Gedeelde_Zorg_Actieplan_-_FWG_01.pdf, 56 p.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Rapportage van werkgroep 2 – burger, honden en katten – van het forum welzijn gezelschapsdieren, maart 2006, http://www.raadvanbeheer.nl/uploads/media/rda_2006_01_Gedeelde_Zorg_Actieplan_-_FWG_01.pdf, 38 p.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, I&R Hobbydieren/definitie gezelschapsdier – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake het identificeren en registreren van hobbydieren en hobbydierhouders en het opstellen van een definitie van het begrip gezelschapsdier, juli 2005, nr. RDA/2005/06, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Het houden van potentieel gevaarlijke diersoorten als gezelschapsdier – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake het houden van potentieel gevaarlijke diersoorten als gezelschapsdier in Nederland, mei 2005, nr. RDA/2005/04, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Bestialiteit – Advies aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake bestialiteit, juli 2004, nr. RDA/2004/04, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Wet- en regelgeving omtrent hobbydieren – Inventarisatie en analyse van de vigerende Europese, en in het bijzonder de Nederlandse, Wet- en regelgeving die op hobbydieren en hun houders van toepassing is ten behoeve van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, januari 2003, nr. RDA/2003/02, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Fokken met recreatiedieren, juni 2002, nr. RDA/2002/03, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies over de verschillende ingrepen bij dieren, 20 december 2000, nr. RDA/2000/08, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies over de verschillende ingrepen bij dieren, 19 december 2000, nr. RDA/2000/09, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Wijziging van de Regeling agressieve dieren (RAD), 11 maart 1999, nr. RDA/1999/04, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Advies over het ontwerp- Honden- en kattenbesluit, 16 december 1997, nr. RDA/1997/10, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

Rechtspraak

België

- HvJ (3de k.) 19 juni 2008, nr.C-219/07, *TMR* 2008, afl. 5, 711.
- Cass. (2de k.) 8 september 2004, nr. AR P.04.04.0466.F, *Arr. Cass.* 2004, afl. 9, 1329.
- Cass. 28 februari 1995, nr. AR P.93.1005.N, *Arr.Cass.* 1995, 235.
- Cass. 6 oktober 1982, nr. 2402, *Arr.Cass.* 1982-83, 214.
- GwH 19 maart 2009, nr. 2009/53, *NjW* 2009, afl. 200, 320.
- Arbitragehof 16 december 1998, nr. 140/98.
- Arbitragehof 5 maart 1996, nr. 16/96.
- Arbitragehof 18 december 1996, nr. 78/96.
- RvS 9 maart 2009, nr. 191.161.
- RvS (6de k.) 14 mei 2007, nr. 171.149.
- Antwerpen (10de k.) 27 juni 2007, *Limb.Rechtsl.* 2008, afl. 3, 208.
- Antwerpen 8 november 2006, *JT* 2007, afl. 6264, 287.
- Antwerpen 27 februari 1992, *RW* 1991-92, 1326.
- Corr. Oudenaarde (9de k.) 25 maart 2010, nr. 63.97.82/2008, onuitg.
- Corr. Ieper (9de k.) 8 december 2008, *RW* 2008-09, afl. 38, 1614.
- Corr. Ieper (9de k.) 11 mei 1998, onuitg.
- Corr. Namen (14de k.) 12 september 1997, onuitg.
- Corr. Nijvel (6de k.) 20 juni 1997, onuitg.
- Corr. Antwerpen 30 november 1994, onuitg.
- Corr. Gent 29 november 1994, *TMR* 1996, 371.
- Corr. Turnhout 16 mei 1994, onuitg.
- Corr. Dinant 7 december 1993, onuitg.
- Corr. Namen (15de k.) 5 februari 1993, onuitg.
- Corr. Turnhout 30 juni 1992, onuitg.
- Corr. Brussel 2 oktober 1991, *JT* 1992, 274.
- Corr. Namen (4de k.) 26 maart 1975, Openbaar Ministerie en het Blauwe Kruis van België/ X, onuitg.
- Pol.Brugge 20 februari 2007, *Juristenkrant* 2007, afl. 146, 28 maart 2007, 6.
- Vred. Roeselare 21 april 2005, *RW* 2007-08, afl. 36, 1511.

Nederland.

- Hoge Raad 17 februari 2009, nr. 07/10690, LJN-nr. BG8955.
- Hoge Raad 21 november 2006, nr. 02944/05 E, LJN-nr. AY8966.
- Hoge Raad 15 november 2005, nr. 03522/04, LJN-nr. AU271.
- Hoge Raad 21 november 2000, nr. 00860/99 E, LJN-nr. AA8404.
- Hoge Raad 31 oktober 1887, *W* 1887, 5489.
- Gerechtshof Amsterdam 3 maart 2009, LJN-nr. BH5902.
- Gerechtshof Amsterdam 13 december 2007, 745/07 SKG (106.006.837), LJN-nr. BC0126.
- Gerechtshof Leeuwarden 23 maart 2007, nr 24-000875-06, LJN-nr. BA1406.
- Gerechtshof Amsterdam 2 april 2001, *Milieu en Recht* 2002, afl. 2, 16.
- Gerechtshof Leeuwarden 4 augustus 1887, *TvS* 1887, 513.
- Rechtbank's- Gravenhage 7 april 2010, nr. 09/753627-09, LJN-nr. BM0302.
- Rechtbank's- Gravenhage 16 maart 2010, nr. 09/665407-09, LJN-nr. BL8042.
- Rechtbank's- Hertogenbosch 3 december 2009, LJN-nr. BK5222.

- Rechtbank's- Hertogenbosch 29 mei 2008, LJN-nr. BD2683.
- Rechtbank Amsterdam 31 oktober 2007, LJN-nr. BB6851.
- Rechtbank Alkmaar 24 mei 2007, 94730/KG ZA 07-120, LJN-nr. BA5569.
- Rechtbank Groningen 27 maart 2006, nr. 18/053047-04.
- Rechtbank Arnhem 11 januari 2006, nr. 134792 / KG ZA 05-760.
- Rechtbank Almelo 24 juni 2004, nr. 08/010078-04.
- Rechtbank Alkmaar 06 april 1909, *TvS* 1910.
- Rechtbank Amsterdam 22 april 1891, *Paleis van Justitie* 1898, nr. 76.
- Rechtbank Groningen 10 oktober 1889, *W* 1889, 5898.

Rechtsleer

Boeken

- ADANT, G., “De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren” in ” in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 131-140.
- BOON, D., *Dierenwelzijn en recht*, Arnhem, Gouda Quint, 1979, 113 p.
- BRUNOIS, A., “L’animal, sujet du droit” in CHAPOUTIER, G. en NOUËT J. (eds.), *Les Droits de l’Animal Aujourd’hui*, Collection Panoramiques, Condé-sur-Noireau, 1997, 83-94.
- CAUFFMAN, C. en VERBEKE, A., “Een jaar Wet Consumentenkoop”, in X, *Bijzondere Overeenkomsten*, Brugge, Die Keure, 2005, 27-58.
- CAZAUX, G. (ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 391 p.
- CAZAUX, G., “Verband tussen geweld jegens dieren en geweld jegens mensen” in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 279-293.
- CHAPOUTHIER, G., *Le droit de l’animal*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1992, 127 p.
- CLITEUR, P., *Darwin, dier en recht*, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2001, 119 p.
- COOPER, M., *An introduction to Animal Law*, Londen, Academic press, 1987, 213 p.
- DE DECKER, B., *Invoer en doorvoer van wildgevangen bedreigde diersoorten*, licentiescriptie Criminologische wetenschappen Ugent, 1992-1993, 72 p.
- DE KEUSTER, T., “De problematiek rond hondenagressie”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 279-296.
- DE MEESTER, R., “De dood als discriminatief element bij de evaluatie van de relatie tussen mens en huisdier”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 227-244.

- DE MEULENAER, T., “De conventie van Washington”, in JADOT, B. (ed.), *Het Natuurbeschermsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1996, 161-174.
- DE TAVERNIER, J., LIPS, D. en AERTS, S., *Dier en Welzijn*, Tielt, Lannoo, 2005, 203 p.
- DE TAVERNIER, J., “Visies op dierenwelzijn” in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 77-94.
- DEKKERS, M., *Lief dier, over bestialiteit*, Amsterdam, Contact, 1992, 223 p.
- GAUTIER, A., *De gouden kooi – Over het ontstaan van het huisdier*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1998, 320 p.
- GIELEN, R., *Dier en Recht – Mensenrechten ook voor dieren*, Antwerpen, Maklu, 2000, 177 p.
- GOODALL, J. en BEKOFF, M., *Want mens en dier hebben hetzelfde lot*, Rijswijk, Elmar, 2003, 223 p.
- GYSELS, J. (ed.), *Handboek Biodiversiteit*, Turnhout, De Wielewaal, 1999, 175 p.
- HENDRICKX, M., *Gaia – Profiel van een beweging*, Antwerpen, Icarus, 1997, 227 p.
- JANSSEN, J. en SCHAMINÉE, J. (eds.), *Europese Natuur in Nederland – Soorten van de habitatrichtlijn*, Zeist, KNNV uitgeverij, 2008, 183 p.
- KATHOLIEKE BIJBELSTICHTING, *Groot nieuws Bijbel*, Boxtel, Katholieke Bijbelstichting, 1982, 1808 p.
- KOOLMEES, P., SWABE, J. en RUTGERS, L. (eds.), *Het doden van dieren – Maatschappelijke en ethische aspecten*, Wageningen, Wageningen Academic Publishers, 2003, 128 p.
- LAVRYSEN, L., *Handboek Milieurecht*, Mechelen, Kluwer, 2006, XV, 643 p.
- LIEVENS, G., ROOSENBOOM, G. en GOOSSENS, D., *Kijk uit voor malafide hondenhandel*, onuitg. scriptie 2de jaar agro- en biotechnologie optie dierenzorg K.U. Leuven, 2005, 34 p.
- LYSTER, S., *International wildlife law*; Cambridge, Grotius Publications Limited, 1985, 470 p.
- MARGUÉNAUD, J., *L’animal en droit privé*, Parijs, PUF, 1992, 577 p.
- MELLE, G., “De slavernij van dieren als moreel probleem”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 19-34.
- NUSSBAUM, M., *Een waardig bestaan – Over Dierenrechten*, Amsterdam, Ambo, 2007, 134 p.
- PARMENTIER, C., *De luis in de pels – De dubieuze moraal van de dierenrechtenorganisaties*, Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 2003, 190 p.
- PARTIJ VOOR DE DIEREN, *Parlementair Jaarverslag 2008-2009*, Den Haag, Uitgeverij Partij voor de Dieren, 2008, 682 p. en http://www.partijvoordedieren.nl/download/2ekamer/parlementairjaarverslag_20082009.pdf.
- PARTIJ VOOR DE DIEREN, *Parlementair Jaarverslag 2007-2008*, Den Haag, Uitgeverij Partij voor de Dieren, 2008, 54 p. en

http://www.partijvoordedieren.nl/download/2ekamer/ParlementairJaarverslag_20072008_totaal.pdf.

- PONTING, C., *Een groene geschiedenis van de wereld*, Amsterdam, Forum, 2002, 469 p.
- RAES, K., “Omgaan met gezelschapsdieren als ethisch probleem”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 245-262.
- REDACTIE OVER DIEREN, *Medisch woordenboek voor hond en kat*, Warffum, Welzo, 2000, 64 p.
- REEVE, R., “The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)”, in ULFSTEIN, G. (ed.), *Making treaties work. Human Rights, Environment and Arms Control*, New York, Cambridge University Press, 2007, 134-161.
- REGAN, T., *Empty Cages—Facing the Challenge of Animal Rights*, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2004, 229 p.
- REGAN, T., *Animal Rights, Human Wrongs – An introduction to Moral Philosophy*, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2003, 141 p.
- RODTS, J., “De relatie tussen de mens en wilde vogels – Evolutie van de wetgeving inzake vogelbescherming in België”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 107-130.
- SCHROOTEN, P., RIEMSLAGH, J., en VAN HEUVEN, D., *Analyse en voorstel met betrekking tot de juridische en milieuhygiënische inpassing van dierenbegravingplaatsen in Vlaanderen*, Mechelen, OVAM, 2010, 79 p en http://www.ovam.be/ovamPublicationsWeb_myjahiasite/servlet/PublicatiesServletDownload/ovor100305_dierenbegravingplaatsen_vlaanderen.pdf.
- SINGER, P., *Dierenbevrijding*, Breda, uitgeverij De Geus, 1994, 381 p.
- STEVENS, D., “De strijd voor dieren: een confrontatie van mensen die elkaar moeten vinden”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 329-342.
- TEN BOS, R., *Het geniale dier – Een andere antropologie*, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2008, 302 p.
- VAN DER STRAETEN, E., “De mens en uit het wild afkomstige dieren ” in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 165-180.
- VAN HOORICK, G., “Dieren in het recht in historisch perspectief” in ” in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 95-106.
- VAN HOORICK, G., *Juridische aspecten van het natuurbehoud en de landschapszorg*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 841 p.

- VAN HOORICK, G., *Internationaal en Europees Natuurbehoudsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 1997, 381 p.
- VANDE LANOTTE, J. en GOEDERTIER, G., *Overzicht Publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2007, 1402 p.
- VANDENBOSCH, M., *De Dieren crisis*, Antwerpen, Houtekiet, 2005, 372 p.
- VANDENBOSCH, M., “Over altruïsme in het kwadraat. Perspectieven van activisme en bewegingen voor dieren in de eenentwintigste eeuw”, in CAZAUX, G.(ed.), *Mensen en andere dieren – Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Leuven, Garant, 2001, 343-370.
- VANDENBOSCH, M., *Recht voor de beesten*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1996, 288 p.
- VANDROMME, S., “Herhaling, bijzondere strafwetten”, in X, *Strafrecht en strafvordering, artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2010, 1-33.
- VANHEMELRYCK, F., *Het gevecht met de duivel – Heksen in Vlaanderen*, Leuven, Davidsfonds, 1999, 338 p.
- VERHOEF, A., *Dieren als vergeten subjecten in de antropologie*, doctoraatscriptie Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen Universiteit van Amsterdam, 2004, 207 p.
- VERZANDVOORT, M., *De zondebok – een scriptie over de problematiek van bestialiteit en strafbaarstelling*, scriptie Rechten Universiteit van Tilburg, 2006, 77 p.
- VRANKEN, F., *Koop en ruil van dieren*, Gent, Story-Scientia, 1979, 251 p.
- WILKENS, D., *Animal Welfare in Europe, European Legislation and concerns*, Den Haag, Kluwer Law International, 1997, 423 p.

Tijdschriften

- ALBERS, I., “Stop de hondenterreur”, *De standaard* 8 april 2009, 16.
- ARNOU, P., “Plots remmen voor dieren”, *RW* 2003-04, afl. 17, 641-644.
- BAAKMAN, K., “De betekenis van de belangrijkste internationale verdragen ter bescherming van biologische diversiteit in het Nederlandse recht”, *TMA* 2006, afl. 1, 3-12.
- BACKX, P., “Dierenrechten versterken onze menselijkheid – commentaar van de redactie”, *Artsenkrant* 2009, 30.
- BARKER, F., “Animals Act 1971: a dog’s breakfast”, *Holdsworth law review* 1993-94, afl. 16, 145-169.
- BOISSEVAIN, I.A. en FRERIKS, A.A., “De nieuwe Wet dieren: wie wordt er beter van?”, *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 9-23.
- BOON, D., “Mens en dier: gezworen vijanden”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 23-32.
- BROOKE, B., “Pets: property and the paradigm of protection”, *Journal of Animal Law* 2007, afl. 3, 173-192.
- BURGELMAN, L., “Naar een ‘doordachte’ regeling voor bijtincidenten met honden?”, *T.Agr.R* 2007, afl. 3, 94-108.
- CHERYL, H., en VESILIND, P., “Preview of United Staes v. Stevens: animal law, obscenity and the limits of government censorship”, *Charleston L.Rev* 2010, 59-90.
- CORNELISSE, M., “De rammelende erwt; ethisch denken over dieren en de natuur”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 33-43.
- DAVIDS, K., “Dierenbescherming in Nederland vanaf 1864”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 10-22.
- DE JONGE, F.H. en SPRUIJT, B.M., “Kennis over dierenwelzijn; toepassing in recht en regelgeving”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 55-66.
- DE SOUTER, V., “Een strengere strafrechtelijke aanpak van seksuele betrekkingen met dieren”, *TVW* 2007, afl. 4, 445-447.
- DEBOURSE, X., MUANZA, N., en SERMEUS G., “Het baasje, het beestje en zijn dokter”, *Test-Aankoop* 2002, afl. 453, april 2002, 28-31.
- DELVOIE, J., “Vrijhandel en leefmilieu in de World Trade Organisation na de Zeeschildpaddenzaak: doorbraak of dood spoor?”, *TMR* 2000, 114-128.
- DEVISSCHER, P., “Invoer honden en katten”, *NJW* 2009, afl. 200, 321-322.
- DIERBEN, K. en BORK, H., “Wo steht der Naturschutz im Jahr 2020?”, *Natur und Landschaft* 2007, 45-49.

- DUYNSTEE, B., “Dierenrecht – In mari meri muri mori necesse est”, *Advocatenblad* 1994, afl.23, 1018-1019.
- ENDERS-SLEGGERS, M.J., “Dierenmishandeling: een signaal voor huiselijk geweld?”, *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 53-68.
- EPSTEIN, L., “There are no bad dogs, only bad owners: replacing strict liability with a negligence standard in dog bite cases”, *Animal Law* 2006, afl. 13, 129-146.
- ESKENS, E., “There is no justice, just us; hoe de overhead dierenextremisme in de hand werkt”, *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 24-42.
- EVERTSEN, E. en DE KOK, W., “Legal protection of animals: the basics”, *Journal of Animal Law* 2009, afl. 5, 91-102.
- FUSFELD, L., “Sterilization in an animal rights paradigm”, *J. Animal L. & Ethics* 2007, 255-262.
- HAAN, M., “Europees recht en het welzijn van landbouwhuisdieren”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 85-93.
- HOBBELINK, G., “Jagende katten”, *Dier en milieu* 2007, afl. 82, 20-21.
- HOOG, A., “De CITES-wetgeving in Nederland”, *M en R* 1989, 453-462.
- ILIEGEMS, C., “CITES: een instrument tot bescherming van bedreigde dier- en plantensoorten”, *Leefmilieu* 1994, 155-159.
- JANS, J., “Internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten” (noot onder College van Beroep voor het bedrijfsleven 17 januari 1992), *M en R* 1993, 134-137.
- JANSSEN, J., “Dieren als dader?”, *Justitiële verkenningen* 2009, afl. 7, 43-52.
- KETTING, M., “Houden van bijzondere dieren”, *Boerderij* 2005, 4-7.
- KOOPMANS, I. en VINKE, C., “Van eekhoortjes, hagedissen en ander (on)gedierte”, *M en R* 1999, 244-249.
- LEFEBURE, B., “Bescherming en welzijn van dieren: ambulante handel in honden en katten”, *Mil.Info* 1996, afl. 6-7, 26-27.
- LEFEBVRE, D., LIPS, D. en GIFFROY, J.M., “The European Convention for the Protection of Pet Animals and tail docking in dogs”, *Rev. sci. tech. Off. Int. Epiz.* 2007, afl. 26, 619-628.
- MCNEELY, C., en LINDQUIST, S., “Dangerous dog laws: failing to give man’s best friend a fair shake at justice”, *Journal of Animal Law* 2007, afl. 3, 99-158.
- MEIJER, E., “Rechtstreekse werking internationale natuurbeschermingsrecht”, *M en R* 2002, 226-232.
- MONBALLYU J., “Een dierenproces in Ingelmunster in 1587”, *De Leiegouw* 1982, afl. 24, 173-175.

- NOORDHUIZEN-STASSEN, E.N., “De MKZ-uitbraak in 2001; naar een verantwoord preventiebeleid”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 77-84.
- PASSANTINO, A., “Companion animals: an examination of their legal classification in Italy and the impact on their welfare”, *Journal of Animal Law* 2008, afl. 4, 59-92.
- RACHIT, A., “That’s ok, it’s only a rental: the business of renting dogs”, *Journal of Animal Law* 2009, afl. 5, 129-152.
- ROLLIN, B., “Animal ethics and breed-specific legislation”, *Journal of Animal Law* 2009, afl. 5, 1-14.
- SCHOUKENS, H., “Milieuvergunning kan niet worden geweigerd om ethische redenen”, *Juristenkrant* 2008, afl.169, 12-13.
- SCHUTYSER, F., “Recente ontwikkelingen inzake CITES”, *M.E.R* 1998, 170-173.
- SHULAN, J., “When dogs bite: a fair, effective and comprehensive solution tot he contemporary problem of dog attacks”, *UALR L.Rev.* 2010, afl. 32, 259-284.
- SULLIVAN, D. en VIETZKE, H., “An animal is not an ipod”, *Journal of Animal Law* 2008, afl. 4, 41-58.
- TIMMERMANS, R., “Het houden van huisdieren in flatgebouwen en het grondrecht op woongenot”, *T. App.* 2005, afl. 1, 1-4.
- TOWSEY, M., “Something stinks: the need for environmental regulation op puppy mills”, *Vill.Envnt. L.J.* 2010, afl. 21, 159-188.
- VAN DE WOUW, S., “Procederen tegen dierenleed”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 67-76.
- VAN HOORICK, G., “De Europese en nationale wetgeving op het welzijn van de landbouwhuisdieren”, *T.Agr.R* 1995, 1-17.
- VAN HOORICK, G., “De Europese wetgeving op de dierenbescherming”, *TBP* 1995, 12-18.
- VANDENBOSCH, M., “Rechtbank spreekt strenge straffen uit tegen onbekwame hondenkwekers”, *Gaia-magazine*, zomer 2010, 4.
- VANDENBOSH, M. en DE GREEF, A., “Honden en katten verboden in winkels – baanbrekend resultaat”, *Vrijdier* 2007, afl 2, 4-5.
- VANDEPLAS, A., “Over dierenbescherming en dierenwelzijn” (noot onder Cass. 28 februari 1995), *RW* 1996-1997, 882.
- VANDEPLAS, A., “Het doden van katten als misdrijf” (noot onder Corr. Veurne (4de k.) 30 mei 1980), *RW* 1980-1981, 670-671.
- VANDEVELDE, M., “ ‘Grote’ hond mag op passagierszetel”, *Juristenkrant* 2007, afl. 146, 28 maart 2007, 6.
- VANDROMME, S., “Seksuele betrekkingen met dieren niet strafbaar”, *Juristenkrant* 2006, afl. 140, 12.

- VERMEERSH, A., “Bobby en Minoes krijgen paspoort”, *Juristenkrant* 2004, afl. 97, 3 november 2004, 1 en 5.
- VINKE, C.M., “Handel in exotische dieren; organisatiestructuren en werkwijzen”, *Justitiële verkenningen* 2001, afl. 5, 94-103.
- WELTY, J., “Animal law: thinking about the future”, *Law and Contemporary Problems* 2007, afl. 70, 1-8.
- WHITE, S., “Companion animals: members of the family of legally discarded objects”, *University of New South Wales Law Journal* 2009, afl. 32, 852-878.
- WIERS, J., “Garnalen, schildpadden en de Wereldhandelsorganisatie”, *M en R* 1999, 103-107.
- X, “Merkwaardige Rechtssubjecten”, *N.J.B.* 1996, afl. 42, 1655.
- X, “Wohnen mit Heimtieren – wertvoll und unnötig erswhert”, *Weissbuch* 2004, ausgabe 2, 1-4.

Internetbronnen

Algemeen

- <http://www.cites.org/>.
 - <http://www.consilium.europa.eu/>.
 - <http://www.eurogroupforanimals.org>.
 - http://ec.europa.eu/food/animal/index_en.htm.
 - <https://portal.health.fgov.be>.
 - <http://www.ovam.be>.
 - <http://www.bosengroen.be/>.
 - <http://www.gaia.be/>.
 - <http://www.vvdb.be/>.
 - <http://www.dierenrecht.be/>.
 - <http://www.abiec-bvirh.be/>.
 - <http://www.la-croix-bleue.be/>.
 - <http://www.hln.be/>.
 - <http://www.blauwehond.be/>.
 - <http://www.terrazw.org/positieflijst/index.htm>
 - <http://www.dierenliefhebbers.org/>.
 - <http://www.bwk-cbm.be/NL/index.php?file=univers> (consultatie 29 juli 2010).
 - <http://www.soortenbeleid.be/?p=wetgeving>. (consultatie 2 maart 2009).
-
- <http://inspectiedienst.dierenbescherming.nl/>.
 - <http://www.animalfrontline.nl>.
 - <http://www.lawandroar.nl/>.
 - <http://www.rijksoverheid.nl/>.
 - <http://www.rda.nl/>.
 - <http://www.zinloosgewelddieren.nl>.
 - <http://www.dierenbescherming.nl>.
 - <http://www.dierenbescherming.nl/puppyhandel/index.php>.
 - <http://www.politiedierenmilieu.nl>.
 - <http://www.licg.nl/wcs/lcg/nl/3437/home.html>.
 - http://www.minInv.nl/portal/page?_pageid=116,1&_dad=portal&_schema=PORTAL.
 - <http://www.sophia-vereeniging.nl/pages/actualiteit/blog/wild-dier-naar-huisdier.html> (consultatie 10 maart 2009).
 - <http://www.animalfrontline.nl/index-nl.php> (consultatie 2 maart 2009).
 - <http://www2.minInv.nl/thema/groen/ffwet/wetgeving/wetgeving/CITESverordening/intrtgfwwc01.htm>. (consultatie 2 maart 2009).
-
- <http://www.animallaw.info>.
 - <http://www.ufaw.org.uk>.

Specifiek

- CAZAUX, G., *dierenrechten*, <http://www.dierenrecht.be/dierenrechten.htm>.
- FOD VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Een hond...ja! Die bijt...neen!*, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/DIERENPLANTEN1_MENU/DIERENWELZIJN1_MENU/DIERENWELZIJN1_DOCS/HOND.PDF.
- FOD VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Slakkenkorrels: niet zonder risico!*, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/MILIEU1_MENU/CHEMISCHESTOFFEN1_MENU/PRPB9_MENU/PRPB9_DOCS/GRANULE_LIMACE_NL_WEB.PDF.
- FOD VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Steriliseren=beschermen*, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/DIERENPLANTEN1_MENU/DIERENWELZIJN1_MENU/DIERENWELZIJN1_DOCS/FOLDER_CHAT_NL.PDF.
- HEUVELMANS, J., *Seks met dieren is niet strafbaar, de beelden verspreiden wel*, <http://www.politics.be/nieuws/4188/>.
- LEFEBVRE, D., *Caudotomie de certaines races de chiens*, evaluation scientifique sur demande du conseil du bien-être animal de Belgique, 2006, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/DIERENPLANTEN1_MENU/DIERENWELZIJN1_MENU/CONSEILDUBIENETREDESANIMAUX1_MENU/PUBLICAIONSETAVIS1_MENU/PUBLICAIONSETAVIS1_DOCS/GUN%20DOGS%20FR_2.PDF.
- MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT, *Nota Dierenwelzijn*, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&_p_file_id=22066.
- MINISTERIE LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT, *Zorgen voor dieren – over de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren*, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/publicaties-pb51/zorgen-voor-dieren.html>.
- OPENBARE AFVALSTOFFENMAATSCHAPPIJ VOOR HET VLAAMS GEWEST, *Je gezelschapsdier overleden... wat nu?*, http://www.aalst.be/documenten/publicaties%5Cgezondheid_en_leefmilieu/brochure%20dode%20gezelschapsdieren.pdf.
- PEETERS, E., *Problematiek van zwervkatten en overpopulatie van katten in dierenasielen*, wetenschappelijk rapport in opdracht van het kabinet van Rudy Demotte, minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en het Bureau van de Raad voor Dierenwelzijn, 2007, <https://portal.health.fgov.be>, 34 p.
- RAAD VAN DE EUROPESE UNIE, *Naar een betere bescherming en meer respect voor dieren*, <http://www.consilium.europa.eu/showFocus.aspx?id=1&focusId=360&lang=nl> (consultatie 8 april 2009).
- RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN – FORUM WELZIJN GEZELSCAPSDIEREN, *Gedeelde zorg, actieplan*, maart 2006, http://www.raadvanbeheer.nl/uploads/media/rda_2006_01_Gedeelde_Zorg_Actieplan_-_FWG_01.pdf.
- RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN, *brief inzake aanpak van CatFancy voor de bestrijding van aangeboren afwijkingen bij katten*, 23 september 2002, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.
- RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN, *symposium ter ere van het afscheid van prof. Dr. C.J.G. Wensing als voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden*, 10 november 2006, <http://www.rda.nl/pages/adviezen.aspx>.

- RAAD VOOR DIERENWELZIJN, *Advies over maatregelen i.v.m. de zwerfkattenproblematiek en overpopulatie in asielen*, <https://portal.health.fgov.be>.
- SCHROOTEN, P., RIEMSLAGH, J., en VAN HEUVEN, D., *Analyse en voorstel met betrekking tot de juridische en milieuhygiënische inpassing van dierenbegraafplaatsen in Vlaanderen*, Mechelen, OVAM, 2010, 79 p en http://www.ovam.be/ovamPublicationsWeb_myjahiasite/servlet/PublicatiesServletDownload/ovor100305_dierenbegraafplaatsen_vlaanderen.pdf.
- STASSEN, E., *Van bruikbaar tot dierbaar – over de relatie mens-dier*, <http://www.lawandroar.nl/fileadmin/documenten/Oratie8juni2006Elsbeth.pdf>.
- VAN UHM, D.P., *Onderzoek illegale hondenhandel*, International Fund for Animal Welfare, mei 2010, http://www.ifaw.org/assets/Join_Campaigns/Help_Dogs_and_Cats/The_Illegal_Puppy_Trade/asset_upload_file724_61288.pdf.
- X, *Hondenbeten in perspectief, een evaluatie van de RAD en aanbevelingen voor het terugdringen van bijtincidenten*, rapport van de Commissie van Wijzen ingesteld door de minister van LNV, 2008, http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640321&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=28256.

FOD nieuwsarchief

- X, “69.000 katten en honden opgevangen in dierenasielen in 2009”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 2 juli 2010, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Aalstenaar zwaar gestraft voor verwaarlozing van ezels en schapen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 20 januari 2010, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “69.000 katten en honden opgevangen in Belgische asielen in 2008”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 3 september 2009, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Aapje, wasbeer of serval in de huiskamer? Niet meer vanaf 1 oktober!”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 26 augustus 2009, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Truken van de foor: Dienst Dierenwelzijn stopt het uitdelen van levende vissen op Lokerse kermis”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 10 augustus 2009, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Voor het eerst levenslang verbod voor dierenkweker”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 4 juni 2009, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Pups te koop op het Internet”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 11 februari 2009, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Een nieuw thuis gezocht voor verwaarloosde dieren”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 21 november 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Illegale hondenkwekerij gesloten”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 10 oktober 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Nationale controleactie Dierenwelzijn: steeds meer honden met chip of tatoeage”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 18 september 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Inspectiedienst dierenwelzijn doekt zwartkwekerij op in Meer”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 17 september 2008, <https://portal.health.fgov.be>.

- X, “Potentieel gevaar van slakkenkorrels voor uw huisdieren”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 26 augustus 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Duizenden euro’s voor fantoompup”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 20 augustus 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Illegale staartamputatie bij puppies in Oostkamp”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 8 juli 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Derde inbeslagneming op rij van dieren in Kieldrecht”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 3 juli 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Toezicht op dierenwelzijn in de lift”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 28 mei 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Oost-Vlaamse hondenkwekerij moet sluiten”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 24 april 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Ernstige dierenverwaarlozing in Neerpelt”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 22 april 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Dierenziektes zonder grenzen: een symposium over de preventie en behandeling van nieuw opduikende dierenziektes”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 11 maart 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Positieve lijst reptielen: van Adder tot Zandhagedis?”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 8 februari 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Ernstig verwaarloosde kerkuilen aangetroffen in Gavere”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 4 januari 2008, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Levende dieren in de kerststal: let op het dierenwelzijn”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 7 december 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Dierenwelzijnsinspectie treedt op tegen dierenleed op televisie”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 9 november 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Resultaten controleactie Dierenwelzijn: steeds meer honden met chip of tatoeage”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 10 september 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Controleactie Dierenwelzijn: 15% van honden nog altijd geen chip of tatoeage”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 21 augustus 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Pups met gecoupeerde staart in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 9 augustus 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Dienst Dierenwelzijn voert campagne voor kattensterilisatie”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 3 augustus 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Transport Spaanse asiëldieren in overtreding met wetgeving dierenwelzijn”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 19 juli 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Dierenasielcijfers spreken voor zich”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 5 juli 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “7 Neusberen en 3 stekelvarkens in beslag genomen bij dierenhandelaar”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 8 mei 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “100 verwaarloosde dieren in beslag genomen in Kieldrecht”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 25 april 2007, <https://portal.health.fgov.be>.

- X, “Vliegende eekhoorn in beslag genomen in dierenwinkel”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 28 maart 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Zwartkwekerij van raskatten opgerold”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 09 maart 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “11 vechthanen in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 16 februari 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Ernstig verwaarloosde honden en wasbeer in beslag genomen in Deinze”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 12 februari 2007, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Gekleurde vissen in aquariumwinkels in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 22 december 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Groot aantal honden in beslag genomen vorige week”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 05 december 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Sledehondensport in België: honden per uitzondering opnieuw last- en trekdier”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 1 december 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Pups met gecoupeerde staart in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 08 november 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Controleactie voor de identificatie van honden: bekendmaking van de resultaten”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 13 september 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Opnieuw stijging van het aantal honden en katten in de asielen in 2005”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 26 juli 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Pups met gecoupeerde staart in beslag genomen”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 17 juli 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Europese regelgeving over verkeer van gezelschapsdieren omgezet in Belgisch recht”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 20 juni 2006, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Additieven in diervoeding”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 15 november 2005, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Antibiotica voor dieren”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 4 november 2005, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Administratieve boetes voor overtredingen: Dierenwelzijn haalt de leiband strakker aan”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 17 oktober 2005, <https://portal.health.fgov.be>.
- X, “Gevaarlijke honden”, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu nieuwsarchief, 27 september 2005, <https://portal.health.fgov.be>.

Law and Roar

- DE JONG, S., “Een hond de keel doorsnijden: doding of mishandeling?”, 13 december 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren van start gegaan”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Dierenmishandeling en –verwaarlozing uit taboesfeer” 6 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Europees Parlement keurt verordening honden- en kattenbont goed”, 6 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Inbeslaggenomen paarden en honden toch terug naar eigenaar?”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Verbod op sex met dieren en dierenporno”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Zorgplicht voor het welzijn van dieren in de Grondwet?”, 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Strengere wetgeving in België”, 5 maart 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Illegale dierenhandel”, 29 januari 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Wolvenopvangcentrum krijgt dieren terug”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Staartjes Bouvierpups gecoupeerd: echtpaar veroordeeld”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Vuile handel in puppy’s”, 1 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Wetsvoorstel houdverbod dierenbeulen”, 19 april 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “De ‘Beul van Twente’”, 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Een houdverbod voor dierenbeulen”, 11 januari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE JONG, S., “Convenant LID en AID”, 11 januari 2006, , <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE WIT, J., “Eigenaar altijd de gebeten hond”, 14 maart 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE WIT, J., “Wie is de baas na een scheiding?”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DE WIT, J., “Zieke pup gekocht – wat nu?”, 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- DESTRÉE, E., “Het gelijk van de dieren, of: hoe redden we de wereld”, 20 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “Monumentale geschiedenis van het vegetarisme”, 12 augustus 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “Het geniale dier”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “Een waardig boek over dierenrechten”, 5 april 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “De zaak van de dieren tegen de islam”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “De heilige Franciscus – een dierenvriend?”, 27 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “Met het wetboek in de hand opkomen voor het dier”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- ESKENS, E., “Welzijn of niet zijn”, 1 november 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Undercoveronderzoek IFAW geeft inzicht in illegale puppyhandel”, 16 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Weer een seriemoordenaar van dieren”, 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “De mens in het dierenrecht”, 23 januari 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Belgische rechter doet nader onderzoek naar ‘positieve lijst’ van zoogdieren”, 19 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.

- EVERTSEN, N., “Overbelading treft alle dieren in een transport”, 12 maart 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Verwaarlozing: toch niet van de ene op de andere dag”, 12 maart 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Voortgangsrapportage Nota Dierenwelzijn”, 12 maart 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Verwaarlozing: misdrijf of overtreding?”, 28 januari 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Burgermansfatsoen”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Dierenwelzijnsorganisaties presenteren Algemene dierenbeschermingswet”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Illegale hondenhandel als nevenactiviteit van veehouderij”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Dierenwelzijn prioriteit voor nieuwe commissaris”, 17 april 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Voorstel Wet dieren naar de Tweede Kamer”, 17 april 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Debat Nota Dierenwelzijn: ambities en onbegrip”, 16 maart 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Dieren in het Verdrag van Lissabon”, 31 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Hondenhandelaar in hoger beroep”, 31 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Nationale voorschriften dierenvervoer”, 31 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Grenzen aan de menselijke zwakheid”, 13 december 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., HORST, T. en DE JONG, S., “Wat is er mis met de Nota Dierenwelzijn?”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Rechter wijst verbod hondenhandel toe”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Engeland krijgt nieuwe dierenwelzijnswet”, 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Onverdoofd slachten in Duitsland toegestaan ondanks verankering dierenbescherming in Grondwet”, 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Dan liever een lynx”, 5 maart 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Tijd in- en uitladen van dieren valt onder het begrip ‘reistijd’”, 29 januari 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Familie Bofkont: geen oormerken, geen straf”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Veroordeling op grond van artikel 36 Gwwd aan concrete eis gebonden”, 1 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Hond storm ten onrechte afgemaakt”, 31 mei 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Niet bewezen, dat verdachte houder was van verwaarloosde dieren”, 6 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Wakker Dier geen criminele organisatie”, 6 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Oormerken valt niet onder het verbod op ingrepen bij dieren”, 21 januari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Over hulpbehoevende dieren en de nodige zorg”, 17 november 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.

- EVERTSEN, N., “Bibliographical note on animal law in the Netherlands”, 16 oktober 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- EVERTSEN, N., “Man schopt hond: Maltezer leeuwte mishandeld”, 20 mei 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- GREVEN, H., “Gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid”, 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- HORST, T., “De onnavolgbare keuzes van Gerda Verburg”, 6 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- HORST, T., “Partij voor de Dieren vraagt door”, 8 november 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- HOUTAPPEL, B., “Wie betaalt de dieren?”, 31 mei 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Beruchte paardenhoudster uit Voorburg krijgt voorwaardelijke gevangenisstraf voor verwaarlozing”, 15 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Cel en huisdierverbod na mishandeling vriendin en hond”, 23 januari 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Hoogste rechter spreekt zich uit over teruggave chihuahua”, 12 augustus 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Veel dieren vervoerd in te kleine kratten”, 20 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “VWA op weg naar een nieuw handhavingssysteem”, 28 januari 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “The continuing story of the VWA”, 13 november 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Voortgang Regeling agressieve dieren”, 30 september 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Gedumpte huisdieren vogelvrij?”, 28 augustus 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Belgisch team doet nader onderzoek naar de VWA”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S., “Gezelschapsdieren in Nederland en Europa”, 17 april 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- KLOK, S. en SANTEN, M., “Verbod verkoop van vissenkommen”, 14 maart 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWIKI, E., “Hogere ‘economische’ straffen overtredingen Gwwd”, 23 oktober 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Spin gevangen in web van terughoudendheid”, 13 augustus 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Welzijnsknelpunten kleine sectoren”, 19 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Doosvormig hoofd”, 12 maart 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Nieuwe wet- en regelgeving”, 26 januari 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Wild aangereden? Niet zomaar doorrijden!”, 13 november 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Nieuwe wetgeving Zwitserland”, 12 juni 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MILEWSKI, E., “Verordening ‘doden’ vervangt richtlijn”, 2 februari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- MOLEMAN, P., “De troonsafstand”, 22 oktober 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- NIJLAND, H., “Oproep: steun de Universele Verklaring voor Dierenwelzijn”, 27 september 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- PAPPERS, L., “Democratie voor dieren”, 12 augustus 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- REGOORT, J., “Een korte schets van ‘Europa’”, 8 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- SENPOLAT, A.K., ‘Dier als ding of levend wezen: Turkse wetgever moet kiezen’, 2 oktober 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VAN DEN HAZEL, T., “Oproep: jurist gezocht voor rhesusaapjes-project Nepal”, 30 januari 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.

- VAN KESSEL, Y., “Strafbaarstelling van het plegen van ontuchtige handelingen en pornografie met dieren: geen dierenbescherming maar zedelijkheidswetgeving”, 14 juni 2010, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VAN KESSEL, Y., “Nieuw beleid minister inzake agressieve dieren strijdig met artikel 1 lid 2 Sr?”, 23 oktober 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VAN KESSEL, Y., “Doden huisdieren niet strafbaar”, 20 mei 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VAN KESSEL, Y., “Intrekking Regeling agressieve dieren”, 28 januari 2009, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VAN KESSEL, Y., “PINK! wint hoger beroep inzake reclame vleesconsumptie Donald Duck”, 14 maart 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- VERHOEF, A., “Wetenschap als weg naar een dierwaardige samenleving”, 17 april 2008; <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Protestactie tegen nieuwe regeling agressieve honden”, 28 augustus 2008, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Meer meldingen dieren mishandeling en verwaarlozing”, 7 juni 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Jaarplan AID 2007 gepubliceerd”, 5 april 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Dierenwelzijn in coalitieakkoord 2007”, 5 maart 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Groot aantal diervriendelijke moties aangenomen”, 8 januari 2007, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Verwaarlozing dieren melden via Internet”, 14 december 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Jaarverslag Raad voor Dierenaangelegenheden 2005”, 29 augustus 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Van bruikbaar tot dierbaar”, 29 augustus 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Wijziging Vrijstellingsregeling dierenwelzijn”, 29 augustus 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Minister Veerman wil de Gwvd “afschaffen””, 1 juni 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Huisdieren in Japan niet afdoende beschermd – Companion animals in Japan insufficiently protected”, 31 mei 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Opvang mishandelde en verwaarloosde dieren”, 31 mei 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Gedeelde zorg: Actieplan Forum Welzijn Gezelschapsdieren”, 19 april 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Dierenbescherming in de gemeente Rome”, 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Handhaving dierenwelzijn in de gemeente”, 2 maart 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Europees Actieplan dierenwelzijn gepresenteerd/ Community Actionplan on the protection and Welfare of Animals 2006-2010”, 8 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Verhoging strafmaxima”, 5 februari 2006, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Dier & Recht aan de westkust: Animal Law”, 1 september 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Dierenwelzijn als wetenschappelijke specialisatie: Animal Welfare”, 1 september 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Eurogroup for Animal Welfare”, 1 september 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Gevaarlijke gezelschapsdieren”, 1 september 2005, <http://www.lawandroar.nl/>.
- X, “Welzijn gezelschapsdieren”, 1 september 2005, , <http://www.lawandroar.nl/>.

GAIA

- GAIA, “Gaia’s campagne tegen het leed van ongewenste katten”, <http://www.gaia.be/> (consultatie 17 juli 2010).
- GAIA, “Steden en gemeenten met een sterilisatieproject voor zwervkatten”, <http://www.gaia.be/> (consultatie 17 juli 2010).
- GAIA, “GAIA voert in de Koningin der Badsteden actie voor kattensterilisatie”, GAIA nieuwsarchief, 3 augustus 2010, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Proces tegen hondenfokker Sint-Lievens-Houtem”, GAIA nieuwsarchief, 19 februari 2010, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA over nieuwe huisdierenlijst: Absolute noodzaak voor dierenwelzijn”, GAIA nieuwsarchief, 25 augustus 2009, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Cijfers gedumpte en geëuthanaseerde asielhonden en –katten blijven dramatisch hoog”, GAIA nieuwsarchief, 16 juli 2009, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “In ongeveer kwart van door GAIA bezochte dierenwinkels overtredingen nieuwe wet honden- en kattenverkoop vastgesteld”, GAIA nieuwsarchief, 9 juli 2009, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Overwinning: Grondwettelijk Hof verwerpt verzoekschrift dierenhandelaars tot vernietiging wet”, GAIA nieuwsarchief, 20 maart 2009, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Regeringscompromis in strijd met de wet”, GAIA nieuwsarchief, 7 januari 2009, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA, Blauwe Wereldketen en Animaux en Péril: ‘Anti-Zoo en Unizo verspreiden desinformatie over verbod winkelverkoop honden en katten’”, GAIA nieuwsarchief, 13 augustus 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Na succes in Vlaanderen, actie in Wallonië”, GAIA nieuwsarchief, 5 juni 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Vlaamse regering beslist over nieuw jachtbesluit: katten afschieten wordt verboden in 2010”, GAIA nieuwsarchief, 25 april 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “200 betogers tegen hondenkwekerij in Sint-Lievens-Houtem”, GAIA nieuwsarchief, 17 maart 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Proces tegen hondenfokker Sint-Lievens-Houtem”, GAIA nieuwsarchief, 17 maart 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA en BLID dienen klacht in tegen hondenfokkerij Sint-Lievens-Houtem”, GAIA nieuwsarchief, 7 maart 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Dierenwelzijn wordt niet geregionaliseerd, dierenorganisaties reageren tevreden”, GAIA nieuwsarchief, 26 februari 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Brussels Hoofdstedelijk Gewest subsidieert voortaan gemeentes met een sterillisatiecampagne voor zwervkatten”, GAIA nieuwsarchief, 8 januari 2008, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Gezelschapsdieren kopen op krediet voortaan verboden”, GAIA nieuwsarchief, 12 oktober 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA wil globaal gezelschapsdierenbeleid tegen voortdurende dumping in dierenasielen”, GAIA nieuwsarchief, 6 juli 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “1 jaar cel voor organisator seks met pony’s”, GAIA nieuwsarchief, 20 april 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Ook Senaat keurt verbod honden en katten in winkels goed”, GAIA nieuwsarchief, 20 april 2007, <http://www.gaia.be/>.

- GAIA, “Wallonië krijgt eerste dierenpolitie ooit”, GAIA nieuwsarchief, 17 april 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Geen honden en katten meer in winkels vanaf 2009”, GAIA nieuwsarchief, 13 april 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA hekelt desinformatie Unizo”, GAIA nieuwsarchief, 29 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Geen honden en katten meer in winkels: dierenbeschermers reageren tevreden”, GAIA nieuwsarchief, 28 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Door klacht van GAIA tegen bestialiteit komt het Mechelse parket kinderporno op het spoor”, GAIA nieuwsarchief, 23 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Stemming over verbod honden en katten in winkel uitgesteld”, GAIA nieuwsarchief, 20 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA gehoord in Kamer over verbod verkoop honden en katten in winkels”, GAIA nieuwsarchief, 14 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Nieuwe wet tegen vrijspraken over overduidelijke dierenmishandeling”, GAIA nieuwsarchief, 2 maart 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Nog geen verbod winkelverkoop honden en katten, eerst hoorzitting in parlement”, GAIA nieuwsarchief, 15 februari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA, Animaux en Péril, Veeweyde, Help Animals, Blauwe Kruis, NAVED voerden vandaag met tientallen honden actie bij MR”, GAIA nieuwsarchief, 13 februari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Kamer verbiedt seks met dieren en verdubbelt gevangenisstraf voor dierenmishandeling”, GAIA nieuwsarchief, 9 februari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “‘Verbod verkoop honden en katten in winkels noodzakelijk voor dierenwelzijn’, zeggen GAIA, Veeweyde en Animaux en Péril”, GAIA nieuwsarchief, 31 januari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA opgetogen: Kamercommissie Volksgezondheid verbiedt seks met dieren; zes maanden maximumgevangenisstraf voor wreedheid jegens dieren”, GAIA nieuwsarchief, 23 januari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA dringt er bij de Kamer op aan om seks met dieren te verbieden”, GAIA nieuwsarchief, 17 januari 2007, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Illegale kattenverkoop op Gentse kattenbeurs Belgicat”, GAIA nieuwsarchief, 18 december 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Studenten rotzooien met dieren op Gentse studentendoop”, GAIA nieuwsarchief, 8 december 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA feliciteert Nederlandse Partij voor de Dieren met fenomenale verkiezingsuitslag”, GAIA nieuwsarchief, 23 november 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Kamer stemt vandaag over wetsontwerp verbod handel in honden- en kattenbont”, GAIA nieuwsarchief, 16 november 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Senaatscommissie keurt verbod op kopen van dieren op afbetaling goed”, GAIA nieuwsarchief, 9 november 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA: Hof van Beroep Antwerpen levert weerloze dieren uit aan hun verkrachters”, GAIA nieuwsarchief, 8 november 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Werkman toerismeschool Brugge gooit kat in afvalpletmachine”, GAIA nieuwsarchief, 6 oktober 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Proces in beroep tegen hondenverkrachter”, GAIA nieuwsarchief, 14 juni 2006, <http://www.gaia.be/>.

- GAIA, “GAIA eist verbod invoer pups uit Oost-Europa”, GAIA nieuwsarchief, 13 maart 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA bezorgt federale parlementsleden foto’s van hondenverkrachtingen tegen normvervaging”, GAIA nieuwsarchief, 23 februari 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Hondenverkrachter vrijgesproken voor dierenmishandeling!”, GAIA nieuwsarchief, 16 februari 2006, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “Dierenwelzijn in regeerakkoord”, GAIA nieuwsarchief, 9 juli 2003, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “ ‘Positieflijst’ zoogdieren positief onthaald bij GAIA”, GAIA nieuwsarchief, 20 september 2001, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA over positieflijst zoogdieren: ‘Eindelijk goed nieuws voor veel wilde dieren, maar aantal hoort er niet op’”, GAIA nieuwsarchief, 4 augustus 2000, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA verheugd over onderbrengen dierenwelzijn bij leefmilieu en volksgezondheid”, GAIA nieuwsarchief, 13 juli 1999, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA: ‘federaal en Vlaams regeerakkoord met oog voor dierenwelzijn is primeur’”, GAIA nieuwsarchief, 9 juli 1999, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA en Animaux en Péril/Dieren in Gevaar: probleem gevaarlijke honden, invoer uit Oostblok aan banden leggen en wild- en broedfokkers en -handelaars in allerlei rassen stoppen ook noodzakelijk”, GAIA nieuwsarchief, 19 februari 1999, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA: ‘Minister Pinxten moet invoer puppies vanuit ex-oostblok verbieden’”, GAIA nieuwsarchief, 4 augustus 1998, <http://www.gaia.be/>.
- GAIA, “GAIA: ‘Waar blijven die wetten, minister Pinxten?’”, GAIA nieuwsarchief, 2 oktober 1997, <http://www.gaia.be/>.
-

Vlaamse Vereniging voor Dierenbescherming

- BOER, M., “Wist je dat...?”, oktober 2005, <http://www.vvdb.be/>.
- BOER, M., “Dierenbescherming is goed, doch men mag niet overdrijven...”, juli 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- BOER, M., “De kat”, april 1997, <http://www.vvdb.be/>.
- DE SMET, K., “Puppykennels, broedfokkers en andere dierenfabrieken...denk tweemaal na voor je hun ‘koopwaar’ in huis haalt”, oktober 2006, <http://www.vvdb.be/>.
- FEYAERTS, G., “Kinderen en honden: een probleem?”, januari 2008, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Wat zijn de mensen toch lief voor de dieren in oudejaarsnacht!”, januari 2008, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Identificatie en registratie: natuurlijk niet zinloos, maar op zichzelf onvoldoende om dogdropping efficiënt te bestrijden”, januari 2006, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “De strijd tegen dogdropping blijft actueel”, oktober 2003, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “De strijd tegen dogdropping verdient de hoogste prioriteit”, april 2003, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Geen deontologische fout en verder geen commentaar!”, januari 2003, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “In naam van het Heilige Privacy”, oktober 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Het eigendomsrecht op een zwerfdier”, juli 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Pleidooi voor een centrale gegevensbank”, juli 2002, <http://www.vvdb.be/>.

- STEVENS, D., “Privacy: allemaal goed als de dieren er niet onder lijden”, juli 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Als mensen geen grenzen meer kennen”, april 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “De sterilisatie- en castratiecampagne van de VVDB”, april 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “De verantwoordelijkheid van het dierenasiel”, januari 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Bonsaikittens: niet meer dan een wansmakelijke grap”, oktober 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Wees zuinig met je kritiek op dierenasielen”, oktober 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Denk na vooraleer je en uitheemse pup adopteert”, juli 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Geldklopperij waar de dieren niet beter van worden”, april 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Dikdoenerij waar de dieren niet beter van worden”, oktober 2000, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Weldra mogen we nog 63 soorten zoogdieren houden”, oktober 2000, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Over een zinvolle wet die voorlopig ontgoocht”, juli 2000, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Een “echt” inspecteur heeft een dienende taak te vervullen en staat niet te drummen om af en toe eens agentje te spelen”, oktober 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Identificatie en registratie van honden”, oktober 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Fokkers op hol, de waanzin ten top”, april 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Met het vizier, gericht op ons dierenasiel”, april 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “De weg naar een dierenasiel mag geen modderpad worden”, oktober 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Tarieven die inslaan als bommen”, juli 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Squish movies”, januari 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Joseph Mengele, een halve eeuw later”, april 1997, <http://www.vvdb.be/>.
- STEVENS, D., “Privacy, de zoveelste heilige koe”, april 1995, <http://www.vvdb.be/>.
- VERBIST, R., “Honden die bijten”, oktober 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- WILLIS, J., “How could you? – Noodkreet van een hond”, juli 2003, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Dierenorganisaties slaan handen in elkaar tegen wrede jacht op katten”, januari 2008, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “De dropbeesten en de castratie”, oktober 2007, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Naar een verbod op de invoer van asielhonden?”, oktober 2007, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Echtscheiding: ook dieren lijden eronder!”, oktober 2007, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Strijd voor het verbod op verkoop van honden en katten in dierenwinkels”, januari 2007, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “De VVDB stelt vragen bij het standpunt van de BLID met betrekking tot de aankoop van honden”, april 2006, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “In de schaal van Justitia”, april 2006, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Vreemde beslissingen na ergerlijke dierenverwaarlozing in Sint-Truiden”, oktober 2005, <http://www.vvdb.be/>.

- X, “Illegale verkoop van pups”, juli 2005, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Politieke standpunten met betrekking tot het dierenwelzijn”, juli 2003, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Blijf van mijn oren! Mutilaties die niet langer zijn toegelaten”, januari 2002, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Historiek van de VVDB”, oktober 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Pleidooi voor de asielhond: enkele merkwaardige getuigenissen”, januari 2001, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Je kan het ook eens positief bekijken”, oktober 1999, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Het ALF: terreur en geweld binnen de dierenbeschermingsbeweging”, oktober 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Lawaaioverlast – blaffende honden”, oktober 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “De wetgeving boekt al jaren vooruitgang, zeker, maar traag”, april 1998, <http://www.vvdb.be/>.
- X, “Ik rem voor dieren...”, januari 1996, <http://www.vvdb.be/>.

Jura

- BELLEMANS, S., “Aanvraag niet-toegelaten huisdier kost 60 euro”, <http://www.jura.be/>.
- BELLEMANS, S., “Handel in honden- en kattenbont wordt aan banden gelegd”, <http://www.jura.be/>.
- BELLEMANS, S., “Minister bevoegd voor dierenwelzijn kan erkenning handelszaken intrekken”, <http://www.jura.be/>.
- BELLEMANS, S., “Onkelinx vervangt deels vernietigd werkingsbesluit Raad voor Dierenwelzijn”, <http://www.jura.be/>.
- BELLEMANS, S., “Peeters beperkt risico’s bij ophalen kadavers huisdieren”, <http://www.jura.be/>.
- BELLEMANS, S., “Slechts vijftien dagen wachten om eigenaar te worden van een verloren hond”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “België staat achter Europees verbod op knippen van hondenstaarten”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Europese Verordening dwint Vlaanderen om reglementering op dierlijk afval aan te passen”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Geen fiscale zegels meer nodig voor heffing op dieren”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Geen inenting voor honden, katten of fretten uit andere EU-landen”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Opnieuw lijst van zoogdieren die je als huisdier mag houden”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Raad van State vernietigt lijst van zoogdieren die als huisdier mogen gehouden worden”, <http://www.jura.be/>.
- GOVAERT, C., “Verplichte identificatie, inenting en paspoort voor dieren die binnen de Europese Unie reizen”, <http://www.jura.be/>.
- LEMMENS, L., “Brusselse gemeenten krijgen subsidies voor steriliseren zwerfkatten”, <http://www.jura.be/>.
- LEMMENS, L., “Demotte werkt identificatie- en registratieregels voor honden bij”, <http://www.jura.be/>.
- LEMMENS, L., “Nieuwe bepalingen erkenning van inrichtingen en verhandeling van dieren”, <http://www.jura.be/>.

- LEMMENS, L., “Particulieren kunnen zoogdier laten toevoegen aan lijst met toegelaten huisdieren”, <http://www.jura.be/>.
- VOGELAERE, I., “Dierenarts levert geen nieuw paspoort af als hond, kat of fret al een Europees paspoort uit een ander land heeft”, <http://www.jura.be/>.
- VOGELAERE, I., “Geen katten en honden meer in dierenwinkels”, <http://www.jura.be/>.
- VOGELAERE, I., “Nieuw huishoudelijk reglement voor Raad voor Dierenwelzijn”, <http://www.jura.be/>.
- VOGELAERE, I., “Nieuwe veterinaire rechtelijke voorschriften voor verplaatsing van poezen, honden en fretten”, <http://www.jura.be/>.
- X, “BVIRH blijft dé vereniging voor de registratie van honden”, <http://www.jura.be/>.
- X, “Honden en hun paspoort”, <http://www.jura.be/>.
- X, “KB regelt toekenning van reispas voor poes en fret”, <http://www.jura.be/>.
- X, “Maatregelen van het FAVV in dierentuinen, -pensions en kennels”, <http://www.jura.be/>.
- X, “Nieuws op het vlak van bescherming, handel en welzijn van dieren”, <http://www.jura.be/>.
- X, “Overtredingen van de wet over dierenbescherming: voorstel van geldsom maakt einde aan strafvordering”, <http://www.jura.be/>.

Varia

- X, “Hond pas volwassen op zes maanden”, *Het Laatste Nieuws*, 21 april 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Verdient je hond een string?”, *Het Laatste Nieuws*, 9 april 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Seks met ezel brengt tiener voor jeugdrechter”, *Het Laatste Nieuws*, 9 april 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Rascal is opnieuw lelijkste hond ter wereld”, *Het Laatste Nieuws*, 10 maart 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Wat een geit lijden kan”, *De Standaard*, 10 maart 2010, <http://www.standaard.be/>.
- X, “Een hond op drie is te dik”, *Het Laatste Nieuws*, 18 februari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Jean Paul Gaultier ontwierp korset voor kat”, *Het Laatste Nieuws*, 4 februari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Hondje vuil? Steek het in de wasmachine”, *Het Laatste Nieuws*, 25 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Nu ook de draagzak voor honden”, *Het Laatste Nieuws*, 25 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Rus eet hond op”, *Het Laatste Nieuws*, 15 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Spinnen van kat maakt baasje rustig”, *Het Laatste Nieuws*, 15 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Nu ook pornoster Sasha Grey naakt voor PETA”, *Het Laatste Nieuws*, 13 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Rimpelige hond krijgt facelift”, *Het Laatste Nieuws*, 6 januari 2010, <http://www.hln.be/>.
- X, “Paris-Hilton-syndroom leidt tot chihuahua plaag in kennels”, *Het Laatste Nieuws*, 31 december 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Onkelinx wil katten verplicht steriliseren”, *Het Laatste Nieuws*, 24 december 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Vrouw zamelt geld in voor oogoperatie van kalkoen”, *Het Laatste Nieuws*, 24 november 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Stresspillen voor huisdieren zijn big business”, *Het Laatste Nieuws*, 31 augustus 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Opnieuw beperking op houden van zoogdieren”, *Het Laatste Nieuws*, 26 augustus 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Seksipop voor hete honden”, *Het Laatste Nieuws*, 25 juli 2009, <http://www.hln.be/>.

- X, “Illegale honden moeten meteen spuitje krijgen”, *Het Laatste Nieuws*, 18 juli 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Gents dierenasiel zit overvol door zomer en crisis”, *Het Laatste Nieuws*, 14 juli 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Europees manifest tegen handel in huisdieren”, *Het Laatste Nieuws*, 17 juni 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Asielen zien veel honden die ‘uit de mode zijn’”, *Het Laatste Nieuws*, 26 mei 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Nieuw parfum geeft je hond een perzikgeur”, *Het Laatste Nieuws*, 11 mei 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Bouwfirma zet ook huisjes voor honden”, *Het Laatste Nieuws*, 10 april 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Hondenmode is schadelijk voor je viervoeter”, *Het Laatste Nieuws*, 15 januari 2009, <http://www.hln.be/>.
- X, “Zie je hond in snikhete auto, sla ruit maar in”, *Het Laatste Nieuws*, 31 juli 2008, <http://www.hln.be/>.

Reportages

- Undercover in Nederland; De puppydossiers – onderzoek illegale hondenhandel – , SBS6, 6 juni 2010.